MANOLE NEAGOE

MARI BĂTĂLII DIN ISTORIA LUMII

MANOLE NEAGOE

MARI BĂTĂLII DIN ISTORIA LUMII

MARI BĂTĂLII DIN

MANOLE NEAGOE

ISTORIA LUMII

VOLUMUL I

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC CRAIOVA
1973

COPERTA: GABRIEL BRATU

PRIMELE BĂTĂLII

O imensă parte din istoria omenirii ne este necunoscută. La începutul acestei istorii n-a fost edenul, cu climă blîndă, cu animale paşnice, decorative, cu pomi care-şi ofereau preaplinul roadelor. La început, timp de cîteva sute de mii de ani, omul a dus o luptă necurmată şi dîrză pentru supravieţuire. Primul şi cel mai temut duşman al său a fost natura. Schimbările climei au fost uneori atît de mari, încît au produs adevărate dezastre, greu de imaginat ca proporţii. În mare parte, animalele erau mai bine dotate decît omul de natură pentru luptă, iar roadele pămîntului au putut să fie smulse de om treptat, la mari distanţe în timp. Ca să nu mai vorbim de atîtea fenomene naturale inexplicabile, izvor de frică, o frică primară faţă de întuneric, faţă de apă, faţă de focul care incendia cerul.

Ca să învingă atîţia duşmani, omul a dus o luptă dramatică, nu întotdeauna încununată de succes.

Grăuntele de inteligenţă a omului a fost arma cea mai puternică în drumul acestuia spre înălţare. I-a îngăduit să creeze unealta dar să reţină şi faptul că o buruiană pe care o poate mînca fără nici o primejdie se naşte dintr-o sămînţă. Unealta i-a fost omului arma

cea mai de preţ pentru a-i smulge pămîntului hrana, pentru a-şi apăra caverna de competitori mai puternici. Cu perfecţionarea uneltelor începe civilizaţia propriu-zisă. Şlefuirea pietrei înseamnă inteligenţă plus sentiment artistic. Domesticirea animalelor înseamnă triumful raţiunii, în forme primare. Dar şi o primă diviziune a societăţii omeneşti în agricultori şi în păstori. Şi pînă la această dată care este foarte recentă, dacă o considerăm în perspectivă istorică, omul s-a luptat cu omul, împins de nevoia procurării hranei. Lupta s-a dat între hoarde neaşezate, primitiv organizate, pentru o bucată de pămînt mai bun, pentru un loc unde clima este mai blîndă. Marile mişcări de popoare, pe care istoria le înregistrează din timp în timp în stepele eurasiatice, au ca punct terminus ţărmurile Mediteranei.

Dar, odată cu sedentarizarea unei părţi din umanitate, sedentarizare care are loc în condiţiile prielnice din văile Nilului, Tigrului şi Eufratului, Indului, Gangelui sau gurile marilor fluvii din China, se pune problema apărării acestor prime comunităţi umane, cu caracter agricol, faţă de popoarele rătăcitoare, însă şi a diferenţierii armamentului, a ridicării primelor fortificaţii. În jurul micilor aşezări apar valurile de pămînt, întărite cu pari de lemn, iar mai tîrziu, pe măsură ce satul se transformă în oraş, apar zidurile şi turnurile de apărare. Lupta se dă între nomadul care visează în sărăcia şi viaţa lui aspră deliciile pe care oraşul — călcat sub copita calului său — i le poate oferi. Mirajul bogăţiilor acumulate în palatele princiare şi regale atrage irezistabil pe omul stepei sau al deşertului. Viaţa, în sine, nu are preţ, nu reprezintă nici o valoare în hotărîrile care se iau pentru cele mai riscante acţiuni. De altfel, la început, lupta înseamnă exterminare. Dacă adversarul nu fuge, nu părăseşte teritoriul jinduit, este lichidat fizic. Iar genocidul se practică în numele zeilor care au binevoit să încline balanţa victoriei în favoarea învingătorului. Mirosul de tămîie, am-

brozia şi nectarul sînt delicatese cu care zeii Olimpului se desfată într-o epocă tîrzie, cînd spiritul subtil al grecului se desprinde de contingent. Iniţial, zeii sînt antropofagi ; le place jertfa sub formă de sînge sau fum, dar sînge omenesc, iar fumul care se înalţă de pe ruguri trebuie să miroasă a carne de om. Gestul lichidării adversarului nu are nimic tragic. Actul se săvîrşeşte în timpul luptei sau pe altar. Cînd un băieţandru căzut sub lovitura lui Achile îi cere „îndurare", eroul nu surprinde latura umană a plîngerii, înduioşarea i se pare inutilă, din moment ce destinul, forţă oarbă, i-a decis soarta. Într-o primă fază sînt capturate femeile şi copiii. Abia cînd tehnica producerii hranei face progrese, îngăduind un surplus minim, învinsul nu mai este ucis, ci făcut prizonier şi transformat în rob, în unealtă de muncă, în folosul stăpînului. În felul acesta se naşte sclavia, care stă la baza edificiului social al statelor din antichitate. În timpul războiului pentru Troia se luau prizonieri femei şi copii, în timpul războaielor medice sînt iertaţi cei care se supun ; cei care rezistă şi supravieţuiesc unei bătălii sînt mutaţi într-o altă parte a imperiului, unde vor munci şi vor da dări „regelui regilor".

În lupta pentru o viaţă mai bună, într-o arie geografică apropiată de noi şi mai bine cunoscută, mişcările popoarelor sînt convergente ; ţărmurile Mediteranei, valea Nilului şi Mesopotamia, Cornul Abundenţei, cum este supranumită porţiunea de pămînt fertil de pe coasta de răsărit a Mediteranei, atrag popoarele de stepă sau din deşertul african şi arabic.

În mileniul al III-lea se pun în mişcare, unul după altul, popoarele din stepele eurasiatice. Unele, ţinînd malul nordic şi stîng al Pontului Euxin, coboară spre Mediterana ; altele pătrund prin nordul Iranului spre Mesopotamia.

În jurul anului 2000 înaintea erei noastre, strămoşii popoarelor europene, indo-europenii, ajung la Dunăre. Mezii şi perşii coboară spre sud, spre Cornul Abundenţei. În jurul anului 1600, acheenii ajung în Peloponez,

după aceea în Asia Mică, luptele pentru Troia constituind un episod din această mare roire de popoare care se revarsă în ținuturile cu climă mai blîndă din bazinul Mediteranei. În aceeași vreme, hicsoșii pătrund în Egipt. Noile popoare au cîteva avantaje care le fac irezistibile : folosesc calul, sînt popoare de călăreți, de arcași excepționali, cunosc metodele de preparare a fierului. Armele lor sînt mult mai rezistente decît ale popoarelor sedentare, confecționate din bronz. Încă o inovație pe plan militar : folosirea carului.

Pînă acum, pe cîmpul de luptă, în războaiele care se duc pentru stăpînirea Mesopotamiei, sau pentru unificarea și apărarea Egiptului, era folosită infanteria. Arme : coif, scut, spadă. Dispozitivul de luptă simplu : o linie formată din șase rînduri în adîncime. Armatele sînt puțin numeroase. Către anul 2200 î.e.n., Sargon nu avea mai mult de 5 400 de oameni. Efectivele nu ajungeau decît în mod excepțional la cifra de 10 000—15 000 de oameni.

După această primă mare invazie din mileniul al II-lea, Egiptul își recîștigă independența și în timpul dinastiei a XVIII-a, sub faraonii războinici ca Tutmes I, Tutmes III, hotarele sale sînt împinse pînă la cataracta a IV-a a Nilului în sud și pînă pe malurile Eufratului în nord. Unul din scopul cuceririlor este acumularea de bogății, prin jaf. Aceasta este acumularea primitivă de bogății sub formă de metale rare și pietre semiprețioase.

Războaiele duse de faraonii noului imperiu ne sînt mai cunoscute. Inscripțiile de pe mormintele lor dau informații destul de ample despre luptele care au loc pentru stăpînirea Cornului Abundenței. O răscoală a regelui din Kadeș coalizează orașele din Siria și Palestina împotriva faraonului. Tutmes al III-lea își strînge armata, înaintează în Palestina. La 15 mai 1479 are loc lupta de la Megiddo, una dintre cele mai importante bătălii din secolul al XV-lea î.e.n. A fost nevoie de o singură șarjă și dușmanul s-a împrăștiat, lăsînd pe cîmpul de

luptă care, arme ; Megiddo este asediat şi cucerit. Prada capturată de Tutmes III : 924 care de luptă, 2238 cai (pentru epocă cifra este enormă), 200 de armuri şi mult aur şi argint. Cuceririle lui Tutmes al III-lea ajung pînă la Eufrat. Babilonul îi trimete daruri şi acum apare pentru prima dată în istorie Imperiul hitit. (Hitiţii sînt aceia care folosesc fierul pentru prima dată în Asia Mică. Aşa se şi explică formarea Imperiului hitit.)

Lupte de cuceriri poartă faraonii dinastiei a XIX-a, mai ales Seti I şi Ramses al II-lea. Una dintre isprăvile războinice cele mai lăudate şi cîntate pe zidul mai multor palate a fost victoria lui Ramses al II-lea în lupta de la Kadeş din anul 1288 î.e.n. De fapt, o victorie „căznită". Dacă adversarii nu s-ar fi grăbit să jefuiască tabăra faraonului, hitiţii dînd semnalul, lupta s-ar fi terminat dezastruos pentru Ramses. Lăcomia adversarilor l-a salvat pe faraon. Deşi va rezista încă şapte secole, Egiptul decade ca putere militară şi, în plină afirmare, în mileniul I (î.e.n.), este Imperiul asirian. Regi ca Asurnasirpal (884—859), Salmanasar (727—722), Sargon II (722—705), Esarhadon (681—669) cuceresc toată Mesopotamia, Palestina şi Egiptul. Nou pe plan militar : atrocităţile şi distrugerea marilor oraşe. Nu se poate spune că, în acel timp, contemporanii asirienilor erau cu mult mai blînzi, dar asirienii fac din teroare un mijloc de stăpînire. Asasinatul în masă ia caracterul unui spectacol gratuit pe care-l oficiază regele în persoană. Se spune că Asurbanipal a scos, cu mîna lui, ochii la 12 000 de prizonieri, înntr-o epocă în care aceştia încep să devină rentabili ca robi.

Mezii şi chaldeenii atacă Imperiul asirian. Între anii 614—612 cad cetăţile Assur şi Ninive şi cu aceasta puterea asiriană ia sfîrşit. Urmează o jumătate de secol de afirmare a regatului chaldean şi a regatului med, după care ia naştere o nouă putere : Imperiul persan, sub conducerea lui Cyrus. După treizeci de ani de războaie, Imperiul persan stăpînea Egiptul, Asia Mică, Palestina, Mesopotamia, Sogdiana, Bactriana etc.

Cînd Darius (521—483) ajunge rege, Imperiul persan era la apogeul puterii sale. Adversari de temut erau sciții. Darius întreprinde o mare expediție împotriva lor. Trece Hellespontul cu o armată uriașă, traversează Dunărea și ajunge pînă la stepele din nordul Mării Negre. După ce se întoarce, lasă în Europa pe generalul Megabazos, care supune o parte din popoarele trace.

O revoltă a grecilor din Asia Mică îl determină pe Darius să trimită o armată care avea drept scop cucerirea Greciei.

BĂTĂLIA DE LA

MARATHON

(490 î.e.n.)

Așa cum au remarcat mai mulți istorici, Europa este o prelungire a continentului asiatic, fragmentat în mai multe peninsule. Nici un obstacol natural de netrecut nu desparte cele două continente. Stepele din nordul Mării Negre sînt o prelungire a stepelor din nordul Mării Caspice și din Asia Centrală. Acesta este culoarul pe care roiesc, începînd din mileniul al III-lea (de cînd avem noi informații), popoare care se stabilesc în Europa sau în sud-estul Mării Caspice. Printre primele popoare indo-europene care ajung pînă pe coastele Mării Mediterane sînt acheenii, a căror prezență este atestată în Peloponez pe la 1600 î.e.n. Civilizația miceniană este opera acestui popor nou. Cea mai însemnată acțiune militară a lor este cucerirea și distrugerea Troiei. În jurul anului 1100 sosesc alte triburi indo-europene: dorienii se așează în Grecia, filistinii în Palestina (de fapt Filistinia, de la numele noilor locuitori). Forma specifică de organizare a grecilor a fost cetatea, orașul-cetate. Din secolul al VIII-lea începe expansiunea grecească: apar colonii grecești în Sicilia, în sudul Italiei, în Asia Mică și pe coastele Mării Negre. Această expansiune este oprită de creșterea Imperiului persan. După

expediția lui Darius din 514, împotriva sciților, o parte din Tracia este ocupată, cetățile grecești din Asia Mică se supun pe rînd marelui rege.

În anul 498 are loc revolta Miletului împotriva stăpînirii persane. Atena și Eritreia trimiseseră în sprijinul lui Aristagoras, inițiatorul revoltei, 20 de corăbii. Cetățile grecești din Asia Mică se răscoală la rîndul lor. Jugul persan este scuturat de traci. Între 497—493 urmează lupte de recucerire a cetăților grecești. În 494 Miletul este distrus. În anii 492—491, sub comanda lui Mardonius, ginerele lui Darius, Tracia și Macedonia sînt recucerite, în parte, de perși. Darius cere cetăților grecești, libere încă, să se supună. Disproporția — ca forțe — era atît de mare, încît, chiar în Ellada propriu-zisă erau oameni care considerau ca firească și apropiată supunerea lor față de Darius.

După cum spune Herodot, pînă la confruntarea din 490, grecilor „le era teamă și de numele mezilor". Mezii, munteni viguroși, buni arcași și luptători, constituiau, alături de perși, trupele de elită ale regatului. Darius dă acestei armate o organizare socotită de unii istorici ca fiind una dintre cele mai bune din lume, în orice caz cea mai perfecționată de pînă atunci. Cea mai mare unitate cuprindea 10 000 de oameni, era împărțită în 10 batalioane, fiecare batalion avînd 10 companii. Garda regală, „Nemuritorii", era formată din perși. La fel cavaleria. Această armată bine organizată constituie cheia succeselor marelui rege. Restabilirea autorității regale în partea occidentală a regatului însemna, de fapt, că o parte a Europei devenea o anexă oarecare la periferia acestui vast imperiu asiatic.

Hippias, un transfug atenian, reușește să-l convingă pe rege să organizeze o expediție de pedepsire a Eritreei și Atenei. Ca să ajungă stăpînul foștilor săi concetățeni, Hippias călăuzește armata persană comandată de Datis și Artaphernes. În drum, este ocupat Naxosul, după care armata persană debarcă în Eritreia. Acesta este începutul războaielor medice, primele mari confruntări mili-

tare pe care istoria europeană le înregistrează prin pana istoricilor greci. Pentru Darius, expediția din anul 490 este o acțiune secundară ; Eritreia și Atena, în comparație cu Imperiul persan, par simple puncte pierdute în spațiu. Pentru greci, această confruntare ia proporții grandioase de la început, care vor fi amplificate mereu după aceea. Și pe bună dreptate. Dacă cetățile grecești intrau în sfera de influență a Imperiului persan, altul ar fi fost caracterul civilizației grecești, care s-ar fi desăvîrșit într-un cadru mediocru, de provincie, și sub influența civilizației persane. Greu de presupus evoluția spirituală a Europei fără aportul uneia dintre cele mai raționale, echilibrate și umane civilizații. Privit din această perspectivă, accidentul, pentru persani, din 490, capătă valoare de simbol pentru europeni. Ne aflăm în fața primei mari confruntări între două lumi. Salvarea Atenei înseamnă posibilitatea realizării civilizației europene, într-un cadru pe care Ellada îl schițează în primele secole înaintea erei noastre. Dar pe atenienii din 490 nu-i preocupau speculațiile asupra valorilor spirituale pe care cultura creată de urmașii lor avea să le exercite asupra civilizației europene. Erau speriați de mulțimea „barbarilor", deși împotriva lor se afla numai o mică parte din armata persană. Discutau, așa cum făcuseră grecii din alte cetăți, dacă e bine să înfrunte un dușman așa de puternic, sau dacă nu este mai bine să se supună marelui rege. Puterea ateniană se rezema pe regimentele furnizate de cele 10 triburi, așa cum stabilise nu cu multă vreme înainte Cleistenes. Fiecare trib era obligat să dea un regiment de hopliți (infanteriști cu armuri) și un escadron de cavalerie. Zece strategi comandau aceste unități, iar un polemarh era considerat comandant șef. Recrutarea se făcea din rîndul oamenilor liberi, care se considerau egali. Forma de organizare, tipică la greci, este falanga formată din 16 rînduri. Acest număr poate varia între 4 și 50. Armamentul obișnuit : cască, platoșă, scut rotund, lance și sabie cu două tăișuri. Probleme deosebite de tactică

şi strategie nu se pun. Pînă în 490, luptele dintre cetăţile greceşti căpătau de multe ori caracterul unor dueluri între cîţiva luptători, în prezenţa celor două tabere. Se cultivă cu predilecţie spada şi lancea. Arcul este dispreţuit, de unde şi puţina consideraţie pe care Homer i-o acordă lui Paris. Cavaleria, pînă în anul 476, nu joacă nici un rol pe cîmpul de luptă, pentru că, în general, nu e folosită. Abia în anul amintit, atenienii vor înarma 300 de călăreţi. În anul 490 veştile sînt purtate de la o cetate la alta prin alergători de meserie.

Numai forţele ateniene păreau insuficiente ca să-i înfrîngă pe perşi. Pheidippides este trimis la Sparta după ajutor, în timp ce conducătorii atenieni ezită să ia o hotărîre. Jumătate sînt pentru luptă, jumătate pentru a se supune. Miltiade, unul dintre cei zece strategi, este cel care-i convinge pe atenieni să accepte lupta, înduplecîndu-l pe polemarhul Callimachos să voteze pentru război. Votul acestuia decide soarta Atenei. Cu 9 000—10 000 de oameni, Callimachos se îndreaptă spre Marathon, unde Datis debarcase o parte din armata persană. În sprijinul atenienilor vin 1 000 de plateeni. Spartanii nu puteau porni în ajutor, pentru că era în ziua a noua a lunii, cînd discul lunii nu era plin. Revenea atenienilor cinstea să apere Ellada. Cîteva zile cele două armate stau faţă în faţă, atenienii avînd o poziţie întărită care acoperea drumul ce ducea spre Atena.

Herodot nu ne spune nimic despre efectivul armatei persane la Marathon. Autori dintr-o epocă posterioară o evaluează la 100 000 de oameni, sau 300 000. Cum o parte din această armată se află încă în Eritreia, care rezistă şapte zile, unii istorici şi-au imaginat starea de spirit a celor zece strategi, timp de şapte zile, în faţa hoardelor nenumărate pe care Asia le revărsase asupra Europei. Dar aceste cifre nu pot fi reale. O armată atît de mare nu s-ar fi putut desfăşura în cîmpia mică de la Marathon. Semnificativ : de ce nu participă la luptă cavaleria persană ? O întrebare care naşte îndoieli asupra efectivelor oştilor persane. Un istoric militar

consideră că armata persană era mai puțin numeroasă decît cea ateniană. Alții o consideră puțin mai numeroasă. Un alt istoric avansează ipoteza, de altfel plauzibilă, că debarcarea perșilor la Marathon a fost o stratagemă menită să-i atragă pe atenieni în afara zidurilor cetății și după aceea să atace Atena.

Surpriza se pare că a constituit-o atacul grecilor. Perșii nu credeau că aceștia vor îndrăzni să coboare în cîmpie. În ziua în care Miltiade comandă armata — probabil 21 septembrie —, atenienii se decid să atace : „atenienii — povestește Herodot — se aruncă în iureș năvalnic asupra dușmanilor". Perșii, văzîndu-i puțini și fără călărime, consideră acțiunea atenienilor drept nebunie. Nebunia era însă meticulos calculată. Pentru a evita tirul arcurilor, Miltiade și strategii greci hotărăsc să străbată distanța care separa cele două armate în fugă. Lupta corp la corp îi avantaja pe greci. Aceștia aveau armuri, în timp ce perșii nu aveau. Disciplina și antrenamentul, dispozitivul de luptă sînt factorii care decid victoria de la Marathon. Centrul e format din patru rînduri de hopliți, în timp ce aripile au opt rînduri. Lupta durează o bună bucată de vreme și în centru perșii repurtează succese. Înaintarea lor face ca frontul să se restrîngă, ceea ce-i avantajează pe greci, care atacă impetuos pe flancuri. Acest atac de învăluire decide soarta luptei. Perșii pierd, după Herodot, 6400 de oameni și se refugiază pe corăbii, în timp ce atenienii nu au decît 192 de morți. Faptul că atenienii cîștigă lupta atacînd în forță pe cele două flancuri inamice, demonstrează că numărul perșilor la Marathon era mic. Ca să creezi superioritate pe flancuri, înseamnă că dispozitivul adversarului nu este mare.

După ce se îmbarcă, perșii iau prizonierii din Eritreia și se îndreaptă cu corăbiile spre Phaleron, portul Atenei. Din descrierea lăsată de Herodot reiese că lupta de la Marathon a fost o stratagemă, de care grecii și-au dat seama, și, cum erau înțiți de picior, au reușit, în marș forțat, să intre în Atena înaintea dușmanilor.

Văzînd că cetatea este apărată, Artaphernes şi Datis au considerat că este riscant s-o asedieze şi s-au îndepărtat cu flota spre coastele Asiei Mici. Rezultatul acestei confruntări dintre Ellada şi Imperiul persan are efecte incalculabile. Cel mai important este încrederea în propriile forţe. În viitor, problema nu se mai pune dacă e bine să lupte sau să se predea. Cetăţile greceşti devin conştiente de forţa lor şi înţeleg să se unească împotriva duşmanului comun. Greul începea de acum înainte. Cum spunea un scriitor : „Marathonul este un prolog strălucit al unei mari drame". Din fericire pentru Ellada, o răscoală în Egipt şi înăbuşirea ei concentrează atenţia lui Darius şi a urmaşului său Xerxes (486—465). Abia în iarna anului 481, Xerxes reuşeşte să pregătească o armată pe care o îndreaptă spre Europa. Încercînd să-i oprească pe perşi la Thermopyle, spartanii sînt măcelăriţi. La sfatul lui Themistocle, atenienii se îmbarcă pe corăbii şi atacă flota persană care nu poate manevra din pricina numărului prea mare de corăbii angajate într-un loc strîmt. Victoria navală de la Salamina decide soarta campaniei din 480. Xerxes se retrage, lăsîndu-l pe generalul Mardonius cu o armată numeroasă să cucerească pe uscat Ellada. La Plateea, în 479, Mardonius este înfrînt. O nouă victorie navală la Mycale, pecetluieşte victoria Elladei. Perşii renunţă la gîndul de a mai cuceri Europa.

Peste un secol şi jumătate, după ce cetăţile greceşti îşi măcinaseră forţele în lupta pentru supremaţie, se ridică o nouă putere, care va antrena lumea greacă la cucerirea Asiei. Este vorba de Macedonia lui Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare. Începe o nouă eră, a imperialismului macedonian, căruia îi urmează imperialismul roman. Cunoştinţele noastre se învîrt, pentru cîteva milenii, într-un cerc restrîns : bazinul mediteraneean. Din alte părţi ale lumii, ştiri indirecte şi fragmentare frizează legenda, încît unele păreri sînt formulate sub formă de ipoteze. Istoria scrisă şi accesibilă nouă se desfăşoară într-o arie mai restrînsă. Pe scurt, să urmărim afirmarea Europei, pe plan militar.

BĂTĂLIA DE LA

ARABELA

(331 î.e.n.)*

Una dintre personalităţile fascinante ale antichităţii este Alexandru cel Mare. Înaintea lui şi după el, pînă la Ginghiz-han, nici un om n-a realizat într-un timp atît de scurt un imperiu atît de mare. Acţiunile lui sînt cu atît mai uluitoare cu cît ele sînt împlinite de un tînăr frumos, puternic. Este un Ahile al secolului IV, ipostază a eroului, a viteazului care nu ezită să se arunce în locul unde bătălia este mai primejdioasă, să escaladeze zidurile cetăţilor. Într-un mozaic este reprezentat călare, şarjînd, în timp ce adversarul său, înspăimîntat de impetuozitatea cu care atacă acest semizeu, se pregăteşte să o ia la fugă. Oamenii sînt antrenaţi de curajul lui legendar, totul li se pare posibil, cînd în primele rînduri atacă impetuos tînărul care crede că nimic nu-i poate rezista. Alexandru nu este numai un erou. Aristotel îi fusese profesor şi, trecînd în Asia, nu uita să ia cu sine oamenii care se pricepeau în alte treburi decît acelea ale războiului. Peste veacuri, Napoleon avea să-l imite în campania din

* Unii istorici situează bătălia la Gaugamela, o altă localitate apropiată de locul unde s-a desfăşurat bătălia din anul 331.

Egipt. Acestui Făt-Frumos nu-i rezistă nimic : în fața lui se împrăștie puhoaiele dușmanilor, se prăbușesc zidurile cetăților, popoarele i se supun, fetele de împărat sînt roabele lui, bogățiile fascinante ale orientului îi sînt aduse la picioare. Cucerirea unei mari părți din Asia seamănă cu un marș triumfal, întrerupt doar de răgazul pe care eroul și-l ia pentru a sta de vorbă cu zeii Egiptului, pentru a întemeia într-un loc scăldat de albastrul Mediteranei un splendid oraș-port care-i va purta numele pînă în zilele noastre. Și, cînd cel mai mare imperiu al timpului cade sub loviturile irezistibile ale acestui războinic fără egal, cînd se întorcea din expediția care-l dusese pînă la malurile Indusului, trecînd peste locuri pe care nici un european nu le călcase pînă la el, moare la vîrsta de **33 ani. O vîrstă** la care mor poeții de geniu. Sau compozitorii. Cînd monumentul de artă nepieritor a stors ultima picătură de energie, restul, care ține de nimicnicie, se întoarce în țărînă. Alexandru moare după ce legenda lui s-a întrupat desăvîrșit. Prin legendă trece în nemurire și timp de peste douăzeci de veacuri, la lumina opaițului sau în castelele strălucitoare, povestea vieții lui i-a bucurat și i-a întristat pe oameni, i-a uluit prin ceea ce el, fiul omului, într-un timp atît de scurt, a făcut ceea ce părea că trece dincolo de puterile omenești.

Cum de a fost posibilă realizarea acestei acțiuni legendare ?

Cîteva amănunte prozaice sînt de natură să ne explice succesele lui Alexandru. În primul rînd, Imperiul persan nu mai are vigoarea militară din timpul lui Cyrus și Darius al lui Histaspe. Pentru luptele date pentru păstrarea imperiului, sau în luptele dintre pretendenții la puterea imperială sînt angajați, cu timpul, oameni de meserie, mercenarii greci. În anul 401, Cyrus, satrap în Asia-Mică, în fruntea unei oști din care fac parte 13 000 de greci, se îndreaptă spre capitala imperiului, în dorința de a se proclama rege. La Cunaxa, nu departe de Babilon,

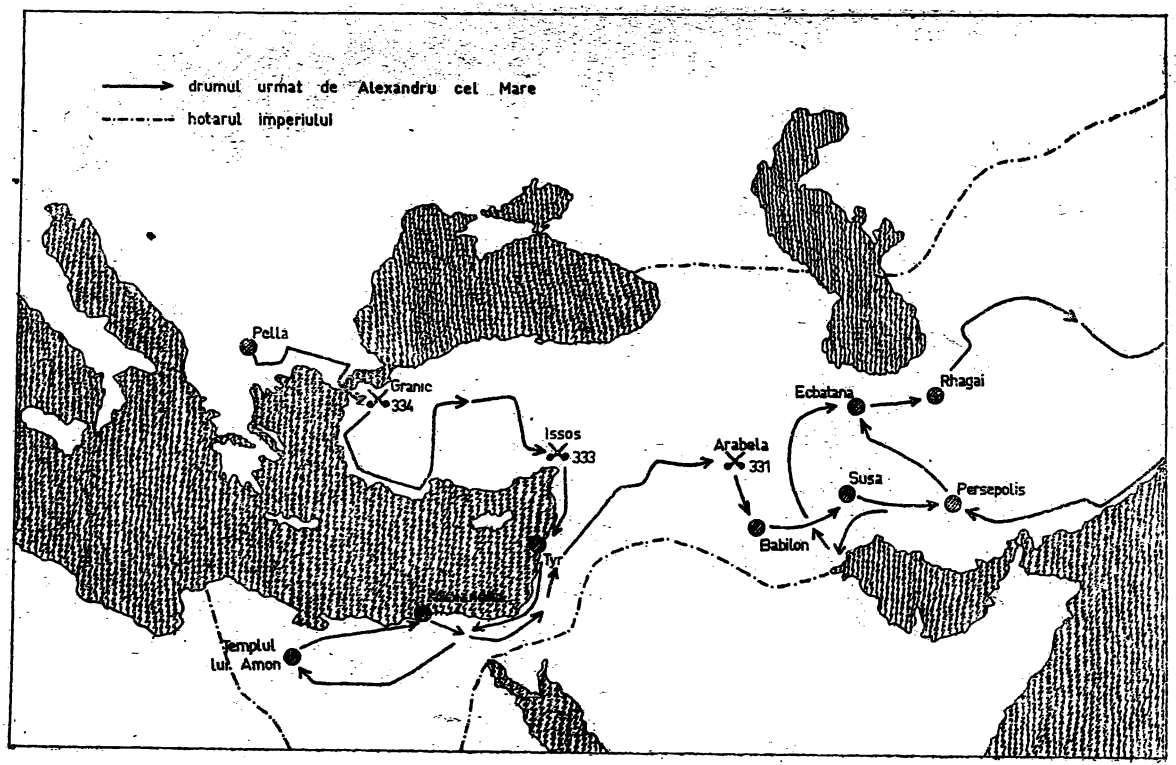

IMPERIUL LUI ALEXANDRU CEL MARE

Cyrus este înfrînt. Trupele sale sînt dispersate, afară de 10 000 hopliți greci, comandați de Clearhus. Acest corp se retrage, iar retragerea lui, de la Babilon în Grecia, este una dintre cele mai uimitoare realizări ale antichității, pe plan militar. Xenophon descrie amănunțit retragerea celor zece mii. Semnificativ, și grecii au înțeles, că reușita acțiunii celor zece mii era dovada slăbiciunii militare a Imperiului persan.

Intre timp, în luptele care se dau între cetățile grecești pentru supremație în lumea greacă, în modul de a purta războiul se înregistrează noutăți. Tactica este știința, priceperea de a conduce o armată pe cîmpul de luptă. Sîntem într-o epocă în care generalul are sub ochii lui întregul loc unde se dă bătălia, poate să comande întreaga armată, să-i supravegheze mișcările, să intervină pentru restabilirea unor insuccese locale etc. Pe plan tactic se înregistrează noutăți și succese. La Salamina și Mycale — două bătălii navale — grecii dobîndesc victorii, pentru că știu să folosească inteligent, în timpul bătăliei, forțele de care dispun. În luptele pe uscat, inovații aduce Epaminondas, generalul theban, considerat de unii istorici ca „geniul cel mai original din toată istoria militară". În timpul luptelor cu Sparta, Theba reușește să-și creeze o armată bine antrenată. Epaminondas rupe cu tradiția. Nu îl mai atacă frontal pe inamic, ci pe o aripă, unde el are superioritatea numerică. În lupta de la Leuctra, în 371, Epaminondas atacă cu forțe sporite aripa dreaptă spartantă, acolo unde era șeful oastei spartane, neglijînd centrul și aripa stîngă, de unde își retrage sistematic forțele din fața dușmanului. În momentul în care aripa dreaptă a armatei lacedemoniene este distrusă, victoria era asigurată. Modul în care Epaminondas concepe, tactic, lupta de la Leuctra, anticipează cu 22 de secole sistemul oblic al lui Frederic cel Mare.

In anul 362, în lupta de la Mantineea, manevrele lui Epaminondas sînt și mai complicate. Simulează un atac pe una din aripile dușmanului, după care se oprește, oamenii pun armele jos. Inamicul, speriat la

început, rupe frontul. Între timp, Epaminondas, la adăpostul terenului, desăvîrşeşte propriul său dispozitiv de luptă şi, la momentul potrivit, atacă un adversar complet nepregătit. Victoria este clară, dar Epaminondas cade rănit mortal.

De reţinut: lecţia tactică a generalului theban va fi reluată, şi nu totdeauna cu succes, abia de Frederic al II-lea. Adversarii şi urmaşii direcţi ai lui Epaminondas învaţă că nu există numai un anumit chip de a da o bătălie. Calea inovaţiilor era deschisă. Trebuia, însă, pentru aceasta talent, pregătire, îndrăzneală.

Strategia, „partea divină a războiului", cum o numea un îndrăgostit înrăit de arta militară, cuprinde măsurile de ansamblu care privesc desfăşurarea unei campanii, mişcările şi manevrele care au loc înainte şi după bătălie. Epaminondas este un inspirat şi în acest domeniu. Thebanii, de nevoie, fiind inferiori numericeşte, în timpul conflictului cu Sparta folosesc sistemul evitării unei angajări care să decidă soarta campaniei. Îi poartă pe Spartani prin toată Beoţia fără să accepte o luptă deschisă care i-ar fi defavorizat. Fabius Cunctator, în luptele cu Hanibal, va folosi această metodă care a salvat Roma. Urmarea: uzură morală şi materială a adversarului. Epaminondas întreprinde marşuri fulgerătoare, de noapte uneori, pe drumuri paralele, diversele corpuri întîlnindu-se în punctul şi la timpul fixat dinainte.

Elev strălucit al lui Epaminondas a fost Filip Macedoneanul, care stă la Theba trei ani, timp în care învaţă arta războiului. În 359, Filip ajunge regele Macedoniei. Primul său gînd e să întărească stăpînirea macedonenilor asupra unei mari părţi din Peninsula Balcanică prin supunerea unor triburi trace, să aducă Ellada sub ascultarea sa. La Theba învăţase modul în care trebuie organizată o armată de elită. Pentru îndeplinirea gîndurilor sale de mărire creează o armată modernă pentru epoca respectivă, al cărei nucleu îl formează falanga, impune supuşilor o aspră disciplină şi aduce unele îmbunătăţiri în ce priveşte armamentul. Infan-

teria era formată din mici proprietari, care poartă, ca și hoplitii greci, cască, scut, sabie scurtă și lance. Inovația lui Filip : lungimea lăncii variază între patru și șapte metri. Rîndurile din spate au lance mai lungă, încît atunci cînd lăncile sînt coborîte, soldatul din față este protejat de mai multe lănci, falanga devenind un zid de fier. Rîndurile sînt atît de strînse încît falanga se mișcă greoi. Rolul ei pe cîmpul de luptă este acela de a îngădui trupelor ușoare să se refacă la adăpostul ei, formînd un meterez neclintit în jurul căruia pivotează restul oastei. Călărimea este formată din nobilii macedoneni și, în parte, din traci. Și infanteria și cavaleria sînt antrenate și obișnuite cu manevrele tactice savante pe care Filip le învățase la Theba. După ce ocupă, treptat, o parte din Tracia, Amfiopolis și Thesalia, se amestecă în luptele dintre cetățile grecești, ca în cele din urmă să fie primit ca helen, calitate în care prezidează jocurile de la Delfi din anul 346 î.e.n. În zadar Demostene se străduiește ca să-i convingă pe compatrioții săi de pericolul macedonean. Zadarnică este — ironie a soartei — cererea de ajutor adresată regelui Persiei. În luptele care au loc cu liga Thebano-Ateniană, Filip dovedește calități de strateg deosebite : execută marșuri rapide, în direcții neașteptate, forțîndu-l pe adversar să părăsească poziții natural întărite, revine, întreprinde marșuri care-l duc în spatele inamicului. Pentru a-și deruta adversarii, lasă să cadă în mîinile acestora scrisori din care reieșea că regele trebuie să meargă în Tracia. În timp ce adversarii credeau că mărșăluiește spre nord, Filip se îndreaptă spre sud, parcurge drumuri pe care grecii le credeau prea departe de zona de operații și, cînd nimeni nu se așteaptă, cade asupra oastei grecești, la Cheroneea (338). Alexandru, fiul regelui, conduce cavaleria ; armata grecească, în rîndurile căreia lupta Demostene, este înfrîntă și pusă pe fugă. Superioritatea armatei macedonene era demonstrată. Filip se pregătește să treacă în Asia, dar moare pe neașteptate. Lui Alexandru îi rămîne sarcina să culeagă roadele eforturilor tatălui său.

Cînd vestea morții lui Filip se răspîndește, tracii, ilirii și cetățile grecești socotesc, avînd în vedere tinerețea lui Alexandru, că a sosit momentul să scuture jugul macedonean. Printr-un marș fulgerător, Alexandru cade în flancul thesalienilor, la Tempe, și aceștia îl recunosc ca șef, își continuă tot atît de repede marșul prin Termopyle și, în prezența armatei macedonene, grecii îl recunosc drept comandant în locul tatălui său. Două campanii, una împotriva tracilor — Alexandru ajunge pînă în nordul Dunării — și alta împotriva ilirilor, asigură liniștea și unitatea înlăuntrul regatului, nu înainte de a distruge Theba, care dăduse crezare unor zvonuri despre moartea lui Alexandru și atacase garnizoana macedoneană din Cadmea. După douăsprezece luni, regatul era liniștit. Alexandru trece la organizarea armatei care trebuia să pornească în Asia. Pe lîngă macedoneni, traci și iliri, din armata regală mai făceau parte un corp de hopliți greci, în care regele are mai puțină încredere, și un corp de mercenari greci, pe care se putea bizui.

În anul 335, sau la începutul anului 334, Alexandru trece Hellespontul în fruntea unei armate de 37 000—40 000 de oameni (32 000 pedestrași și 5 000 călăreți; dintre aceștia 13 500 erau macedoneni). În timp ce oastea era dirijată spre Granic, Alexandru vizitează Troia și mormîntul lui Ahile, eroul său preferat (Iliada se afla printre lucrurile de preț care-l însoțeau pe rege). La Granic, în 334, cîștigă prima bătălie împotriva perșilor care-i opuneau 20 000 de călăreți asiatici și 20 000 de mercenari greci. Ocupă Sardesul, Efesul, Miletul, coasta mării, pentru a distruge bazele navale inamice, pentru a-și crea el însuși legături pe mare cu Grecia și Macedonia. După ce ocupă porturile de pe coasta Asiei Mici, Alexandru se îndreaptă spre Ancyra (Ankara), iar de aici spre Eufrat. Între timp, Darius înaintase spre vest pentru a-i tăia legăturile lui Alexandru cu spatele său. Alexandru face cale întoarsă și la Issos (333) Darius este înfrînt și pus pe fugă. În loc să înainteze spre capitala

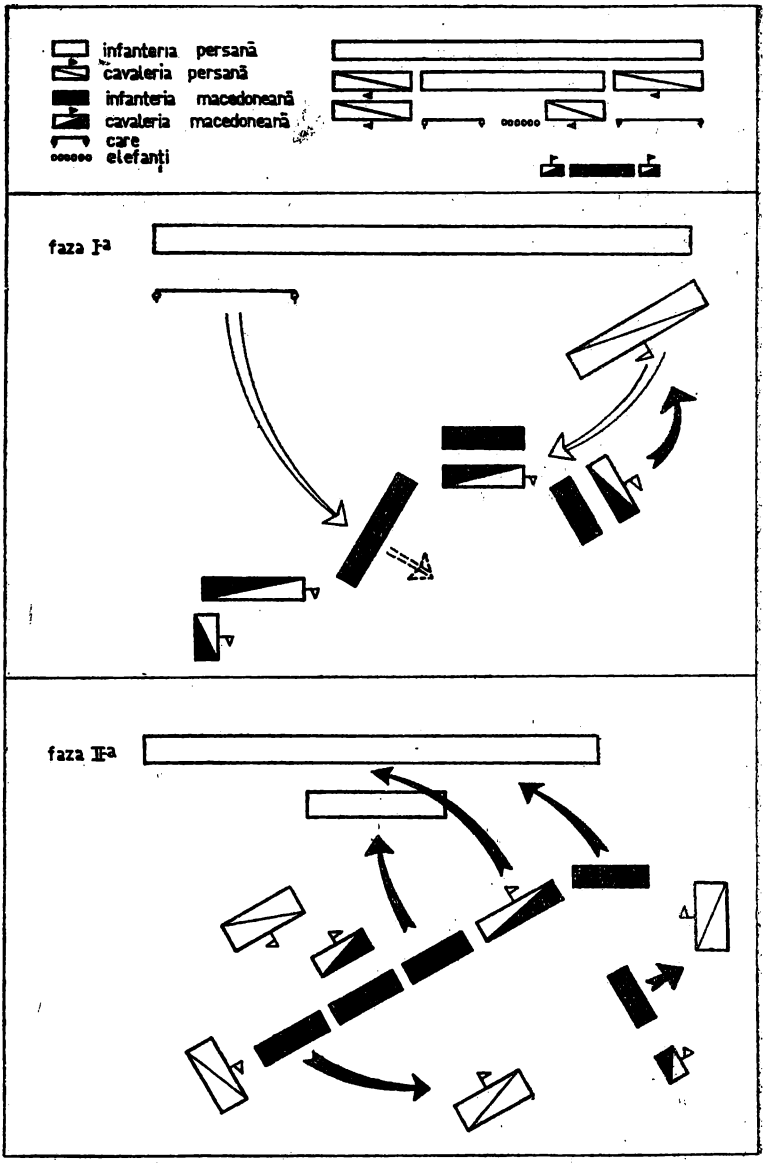

BĂTĂLIA DE LA ARABELA (331)

Persiei, Alexandru ocupă coasta feniciană și, odată cu aceasta, puterea maritimă persană este anihilată. Merge apoi în Egipt, după care revine în Siria, unde-și pregătește oastea ca să-l înfrunte, în bătălia decisivă de la Arabela (sau Gaugamela), pe Darius al III-lea. Lupta se dă în anul 331, septembrie 30. Forțele care se înfruntă : oastea lui Alexandru este formată din 7 000 de călăreți și 40 000 de pedestrași ; oastea lui Darius este mai numeroasă. Autorii antici dau cifre deosebite. Arrian spune că Darius avea 40 000 de călăreți și 100 000 de pedestrași ; Justin : 400 000 pedestrași și 100 000 călăreți ; Curtius : 45 000 călăreți și 200 000 pedestrași ; Polybiu : 300 000 pedestrași și 40 000 călăreți, 250 care, 50 de elefanți ; Diodor din Sicilia și Plutarh dau în total 1 000 000 de oameni. Deci cifra variază între un sfert de milion și un milion. Enormă și imposibil de realizat. Istorici moderni, în special englezii, sînt înclinați să accepte cifre astronomice, făcînd comparație cu isprăvile armatei britanice în India. Se uită însă un lucru : diferența enormă, ca armament, între englezi și indieni. Englezii vin cu arme de foc, macedonenii cu arme albe. Ca să suprimi un adversar pe cîmpul de luptă sînt necesare mai multe lovituri date cu toată forța pentru a străpunge casca, platoșa, scutul. Fizic, este greu să se lupte 1 om cu 20. Tactic, o armată de cîteva sute de mii de oameni ocupă un cîmp de bătaie imens. Ibn Khaldun, una dintre mințile cele mai ascuțite din secolul al XIV-lea, ridiculizînd cifrele exagerate avansate de unii cronicari sau istorici, observă că aceștia nu și-au pus problema spațiului pe care se desfășura o asemenea armată și nici problema comandamentului. Din antichitate și pînă în epoca modernă, bătăliile au fost conduse de un singur general, care avea posibilitatea să cuprindă cu privirea tot cîmpul de bătaie. Ibn Khaldun avea toate motivele să se îndoiască de cifrele exagerate despre unele armate, pentru că el, pornind de la o constatare de bun-simț, respinge ideea că un singur om poate conduce o bătălie, cînd nu vede ce se

întîmplă la dreapta sau la stînga lui. Practica i-a dat dreptate lui Ibn Khaldun. Pînă în 1813, chiar o bătălie ca aceea de la Wagram, al cărei front număra cîțiva kilometri, putea fi urmărită de Napoleon, după fumul tunurilor, după relatările prompte ale ofițerilor de legătură. Efectivele folosite în bătălia de la Wagram oscilează în jurul cifrei de 100 000. În 1813, în luptele de la Lützen, Bautzen, Dresda și Leipzig, se înfruntă efective mari, pe spații vaste. Napoleon nu poate conduce toată bătălia, comandanților de corp sau de armată revenindu-le inițiativa. Abia după descoperirea unor mijloace moderne de comunicație au putut fi conduse mase mari de oameni. Cifra de un milion pentru oastea lui Darius este inacceptabilă. Cei 50 000 de oameni ai lui Alexandru s-ar fi pierdut în masa enormă a oastei persane, oricît de viteji, oricît de disciplinați ar fi fost macedonenii. Mezii erau buni arcași, Darius a avut o cavalerie greu înarmată și mercenari greci. Oricît de mici au fost pagubele provocate de arcașii și călăreții lui Darius, ele ar fi fost resimțite de o armată puțin numeroasă. Armata lui Darius a fost mai numeroasă decît aceea a lui Alexandru. Poate fi acceptată o cifră care să dubleze pe aceea a oastei macedonene, sau să ajungă pînă la 120 000—150 000 de oameni, dar mai mult decît atît înseamnă fantezie.

În prezența dușmanului, Alexandru își dispune trupele de așa manieră, încît puteau să facă față oricărui atac, venit din orice direcție. În centru este așezată falanga, pe aripi cavaleria și infanteria ușoară. Trupele de pe aripi sînt dispuse pe mai multe rînduri și pe poziții diferite, în așa fel încît o parte dintre ele puteau să facă față unui atac frontal, o altă parte unui atac de flanc, iar altele se puteau deplasa în spate, formînd o a doua linie. Dispozitivul format de oastea lui Darius : elefanții, carele de luptă în față, la fel o parte din cavalerie și arcași. În linia a doua — cavaleria pe aripi, mercenarii greci și infanteria bine înarmată pe centru. Linia a treia era formată tot din infanterie.

Atacul îl începe Alexandru. Pentru că era inferior numeric, un atac frontal ar fi fost nepotrivit. Alexandru alege atacul oblic — lecția lui Epaminondas! — și cu forțele principale se îndreaptă spre flancul stîng al armatei persane. Carele de luptă ale lui Darius nu joacă nici un rol pe cîmpul de luptă. Pentru a-l opri pe Alexandru, Darius ordonă cavaleriei de pe aripa dreaptă să se deplaseze pe stînga. Mercenarii greci primesc acest atac al cavaleriei persane și sînt aruncați în urmă, în dezordine. Alexandru aruncă în luptă pe peonieni și alte trupe de mercenari greci. Cavaleria persană formată din bactrieni și sciți încearcă să rupă cavaleria de elită macedoneană. Lupta este îndîrjită, macedonenii înregistrează pierderi grele, dar pînă la urmă reușesc să respingă cavaleria persană (iată deci că, în prima parte a luptei, macedonenii întîmpină o vie rezistență și au pierderi mari, deci nu poate fi vorba de confruntarea unei armate disciplinate și valoroase cu o hoardă complet dezorganizată). După ce călărimea persană este respinsă, Alexandru aruncă trupe pe aripa dreaptă, unde era amenințat, și în fruntea cavaleriei de elită, susținut de falangă, atacă centrul oastei persane. Darius socotește lupta pierdută și dă semnalul fugii. Lupta îndîrjită continuă pe aripa stîngă a oastei macedonene, unde se afla Parmenion, unul dintre cei mai valoroși căpitani pe care-i avea Alexandru. La un moment dat, Parmenion este încercuit. Abia după ce centrul oastei persane este înfrînt, Alexandru îi vine în ajutor și bătălia se încheie cu victoria deplină a lui Alexandru.

Babilonul, Susa, Pasargade, Persepolis, cele mai importante orașe ale Persiei, deschid porțile învingătorului. Prada, în aur, este fantastică. În anul următor, provinciile din estul Persiei sînt cucerite, Darius este ucis și Alexandru devine regele regilor. Stabilește relații de bună-vecinătate cu sciții, în anul 326 trece Indusul și, în urma unei abile manevre tactice, îl bate pe Porus, la orașul Lahore, dar cînd voia să înainteze spre sud-est, armata, obosită după un marș de aproape 25 000 de kilo-

metri, refuză să-l urmeze. O parte din armată se întoarce pe uscat, altă parte pe mare. În primăvara lui 324 era în Susa, unde-şi serbează victoriile. O parte din ofiţeri şi 10 000 de soldaţi se căsătoreau cu femei din Persia. În anul următor merge la Babilon, pe care voia să-l transforme în capitală a imperiului său ce se întindea de pe malul Adriaticei şi al Dunării pînă la Indus, de la Marea Caspică şi Marea de Aral pînă la Golful Persic şi Assuan, în Egipt. Avea dreptate Curtius cînd afirma că Alexandru a fost „singurul dintre toţi muritorii care într-o viaţă atît de scurtă a cucerit cea mai mare parte a pămîntului".

În 323, Alexandru murea în vîrstă de 33 de ani. Gloria şi legenda lui se sprijină nu numai pe faptele sale de arme. În Asia fiind, cerea cărţi din Grecia şi, printre autorii favoriţi, se numără Eschil, Euripide şi Sofocle. Spre deosebire de contemporani, se comporta omeneşte cu cei învinşi, trataţi de obicei ca animalele. Spre deosebire de Aristotel, care-l învăţase să deosebească pe helen de barbar, Alexandru gîndea că toţi oamenii sînt la fel. Aspiraţia lui spre monarhia universală se întemeia pe concepţia sa despre om. Acorda toată grija şi atenţiile cuvenite femeilor din familia lui Darius, lucru neobişnuit pînă atunci. Gesturi, fapte care-l ridică peste obişnuit. De aceea „la Roma era socotit ca primul Cezar; în folclorul evreiesc era salutat ca precursorul lui Mesia, iar şefii din Turkestan şi Badahşan vedeau în el pe strămoşul lor".

După moartea lui Alexandru, imperiul creat se împarte între generalii săi. Cultura greacă este răspîndită pînă la marginile de răsărit ale cuceririlor sale şi rămîne cea mai durabilă cucerire. Este pentru prima dată cînd Europa exercită o influenţă, pe acest plan, dincolo de Hellespont.

BĂTĂLIILE DE LA

CANNAE ŞI ZAMA

(216 î.e.n.) — (202 î.e.n)

Macedonia a avut nevoie de cîteva decenii pentru a organiza o armată solidă. Într-un singur deceniu, Alexandru ajunge cu cuceririle pînă la Indus. Odată cu moartea lui dispare şi imperiul, operă fragilă, neconsolidată printr-o organizare administrativă şi economică ; un mozaic de popoare greu de ţinut pentru multă vreme sub un singur sceptru. După decăderea puterii macedonene, în Europa se afirmă o nouă putere : Roma. Metodic, lent, dintr-o aşezare neînsemnată Roma devine stăpîna Italiei, după înfrîngeri umilitoare. Răscumpără cu aur retragerea galilor în 390 î.e.n. ; soldaţii romani sînt siliţi să treacă pe sub furcile caudine, cînd sînt înfrînţi de samniţi. Puterea cetăţii creşte, însă, treptat şi pînă la urmă ajunge să supună întreaga Italie.

Cum se explică succesele romane, care este organizarea militară a noii puteri imperiale ? Toţi cetăţenii romani — sclavii sînt excluşi din această noţiune — sînt obligaţi să lupte în afara zidurilor oraşului între 17—47 de ani ; cei între 47—60 de ani păzesc zidurile oraşului. Armata, la început, este organizată după modelul grec : falanga. Tradiţia îl socoteşte pe Marcus Furius Camillus reorganizatorul armatei romane : falanga este înlocuită cu legiunea. O legiune avea 4 200—5 000 de

oameni. O legiune avea 10 cohorte, o cohortă avea trei manipuli. Legiunea era aşezată pe trei rînduri : *hastati,* tinerii înarmaţi cu o cuirasă făcută din fire de piele întărite cu plăci de metal, cu o cască metalică, cu un scut, cu o sabie şi o suliţă din lemn şi fier — pilum —, lungă de la trei pînă la 25 de metri (pilum era arma de temut a romanilor) ; *principes,* oameni de vîrstă mijlocie ; *triarii,* veteranii ; principes şi triarii erau înarmaţi ca şi hastati.

Pe lîngă aceştia mai erau *velites,* cei mai tineri dintre soldaţi şi săracii, uşor înarmaţi : sabie, suliţă, scut rotund, cască de piele. Formau un corp de oaste mobil. O legiune avea cam 1200 velites.

Cavaleria : 300 călăreţi la o legiune, împărţiţi în două escadroane (turmae) ; calitate slabă ; sînt bătuţi sistematic de călăreţii numizi din oastea lui Hannibal.

Spre deosebire de falangă, legiunea este mult mai mobilă, poate executa manevre multiple pe cîmpul de luptă. Dispozitivul de luptă al legiunii este de aşa manieră organizat, încît unităţile din liniile 2 şi 3 se pot intercala în atac între unităţile din prima linie.

După cucerirea Italiei, Roma începe conflictul cu Cartagina, colonie feniciană, care întemeiase o mare putere maritimă şi economică în Mediterana centrală. Cartagina stăpînea Sicilia, Sardinia şi o parte din Spania. Confruntarea dintre cele două forţe este decisivă pentru soarta Romei şi are adînci repercusiuni asupra istoriei europene, iar luptele dintre cartaginezi şi romani poartă numele de războaiele punice. Luptele decisive încep în anul 218, cînd Hannibal se hotărăşte să pornească împotriva Romei. Fiu al lui Hamilcar, Hannibal trăieşte în lagărele militare din Spania de la vîrsta de nouă ani. Arta războiului este prima lui şcoală, nu şi singura. Ştia greceşte şi citise scrierile istoricilor greci. O inteligenţă deosebită, un instinct al războiului ieşit din comun. Porneşte din Spania asupra Romei, pentru că Italia nu constituie un popor unit, ci o mulţime de popoare supuse Romei. Pentru Italia, în afară de Roma,

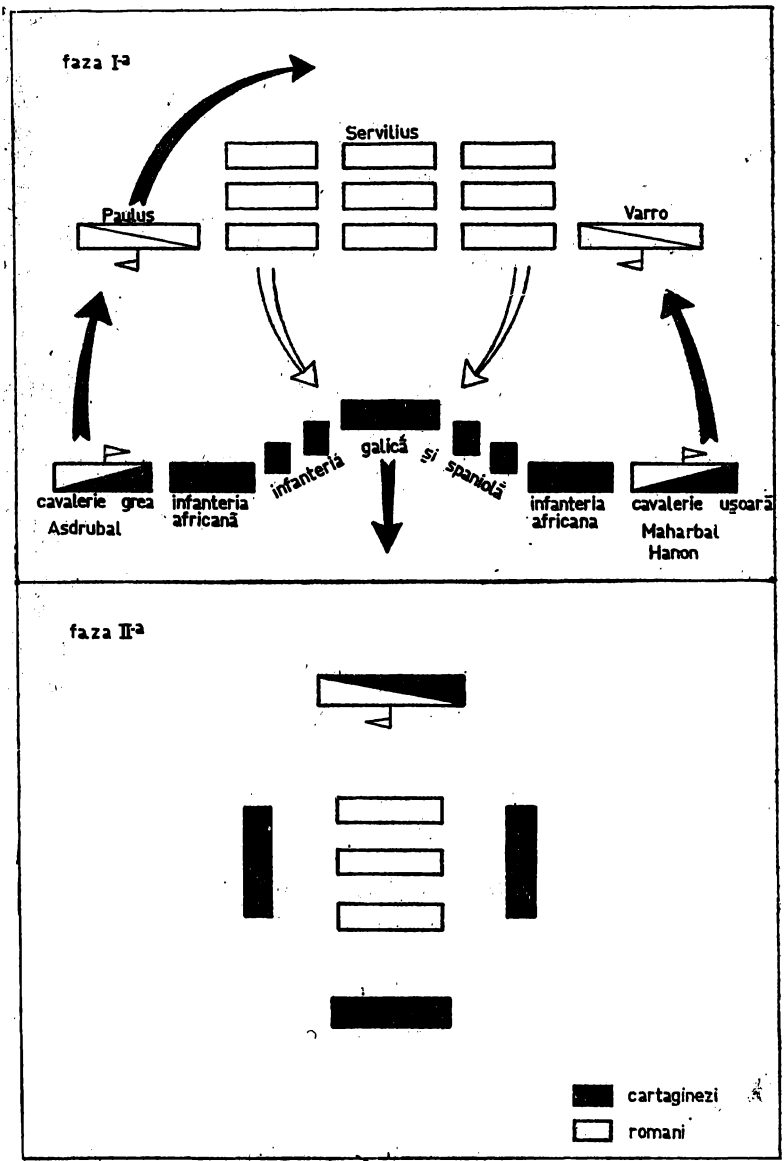

BĂTĂLIA DE LA CANNAE (216 î.e.n.)

Hannibal apare ca eliberator. La începutul expediției avea, după Titus Livius, 90 000 pedestrași, 12 000 călăreți, 37 elefanți. Polybius consideră ca exagerate aceste cifre. Romanii încearcă să împiedice traversarea Rhônului și să-i bareze drumul cel mai ușor, care ducea pe coasta Mediteranei în Italia. Hannibal trece Rhônul, în amonte, cu 50 000 pedestrași și 9 000 călăreți și se angajează pe valea Iserului, traversînd Alpii Maritimi. Întreaga apărare organizată de romani în sudul Galiei cade. Scipio se îmbarcă și revine la timp în cîmpia Padului. În decembrie 218, la Trebia, romanii sînt înfrînți. În această bătălie cartaginezii aveau 28 000 de pedestrași și 10 000 călăreți, iar romanii 36 000 pedestrași și 4 000 călăreți. Cavaleria numidă decide soarta bătăliei. Nordul Italiei se supune lui Hannibal. În primăvara anului 217, Hannibal pornește asupra Romei. Două armate romane se aflau la Arminum (Rimini) și Arretium (Arezzo), blocînd cele două drumuri principale care duceau din nordul Apeninilor la Roma. Hannibal pătrunde în Etruria, alege drumul cel mai scurt, dar și cel mai anevoios, pentru că trecea printr-un ținut mlăștinos, și, în ciuda protestelor soldaților săi, în patru zile și trei nopți ajunge în spatele adversarului său, consulul Flaminius, devastează cîmpia și se îndreaptă spre Roma. Flaminius pornește în cea mai mare grabă pe urmele cartaginezilor și a doua zi dimineața, pe ceață, pe malul lacului Trasimene, este atacat din față și din spate și distrus. Romanii au pierderi colosale : 15 000 de morți și 15 000 de prizonieri. Hannibal repurtează una din cele mai strălucite victorii din antichitate. Drumul spre Roma îi este deschis. Dar Hannibal se îndreaptă spre țărmurile Adriaticei, la sud de Roma. De ce n-a atacat generalul cartaginez cetatea care reprezenta temelia puterii romane în anul 217 ? Greu de găsit un răspuns mulțumitor. Indecizia lui Hannibal salvează Roma și puterea romană. În locul lui Flaminius este numit dictator Quintus Fabius Maximus. Cel de-al doilea noroc al Romei. Fabius Maximus, conștient de inferioritatea

armatei romane, îl urmăreşte peste tot pe Hannibal, hărţuindu-l, dar evitînd o luptă în cîmp deschis. O metodă care-i va purta numele şi care-i va da porecla de Cunctator — temporizatorul. Cum anual erau schimbaţi consulii, Fabius Maximus nu se mai află la comandă în anul 216. Poporul roman era nemulţumit de tactica Cunctatorului şi, aţîţat de demagogi, alege consul pe C. Terentius Varro, fiul unui măcelar. Cel de-al doilea consul a fost ales L. Aemilius Paullus. Roma face eforturi pentru a strînge o armată cît mai numeroasă, capabilă să-l înfrîngă pe Hannibal în anul 216 şi să pună capăt ostilităţilor. Aliaţilor li se cer ajutoare mai numeroase. Legiunea, de la 4 000 pedestraşi, ajunge la 5 000 plus 300 de călăreţi. La plecarea din Roma, Varro, într-un discurs înflăcărat, a ţinut să asigure poporul că Hannibal va fi distrus cît mai repede cu putinţă. Noul consul aleargă în faţa victoriei pe care firea cumpănită a lui Paullus şi Fabius n-o întrezăreau. „Lui Hannibal, relatează Titus Livius, îi era cunoscute pînă în cele mai mici amănunte însuşirile armatei romane, în aceeaşi măsură ca şi cele ale celei punice : ştia că noii consuli nu sînt înzestraţi cu aceeaşi pricepere în arta conducerii şi că aproape două treimi din totalul trupelor sînt alcătuite din recruţi". Nu pîndea decît greşelile lui Varro. Şi Varro le face. Grăbit să fie încoronat la Roma cu laurii victoriei, îl urmăreşte agresiv pe Hannibal care-şi aşază tabăra nu departe de Cannae. Un amănunt despre priceperea tactică a punului : şi-a aşezat dispozitivul de luptă în aşa fel încît vîntul să bată din spate, deci praful stîrnit în timpul luptei să fie purtat în ochii romanilor ! În momentul în care romanii au ajuns în apropierea armatei cartagineze, comanda o avea Paullus. Varro ar fi vrut să atace pe loc. Ţinea discursuri în care arăta că e vina colegului său că Hannibal nu e alungat, iar Hannibal, prin acţiuni bine calculate, îi aţîţa şi mai mult pe romani, care credeau în spusele lui Varro. A doua zi comanda îi revine acestuia şi fără ca să-l consulte

pe Paullus duce trupele, în ordine de bătaie, în fața taberei cartagineze. Ordinea de bătaie: aripile erau formate din cavalerie și comandate de Varro — aripa stîngă — și de Paullus — aripa dreaptă. Centrul, format din infanterie, era comandat de Servilius (fusese consul cu un an mai înainte). Efectivul oastei romane: 60 000 pedestrași (Titus Livius dă cifra de 80 000) și 6 000 călăreți.

Hannibal își dispune trupele în același fel: cavaleria pe aripi comandată de Hasdrubal — aripa stîngă — și de Maharbal — aripa dreaptă. Infanteria era comandată de Hannibal și de fratele său Mago, avînd centrul puțin avansat. Oastea lui Hannibal era de 40 000 pedestrași și 10 000 călăreți. Lupta a fost începută de pedestrimea ușor înarmată și apoi de cavaleria hispano-galică de pe aripa stîngă a lui Hannibal. Cavaleria lui Hannibal atacă frontal, pentru că nu poate manevra ca să atace din flanc. Urmează o luptă îndîrjită, dar de scurtă durată, și cavaleria romană e pusă pe fugă. Cînd se încheie acest episod, pedestrimea romană atacă în unghi centrul armatei punice, îl străpunge și înaintează, urmărind pe dușmanul care se retrage. Depășind unitățile de infanterie cartagineze care se aflau în stînga și dreapta, romanii dau posibilitatea acestora să-i atace din flancuri și spate. Încercuită și atacată de trupe proaspete, oastea romană este distrusă. În sprijinul pedestrașilor africani vine cavaleria hispano-galică și, în cele din urmă, cea numidă. Între timp, pe aripa dreaptă a oastei cartagineze atacă numizii. Un corp al acestora mimează neputința, este capturat de romani și trecut în spate. Cînd restul cavaleriei numide atacă, prinșii scot săbiile de sub cămășile de zale și-i atacă pe romani pe la spate. Varro scapă cu 50 de călăreți și călărimea numidă se abate asupra pedestrimii romane încercuite. Lupta de la Cannae se încheie cu un adevărat dezastru pentru Roma. Oastea acesteia este pur și simplu desființată: 15 000 de prizonieri și 15 000 de morți printre care și consulul L. Aemilius Paullus.

Lui Hannibal, felicitat de generalii săi, Maharbal — comandantul cavaleriei — îi spune: „...ca să-ţi dai seama ce-ai cîştigat în bătălia de azi, tu trebuie să ştii că peste cinci zile vei prînzi ca un biruitor pe Capitoliu! Vino cu mine!...". Dar Hannibal ezită, cere timp de gîndire, ceea ce-l face pe Marhabal să exclame: „Nu e de mirare că zeii n-au înzestrat pe acelaşi om cu toate darurile! Hannibal, tu ştii să învingi, dar nu ştii să te foloseşti de victorie!". Titus Livius comentează: „se vede că zăbovirea lui Hannibal din acea zi a fost îndeajuns pentru ca Roma şi puterea romană să fie salvate". Cît de mare era dezastrul o arată şi faptul că Roma, pentru a-şi reface forţele, alcătuieşte două legiuni din sclavii oferiţi de proprietarii lor, cu promisiunea că vor fi eliberaţi dacă se vor comporta merituos. Sînt luate măsuri pentru îmbunătăţirea organizării oastei: trupele uşoare sînt mai bine antrenate, vechea sabie este înlocuită cu cea spaniolă, cu vîrf ascuţit şi mai uşor de mînuit. Dar, modificarea esenţială: se creează un comandament unic, iar comanda o primeşte Publius Cornelius Scipio. Oricît de valoroase ar fi fost trupele romane, faptul că, anual, se schimbau consulii, că cei doi consuli comandau cu drept egal unul o zi, altul o altă zi, însemna discontinuitate şi, uneori, lipsă de competenţă — votul fiind acordat unor consuli care nu aveau nici o noţiune de artă militară, cum este cazul lui Varro — exact acolo unde se cerea gîndire clară şi fermă. Romanii îşi dau seama acum de valoarea tacticii folosite de Fabius. Hannibal pierde cîţiva ani în Italia, în timp ce Roma are răgazul să formeze trupe noi şi să le trimită în Sardinia, Galia Cisalpină, în Spania. În anul 210, Sicilia este supusă Romei, iar în 206 Scipio cucereşte Spania. În anul 211, Hannibal încearcă să meargă asupra Romei, dar nu reuşeşte. Momentul propice pentru o asemenea acţiune trecuse. Hasdrubal, în anul 207, încearcă să aducă trupe proaspete în Italia, trece Alpii şi vrea să facă joncţiunea cu Hannibal, în Umbria. Scrisorile trimise lui Hannibal sînt interceptate

şi Nero, unul dintre consulii romani care trebuia să-l supravegheze pe Hannibal, lasă puţine trupe în sudul Italiei, spre disperarea oficialităţilor din Roma, şi cu grosul mărăşluieşte zi şi noapte, face joncţiunea cu legiunile consulului Livius înainte de sosirea lui Hasdrubal. Încercarea acestuia de a se retrage din faţa unui adversar numeros nu reuşeşte şi, la Metaurus, oastea lui este zdrobită. În anul 205, Scipio trece în Africa, bate pe cartaginezi în două rînduri, pune rege al Numidiei pe Massinissa, al cărui ajutor va cîntări atît de mult în lupta decisivă de la Zama, în anul 202. Hannibal este rechemat în Africa. Revine cu 20000 de oameni, cărora li se adaugă 12000 cartaginezi, 12000 mercenari africani şi 2 000 călăreţi numizi. Scipio avea 25 000—30 000 de pedestraşi şi 6 000 de călăreţi, cea mai mare parte numizi. Diferenţa dintre cele două armate stă în calitatea trupelor : oastea romană este mai omogenă, mai bine antrenată ; în tabăra adversă numai contingentul adus din Italia era format din războinici buni. Superioritatea lui Scipio stă în cavalerie. Pentru prima dată, într-o confruntare directă cu Hannibal, oastea romană are o cavalerie mai numeroasă. Ea este adusă de Massinissa, fiind formată din numizi, călăreţi excelenţi, care contribuie atît de mult la toate victoriile lui Hannibal în Italia. De această cavalerie se teme Hannibal.

Titus Livius ne povesteşte că în ajunul luptei a avut loc o întîlnire între cei doi şefi, Hannibal a cerut pace şi considera, că gestul lui, învingătorul romanilor în atîtea rînduri, avea să contribuie la sporirea faimei lui Scipio. Generalul roman refuză tratativele, cei doi comandanţi se reîntorc în tabără poruncind subordonaţilor : „să-şi pregătească armele şi sufletele pentru cea din urmă luptă prin care, dacă vor fi încununaţi de izbîndă, vor fi biruitori nu pentru o zi, ci de-a pururi ! Înainte de a se lăsa amurgul zilei de mîine, ostaşii vor şti dacă Roma sau Cartagina va da legile sale neamurilor,

căci răsplata biruinței va fi nu Africa sau Italia, ci întregul pămînt!" (Titus Livius).

A doua zi cei doi șefi își pun armatele în ordine de luptă. Scipio : cavaleria romană pe aripa stîngă, cavaleria numidă pe aripa dreaptă. În centru, legiunile. Măsură genială : unitățile nu mai sînt așezate ca pînă acum, în forma unei table de șah, ci una în spatele celeilalte, pentru a lăsa intervale pe care să se angajeze elefanții adversarilor, care, altfel, ar fi putut provoca panică. O altă măsură de siguranță : *velites*, pedestrimea ușoară, e așezată în intervalele create între unitățile de *hastati* și *principes* cu dispoziția să se adăpostească în spatele acestora, sau să se retragă în așa fel încît să alunge elefanții în spatele taberei. *Triarii* sunt retrași mult în urmă, pentru mai multă siguranță : dacă elefanții provocau dezordine în primele rînduri, Scipio voia să aibă o rezervă solidă.

Hannibal așază elefanții în față ; cavaleria pe cele două aripi, cu ordin să angajeze lupta și să se retragă cît mai departe de cîmpul de luptă, antrenînd după ea călărimea inamică. Infanteria este așezată pe trei linii. În primele două — mercenari și miliție, în care nu are încredere, și, la 200 metri în urmă, în a treia linie luptători de elită, cu care Hannibal spera să cîștige bătălia. Lupta este începută de cavalerie și elefanți. Ultimii, speriați de sunetele de trîmbițe, fug înapoi, stricînd liniile cavaleriei de pe aripa stîngă cartagineză, sau fug printre golurile lăsate înadins de unitățile de pedestrași romani. Rolul lor este nul. Cavaleria lui Scipio bate cavaleria adversă care se retrage de pe cîmpul de luptă, antrenîndu-i pe romani și numizi. În cea de a doua parte a luptei sînt angajați mercenarii și milițieni cartaginezi. *Hastati* — mai omogeni, mai bine antrenați — reușesc să respingă în cele din urmă trupele auxiliare cartagineze. Linia a doua, *principes*, vine în ajutorul *hastati-lor* și resping cu pierderi grele pe adversar. Oamenii din primele două linii cartagineze

încearcă să se refugieze în linia a treia, dar veteranii lui Hannibal nu-i primesc şi îi atacă, încît lupta se dă acum între romani şi cartaginezi, dar şi între cartaginezi. În urmărirea adversarilor, *hastati* şi *principes*, trebuind să treacă peste mormanele de cadavre care acopereau cîmpul de bătaie, încep să strice rîndurile. Scipio simte pericolul pe care îl reprezintă pentru oastea sa o asemenea dezordine, cînd îşi dă seama că linia a treia inamică era intactă şi mult în urmă. Are curajul şi încredere în disciplina trupelor sale şi ordonă, lucru neobişnuit pînă atunci pe cîmpul de luptă, şi greu de realizat şi după aceea, ca să se sune retragerea primelor două linii. Manevra se execută cu un succes deplin. *Triarii* sînt avansaţi, iar *principes* şi *hastati* aduşi pe aripi. Hannibal sperase ca infanteria romană să se angajeze în luptă cu auxiliarii săi, ceea ce i-ar fi îngăduit să atace pe amîndouă aripile. Neîndeplinindu-i-se această dorinţă, este constrîns să angajeze o luptă frontală: 20 000 de cartaginezi împotriva a 24 000 de romani. Lupta este crîncenă şi îndelungată. Se creează timp suficient pentru revenirea cavaleriei romane şi numide pe cîmpul de luptă: 6 000 de călăreţi atacă spatele armatei cartagineze şi acest atac este decisiv. Hannibal pierde prima mare bătălie din viaţa lui, Cartagina îşi pierde imperiul, Roma aspiră la dominaţia lumii mediteraneene.

Pe plan militar, bătălia de la Zama marchează apariţia rezervei. Pînă în anul 202, cei doi adversari angajau lupta cu toate forţele. La Zama, Scipio şi Hannibal păstrează în rezervă elita pedestrimii lor, o inovaţie de cea mai mare însemnătate pe plan tactic.

După înfrîngerea Cartaginei, lumea mediteraneeană era împărţită între mai multe puteri: Roma şi imperiul său, care cuprindea sudul Galiei, o parte din Spania, şi regatele care se constituiseră pe ruinele imperiului lui Alexandru cel Mare: Siria sub Antioh cel Mare, Egiptul sub Ptolemeu al V-lea şi Macedonia

sub Filip al V-lea. În plină ofensivă, imperiul roman, după cuceririle făcute în bazinul occidental al Mediteranei, începe acțiunea de cucerire a bazinului oriental, care va dura aproape două secole. Primul adversar: Macedonia. În anul 197, la Cynocefales, consulul T. Quintius Flaminius îl înfrînge pe Filip. Lupta s-a angajat într-un teren accidentat, unde falanga macedoneană nu putea manevra cu ușurință, dar întîmplarea face ca regele macedonean să nu mai poată evita lupta. În timp ce aripa dreaptă macedoneană respinge aripa stîngă romană, Flaminius reușește să bată aripa stîngă macedoneană. Echilibrul de pe cîmpul de luptă este stricat de unul dintre tribunii lui Flaminius, care, din proprie inițiativă, atacă cu cîteva manipuli în spatele oastei macedonene și bătălia este cîștigată de romani.

Cea de a doua confruntare dintre Roma și regatul macedonean are loc în 168 la Pydna, unde consulul Aemilius Paulus, cu două legiuni, plus ajutorul aliaților săi greci, îl bate pe regele Perseu. Factorul decisiv în această bătălie este rigiditatea falangei, incapacitatea acesteia de a manevra. În momentul în care se ivesc spărturi în frontul macedonean, create în parte de terenul accidentat, unitățile romane, mai mici, se strecoară în aceste spărturi și atacă în flanc pe macedoneni. În același timp, ca și la Cynocephales, romanii atacă în spatele liniilor macedonene cu cîteva unități și acest atac este decisiv. Așa cum remarca Polybius, în luptele cu regatul macedonean s-a dovedit superioritatea legiunii asupra falangei. La 144 de ani de la moartea lui Alexandru cel Mare, Macedonia era supusă Romei. „În mai puțin de 53 de ani (219—167) — scrie Polybius — aproape întreaga lume locuită era cucerită și adusă sub ascultarea unei singure cetăți, Roma". În anul 146, Corintul este asediat și ditrus. Cu un an mai înainte, Cartagina fusese arsă și Africa de nord transformată în provincie romană. Numantia, oraș în Spania,

are aceeaşi soartă în anul 133. Roma devenise cea mai mare putere din bazinul maditeranean şi forţa ei părea de neînvins cînd apar cimbrii şi teutonii, în anul 113. Mai multe armate romane sînt înfrînte, Italia însăşi fiind ameninţată. Abia în 102, la Aquae Sextiae (Aix en Provence) şi în 101 la Vercellae (Vercelli), Marius înfrînge pe teutoni şi pe cimbri. La începutul secolului I au loc lupte interne şi politica de cuceriri este reluată în anul 74 î.e.n. împotriva regatului parţilor, al lui Mithridate. Pompei împinge stăpînirea romană spre răsărit, pînă pe malurile Eufratului. În anul 62 este ocupat Ierusalimul. Pompei este primit în triumf.

BĂTĂLIA DE LA

PHARSALUS

(48 î.e.n.)

O încercare de rezolvare a crizei interne a statului sclavagist roman de la mijlocul secolului I î.e.n. a fost formarea triumviratului : Pompei, Crassus, Cezar.

Ales consul, Cezar trebuie să meargă împotriva helveților, pe care-i înfrînge în anul 58 (în același an el învinge un trib german condus de Ariovistus), iar în 57 cucerește Belgia. În anul 56, Imperiul roman este împărțit, pentru cinci ani, între Cezar, care primește Galia, Pompei — cele două provincii spaniole, și Crassus — Siria. Crassus, bătrîn și exaltat, visa să ocupe regatul part, Bactria și India și să ajungă la, ceea ce se considera atunci, capătul lumii. În anul 53, Crassus intră în campanie, traversează Tigrul, este încercuit de Surenas la Carrhae și armata lui este distrusă. Din 40 000 de oameni cîți avea, 20 000 au fost uciși iar 10 000 făcuți prizonieri. Acesta este cel mai mare dezastru suferit de Roma după Cannae.

În anul 52, galii se răscoală. Cezar întreprinde o nouă campanie în Galia, care se încheie cu asediul Alesiei și cu capturarea lui Vercingetorix, șeful răscoalei.

Dispariția lui Crassus punea problema delicată a împărțirii puterii între Cezar și Pompei. Cezar avea

o poziție strategică avantajoasă, pentru că, prin stăpînirea Galiei, se afla între Italia și Spania stăpînită de Pompei. După moartea lui Crassus, influența lui Pompei crește prin aceea că o parte din legiunile aflate în răsărit îi erau devotate.

Supunerea Galiei răstoarnă raportul de forțe în favoarea lui Cezar. Victoriile lui îi atrag simpatiile poporului roman, iar Galia îi oferă posibilitatea recrutării unor trupe valoroase. Dar senatul se teme de firea autoritară a lui Cezar și îl preferă pe Pompei, care este mai puțin energic. Disproporția de forțe era în favoarea senatului și a lui Pompei, care aveau opt legiuni în Spania, două în Italia, plus legiunile din Macedonia, Siria și Africa. În 26 noiembrie, 50 î.e.n., cînd Cezar se hotărăște să pornească împotriva Romei nu avea la dispoziția lui decît o legiune : 5 000 pedestrași și 300 călăreți. Teoretic, Pompei dispunea în Italia de două legiuni, dar practic el nu avea la îndemînă decît steagurile și cadrele acestor legiuni. Cunoscînd această situație și știind că poporul este de partea lui, Cezar trece Rubiconul și pornește asupra Romei. Pompei și senatul se refugiază la Capua, unde încearcă să adune cît mai multe trupe. O primă și cea mai mare greșeală. Pompei și senatul trebuiau să-și concentreze forțele la Roma, nu în sudul Italiei. La Corfinium, Pompei lasă o parte din trupe pentru a-l opri pe Cezar. Acesta înaintează rapid spre sud și interceptează drumul dintre Corfinium și Capua, izolînd trupele lăsate la Corfinium. Pompei, în loc să vină în sprijinul Corfiniumului, se refugiază cu senatul în portul întărit de la Brindisium. Corfinium se predă și Cezar își poate continua drumul spre sud, împotriva lui Pompei. Această acțiune a fost criticată. Cezar adoptă varianta marșului de apropiere, direct, dezvăluind în felul acesta obiectivul urmărit de el : o luptă decisivă. În prima parte a acțiunii sale, o asemenea alternativă era de dorit. După ocuparea Romei și a Corfinium-ului, era de preferat apropierea de adversar prin marșuri indirecte. În felul

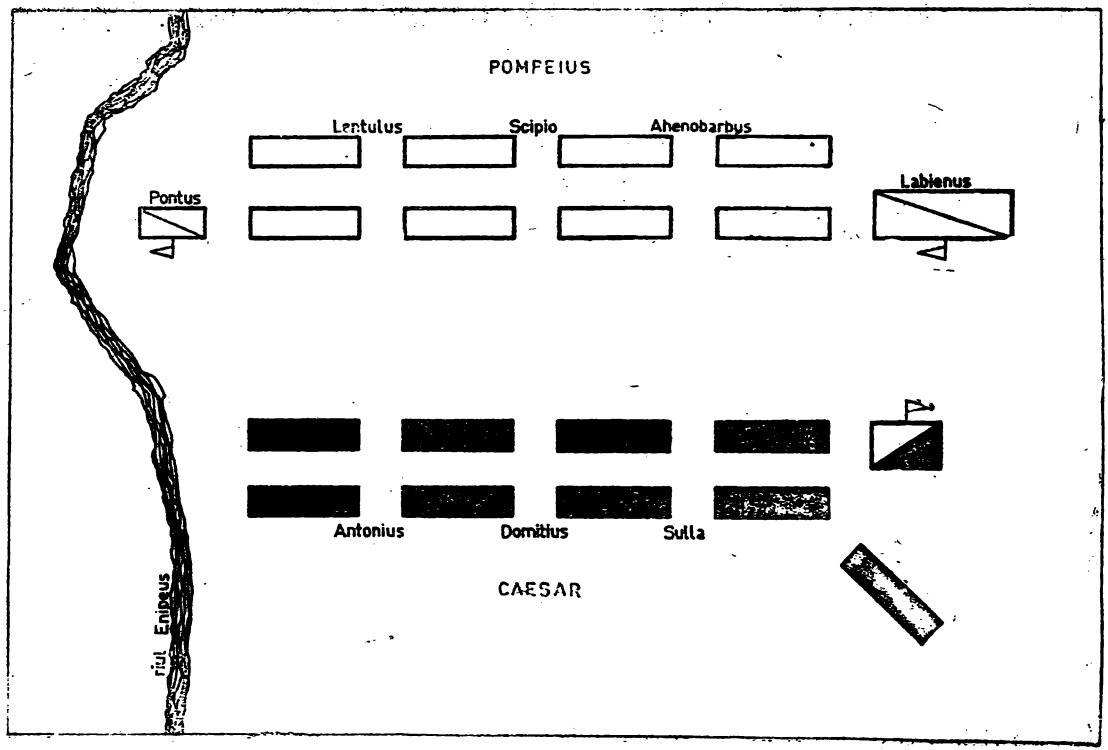

BĂTĂLIA DE LA PHARSALUS (48 î.e.n.)

acesta i-ar fi abătut atenţia şi l-ar fi putut surprinde într-o poziţie critică, terminînd luptele cu Pompei într-o singură campanie. Se poate ca, datorită firii sale impetuoase, Cezar să fi ratat o asemenea alternativă, dar în calculul său se poate să fi intrat elemente necunoscute nouă. În faţa ofensivei lui Cezar, Pompei şi senatul trec Adriatica în Grecia. Cezar revine la Roma, îl numeşte pe Marc Antoniu comandantul trupelor din Italia, trimite o legiune în Sicilia, alta în Sardinia pentru a asigura aprovizionarea Italiei, convoacă lîngă Marsilia legiunile din Galia. Primul obiectiv militar : cucerirea Spaniei. Aici se afla temeiul puterii militare a lui Pompei. Dacă se angaja în urmărirea adversarului în Grecia, legiunile din Spania puteau veni pe mare fie în Italia, fie în Grecia. Plecînd în Spania, Cezar rezuma lapidar strategia lui : „mă duc să lupt cu o armată fără general, pentru a reveni ca să lupt cu un general fără armată". El miza pe inactivitatea duşmanului său. Calculele sale nu l-au înşelat. În Spania, unde comandau Afranius şi Varron, doi locotenenţi ai lui Pompei, reuşeşte să cîştige campania prin manevre care duc la izolarea adversarului şi imposibilitatea acestuia de a se aproviziona. Afranius capitulează. Succesul lui Cezar se explică prin caracterul războiului pe care-l duce. Cum aprecia Napoleon : ca să anihileze o armată egală cu a sa, este un rezultat care nu poate fi obţinut decît în războaiele civile. Varron, cel de-al doilea locotenent a lui Pompei în Spania, se supune lui Cezar, pentru că locuitorii şi legiunile lui doreau acest lucru. Cezar lasă patru legiuni în Spania, revine în sudul Galiei, asediază Marsilia şi o supune. Prin supunerea Spaniei, Cezar avea spatele acoperit şi libertatea să pornească împotriva lui Pompei care se afla la Dyrrachium. Acesta reuşeşte să strîngă 9 legiuni (36 000 de oameni) — alte două legiuni veneau în sprijinul său din Siria —, 7 000 de călăreţi, 3 000 de arcaşi şi 1 200 prăştieri. Pentru a-l ataca pe Pompei, Cezar avea două posibilităţi : să pornească pe uscat sau pe mare. Drumul pe uscat îi ofe-

rea avantajul că se putea deplasa cu toate forţele în siguranţă. Pe mare, flota lui Cezar era inferioară numeric, nu putea transporta decît jumătate din trupele sale. Cezar, în ciuda dezavantajelor, se hotărăşte să traverseze Adriatica. Să se fi gîndit Cezar că Pompei ar fi putut trece în Italia în timp ce el mărşăluia pe coasta Dalmată ?

4 ianuarie, anul 48 î.e.n. Cezar trece jumătate din armata lui (20 000 pedestraşi şi 600 de călăreţi fără provizii) şi trimite flota să-l aducă pe Marc Antoniu cu restul. Pompei nu-şi imagina o acţiune atît de îndrăzneaţă. Revine la Dyrrachium cu cea mai mare parte a trupelor, dar nu-l atacă pe Cezar, cu toată superioritatea numerică a trupelor sale. Între timp, o parte din flota lui Cezar este distrusă ; Marc Antoniu reuşeşte totuşi să se îmbarce şi să-i aducă lui Cezar legiunile rămase în Italia. Pompei, lent, nu poate împiedica joncţiunea dintre cele două armate. Cezar încearcă să-l încercuiască pe adversarul său cu valuri de pămînt ; acţiune dificilă, pentru că oastea acestuia era mai numeroasă şi ocupa un spaţiu prea mare pentru a putea fi izolată complet de mare sau de restul ţării. Pompei este constrîns să dea lupta şi o cîştigă în iulie 48 î.e.n. datorită grabei cu care Cezar voia să-l bată. Pompei are acum şanse să treacă în Italia — flota lui Cezar fusese complet distrusă —, dar Cezar, simţind pericolul, porneşte împotriva lui Scipio, locotenentul lui Pompei, care se afla în Macedonia. Pompei îl urmăreşte pe Cezar, face joncţiunea cu Scipio şi la Pharsalus se hotărăşte să primească lupta decisivă cu adversarul său. Senatorii îi cereau acest lucru. Victoria de la Dyrrachium constituia un îndemn, ca şi superioritatea numerică a trupelor sale. Cezar avea 80 de cohorte (opt legiuni), adică 22 000 de pedestraşi şi 1 000 de călăreţi. Pompei avea 45 000 de pedestraşi şi 7 000 de călăreţi, adică 110 cohorte.

Cîteva cuvinte despre noua organizare a armatei romane. Marius a dat posibilitatea să intre în rîndurile

armatei voluntari recrutați din rîndurile păturii servile, ca și dintre străini. Se produc schimbări în organizarea legiunii. Pînă la Marius legiunea era dispusă pe trei rînduri, unitatea de bază constituind-o *manipulum*. Spațiul dintre două unități reprezenta totuși un inconvenient pe cîmpul de luptă. Marius organizează legiunea în trei linii formate din cohorte, o cohortă avînd 5 manipule. O cohortă are 600 soldați. O legiune (6 000 de oameni) are 10 cohorte. Cohortele erau dispuse : 4 în prima linie, trei în linia a doua și trei în linia a treia. Distanța dintre cohorte era micșorată. Cavaleria legiunilor este desființată și se formează unități noi, alcătuite din străini. La Pharsalus, Cezar își dispune trupele în funcție de teren, dar și de superioritatea numerică, mai ales în cavalerie, a adversarului său. Lasă două cohorte pentru apărarea taberei, iar pe cele 78 de cohorte le așază în chipul următor : aripa stîngă, sub comanda lui Marc Antoniu, se sprijină pe rîul Enipeus, care are maluri abrupte ; pe această parte nu se pot face manevre ; la centru comandă Domitius Calvinus, iar pe aripa dreaptă — Publius Sulla. Infanteria este așezată pe trei rînduri, rîndul al treilea — ceva mai retras — formînd o rezervă a întregii armate. Punctul nevralgic al frontului era aripa dreaptă. Pe aici se putea manevra și Pompei își așezase cavaleria în fața acestei aripi. Cezar se temea de un atac de învăluire dat de această cavalerie. Pentru a preîntîmpina orice dezordine, își așază propria lui cavalerie (1 000 de oameni) pe această aripă ; în spatele cavaleriei, oblic, sînt așezate șase cohorte de elită. Cezar dă instrucțiuni speciale cavaleriei și acestei rezerve pe care adversarul nu avea cum s-o vadă (se afla în spatele călărimii), explicîndu-le oamenilor că soarta luptei depinde de felul cum se vor comporta ei. Era evident că 1 000 de călăreți cu greu puteau suporta șocul a 7 000, de aceea, în momentul în care acești 1 000 de călăreți erau constrînși să se retragă, cele șase cohorte trebuiau să atace din flanc cavaleria inamică. De ase-

menea, Cezar dă dispoziţiuni ca linia a treia să nu intre în acţiune decît la porunca lui. De altfel, întreaga armată urma să înceapă lupta la semnul generalului său. Această organizare minuţioasă a frontului, faptul că fiecare unitate ştie exact ce misiune are, pun în evidenţă calităţile deosebite ca tactician pe care le are Cezar.

Pompei îşi aşază oastea cu aripa dreaptă sprijinindu-se pe rîul Enipeus, sub comanda lui Lentulus, centrul sub comanda lui Scipio şi aripa stîngă sub comanda lui Ahenobarbus. Pe aripa stîngă este aşezată călărimea, 7 000 de oameni, plus arcaşii şi aruncătorii cu praştia de sub comanda lui Labienus. Nici o dispoziţie specială, în privinţa desfăşurării bătăliei. Superior numericeşte, Pompei considera firesc să înfrîngă cavaleria inamică şi să atace flancul şi spatele armatei lui Cezar. Se aştepta să obţină o victorie comodă.

9 august, anul 48 î.e.n. Liniile lui Pompei stau imobile. Cezar, care se aştepta să fie atacat, avansează primele două linii, le opreşte la jumătatea distanţei care depăşea cele două armate şi, văzînd că adversarul nu se clinteşte porneşte el, primul la atac. Abia acum şarjează călărimea lui Pompei. Călăreţii lui Cezar se retrag în ordine, cele şase cohorte de elită atacă din flanc, din faţă şi cavaleria lui Pompei este împrăştiată. Arcaşii şi prăştierii sînt masacraţi. Între timp, cele două infanterii angajaseră lupta pe tot frontul. Pompei comite greşeala şi angajează toată pedestrimea. Soldaţii lui Cezar, mai bine antrenaţi, mai rezistenţi, se luptă de la egal la egal cu un adversar mai numeros şi, cînd oboseala cuprinde amîndouă taberele, Cezar aruncă în luptă linia a treia, pe care o păstrase în rezervă. Din flanc atacă şi cele şase cohorte care participaseră iniţial la respingerea cavaleriei adverse. Centrul oastei lui Pompei cedează şi lupta este pierdută. Cu mult mai înainte Pompei fugise în tabără. Cezar, neobosit, îşi îndeamnă oamenii să-i urmărească pe fugari, să-i încercuiască pe alţii; el pierde 200 de oameni, adversarul 15 000 de morţi

și răniți, restul căzînd prizonieri sau supunîndu-se învingătorului. Pompei se suie pe o corabie și fuge în Egipt, Cezar îl urmărește, dar Pompei este asasinat.

În Egipt, Cezar se amestecă în luptele dintre Cleopatra și fratele său, pierde mai multe luni în mod inutil, timp pe care locotenenții lui Pompei îl folosesc pentru a forma noi armate cu care ocupă nordul Africii și Spania. Cezar pornește cu puține trupe în Africa, este încercuit la un moment dat de Labienus, duce lupte de uzură morală și materială a adversarului și, în fine, la 6 aprilie 46 î.e.n. cîștigă lupta de la Thapsus. Labienus fuge în Spania și la Munda, 17 martie, anul 45, este bătut și omorît. Regimul republican este înlocuit cu regimul dictatorial.

Cezar plănuia să pornească împotriva dacilor și parților, dar la 15 martie, anul 44, este ucis în senat. În același an murea și Burebista.

BĂTĂLIILE DE LA

PHILIPPI ŞI ACTIUM

(42 î.e.n.) — (31 î.e.n.)

Prin moartea lui Cezar nu se poate salva republica. Lupta pentru puterea personală începuse mai de mult şi angrenajul greoi al statului sclavagist roman nu avea mijloacele eficiente pentru preîntîmpinarea cezarismului. Cu luptele dintre Cezar şi Pompei nu se mai pune problema stăpînirii lumii de către cetatea eternă, ci aceea a concentrării puterii în mîinile unui singur om. Sîntem în faţa unor războaie civile, cu trăsături speciale, mai ales în ceea ce priveşte strategia. Adversarul nu mai este duşmanul din afara hotarelor. Se înfruntă partizanii republicii cu partizanii unui singur om. Dar această republică nu reprezintă interesele întregului popor, ci numai al unei fracţiuni de oameni liberi şi înstăriţi. Iar aceşti oameni înstăriţi, încă din vremea lui Marius renunţaseră la viaţa aspră a taberei, nu înţelegeau să mai înfrunte primejdiile unei bătălii. Plăteau pentru ca alţii să lupte pentru ei. Banii se puteau procura din jaful altor popoare supuse sau care urmau să fie supuse. Soldaţii nu mai sînt animaţi de sentimentul solidarităţii pe care-l dă apartenenţa lor unei anumite clase sociale. Ei se ataşază mai mult de omul care ştie să-i conducă şi de la care primesc banii, chiar dacă generalul nu este decît un interme-

diar. Dar un general poate exploata în folosul lui sentimentele soldaților săi, îi poate cîștiga prin mărinimia arătată după luptă, răsplătindu-i din jaful practicat nemilos pe seama celui căzut, fără ca cineva să poată controla riguros sau să influențeze sentimentele care se nasc, din interes, între general și soldat. Soldații sînt, uneori, dezmoșteniți social, străini pe care nu-i interesează salvarea structurii interne a statului roman. Cezar a știut ca nimeni altul să-i cîștige pe soldați. Prin vitejie: a stîrnit admirația brutei prin vigoarea arătată în focul luptei. Prin victorii: soldații își riscau viața pentru omul care-i ducea din victorie în victorie, deci din cîștig în cîștig. Șeful cîștiga glorie, iar ei bani. Talentul generalului este un capital lucrativ: poți investi vitejie, cu sentimentul siguranței că vei primi dobînda. Iar șefului îi trebuie gloria de pe cîmpul de bătaie pentru a impresiona plăcut pe civilul care huzurește acasă. O parte din gloria lui se răsfrînge asupra tuturor, mai ales asupra celor care nu rîvnesc ei înșiși acolo unde Cezar năzuiește și care pentru acest strop de deșărtăciune satisfăcută, îi acordă sprijinul, votul. Gestul lui Brutus are valoare simbolică. Prin uciderea lui Cezar se asigura reușita succesorului lui Cezar. Poporul roman, adică pătura care se bucura de drepturi și libertăți, voia, în locul luptelor interne care sfîșiaseră republica timp de o jumătate de secol, ordine, disciplină, autoritate. Adică voia să se bucure în liniște de bunăstarea la care ajunsese. O liniște care era amenințată din afară și din interior. Ordine bazată pe o nemiloasă exploatare socială, trăind mereu cu teama să nu fie zdruncinată de răscoala sclavului sau de răscoala popoarelor supuse care trimiteau Romei, așa cum mai înainte trimiseseră faraonilor sau regilor perși, daruri în stare să întrețină bunăstarea stăpînitorilor. Oligarhia care condusese republica se dovedise incapabilă să asigure această ordine. Cezarismul era regimul care avea șansa să salveze, pentru un timp, imperiul, prin instaurarea puterii unei singure persoane.

Aspirînd la dominația lumii, *Cetatea Romei* nu putea să înlocuiască instituțional pe regii despotici ai Orientului. Mijlocul. E greu de imaginat ca simbol al unității lumii un oraș. Un om, da, pentru că el poate fi investit cu atributele divinității. Cezar înțelege sau intuiește drumul care trebuie urmat. Moartea îl surprinde pe punctul de a realiza un program politic de mare anvergură. Urmașul său are abilitatea diplomatică și talentul militar pentru împlinirea idealului politic schițat de Cezar : un imperiu în limitele căruia să fie cuprinsă lumea cunoscută. O lume care trebuia să se bucure de roadele civilizației romane, în care trebuia să domnească *Pax Romana*.

Cezar lăsase ca moștenitor pe nepotul său Octavian, care împlinea 19 ani. Acesta vine în Italia, are de partea lui pe veteranii așezați de Cezar în sudul Italiei, cumpără pe soldații legiunilor care vin din Macedonia dînd fiecăruia 50 de drahme (cam 2 000 lei), recrutează soldați în Campania. Marc Antoniu, locotenentul lui Cezar, este la început de partea lui Octavian, rivnește puterea pentru sine și încearcă, în anul 43, să se opună cu forța planurilor lui Octavian, fără succes. Acesta impune senatului să fie ales consul. Se afla la porțile Romei cu opt legiuni, iar trei din legiunile chemate din Africa trec de partea lui. Octavian este ales consul, iar adopțiunea lui de către Cezar este confirmată. Brutus și Cassius, asasinii lui Cezar, sînt condamnați la moarte.

Pentru a-și consolida poziția, trebuia înfrîntă opoziția lui Marc Antoniu și Lepidus. Octavian, deși inferior ca forțe, pornește împotriva lor. Soldații lui Lepidus și Marc Antoniu erau partizani ai cezarismului și cei trei convin să conducă împreună, formînd un triumvirat. Lui Octavian îi revine Sicilia, Sardinia și Africa, lui Marc Antoniu — Galia, iar lui Lepidus — Spania. 200 de senatori și 2 000 de cavaleri (pătura bogată romană) sînt proscriși și averile lor confiscate. Printre victime se află și Cicero. La 1 ianuarie 42, senatul și poporul recunosc pe Cezar ca persoană divină ; Octa-

vian primește, dintr-o modestie calculată, numai titlul de fiul zeului, *Divi filius*. Următorul pas spre totală îndumnezeire urma să fie făcut ceva mai tîrziu. Brutus și Cassius, stăpîni pe Asia Mică, strîng o armată de 80 000 pedestrași (19 legiuni), 13 000 călăreți și 4 000 de arcași. În iulie părăsesc Sardesul, la începutul toamnei trec Hellespontul. O parte din soldații lor luptaseră sub Cezar. Pentru a le cîștiga încrederea, li se promit 1 500 drahme italice pentru fiecare soldat și de cinci ori pe atîta unui centurion.

Din 43 de legiuni, cîte aveau triumvirii, numai 28 puteau fi angajate în campania din Macedonia. Opt legiuni sînt trimise pe mare în Macedonia cu intenția de a trece în Tracia ca să hărțuiască oastea lui Brutus și Cassius, opunîndu-se în trecătorile munților și întîrziindu-i în felul acesta marșul. Ajunși lîngă Philippi, Cassius și Brutus își așază fiecare tabăra și o întăresc cu șanțuri și palisade. Marc Antoniu sosește cu restul trupelor, face joncțiunea cu cele opt legiuni trimise înainte și își instalează tabăra la mică distanță de adversar. Octavian, deși bolnav, sosește și el cu carul, este purtat în tabără pe o brancardă. Adversarii aveau fiecare cîte 19 legiuni. Brutus și Cassius au mai multă cavalerie decît Marc Antoniu și Octavian. Ultimii doreau să dea lupta pentru că țara era săracă și nu existau posibilități pentru întreținerea unor oști atît de numeroase. Ca să aducă hrană din Italia, pe lîngă faptul că drumul era lung, Cassius și Brutus avînd o flotă numeroasă, nici pe mare, drumul cel mai scurt, nu se putea întreprinde nimic. În privința hranei, republicanii erau avantajați, pentru că se puteau aproviziona pe mare. Octavian și Marc Antoniu aveau trupe mai bune. Doreau bătălia care să decidă soarta campaniei. Ca să-l constrîngă pe adversar să accepte lupta, Marc Antoniu contruiește, în secret, un drum care să-l ducă, prin mlaștină, în spatele dușmanului, spre a-i tăia legătura cu marea, pe unde-i veneau proviziile. Pentru a-l induce în eroare pe dușman, Marc Antoniu scotea zilnic

armata în linie de bătaie cu toate steagurile, în timp ce o parte dintre oamenii săi, la adăpostul trestiei, construiau drumul. După zece zile, republicanii prind de veste şi atacă lucrările întreprinse de Marc Antoniu. Acesta îşi aşezase trupele cu faţa spre nord şi atacă tabăra lui Cassius. Oamenii lui Brutus pornesc din proprie iniţiativă la luptă, atacă pe Octavian, pătrund în tabăra acestuia. Marc Antoniu respinge trupele trimise de Cassius şi pătrund în tabăra acestuia; oamenii lui Cassius, cînd văd că tabăra lor a fost cucerită, părăsesc cîmpul de luptă. Fără să ştie că Brutus înregistra succese pe aripa dreaptă, Cassius, văzînd că lupta este pierdută, se sinucide. Armata republicană pierde pe cel mai valoros comandant al ei.

Brutus reocupă tabăra lui Cassius şi repară întăriturile; intenţia lui este de a temporiza. Între timp, o flotă care încerca să aducă întăriri armatei lui Octavian şi Marc Antoniu este distrusă. Posibilitatea acestora de a se hrăni este aproape nulă. Timpul rece, de toamnă, se apropia, de aceea ei se hotărăsc să rişte totul într-o acţiune îndrăzneaţă dar primejdioasă. O parte din trupe este lăsată în tabără, iar 16 legiuni sînt duse în regiunea mlăştinoasă cu intenţia de a-l ataca din flanc pe Brutus, de a-l constrînge pe acesta să dea lupta. Brutus, în loc să atace tabăra adversarilor în momentul cînd aceştia efectuau manevra lor temporară şi să le taie orice legătură cu spatele, forţîndu-i să stea într-o poziţie dificilă, face faţă trupelor inamice şi începe să ridice întărituri. Tactica adoptată de Brutus ar fi putut da roade, dar soldaţii săi îl constrîng să accepte lupta în după-amiaza zilei de 16 noiembrie, anul 42 î.e.n. Marc Antoniu îi avertizează pe oamenii săi că nu au decît o şansă pentru a scăpa de foame: să învingă. În cea de a doua luptă de la Philippi nu se schiţează nici o manevră din pricina terenului mlăştinos. Are loc o încăierare generală din care ies învingători oamenii lui Marc Antoniu. Între timp, Octavian atacă tabăra lui Brutus. Republicanii sînt urmăriţi dincolo de porţile taberei

și, în cele din urmă, sînt puși pe fugă. Brutus se retrage pe înălțimi cu patru legiuni, încearcă a doua zi să-și ducă oamenii la atac, aceștia refuză și Brutus se sinucide.

Octavian revine în Italia, iar Marc Antoniu pleacă în Egipt. Peste doi ani, o nouă reîmpărțire a imperiului are loc între triumviri: lui Octavian îi revin Italia, Dalmația, Sardinia, Spania și Galia, lui Lepidus Africa, iar lui Marc Antoniu tot ce se află la răsărit de Marea Ionică.

Marc Antoniu își propune să realizeze un mare imperiu asiatic, care să cuprindă toate țările cucerite de Alexandru cel Mare. În anul 36 intră în campanie și are la început unele succese, însă, pînă la urmă, este constrîns să se retragă pierzînd 30 000 de oameni. Îndrăgostindu-se de Cleopatra, Marc Antoniu o repudiază pe Octavia, sora lui Octavian, o proclamă pe Cleopatra „regina regilor", iar pe fiul acesteia, făcut cu Cezar, „regele regilor". Comite imprudența să subordoneze Cleopatrei Asia Mică, Siria, Armenia, Cirenaica, deci să înstrăineze fără consimțămîntul senatului roman o mare parte din provinciile romane. Octavian îl discreditează pe Marc Antoniu printr-o subtilă propagandă. Cleopatra este învinuită de toate păcatele posibile. Rezultatul: orașele italiene se grupează în jurul lui Octavian, pe care-l îndeamnă să ia măsurile necesare pentru salvarea imperiului de această amenințare care venea din răsărit. Senatul îl demite pe Marc Antoniu din calitatea de triumvir și nu i se acordă consulatul pe anul 31. Drept răspuns, Marc Antoniu și Cleopatra încep pregătirile militare încă din iarna anului 33—32 î.e.n.

În septembrie 32, armata ridicată mai mult cu banii Cleopatrei ajunge pe malul Mării Ionice. Era compusă din 19 legiuni: 60000 pedestrași, 12000 călăreți și 10000 pedestrași ușor înarmați. O flotă imensă transportă această armată în Grecia. Mai departe nu poate merge. Ca să intre în Italia, trebuia să renunțe la Cleopatra, dar o mare parte a armatei era recrutată de regină,

iar flota îi aparținea în întregime. Să meargă în Italia cu Cleopatra, însemna să-i ridice și pe prieteni împotriva lui. Octavian își dă seama de dificultățile pe care le întîmpină fostul cumnat și își pregătește metodic trupele. Orice întîrziere era nefavorabilă lui Antoniu, care trebuia să-și hrănească armata cu provizii aduse pe mare din Egipt. Armata lui Octavian era de 80 000 pedestrși și 12 000 călăreți. Pe neașteptate, la sfîrșitul iernii, în anul 31, Octavian trece pe mare cu o parte din trupele sale, altă parte fiind trimisă pe uscat, apare la nord de Actium. Își așază tabăra pe care o întărește cu șanțuri, valuri de pămînt și palisade, legînd-o de mare prin două rînduri de valuri de pămînt întărite. Toate aceste lucrări sînt executate în liniște, pentru că armata lui Marc Antoniu era, răspîndită în cantonamente de iarnă. Între timp, Agrippa, comandantul flotei romane, reușește să ocupe porturile mai importante din Peloponez, tăindu-i în felul acesta legăturile lui Marc Antoniu cu Egiptul. Marc Antoniu este astfel constrîns să dea lupta, trece istmul care despărțea cele două armate, încearcă o acțiune pe flancul stîng al armatei lui Octavian, dar călărimea trece de partea adversarului. Marc Antoniu se retrage la sud de istm și acceptă, la propunerea Cleopatrei, ca soarta campaniei să fie decisă de o bătălie navală. Cîte 35 000—40 000 de oameni sînt îmbarcați pe 400 de corăbii, de fiecare parte. În timpul luptei, 200 de corăbii îl părăsesc pe Marc Antoniu. Rămas cu cîteva corăbii din escadra comandată de el și cu escadra care se afla sub comanda Cleopatrei își face cu greu drum printre corăbiile dușmane îndreptîndu-se spre Egipt. Armata de uscat, cîtă rămăsese în tabăra lui Marc Antoniu, se predă lui Octavian.

În vara anului următor, Octavian debarcă în Egipt. Marc Antoniu încearcă să i se opună, dar trupele îl trădează. În timp ce se îndrepta spre Alexandria,

Marc Antoniu aude că regina ar fi murit şi atunci se sinucide. La rîndul ei, Cleopatra se otrăveşte. Egiptul este transformat în provincie romană.

Actium înseamnă un nou triumf împotriva răsăritului. Astfel, capitala imperiului ar fi fost mutată la Alexandria, ceea ce ar fi dus la profunde schimbări în evoluţia spirituală a Europei. În anul 27 î.e.n., Octavian restaurează, formal, republica. Senatul îi decernează titlul de Augustus. Puterea este concentrată în mîinile unui singur om. Pe lîngă reformele înfăptuite pe plan administrativ, Augustus ia măsuri pentru reorganizarea armatei. În timpul războaielor civile, legiunile se recrutau pe baza mercenariatului, erau la dispoziţia celui care le plătea. Augustus creează o armată permanentă, imperială, care jura credinţă numai împăratului. Reduce numărul legiunilor la 28. O parte dintre ele sînt formate din cetăţeni romani, obligaţi să servească 20 de ani, după care primeau o sumă de bani sau un lot de pămînt. Recrutarea se făcea pe bază de voluntariat. Altă parte dintre legiuni era formată din oameni care nu aveau cetăţenie romană şi era numită auxilia. Recrutarea se făcea tot pe bază de voluntariat, serviciul era mai lung, răsplata era un dar în bani şi cetăţenia pentru soldat, soţia şi copiii lui.

Puterea militară romană ajunge la zenit în timpul domniei lui Traian. După ce cucereşte Dacia, Traian îi bate pe parţi şi încorporează imperiului Armenia, Mesopotamia şi Asiria. Rolul armatei în alegerea împăraţilor este decisiv. De altfel, armata joacă în viaţa imperiului un rol esenţial : menţinerea lui faţă de primejdia internă — răscoalele sclavilor sau ale popoarelor supuse — şi respingerea atacurilor venite din afara hotarelor. (Uneori, nemulţumirile interne duc la răscoale care anihilează acţiunile de cucerire. Cînd Traian îi înfrînge pe parţi, adversarii cei mai de temut ai imperiului, nu poate exploata succesele sale pe cîmpul de luptă pen-

tru că au loc răscoale în Palestina și Siria). Acești factori acționează asupra forței de extindere a imperiului, fixează, aproximativ, limitele peste care nu se mai poate trece : Rinul, Dunărea, Eufratul. Pentru menținerea acestui vast imperiu este necesară o armată din ce în ce mai mare. Numărul legiunilor crește sub imperiu. În anul 75 e.n. sînt 25 de legiuni, în anul 120 sînt 28, în anul 300 sînt 130, iar în anul 400 sînt 170 de legiuni. Este adevărat că efectivul legiunii este redus progresiv, ajungînd în secolul al IV-lea la 1 000 de oameni. Componența lor este eterogenă : romani, necetățeni, străini, mercenari. Forțele militare ale imperiului sînt dislocate în chipul următor : 10% în Britania, 20% pe Rin, 40% pe Dunăre, 30% în Siria. Dunărea este hotarul cel mai amenințat. Pentru apărarea acestor hotare imense, sînt alcătuite linii de fortificații întărite din loc în loc cu turnuri și castele întărite. O lucrare gigantică executată de soldatul roman. Drumuri pietruite legau marginile imperiului cu Roma și aceste căi de legătură asigurau o deplasare rapidă a legiunilor în locurile amenințate. Drumurile erau, de asemenea, opera soldatului. Un regulament militar stabilește riguros organizarea legiunilor. Nimic nu este lăsat la întîmplare Un spirit metodic domnește în această operă de organizare. Se stabilesc etapele de marș : 24 kilometri pe zi cu tot bagajul , 30 de kilometri, eventual și mai mult, fără bagaje. Un soldat ducea în spate tot ce era necesar pentru întreținerea lui : aproximativ 40 de kg. Pentru a evita orice surpriză, seara, pentru odihnă, se alcătuiește o tabără în formă de patrulater cu porți și două drumuri care o împart în patru părți egale. Laturile taberei măsoară 600 de metri pe 800 și ea poate adăposti două legiuni, plus auxiliarii, în total 15 000 de oameni. Dacă se rămîne pe loc, tabăra este fortificată.

Romanii socotesc războiul ca o artă. Arta are sensul de lucru făcut și în această noțiune se cuprind arma-

mentul şi perfecţionarea armelor de asediu : catapulte cu care se aruncă pietre, materiale inflamabile, berbecii cu care se sparg porţile cetăţilor ; turnurile de lemn care permit apropierea de zidul unei cetăţi şi trecerea acestuia ; lucrări care duc la anihilarea zidului prin construcţia unei terase de pămînt etc. Arta războiului cuprinde şi o parte care ţine numai de inteligenţa umană : tactica şi strategia. Grecii alcătuiseră lucrări în care erau descrise minuţios bătălii, sau se formulau aprecieri privind priceperea unui general, greşelile săvîrşite, cauzele care duceau la victorie sau la înfrîngere. Romanii acordă o mare importanţă istoriei militare. La Titus Livius întîlnim nu numai descrierea bătăliilor, dar şi judecăţi de valoare asupra campaniei în ansamblu. La fel la Polybius, care ne-a lăsat descrieri amănunţite despre organizarea armatei romane. Marii generali îşi povestesc campaniile, justificîndu-se în faţa posterităţii, dar şi cu un scop practic : urmaşii să poată medita asupra experienţei trăite pe cîmpul de luptă de către înaintaşi. Cezar descrie campaniile din Galia, dar şi luptele civile pentru cucerirea puterii. Traian, cel mai valoros general roman după Cezar, a descris campaniile împotriva dacilor, lucrare pierdută din păcate. Pînă în ajunul căderii Imperiului roman de apus, se scriu cărţi de artă militară. În secolul IV, Vegetius alcătuieşte o lucrare în care sînt rezumate principii de artă militară din lucrările înaintaşilor, printre care se numără Cato, Traian, Hadrian ; transcrie terminologia militară după Modestus, împrumută multe lucruri de la Frontinus, istoric militar care trăieşte în vremea lui Vespasian şi a copiilor acestuia. Semnificativă şi esenţială în aceste lucrări este conştiinţa superiorităţii romanilor, nu datorită forţei sau numărului lor, ci priceperii şi cunoaşterii artei militare. Frontinus, după ce scrisese un tratat despre pricipiile după care trebuie dus războiul, alcătuieşte un altul

despre stratagemele folosite în timpul războiului (Stratagematicon libri quatuor). Titlul capitolului I : „Cum să-ți ascunzi planurile față de dușman". Titlul capitolului II : „Cum să ghicești planurile adversarilor" etc. Este vorba de o gîndire militară, cultivată timp de secole de oameni de meserie.

☆

Ajunși în pragul unei noi lumi, se impune un scurt bilanț.

Una din caracteristicile istoriei militare antice, cel puțin pentru perioada 400 î.e.n.—400 e.n., este gîndirea militară, trăsătură care deosebește fundamental antichitatea de evul mediu.

O altă caracteristică a antichității greco-romane : infanteria este regina bătăliilor ; cavaleria joacă un rol secundar, i se acordă atenție mai tîrziu, abia în secolul al III-lea, sub Galienus (232—268).

Istoria războaielor începe cu încăierările dintre hoardele care rătăceau în căutarea unui pămînt mai bun. Sute de mii de ani de lupte necurmate au marcat profund sufletul omenesc. Sensibilitatea arătată față de actul brutal, de omucidere, practicat la dimensiunile istorice, este reflexul unei structuri sufletești modelate timp de sute de mii de ani. Acestei enorme epoci din copilăria omenirii îi datorăm latura epică, parte a structurii intime a spiritului uman. Primii eroi sînt luptătorii : Ghilgameș, Ahile.

Odată cu constituirea statelor sclavagiste, pe cîmpul de luptă se înfruntă două armate așezate pe mai multe rînduri. Se folosește o singură manevră : atacul frontal.

Grecii aduc, la început, îmbunătățiri în modul de organizare a armatei : falanga, a cărei perfecționare atinge limitele superioare în vremea lui Filip al II-lea, regele Macedoniei. După aceea, inovațiile se manifestă pe planul gîndirii militare. Atacurile pe flanc, dispozitivul

oblic, rod al gîndirii sclipitoare a lui Epaminondas, sînt cele mai importante învățăminte pe plan tactic. Epaminondas și Filip demonstrează că strategia înaltă are rolul de paralizant pentru adversar ; victoria revine cu ușurință celui care știe să cîștige în primul rînd bătălia pe plan psihologic.

Romanii creează o armată mai suplă. Legiunea, prin organizarea ei, se poate adapta terenului, își poate schimba dispozitivul de luptă. Sub comanda unui general de geniu devine un instrument ușor de manevrat care se poate conforma cu ușurință ordinelor șefului. Hannibal atrage atenția asupra folosului pe care cavaleria îl poate aduce pe cîmpul de luptă, asupra atacurilor convergente în flancurile și spatele dușmanului. Romanii nu sînt în stare să creeze o cavalerie redutabilă. Una din cauzele căderii Imperiului roman este și această incapacitate funciară de a se adapta, în mod superior, noilor cerințe pe care le impune istoria însăși.

BĂTĂLIA DE LA

CÎMPIILE CATALAUNICE

(451 e.n.)

Imperiul roman își impune autoritatea asupra popoarelor din jurul Mediteranei pentru că, din punct de vedere al organizării militare, nu existau deosebiri fundamentale. Macedonia, Grecia, Asia Mică, o parte din Siria, Palestina și Egiptul opun legiunilor romane o infanterie mai puțin mobilă, organizată după sistemul falangei, și aceste trupe sînt învinse.

În momentul în care Imperiul roman ajunge în contact cu un popor care are o organizare militară fundamental deosebită — este vorba de regatul part —, avantajul trece de partea adversarului. Cu rare excepții, romanii au fost bătuți sistematic de parți. Crassus, Marc Antoniu suferă înfrîngeri de mari proporții. În anul 224, Sassanizii, dinastie persană, înlocuiesc pe parți — schimbările au loc pe plan suprastructural — și lupta împotriva Romei este reluată cu și mai multă vigoare. Traian reușește să obțină o victorie, dar după aceea, în 260, Valerian este făcut prizonier de Sapor I, în anul 336 Iulian Apostatul cade în luptă cu perșii. Armata parță și, după aceea, armata sassanidă erau formate din puțină infaterie, care păzește tabăra ; pe cîmpul de luptă nu rezistă unui atac purtat după toate

regulile artei militare de către o legiune romană. Fug, dar din fugă trag cu arcurile, provocînd pagube. Partea cea mai importantă o formează cavaleria, care se împarte în două : o parte greu înarmată, oamenii şi caii fiind protejaţi de platoşe, şi o parte uşor înarmată. Şocul cavaleriei grele nu poate fi uşor oprit. Cavaleria uşoară este formată din buni arcaşi ; călăreţii se apropie în galop de infanteria romană, lansează săgeţile, se dispersează şi iar revin, mobilitatea punîndu-i la adăpost de orice primejdie. Manevrînd pe spaţii mari, o asemenea armată foarte mobilă este superioară infanteriei romane. Parţii, după aceea sassanizii, au hărţuit, de regulă, legiunile romane, le-au tăiat orice posibilitate de aprovizionare, le-au silit să efectueze marşuri lungi şi obositoare şi, cînd legiunile erau epuizate fizic şi moral, abia atunci erau atacate cu toată vigoarea, distruse sau încercuite. Această superioritate a cavaleriei asupra infanterei explică insuccesele romanilor la răsărit de Eufrat. Dar, în momentul cînd popoarele de călăreţi din stepele eurasiatice încep impresionanta lor mişcare spre apus, Imperiul roman, după trecerea goţilor, se va afla mereu în prezenţa unor popoare de călăreţi şi, din confruntarea cu ele, va ieşi scăzut, pînă la dispariţia părţii occidentale. Este adevărat că, încă din secolul III, cînd începe marea migraţie a popoarelor, sînt constituite corpuri de cavalerie. În luptele care au loc între urmaşii lui Constantin cel Mare, în lupta de la Mursa, din Cîmpia pannonică — 28 septembrie 351 — Constantius, fiul lui Constantin cel Mare, îl înfrînge pe Magnentius cu ajutorul cavaleriei înarmate şi organizate după modelul persan. Este prima victorie pe care cavaleria o cîştigă împotriva infanteriei, în Europa. Dar acest episod nu duce la transformări profunde în armata romană. Luptele interne, descompunerea treptată a armatei — la un moment dat împăraţii romani se văd siliţi să apere imperiul cu soldaţi angajaţi printre barbari —, loviturile sistematice pe care popoarele migratoare le dau imperiului nu îngăduie răgazul nece-

sar organizării temeinice a unei armate de tip nou, ca structură, ca armament. În momentul în care hunii ajung în Pannonia, Imperiul roman era împărțit în două. Partea de apus supraviețuise, ca prin minune, invaziei popoarelor germanice. La sfîrșitul secolului al IV-lea și la începutul secolului următor, vizigoții creaseră în sudul Galiei și în nordul Spaniei un regat puternic. Vandalii trec în Africa de nord, alamanii și burgunzii ajung la apus de Rin, în nord francii pătrund în Galia.

În momentul în care hunii pătrund în stepele din nordul Pontului Euxin, întîlnesc rezistența alanilor pe care îi înfrîng și îi supun. Ostrogoții încearcă să-i oprească pe huni, dar în 370 sînt înfrînți, iar regele lor Ermanaric este ucis. În luptele care au loc după 370, ostrogoții sînt din nou înfrînți ; o parte se supune hunilor, o altă parte încearcă să se salveze în spațiul carpato-dunărean. Vizigoții sînt împinși în sudul Dunării (376) și în anul 378, în lupta de la Adrianopol, împăratul Valens este înfrînt și ucis.

Hunii își continuă înaintarea spre apus, trec Carpații și se instalează în Cîmpia Pannonică. În primele decenii ale secolului al V-lea, hotarele regatului hun ajung pe Rin. În cîteva decenii, numai, se crease o nouă putere politică, pe un spațiu foarte mare, într-o zonă geografică mai puțin cunoscută, cu urmări profunde în evoluția politică a Europei și Asiei. Prin războaiele pe care Attila, devenit rege în 434, le duce cu Imperiul roman de răsărit și, după aceea, cu Imperiul roman de apus, se creează o prăpastie din ce în ce mai mare între Roma și Constantinopol. În două campanii pustiitoare, în 441 și 443, Attila devastează partea europeană a Imperiului roman de răsărit. În 447, hoardele lui Attila ajung pînă dincolo de Thermopyle, pacea este răscumpărată prin sume uriașe, care sleiesc visteria imperială. În anul 450, Attila face pregătiri militare al căror scop încă nu era cunoscut de nimeni. El însuși trimisese la Constantinopol și la Roma solii prin care-și anunța venirea !

Uşurinţa şi rapiditatea cu care se formează regatul hun sînt uluitoare. Ne aflăm din nou în faţa unei confruntări dintre Asia şi Europa, numai că de data aceasta nu mai este vorba de Asia Mică sau de popoarele Orientului Mijlociu, atît de amestecate ca rase şi obiceiuri, ci de marea Asie. Hunii veneau de dincolo de Gobi, din locuri complet necunoscute europenilor, străbătuseră locuri şi supuseseră popoare denumite de geografii antici cu un nume generic — ţinutul hiperboreenilor. Înfăţişarea lor este deosebită de aceea a altor „barbari". Portretul lor realizat de Ammian Marcellin reflectă spaima pe care noii veniţi o răspîndesc în Imperiul roman. Li se recunoaşte o calitate. Sînt socotiţi drept cei mai buni luptători ai timpului. Creaţia lor politică se datorează acestei superiorităţi. O superioritate greu acceptată de istoricii militari europeni. Pînă în vremea noastră persistă încă imaginea deformată potrivit căreia, „barbarii în general" şi „turco-mongolii în special" erau nişte hoarde fără nici o organizare militară. Imaginea romantică a unor popoare nenumărate care se revarsă val după val mai poate fi întîlnită în unele scrieri. Cercetări solide au demonstrat că victoriile obţinute de popoarele turco-mongole nu s-au datorat numărului lor mare, ci superiorităţii lor pe plan militar. Aprecierile favorabile făcute în această privinţă de Ammian Marcellin sînt întărite de mărturii contemporane chineze. Este adevărat că pe planul civilizaţiei hunii erau inferiori romanilor. Pe plan uman, cruzimea lor este exagerată. Priscus, secretarul unei ambasade romane la curtea lui Attila, a lăsat o descriere care infirmă exagerările făcute de Ammian sau de Iordanes, istoric de origine germană, care-şi scrie opera la un secol după prăbuşirea regatului hun. Superioritatea militară a hunilor este atestată de succesele lor. Călăreţi neîntrecuţi, ca toate popoarele de stepă, hunii mînuiesc arcul cu măiestrie. Romanii nu pot opune decît infanterie înarmată cu lance şi sabie. Mobilitatea călăreţului hun, armamentul lui, cît şi valoarea lui personală îl fac superior infanteristului roman.

Pe lîngă aceasta, luptătorii huni nu formează o hoardă care luptă fără nici o noimă, nerespectînd nici o regulă. În primul rînd au marea însușire de a reține un peisaj văzut o singură dată. Marșurile lor nu se fac la întîmplare, ci după planuri chibzuite. Simțul lor de orientare este inegalabil. Mobilitatea dată de caii lor iuți și rezistenți o folosesc pentru atacuri repezi, date prin surprindere. Nu au mașini pentru asedierea cetăților și evită punctele fortificate ; nu atacă nici taberele întărite. Un principiu de bază în gîndirea lor militară : evitarea oricăror angajări care duc la pierderi mari. Dacă din prima șarjă n-au frînt rezistența dușmanului se retrag, ca să atace după aceea pe flancuri, în spate. Simulează retragerea de pe cîmpul de luptă. Dacă inamicul cade în capcană și pornește în urmărirea lor, hunii revin și atacă un adversar al cărui dispozitiv de luptă inițial a fost stricat.

Attila, în 450, nu era încă hotărît încotro să lovească. Imperiul de răsărit, devastat, secătuit de resurse umane și financiare nu reprezenta nici un pericol pentru Pannonia. Problema se punea dacă e potrivit să pornească asupra Romei. Superstițioși, sfetnicii lui Attila îi aminteau că Alaric murise după ce cucerise „cetatea eternă". Nehotărîrea regelui hun este spulberată de invitația pe care Genzeric, regele vandal, i-o face în Galia. În conflict cu Theodoric II, regele vizigoților, Genzeric îi trimite daruri bogate lui Attila cerîndu-i ajutoare. Mai era invitat în Galia și de fiul mai mare al regelui franc, Clodion, care voia să domnească singur. Hotărît asupra direcției pe care trebuia s-o urmeze, Attila cere supușilor să-i trimită contingentele datorate. Sub ordinele lui se adună gepizii și ostrogoții care formau alături de huni nucleul armatei sale, scirii din regiunile baltice, rugii din Pomerania, francii de pe Neckar, thuringii din Bavaria și burgunzii care nu trecuseră Rinul. În anul 451, această armată impunătoare — unii autori dau cifra de 500 000 de oameni — ajunge pe malurile Rinului. Armata este împărțită în trei coloane care

devastează tot nordul Galiei. Reims, Metz, Cambrai, Trier, Arras, Tongres, Tournai, Thérouanne, Colonia, Amiens, Beauvais, Worms, Maienţa şi Strasbourg sînt jefuite şi arse. Scapă de dezastru Parisul şi Troyes, care se supun de bunăvoie. Cu forţele principale, Attila se îndreaptă spre Orléans. După cucerirea acestei localităţi fortificate, drumul era deschis spre sudul Loarei. Stăpîn peste Orléans era Sangiban, regele alanilor, pe care Attila reuşise să-l atragă de partea lui. Soarta Galiei şi a regatului vizigot părea pecetluită. Din fericire pentru Imperiul roman de apus cît şi pentru soarta Europei, un om născut pe malurile Dunării de jos, la Durostorum, are talentul şi energia necesară organizării unei armate care să stăvilească uraganul. Este vorba de Aetius, ultimul mare general roman. Aetius îl cunoscuse personal pe Attila, se gîndise la un moment dat să se refugieze la curtea acestuia din pricina intrigilor care se ţeseau împotriva lui. Generalul roman cunoştea valoarea militară a hunilor. În rîndul trupelor sale angajase călăreţi huni şi acestora le revine sarcina să oprească înaintarea burgunzilor. Forţele militare ale imperiului erau prea puţine pentru a stăvili înaintarea lui Attila. Aetius încearcă să-i coalizeze pe germanii care se instalaseră în Galia. Avea nevoie, mai ales de trupele vizigote ale lui Theodoric II, trupe de călăreţi bine înarmate. O solie este trimisă la regele vizigot şi acesta îşi dă seama că primejdia era tot atît de mare pentru el ca şi pentru imperiu. Promite că va veni cu toată oastea. Sub stindardele lui Aetius se adună francii ripuari, o parte din burgunzi, alanii, armoricanii, saxonii, ibrionii, litieni şi alte popoare celtice şi germanice. O armată romano-germanică încerca să salveze Europa înfrutînd o armată huno-germanică.

Prima grijă a lui Aetius a fost aceea de a trimite întăriri la Orléans. Nu avea încredere în Sangiban. Promite locuitorilor şi garnizoanei instalate în această cetate că va reveni îndată ce-şi va strînge trupele, cerîndu-le să reziste pînă la capătul puterilor, şi, cînd forţele celor

asediaţi de Attila, în Orléans, erau epuizate, Aetius îşi face apariţia. Regele hun se retrage spre răsărit, pînă la Châlons, în Champagne (cîmpie), unde terenul îngăduia armatei de călăreţi să manevreze în voie. Locul bătăliei este cunoscut sub numele de Cîmpiile Catalaunice sau Cîmpiile Mauriace. Bătălia de la Cîmpiile Catalaunice, decisivă pentru soarta Europei, o cunoaştem dintro singură descriere, pe care ne-a lăsat-o Jordanes. Descrierea e părtinitoare, confuză uneori. După Jordanes, cele două armate şi-au luat următorul dispozitiv de luptă: armata lui Attila avea pe centru, sub comanda lui, călărimea formată din huni, pe aripi erau aliaţii, printre care se numărau regii ostrogoţi, fraţii Valamir, Theodemir şi Videmir, şi regele gepizilor, Ardaric, unul dintre cei mai apropiaţi sfetnici ai regelui hun. Aetius a aşezat sub comanda lui legiunile romane pe aripa stîngă, în centru pe Sangiban cu alanii, iar pe aripa dreaptă pe regele Theodoric cu vizigoţii.

Lupta s-a dat la început pentru ocuparea unei mici înălţimi care se afla în mijlocul cîmpului de luptă. Aetius şi Thorismond, fiul lui Theodoric, au fost mai prompţi în mişcări şi au reuşit să instaleze temeinic trupe pe înălţimea amintită. Attila se retrage şi, dacă ar fi să ne luăm după spusele lui Jordanes, a socotit oportun să-şi înflăcăreze trupele printr-un patetic discurs. Figură de stil retorică, imitată după scriitori romani, pentru că, aşa cum reiese din relatarea lui Marcellin, hunii nu aveau nevoie de îndemnuri pe cîmpul de luptă ; de altfel, e de presupus că nici duşmanul nu era obligat să stea inactiv cît timp regele îşi debita lungu-i discurs. Se poate deduce că lupta a început cu furie pe centru. Attila a atacat cu elita forţelor sale punctul slab al oastei inamice, străpungînd cetrul acesteia, după care se abate asupra aripei formate de vizigoţi. Între timp, Aetius şi Thorismond duceau lupte pentru menţinerea poziţiei cucerite încă de la începutul bătăliei. Vizigoţii lui Theodoric rezistă pînă la căderea nopţii. Regele însuşi este omorît de lancea ostrogotului Andax (Andagis). Jordanes spune că vizigoţii, văzîndu-l pe rege

mort, au atacat cu furie pe huni, punîdu-i pe fugă, şi erau gata să-l ucidă pe Attila, dacă acesta n-avea prudenţa să se ascundă în lagărul format din carele care însoţiseră oastea sa. Acest ultim atac vizigot este o invenţie, pentru că tot Jordanes, ceva mai departe, spune că vizigoţii, „mirîndu-se de absenţa regelui lor, în momentul în care victoria încununa armele lor", s-au apucat să-l caute pe cîmpul de luptă. Cert este că lupta este una dintre cele mai îndîrjite, „cum nu s-a mai văzut nicăieri, niciodată". După Jordanes, un pîrîu care curgea pe locul unde s-a dat bătălia s-a umflat de sîngele scurs din rănile celor căzuţi, încît răniţii, înnebuniţi de sete, au trebuit să-şi bea propriul lor sînge. În timpul acestei bătălii s-au făcut atîtea isprăvi minunate, încît, socoteşte Jordanes, „cine n-a văzut acest spectacol extraordinar, n-a văzut nimic mai frumos în viaţa lui."

Se poate deduce din descrierea lu Jordanes că lupta a degenerat la un moment dat într-o încăierare generală, căreia numai noaptea i-a pus capăt. Faptul că hunii s-au retras la adăpostul taberei nu înseamnă că ei au fost înfrînţi, aşa cum consideră Jordanes şi, după el, cei mai mulţi istorici. Pentru a se feri de surprize, hunii înnoptau la adăpostul taberei. Dacă ar fi fost înfrînţi, avînd în vedere iuţeala cu care puteau să dispară chiar din timpul luptei, pare inexplicabilă înnoptarea lor lîngă cîmpul de luptă. De altfel, tot Jordanes relatează că, a doua zi, Attila se pregătise iarăşi de luptă şi hunii nu arătau că erau înfricoşaţi de cele petrecute cu o zi mai înainte. De asemenea, din relatarea lui Jordanes se poate vedea că lupta fusese dură, că la căderea serii atît Aetius cît şi Thorismund erau să cadă în mîinile hunilor, rătăcindu-se pe cîmpul de bătaie, ceea ce ne arată că lupta a fost haotică, generalii nu au mai avut posibilitatea să supravegheze şi să conducă desfăşurarea acesteia.

Dacă romanii şi vizigoţii cîştigaseră bătălia, lucru greu de crezut din moment ce generalii lor nu ştiau unde sînt la căderea nopţii, de ce nu i-au atacat a

doua zi pe huni? Jordanes dă o explicație. Thorismund ar fi dorit acest lucru, dar Aetius s-a temut ca nu cumva, înfrîngîndu-i pe huni, cea mai mare putere militară a timpului, puterea vizigoților să nu crească spre paguba Imperiului. Explicația lui Jordanes nu se poate susține. Hunii nu puteau fi distruși într-o luptă, pentru simplul motiv că ei refuzau să înceapă o bătălie dezastruoasă pentru ei. Dar chiar dacă începeau o acțiune care se dovedea periculoasă, știau să manevreze, să se desprindă de adversar și să dispară de pe cîmpul de luptă. La Cîmpiile Catalaunice hunii au rămas pe loc, ceea ce înseamnă că nu s-au socotit înfrînți. Dacă Aetius ar fi început din nou lupta, ei ar fi primit-o. Aetius n-a schițat nici un gest ofensiv. Nu avea forțe pentru o nouă bătălie. Attila, de asemenea, nu l-a atacat pe adversar, pentru că socotea hazardată și inutilă o asemenea acțiune. Bătălia de la Cîmpiile Catalaunice nu este o victorie a lui Aetius, ci o bătălie nedecisă. Este prima mare bătălie angajată de un popor de călăreți cu partea apuseană a Europei. Attila n-a întîlnit în fața lui o infanterie romană, pe care, după toate probabilitățile ar fi putut-o înfrînge. El a întîlnit legiunile romane și călărimea popoarelor germanice, o călărime bine înarmată și care a dus greul luptei. Atacurile lui Attila au avut ca scop scoaterea vizigoților din luptă. Dacă atacul i-ar fi reușit, bătălia s-ar fi terminat printr-un adevărat dezastru pentru Aetius și poate că alta ar fi fost fața Europei. Fără a minimaliza talentul lui Aetius sau valoarea trupelor sale, Attila a fost oprit la Cîmpiile Catalaunice de călărimea care, în 378, distrugea armata Imperiului roman de răsărit la Adrianopol. Acest conglomerat de popoare bătute rînd pe rînd de către huni, dirijate de un general roman care se bucura de un mare prestigiu, se dovedesc atunci cînd sînt unite că pot constitui o forță. Bătălia din 451, cît și intervenția papei în anul următor, cînd Attila pornise asupra Romei, salvează Imperiul roman de apus pentru încă 24 de ani. Procesul de descompunere, început de

mai multă vreme, se desăvîrşeşte în anul 476, cînd începe procesul de formare al popoarelor europene, proces îndelungat care durează aproape o jumătate de mileniu. Se duc lupte îndelungate între popoarele nou venite pentru moştenirea stăpînirii romane. Încetul cu încetul, cuceririle antichităţii greco-romane pe planul gîndirii militare sînt uitate complet în apusul Europei, îşi mai aduc aminte intelectualii din Constantinopol, care, la distanţe de secole, alcătuiesc scrieri cu caracter militar. Intrăm însă într-o altă lume, într-un alt ev, dominat pe plan militar de cavalerie. Adaptarea se face însă lent. Roma lăsa ca moştenire o experienţă militară, această experienţă avusese ca bază luptele date numai cu pedestrime. Germanii erau călăreţi, uneori bine înarmaţi, dar gîndirea lor militară era aproape nulă.

După moartea lui Attila, regatul hun se prăbuşeşte. Popoarele supuse hunilor încep marşul spre vest, împinse fiind de noii veniţi din stepele eurasiatice. Ostrogoţii ajung sub Theodoric în nordul Italiei unde întemeiază un regat, regele considerîndu-se un subordonat al imperiului.

În Galia, francii stăpînesc nordul, vizigoţii sudul, burgunzii estul. Sub regii merovingieni, francii reuşesc să cucerească sudul Galiei, să-i supună pe burgunzi. Paralel cu consolidarea stăpînirii lor în Galia, francii opresc pe Rin pe alamani. În Italia, ostrogoţii sînt înfrînţi în cele din urmă de bizantini. Pe fundalul unei decăderi economice şi al fărîmiţării politice a Europei apusene are loc osmoza dintre noii veniţi şi lumea romană.

În timp ce barbarii încearcă să desprindă unele rudimente ale civilizaţiei romane, romanii se barbarizează treptat. Oraşele decad, imperiul se ruralizează. Această decădere generală se înregistrează şi pe plan militar. Fragmentarea politică duce la neputinţa organizării şi întreţinerii unor armate puternice. În principiu, la popoarele germanice toţi oamenii liberi sînt obligaţi să participe la lupte, atunci cînd se hotăra o expediţie. Deşi acest obicei se va păstra încă două secole, practic, oamenii de jos nu mai sînt chemaţi la oaste. În contact

cu lumea romană riguros împărțită în clase sociale, o parte dintre conducătorii germani intră în rîndurile aristocrației, iar restul este confundat cu masa oamenilor care datorau muncă și supunere. Războaiele pe care le poartă regii merovingieni sînt reduse ca proporții. Efectivele nu depășesc cîteva mii de oameni. Spre deosebire de goți sau de alani, francii sînt pedestrași, calul este folosit numai de șefi. Dar și popoarele germanice care s-au așezat în Galia, Italia sau Spania uită să mai folosească calul. Decăzînd în cea mai mare parte din condiția de oameni liberi, confundîndu-se cu masa oamenilor săraci, ostrogoții sau vizigoții nu mai sînt chemați la oaste, nu mai au posibilitatea să întrețină un cal bun de luptă. Cît privește tactica și strategia, aceste noțiuni sînt străine în epoca merovingiană. Nu există măsuri de prevedere nici în timpul marșului, nici atunci cînd oștile se află în bivuac; din care pricină se întîmplă de multe ori ca o oaste să fie surprinsă și împrăștiată. Pe cîmpul de luptă nu există un dispozitiv special. Oamenii sînt așezați pe mai multe rînduri, atacul se efectuează în masă și, după șocul inițial, urmează o luptă corp la corp.

În concluzie, pînă în secolul al VIII-lea, în apusul Europei infanteria este arma de bază, dispare gîndirea militară, operațiunile sînt de mici proporții, fortificațiile sînt făcute din pămînt și lemn. Recesiunea generală a societății europene, în secolele IV—VIII, este ilustrată și de această înapoiere pe plan militar.

ASEDIUL CONSTANTINOPOLULUI

(717—718)

Imperiul roman de răsărit izbutise să supravieţuiască în secolele IV—V datorită întăriturilor cu care fusese înconjurat Constantinopolul, dar şi alte localităţi mai importante. În momentele de mare cumpănă, aceste ziduri rezistă în faţa hunilor, a slavilor, a avarilor, popoare care nu aveau maşini de asediu. După loviturile primite în timpul năvălirilor goţilor şi hunilor, Imperiul se redresează sub Justinian, care schiţează o încercare de refacere a vechilor hotare imperiale. Se duc lupte pentru cucerirea nordului Africii şi Italiei, lupte îndelungate cu rezultate mediocre. Se remarcă doi generali de talent : Narses şi Belizarie. Forţele militare pe care se sprijinea politica lui Justinian sînt prea puţine pentru realizarea unui program politic vast. Armatele sînt compuse din mercenari şi sînt recrutate, de obicei, de către generalii care le conduc. Belizarie angajează 15 000 de oameni ca să cucerească Africa şi 30 000 ca să cucerească Italia. Roma se supune, după un asediu îndelungat, unei armate de 8 000 de oameni. Narses îi bate în 552 pe goţi la Tadinae (Taginae) cu 5 500 de longobarzi, 3 000 de heruli, 400 de gepizi şi 4 000 de arcaşi şi călăreţi romani. După terminarea bătăliei, este fericit că, odată plătiţi, longobarzii acceptă să se întoarcă la sălaşurile lor.

Pericolul cel mai important pentru Imperiu, în secolul al VI-lea, îl reprezintă năvălirile slavilor și avarilor. Ultimii ajung în Cîmpia Pannonică, unde ridică celebrele ringuri : fortificații succesive, în formă de cerc. Importantă este influența lor pe plan militar atît în vestul, cît și în estul Europei. În tratatul său de artă militară, Mauriciu, scriitor bizantin din secolul VII, recomandă să se folosească pentru caii căpitanilor și ai celorlați oșteni de seamă „platoșe de fier și pieptare de fier ori de pănură sau să le fie ocrotite piepturile și grumazurile după obiceiul avarilor...". Dar cea mai importantă inovație este folosirea scărilor la șa. Romanii și popoarele europene nu au putut să facă din cavalerie o armă redutabilă, pentru că un călăreț nu avea stabilitate pe cal, stabilitate pe care o dau scările, sau practicarea îndelungată a călăriei ; popoarele de stepă își petrec timpul mai mult călare ; superioritatea călărețului hun sta în deprinderea pe care o avea în folosirea calului.

Venirea avarilor în Europa, popor turco-mongol de călăreți, marchează evoluția organizării militare a popoarelor europene. Vecinii lor, sau popoarele supuse lor, își dau seama de valoarea pe care o are cavaleria pe cîmpul de luptă. Puterea avarilor nu va fi distrusă decît în timpul lui Carol cel Mare, cînd regatul franc dispune el însuși de o cavalerie greu înarmată. Ca să se ajungă aici, a trebuit ca pe scena politică a lumii medievale să se afirme o nouă forță politică și militară : islamul.

Pentru a înțelege mai ușor succesele fulgerătoare pe care arabii le obțin pe cîmpul de luptă, se impune enumerarea cîtorva date în legătură cu evoluția politică și militară a Imperiului bizantin. În a doua jumătate a secolului al VI-lea, împărații Justin II, Mauriciu, Phocas duc lupte aproape neîntrerupte cu Persia. În același interval de timp, avarii și slavii pustiesc posesiunile imperiale din Europa și numai zidurile Constantinopolului salvează imperiul. Războiul se continuă și în primii

ani ai secolului al VII-a. În 613, perşii invadează Siria, Damascul este ocupat, în 619 este pierdut şi Egiptul, grînarul de unde se aproviziona capitala. În 617, slavii fac noi incursiuni, avarii ajung la porţile oraşului, noi provincii sînt pierdute. Heraclius (610—642), unul dintre cei mai energici împăraţi, reia ofensiva în 623, dar în 626 avarii, slavii şi alte neamuri atacă Constantinopolul, în timp ce perşii atacă din răsărit. Capitala se salvează iarăşi. În anul următor, Heraclius porneşte împotriva perşilor, îi înfrînge şi ajunge pînă aproape de Ctesifon. În 628, regele pers este ucis, urmează lupte pentru tron, ceea ce îngăduie bizantinilor să recupereze toate posesiunile lor din Orientul mijlociu. Aceste lupte dintre perşi şi bizantini, care se desfăşoară cu mici întreruperi timp de aproape 70 de ani, ruinează cele două state din punct de vedere economic şi militar. În acest moment de criză irump pe scena politică a lumii mediteraneene triburile de călăreţi ai pustiului. Peninsula Arabică şi-a revărsat surplusul de populaţie, la mari distanţe în timp, spre ţărmurile Mediteranei sau spre Mesopotamia. Chaldeii, asirienii, evreii, nabateenii, iată numai cîteva nume de popoare care, pe o perioadă de cîteva milenii, au reuşit să realizeze structuri politice fie în Mesopotamia, fie în spaţiul cuprins între Eufrat şi Mediterana, acest pămînt al făgăduinţei spre care au năzuit rînduri de triburi din deşertul arabic. Cea mai durabilă construcţie politică a realizat-o însă ultimul val de cuceritori pe care Peninsula Arabică îl revarsă spre Cornul Abundenţei către mijlocul secolului al VII-lea. După ce Mahomed, profetul, reuşeşte să impună mai mult cu forţa locuitorilor peninsulei noua religie, islamismul, urmaşul său, Abu Bakr, canalizează energiile triburilor arabe, turbulente şi greu de ţinut în frîu din pricina spaţiului imens, din lipsa drumurilor şi a apei, în lupta împotriva necredincioşilor. Pentru ultima dată, tăcuta şi enigmatica Arabia Deserta, despre care nimeni nu ştia nimic precis, îşi revarsă surplusul de energie, în numele lui Allah. Suc-

cesele arabilor au fost puse pe seama fanatismului lor religios. Este o exagerare, dar aspectul psihologic nu trebuie neglijat. Războiul sfînt (gidah) este considerat printre cei şase stîlpi ai islamului cel mai important dintre ei. „Allah iubeşte pe cei care luptă pentru cauza sa, ostenelile războiului sînt mult mai meritorii decît postul şi rugăciunea. Vitejii căzuţi pe cîmpul de luptă vor urca în ceruri". Iar cerul imaginat de Mahomed, omul pustiului, este format din aur, argint, pietre preţioase, ape răcoroase, umbră multă şi femei frumoase cum numai Allah le putea plăsmui pentru preafericirea credincioşilor săi. Să treacă dintr-o lume de coşmar într-una strălucitoare şi de huzur era aspiraţia beduinului mereu în luptă cu natura. Dar pînă atunci, califul, reprezentantul profetului pe pămînt, le promite triburilor din Mecca, al-Taif, al-Iaman şi tuturor beduinilor din Najd şi al-Higiaz o pradă fabuloasă pe care o vor lua de la Greci. „Nu, nu pentru paradis ai părăsit tu viaţa de nomad — spune poetul —, eu cred, mai degrabă că a fost dorul tău după pîine şi curmale." Paradisul terestru, Siria, Mesopotamia şi Egiptul sînt cucerite în mai puţin de 10 ani. Triburi întregi părăsesc Arabia, oastea califului este de fapt un popor în marş. Bătălia decisivă cu trupele bizantine se dă pe Yarmuk, în 20 august 636. În momentul în care infanteria bizantină i-a respins pe călăreţii arabi, cronicarii arabi spun că femeile, care formau un soi de ariergardă cu suliţe, arcuri şi pietre au pornit la luptă, îndemnîndu-i pe bărbaţi să nu se lase copleşiţi. Mercenarul bizantin, care nu avea nimic de apărat, deci nu era însufleţit de nici un ideal, nu poate rezista în faţa atacurilor disperate date de beduini. Aceştia ştiau că retragerea era sinonimă cu moartea; pustiul nu îngăduia decît o singură concepţie tactică: ofensiva. Arabii, călăreţi neîntrecuţi, au de partea lor mobilitatea, dar şi o rezistenţă fizică deosebită, călită în timpul vieţuirii în deşert, pe care adversarii lor nu o aveau. Aceste avantaje atîrnă mult în balanţa victoriilor obţinute într-un climat aspru.

În lupta de la Khadisiya, iunie 637, arabii înfrîng o armată persană şi Ctesifonul le deschide porţile. Ecbatana este cucerită în 641, an în care Amr ib al-Aas cucereşte cu numai cîteva mii de oameni Egiptul, în anii următori este ocupată Libia, în 695 Cartagina trece sub stăpînirea arabă. Ajuns pe malul oceanului, generalul arab a intrat cu calul în apă şi, despicînd-o cu spada, l-a chemat martor pe Allah că şi-a împlinit misiunea : în faţa lui era numai apa oceanului care înconjura marginile pămîntului.

În 669, Constantinopolul era atacat pentru prima dată de arabi. Cuceririle arabe ajung pînă în Asia Centrală şi pe malurile Indusului. În 711, berberul Tariq trece strîmtoarea care-i poartă numele (Gibraltar) şi începe cucerirea Spaniei. În timp ce ofensiva arabă se continua spre Pirinei, califul Suleiman îşi propune să cucerească Constantinopolul şi după aceea să înainteze spre vest. Joncţiunea cu trupele venite din Spania se putea face în Italia. Mediterana ar fi devenit un lac arab. O Europă întoarsă cu faţa spre Mecca, psalmodiind versetele Coranului în cadenţă domoală, ritmată de mersul cămilei ! Drumul trece însă prin Contantinopolul cu cele două rînduri de fortificaţii care rezistaseră pînă în anul 717 tuturor încercărilor. Mai întîi, Suleiman îşi propune să cucerească posesiunile bizantine din Asia Mică şi pentru aceasta trimitea în anul 716 două armate : una sub comanda fratelui său Maslamah şi alta sub comanda generalului Suleiman. Este greu de stabilit efectivele armatelor arabe. Un lucru este sigur : popoarele supuse participau la luptele duse de arabi. Berberii dau contingentul de trupe care cucereşte Spania. Sirienii merg împotriva Bizanţului, ca şi celelalte popoare supuse arabilor. Faptul că Leon, viitorul împărat Leon al II-lea, reuşeşte să respingă cele două armate arabe este o dovadă că acestea nu sînt foarte numeroase.

În anul următor, 717, califul organizează, după spusele cronicarilor, o armată imensă, de 80 000 de oameni, cifră pe care n-o mai întîlnim din epoca imperială romană,

pe care o flotă de 1 800 de corăbii trebuia s-o transporte sub zidurile Constantinopolului. Alte trupe și corăbii se pregăteau în Egipt.

La 15 august 717, Maslamah apare cu oastea sa sub zidurile Constantinopolului. Un prim asalt este respins de bizantini. Maslamah își organizează tabăra înconjurînd-o cu șanțuri adînci, în timp ce un corp de oaste avea sarcina să supravegheze mișcările bulgarilor, aliații Bizanțului. Conștient că cetatea nu poate fi cucerită cu forța, Maslamah își propune s-o blocheze și s-o forțeze în felul acesta să se predea din lipsă de alimente. Cere lui Suleiman să-și împartă flota în așa chip încît să blocheze intrările în Marea de Marmara.

Leon al III-lea, împăratul Bizanțului, militar inteligent și cu experiență, cunoscînd intențiile arabilor, a pus de s-au reparat și întărit zidurile capitalei, a strîns și depozitat cît mai multe provizii. Flota bizantină se află ancorată în portul cetății; două turnuri protejau intrarea în port, care putea fi blocată cu un lanț gros, manevrat din cele două turnuri. În momentul în care o parte din flota arabă trecea prin fața cetății, îndreptîndu-se spre Bosfor, de unde urma să controleze intrarea și ieșirea din Marea Neagră, curentul apei fiind puternic a dezorganizat convoiul de vase. Văzînd aceasta, Leon a ordonat să se ridice lanțul, și-a scos flota și i-a atacat pe arabi. În luptă a fost folosit focul grecesc. Douăzeci de corăbii arabe au fost scufundate, altele capturate. În momentul în care Suleiman se apropia cu restul flotei, Leon și-a retras propriile corăbii la adăpost. A obținut o victorie care asigura aprovizionarea capitalei.

Iarna s-a dovedit a fi un bun aliat al bizantinilor, fiind mult mai aspră ca de obicei, provocînd multe pierderi în rîndul asediatorilor, parte din ei deloc obișnuiți cu rigorile unui anotimp necunoscut lor. Cu toate acestea, blocada, pe uscat, a ținut toată iarna.

În primăvara anului 718, sosește din Egipt o flotă compusă din 400 de vase care aducea oameni și pro-

vizii pentru asediatori. La adăpostul întunericului, o parte din această flotă blochează trecătoarea Bosforului. O altă flotă, venită tot de pe malurile Africii, compusă din 360 de vase ajunge pe țărmul Asiei Mici, iar pe uscat sosea armată de rezervă. Încercuirea Constantinopolului se încheia perfect, părea că cetății nu-i rămînea decît să se predea din pricina foamei. Dar, așa cum arabii au cucerit fără luptă Egiptul, pentru că locuitorii acestuia erau nemulțumiți de stăpînirea bizantină, o parte din aceștia vor contribui la salvarea Bizanțului. Succesele arabilor s-au datorat toleranței manifestată față de locuitorii țărilor supuse. Mai mult, arabii i-au asociat pe locuitorii acestor țări la acțiunile de cucerire. La fel s-a întîmplat și cu ocazia asedierii Constantinopolului. Flota care vine în primăvara anului 718 din Egipt era compusă din foarte multe corăbii ale căror echipaje erau formate din egipteni. Aceștia erau creștini și fie datorită comunității lor de credință cu asediații, fie din alte pricini, dezertează și fug în Constantinopol, informîndu-i pe bizantini asupra forțelor arabe, asupra modului în care erau dispuse corăbiile. Leon al III-lea și-a pregătit flota și a atacat prin surprindere flota arabă. Victoria a fost deplină, mai ales că echipajele creștine, credincioase încă arabilor, au trecut de partea bizantinilor. După această biruință pe mare, Leon a trecut o parte din oastea sa pe coasta Asiei Mici, unde a atras într-o cursă oastea arabă care venea pe uscat în sprijinul asediatorilor și a înfrînt-o. Între timp, împăratul a dus tratative cu bulgarii și aceștia, sub comanda hanului Tervel, pornesc în sprijinul Constantinopulului. Maslamah îi întîmpină pe bulgari nu departe de Adrianopol dar este înfrînt și, după unele izvoare, arabii au pierdut 22 000 de oameni, cifră exagerată, dar care sugerează importanța pe care a avut-o această victorie. Bizantinii au răspîndit zvonul că o mare armată formată din franci vine în ajutorul lor.

Înfrîngerile suferite de arabi îl determină pe noul calif (inițiatorul expediției murise de indigestie) să-l recheme pe Maslamah. Acesta ridică asediul și își trece trupele în Asia. Flota se retrage și ea, este însă surprinsă de furtună și din 1 800 de vase, cîte fuseseră trimise împotriva Constantinopolului, se întorc, la bazele lor din Siria și din Egipt, numai cinci. Armata de uscat înregistrează pierderi catastrofale : din 200 000 de oameni reveneau în Siria numai 30 000. Civilizația bizantină și, odată cu ea, civilizația europeană erau salvate. O nouă victorie împotriva arabilor, de data aceasta în Galia francă, oprea invazia arabă pornită din apusul Europei.

BĂTĂLIA DE LA POITIERS

(732)

O altă bătălie care oprește invazia arabilor în Europa, de data aceasta din vest, se dă la Poitiers, în anul 732.

Din momentul încoronării lui Clovis, timp de două secole, regii merovingieni au reușit să-și impună autoritatea aproape asupra întregii Galii. Vizigoții erau arieni și în lupta pentru supremația religioasă papalitatea a găsit un sprijin în francii care erau „ortodocși", iar francii, la rîndul lor, pentru cucerirea supremației politice în Galia au primit sprijinul bisericii catolice. Succesele lor militare se datorează în parte simpatiei de care s-au bucurat în rîndurile populației galo-romane aflată sub dominația vizigoților. O a doua mare realizare, pe plan politic și militar, a statului merovingian a fost stăvilirea, pe Rin, a popoarelor germanice. Mijloacele militare de care dispun merovingienii sînt modeste. Armata, în epoca merovingiană, este formată aproape în întregime din infanterie. Numai șefii mergeau la luptă călare. Fortificațiile rudimentare: din lemn și pămînt; erau așezate pe boturi de deal, sau într-o meandră a unei ape. Ultimii regi merovingieni, cunoscuți sub numele de „regii leneși", își pierd autoritatea în interior, adevărații conducători ai statu-

lui devenind maiordomii din familia de Heristal, ai cărei șefi erau ducii Austrasiei, care furniza regatului franc partea cea mai valoroasă a armatei sale. Primul dintre maiordomii care se afirmă ca un veritabil șef de stat a fost Pepin de Heristal; lui îi urmează Carol Martel care se distinge în luptele cu saxonii, frizii, turingii și bavarezii. Dacă popoarele germanice au fost oprite pe Rin, din sud, ofensiva arabă începută în 712 părea irezistibilă. Abia fusese cucerit nordul Africii și, în anul 710, are loc o primă incursiune în Spania. Neînțelegerile ivite între regele vizigot și guvernatorul bizantin din Ceuta — fata acestuia din urmă fusese siluită de rege — îl determină pe ultimul să-i cheme pe arabi. Are loc un raid de pradă, dar succesele neașteptate ale bandei de arabi cît și prada foarte mare îi fac pe aceștia să întreprindă o acțiune de mai mare amploare, în anul următor. Ca și în alte dăți, cucerirea Spaniei de către arabi are loc în urma unei incursiuni de jaf. La fel se întîmplase cu Egiptul. Amru ibn al-Aas, conducătorul unor cete de arabi, ceruse îngăduința califului să prade valea Nilului. Temîndu-se să nu se piardă multe vieți într-o acțiune riscantă, califul i-a scris locotenentului său. Intuind cuprinsul scrisorii, Amru ibn al-Aas nu a deschis-o decît după ce a trecut hotarele Egiptului. I se recomanda să nu se aventureze în chip nechibzuit, dar, dacă a pătruns în Egipt, Allah să-i îndrume pașii. Într-un an, Egiptul era cucerit. Pentru expediția din Spania s-a cerut îngăduința califului. Răspunsul acestuia este aproape similar cu cel dat cuceritorului Egiptului. După un an, Spania era un pămînt supus califului. Ca și în alte părți, arabii găseau în Spania o stare de spirit favorabilă schimbărilor pe plan social-politic. Oamenii erau nemulțumiți de un regim insuportabil și erau dispuși să creadă în orice promisiune, să vadă în orice schimbare un prilej pentru îmbunătățirea soartei lor. În această privință arabii se arată foarte largi, chiar dacă după aceea nu vor schimba mai nimic, vechiul regim administrativ-finan-

ciar devenind un bun instrument de guvernare şi aducător de mari venituri pentru o mînă de cuceritori.

Pentru cucerirea Spaniei, arabii s-au folosit de cavaleria berberă din nordul Africii. Este aceeaşi cavalerie valoroasă pe care o întîlnim, sub alt nume, în vremea conflictului romano-cartaginez : cavaleria numidă. În anul 717—718, anul asediului Constantinopolului lui, arabii întreprind o mare incursiune în sudul Franţei, dar cîteva cetăţi vechi, cu fortificaţii solide, din vremea romanilor rezistă, iar armata recrutată de contele Eudo se luptă, uneori, cu succes împotriva atacurilor mereu reînnoite ale arabilor. În 719, Narbonna este ocupată, în 725 cad Nîmes şi Carcassonne, iar în 726 cavaleria arabă ajunge în valea Rhônului şi, de aici, în Burgundia pe care o devastează.

În anul 732, Abderrahman (Abd-ar-Rrahman), guvernatorul Spaniei, întreprinde o nouă expediţie la nord de Pirinei, pustieşte valea Garonnei, îl înfrînge pe Eudo şi cucereşte Bordeaux. Aflînd că la abaţia din Tours se află multe bogăţii, Abderrahman se îndreaptă, jefuind, spre Poitiers, care refuză să se predea. Eudo fugise din faţa arabilor, mergînd la Paris pentru a implora ajutorul lui Carol Martel, cu toate că el însuşi visase să devină stăpînul Franţei la un moment dat. Carol Martel vine cu infanteria în sprijinul lui Eudo şi la sud de Tours, nu departe de Poitiers, cele două armate, creştină şi musulmană, se află faţă în faţă. Despre numărul celor care s-au înfruntat în bătălia de la Poitiers (după alţii de la Tours) nu ştim nimic sigur. Despre oastea arabă, un călugăr cronicar ne spune că era imensă ; din descrierea lui se desprinde imaginea unui mare popor care migrează în întregime : „Atunci ieşiră din Spania sarazinii, şi un rege al lor care se numea Abdirames şi aveau cu ei femeile şi copiii şi toată hrana, şi erau aşa de mulţi că nici un om n-ar fi putut să-i numere sau să-i socotească : armurile şi tot ce aveau aduceau cu ei ca şi cum ar fi vrut să se aşeze de acum încolo în Franţa.“ Cronicarul arab nu se lasă mai prejos atunci

cînd vorbește de oastea francă. După ce povestește devastarea sudului Franței spune că „toate popoarele francilor tremurau în fața acestei armate teribile — e vorba de armata arabă — și atunci acestea au apelat la regele lor Calldus și i-au spus lui cum au jefuit arabii călăreți, toată țara."

Este evident că ne aflăm în fața unor exagerări. Se știe că Abderrahman și-a strîns oastea la Pampeluna și de aici a trecut Pirineii pe o singură coloană, ceea ce înseamnă că oastea era mică. Jaful, suprimarea fără milă a celor întîlniți în cale, în toate incursiunile făcute în Franța, stau la rădăcina spaimei stîrnite de venirea lor, iar din spaimă s-a născut imaginea potopului irezistibil care se revarsă de peste Pirinei. Cronicarii arabi nu se sfiesc să spună că arabii s-au aruncat ca niște tigri asupra victimelor, că pe unde au trecut călăreții profetului n-a rămas decît cenușa ca, în final, să considere că rezultatul bătăliei de la Poitiers era o pedeapsă a lui Allah.

În momentul în care Abderrahman s-a lovit de oastea francă, el s-a retras spre Poitiers. Armata lui fiind formată din călărime, s-ar fi putut retrage cu multă ușurință în sudul Franței. Abderrahman a cerut oamenilor săi să renunțe la prada culeasă și să se retragă, dar aceștia au preferat să lupte. Carol Martel și-a așezat oastea în rînduri strînse, într-o formație care ar aminti falanga; neavînd cavalerie, el era constrîns să accepte o poziție defensivă. Se spune că cele două armate au stat față în față șapte zile. O extraordinară confruntare pe plan psihologic; să pîndești zile în șir mișcările adversarului, să dormi în fiecare noapte în speranța că a doua zi celălalt va lua inițiativa și că, în sfîrșit, soarta va surîde uneia dintre cele două forțe! Faptul că arabii n-au atacat este un semn al slăbiciunii lor, înseamnă că oastea lor nu era prea numeroasă. Abderrahman miza pe un atac al francilor. Orice mișcare a acestora însemna, în parte, dislocarea dispoziitivului strîns de luptă, ceea ce ar fi dat posibilitatea călăreților arabi să se infil-

treze între rînduri, să-şi creeze spaţii pentru mişcare. Pînă la urmă, arabii s-au decis să atace. „Oamenii nordului — relatează un istoric contemporan din Spania — sînt ca un zid imobil şi de nepătruns, ca un sloi de gheaţă uniţi de ger, ei taie pe arabi cu sabia". Se pare că lupta s-a dat timp de două zile. După mai multe şarje nereuşite, după pierderi mari de o parte şi de alta, căderea serii i-a despărţit pe luptători. În zorii zilei următoare — sîntem în luna octombrie — arabii au pornit din nou la atac. După un cronicar arab, călărimea musulmană, după mai multe şarje, era pe punctul să străpungă centrul oastei france, cînd s-a răspîndit vestea că tabăra lor, unde se afla prada, a fost atacată de creştini. Se pare că este vorba de o acţiune a puţinilor călăreţi pe care Eudo îi adusese din Aquitania. La acest zvon, mai multe escadroane s-au repezit să apere tabăra, dar acţiunea lor părea mai mult o fugă de pe cîmpul de luptă, care a tulburat întreaga oaste. Zadarnică a fost încercarea lui Abderrahman de a-şi pune în ordine trupele. Francii atacă la rîndul lor. Abderrahman este ucis. Noaptea a pus din nou capăt luptei. A doua zi, Carol Martel şi-a aşezat din nou oamenii în ordine de bătaie, dar după puţin timp francii şi-au dat seama că arabii, la adăpostul întunericului, părăsiseră cîmpul de luptă. La retragerea lor a contribuit mult moartea şefului, inima şi nervul acestei expediţii. Un călugăr creştin nu se sfieşte să afirme că, în bătălia de la Poitiers, au pierit 375 000 de arabi şi doar 1 007 creştini.

Bătălia de la Poitiers este importantă prin aceea că, după 732, arabii nu mai fac mari planuri de cuceriri. Nu peste mulţi ani, ei pierd posesiunile de la nord de Pirinei, iar în timpul domniei lui Carol cel Mare (771—814), o parte din nordul Spaniei va fi cucerită de regele franc. Disensiunile interne din cadrul califatului arab vor duce, în cele din urmă, la crearea unor state independente care depindeau numai simbolic de

calif. Spania va rămîne timp de secole sub stăpînirea arabă, iar lupta pentru recucerirea ei — „Reconquista" — se va încheia abia în anul 1492.

Luptele dintre arabi şi franci au urmări importante pe plan militar. În faţa raidurilor rapide pe care arabii le întreprindeau, francii nu puteau ridica o armată capabilă să reacţioneze prompt. S-a simţit nevoia creării unei cavalerii şi, mai mult decît atît, s-a căutat ca noua călărime să fie dotată cu un armament solid care să-l pună în inferioritate pe călăreţul arab, uşor înarmat. Aceste măsuri pe care le ia Carol Martel vor avea repercusiuni profunde asupra organizării feudale, Poitiers* este simbolul naşterii cavaleriei europene, acea călărime formată din cavaleri, al cărei rol va fi, timp de secole, decisiv pe cîmpul de luptă.

---

* Unii istorici numesc bătălia din 732, bătălia de la Tours, pentru a o deosebi cu mai multă uşurinţă de bătălia de la Poitiers, din 507, dintre Clovis şi vizigoţi, şi bătălia de la Poitiers, din 19 septembrie 1356, cînd regele Franţei este înfrînt de Prinţul Negru.

BĂTĂLIA DE LA HASTINGS

(1066)

Poitiers înseamnă şi crearea dinastiei carolingiene. Victoria repurtată asupra arabilor îi îngăduie lui Carol Martel, să devină stăpînul necontestat al întregii Franţe. Fiul său, Pepin cel Scurt, depune pe Childeric al III-lea, ultimul rege merovingian, cu asentimentul papei, în anul 751, într-o mănăstire, şi se încoronează ca rege. În 786, lui Pepin îi urmau în scaun cei doi fii : Carol şi Carloman. Ultimul moare în 771 şi Carol, numit după aceea pentru opera sa militară, politică şi spirituală Carol cel Mare, va domni pînă în anul 814.

Opera de primă importanţă a primilor carolingieni a fost ofensiva dusă la răsărit de Rin. Carol Martel ajunge pînă la Dunăre. Pentru succesele lui a fost numit Martel — Ciocanul, „pentru că aşa cum ciocanul bate fierul şi oţelul şi toate celelalte metale, la fel şi el a bătut şi a frînt în luptă pe toţi duşmanii săi şi pe toate celelalte naţiuni". Popoare turco-mongole năboiau din stepele asiate împingîndu-i pe slavi spre soare-apune, slavii la rîndul lor îi împingeau pe germani. Carol Martel şi, după aceea, Carol cel Mare i-au oprit şi pe unii şi pe alţii şi i-au constrîns să privească spre soare-răsare. Altfel migraţia popoarelor s-ar fi continuat pe malul stîng al Rinului, poate şi mai departe, la adăpostul

Pirineilor. Imperiul lui Attila s-ar fi putut reconstitui din malurile Rinului pînă în Asia Centrală pe seama bulgarilor, ungurilor, pecenegilor, cumanilor şi tătarilor care, în valuri succesive, mînîndu-se unul pe altul, se tălăzuiau peste stepele din nordul Mării Negre.

Dar, aşa cum considera H. Pirenne, pe plan militar, Carol Martel întreprinde „cea mai mare reformă militară pe care o cunoaşte Europa înainte de apariţia armatelor permanente".

Pînă la reforma lui Carol Martel, toţi oamenii liberi erau datori, în principiu, să vină la oaste la chemarea regelui. Ca să formeze o cavalerie bine înarmată a fost necesară crearea unei clase de războinici, oameni care aveau resurse materiale pentru a-şi procura un cal bun şi armamentul necesar. Este adevărat că puţini erau aceia care puteau face faţă unor asemenea cheltuieli dar, în locul unei armate numeroase, carolingienii preferă una mai mică dar mobilă. Cine avea patru mansi (proprietăţi) era obligat să vină la oaste. Ceilalţi oameni liberi sînt obligaţi să se adune cîte patru pentu a trimite un om cu echipamentul necesar. Carol Martel dăruieşte din pămîntul secularizat de la mănăstiri oamenilor săi şi, din slujitori ai regelui, aceştia devin soldaţi. Pămîntul dăruit se numeşte beneficiu, în secolul următor se va numi feudă. În oaste intrau comiţii, ducii, mari demnitari stăpînitori de pămînt, şi funcţionari regali. Aceştia îl imită pe Carol Martel şi din pămîntul lor sau al regelui dăruiesc oamenilor pe care-i recomandă ca buni pentru serviciul militar şi care, în secolul VIII, se chemau vassi. Sub Carol cel Mare regatul se întinde prin cuceriri care tindeau să unească toată creştinătatea sub un singur sceptru. Cei care nu erau creştini trebuiau aduşi sub ascultarea bisericii romane. Se face abstracţie de existenţa Imperiului bizantin, după cum împăraţii de pe malurile Bosforului dispreţuiau încercările barbarilor din apus de a se ridica la ranguri care se cuveneau numai celor născuţi în purpura bizantină.

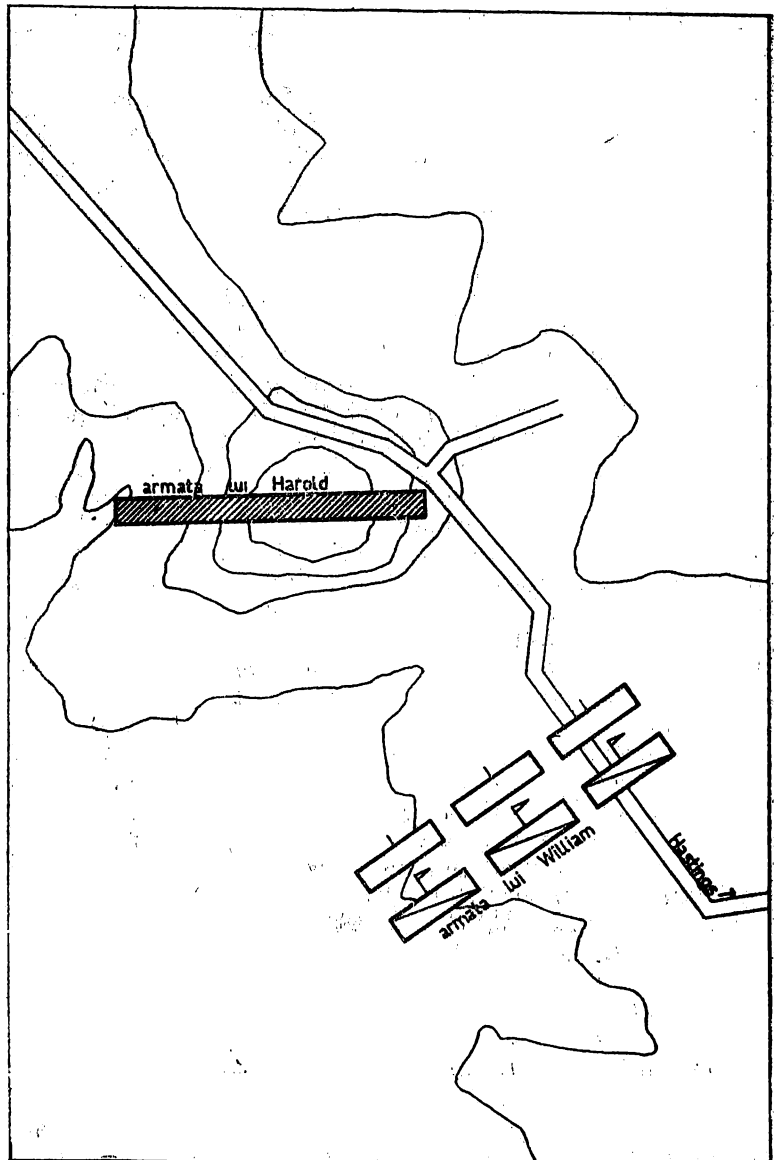

BĂTĂLIA DE LA HASTINGS (1066)

Pentru realizarea visului său de hegemonie universală, Carol cel Mare duce, anual, campanii împotriva saxonilor, bavarezilor, slavilor, avarilor și arabilor și reușește să cucerească nordul Spaniei, să ajungă pe Elba și pînă la Dunărea de Mijloc, unde-i înfrînge pe avari. Întinderea imperiului nu-i mai îngăduie convocarea tuturor oamenilor datori să-l slujească pe rege cu armele. Numai o parte dintre aceștia, în zona în care se purtau operațiuni militare, erau convocați din mai și pînă în toamnă, adică atîta vreme cît exista iarbă pentru hrana cailor. După aceea regele, din anul 800 împăratul, dă dispoziții ca vassus (vasalul) să însoțească pe seniorul său cînd acesta este convocat la oaste (807). Vassi formează o parte din oastea comandată de comiți (imperiul carolingian era împărțit în comitate, ducate sau marchizate; mărcile erau organizații militar-administrative de frontieră, ducatele se întîlnesc mai mult în Germania).

Dacă în anul 807 erau chemați la oaste toți vasalii plus proprietarii care dețineau patru mansi, după aceea sînt chemați numai vasalii. Cum vasalii erau obligați să slujească pe seniorul lor prin decizie imperială, se modifică profund serviciul militar: el nu mai reprezintă un serviciu public, datorat împăratului, ci unul public, datorat seniorului. În felul acesta se nasc legăturile de vasalitate, legături cu caracter personal și nu public. Societatea feudală se organizează astfel, datorită necesității creării unei armate de cavaleri, care să dea dovadă de mobilitate. Această armată i-a îngăduit lui Carol cel Mare să realizeze cuceririle lui. Totodată, ea reprezintă un pas mare în restructurarea societății medievale. Și din acest punct de vedere domnia lui Carol cel Mare se dovedește a fi un punct de răscruce. Ultimele legături care se mai păstrează cu vechea societate se modifică. Carol cel Mare încearcă să dirijeze o renaștere intelectuală prin cultivarea limbii latine și tot el este acela care dă dispoziția ca vechile cîntece france să fie adunate. Fuziunea lumii barbare cu lumea romană din Galia se încheiase. Nu peste multă vreme, printr-un

tratat între urmaşii lui Carol cel Mare, ni se consemnează existenţa limbii franceze. În mare, se diferenţiau şi se defineau, ca entităţi lingvistice şi etnice, popoarele Europei moderne.

Pe plan militar, după moartea lui Carol cel Mare, nucleul armatelor din secolul al IX-lea îl formează comiţii, ducii şi marchizii care veneau la chemarea regelui cu vasalii lor. Iniţial, mai marii regatului erau funcţionari ai regelui, numiţi şi revocaţi după bunul plac al acestuia. Cu timpul, ei îşi întăresc autoritatea în cadrul ducatului şi comitatului, mai ales în momentul în care regele însuşi dă dispoziţia ca vasalii să asculte de seniorii lor, să vină la armată sub conducerea acestora. Comiţii şi ducii încearcă şi reuşesc să transforme comitatul şi ducatul în funcţie ereditară, transmisibilă în sînul unei familii ; comiţii îi impun, în anul 877, lui Carol Pleşuvul, care voia să treacă în Italia, această condiţie. Regele acceptă, pentru a obţine participarea mai marilor, şi, prin aceasta, comitatul sau ducatul deveneau apanajul unei familii. Singura legătură dintre marii vasali şi rege rămînea jurămîntul de credinţă. În 870, prin edictul de la Meersen, toţi oamenii liberi din regat erau obligaţi să-şi aleagă un suzeran. Regele îşi desfiinţa el însuşi temeiul puterii sale. Între el şi spuşii săi se interpuneau vasalii, marii principi, singurii obligaţi să-i jure credinţă, după obiceiul feudal. La consolidarea autorităţii comiţilor şi ducilor, contribuie şi incursiunile normanzilor, care încep înainte de moartea lui Carol cel Mare, şi năvălirile pustiitoare ale ungurilor. Regele nu mai poate interveni cu promptitudine în aîtea părţi ale regatului ameninţate an de an. Principilor locali, marilor feudali, le revine sarcina să apere teritoriul asupra căruia îşi exercită autoritatea. Cei de jos văd în ei pe şefii şi protegiitorii lor, în timp ce regele şi autoritatea lui devin lucruri abstracte. Aceşti mari feudali, ca să facă faţă sarcinilor lor, cer scutiri de la rege : impozitul datorat de întreaga populaţie regelui îl percep ei, dreptul de a bate monedă

la fel; ei judecă pentru a percepe amenzile, substituindu-se, treptat, autorității regale, preluînd ei înșiși drepturi pe care numai regele le putea avea. Comitatul, ducatul devin stat în stat. Singura legătură cu regele este omagiul feudal, jurămîntul de credință, iar în baza acestui jurămînt era recunoscută autoritatea superioară a regelui. Începînd cu secolul al IX-lea are loc această fărîmițare a puterii centrale reprezentată de rege, cunoscută sub numele de fărîmițarea statului feudal. Regele nu are mijloacele pentru a stăvili acest proces. Principii teritoriali își clădesc castele puternice, greu de cucerit. Starea de insecuritate provocată de incursiunile normanzilor și ungurilor îi determină pe vasali să ridice fortificații peste tot. De data aceasta asistăm la un proces de fărîmițare în adîncime. Unii dintre vasalii marilor feudali devin, prin ridicarea castelelor, inatacabili. Ei capătă o mare autonomie față de principii teritoriali, devenind stăpînii aproape independenți ai unor mari domenii, care puteau să aibă, uneori, mai multe castele; acestea sînt senioriile.

În 864, Carol Pleșuvul dă o capitulară (dispoziție) prin care cere dărîmarea castelelor ridicate fără permisiunea lui. Nimeni nu-l ascultă și, peste un secol, seniorii smulg regelui dreptul de a ridica castele. În Franța și în Germania castelele apar cu sutele, pulverizînd puterea publică și militară, transformînd evul mediu într-un ev al fortificațiilor. În această lume de dezordine, războiul este endemic. Se dau lupte între regi, între principi teritoriali, între principi teritoriali și seniori, între seniori, între seniori și castelanii lor și, în fine, între castelani. Sînt lupte mărunte la care participă cîțiva oameni „incapabili de operații mai vaste decît luarea, sau chiar asedierea fără rezultat, a unui castel".

Pentru a ne face o idee despre amploarea luptelor duse în această vreme, înșirăm cîteva ciocniri mai mari și mai mici. În anul 866, în lupta de la Brissarthe, Robert le Fort, marchizul Neustriei, strămoșul Capeți-

enilor, bate o oaste de normanzi și bretoni formată din 400 de cavaleri. Armata lui Robert, care cade în această luptă, număra cam tot atîția oameni. În anul 922, Hugues cel Mare pornește împotriva lui Carol cel Simplu cu 2 000 de cavaleri. Este cel mai mare efectiv pe care-l întîlnim în cronica lui Flodoard. În același an, Richard de Burgundia atacă 200 de oameni din oastea lui Haganon și ucide 3. În anul 925, Ragnold atacă cu oamenii lui Burgundia. Sînt uciși 800 de vichingi, ceea ce înseamnă că oastea lui Ragnold se ridica la peste 1 000 de oameni. În 939, Hellouin de Montreuil trebuie să-și recucerească propriul său castel pe care-l ocupase contele Flandrei. În timpul asaltului care decide cucerirea castelului mor cîțiva cavaleri. În 943, episcopul Reims-ului respinge un atac dat de un mărunt nobil local cu frații și neamurile lui. Regii înșiși întreprind operații militare locale. Cînd ungurii jefuiesc Lorena, la chemarea regelui se prezintă un singur vasal cu cîțiva oameni. În 985, mai marii regatului se adună la Compiègne, dar cînd află că Hugues le Capet a strîns 600 de cavaleri, intră în panică și se împrăștie.

Cel mai important fapt de arme din Europa apuseană, în secolul al X-lea, îl reprezintă lupta de la Augsburg, din anul 955, cînd Otto cel Mare îi înfrînge pe unguri, punînd capăt incursiunilor acestora. Forțele germano-cehe numărau 4 000 de cavaleri, iar ungurii tot cam atîția. În confruntările dintre regii Franței și împărații germani Henric Păsărarul și Otto I, efectivele fiecărei armate, în parte, nu depășesc 2 000 de cavaleri. În 962, cînd Otto este uns împărat, erau datori să meargă cu el la luptă 2 120 de cavaleri. Zece mari vasali laici erau obligați să vină cu 254 de cavaleri, iar patru arhiepiscopi — de Maiența, Trier, Colonia și Salzburg — dădeau 340 de oameni ; un duce și un alt mare personaj veneau cu 90 de cavaleri etc... Sub Capețieni, marii principi erau datori să vină : ducele Normandiei cu 200 de cavaleri (numai o treime din efectivele oastei ducale), ducele Burgundiei cu 60, contele de Champagne cu 60,

contele de Bretagne cu 40, contele de Anjou cu 35, contele de Flandra cu 42 etc... Rareori s-a întîmplat ca regele să-i poată reuni pe toți la un loc. Vecinii Franței se află în aceeași situație, încît Capețienii nu duc lupte de mare amploare în secolul XI.

În ceea ce privește tactica și strategia, nu înregistrăm nimic deosebit. Cele două armate se grupează în două formații strînse de călăreți. Șarja decide soarta luptei. Bătălia are de cele mai multe ori aspectul unui număr foarte mare de dueluri personale. Fiecare își fixa un adversar cu care începea lupta și pe care căuta să-l răpună, esențială fiind capturarea armamentului și a calului acestuia, care însemnau o avere. În cazul în care adversarul fugea de pe cîmpul de luptă, el era urmărit fără ca pe urmăritor să-l intereseze ce se întîmplă în lipsa lui.

La ignorarea oricăror principii de tactică și strategie contribuia și psihologia cavalerului medieval. Pe el îl interesa nu soarta bătăliei luată în ansamblu, ci propria sa comportare. Cavalerul trebuia să se arate neînfricat, să pătrundă cît mai departe în rîndurile dușmanilor. Nu exista o concepție a comandamentului. Generalii din antichitate concepeau marșuri savante de apropiere, manevre subtile pe cîmpul de luptă. In evul mediu, șeful, care este suzeranul, este un simplu luptător. El se aruncă în luptă în primele rînduri. Regi ca Filip August, Ludovic cel Sfînt, Richard Inimă de Leu, Godefroi de Bouillon sînt luptători robuști, mînuiesc cu mare ușurință armele grele ale epocii. Se spune că în lupta de la Antiohia Godefroi de Bouillon a retezat un turc în două, bustul căzînd pe jos, calul ducînd restul în galop.

Nu toate popoarele pe care le cunoaștem în evul mediu se află în ceea ce privește tactica și strategia într-un asemenea stadiu. Vichingii, de exemplu, reușesc să ajungă pînă în Sicilia, să se instaleze în Normandia sub ducele Rollon (911); să cucerească Anglia cu efective puține dar folosindu-se de orice mijloc pentru a ataca prin surprindere; de asemenea, vichingii luptă călare sau se pedestresc, se retrag evitînd angajări primejdioase.

Cu 300—350 de oameni, aduşi pe şapte corăbii, este cucerit Southampton-ul în 981. Knut cucereşte Anglia cu luptători transportaţi pe 160 de corăbii, deci cu puţin peste 5 000 de oameni. În afară de vichingi, popoarele venite din stepele asiatice au comandanţi de elită, care conduc lupta şi nu se aruncă orbeşte acolo unde primejdia este mai mare ; de asemenea, oastea de sub comanda lor este capabilă să execute menevre complicate pe cîmpul de luptă.

Revenind la armatele din apusul Europei, după campaniile lui Carol cel Mare, cea mai importantă confruntare pe cîmpul de luptă, atît ca amploare cît şi ca urmări, este lupta de la Hastings, din anul 1066, în urma căreia Wilhelm Cuceritorul devine stăpînul Angliei.

Wilhelm Cueritorul este fiul natural al lui Robert I, ducele Normandiei. Născut în 1027, rămîne orfan la 9 ani. Vasalii se ridică împotriva lui, dar regele Franţei îi vine în ajutor, rebelii sînt înfrînţi, castelele lor dărîmate. Se căsătoreşte cu fata contelui de Flandra, supune Maine, duce lupte cu contele de Anjou şi chiar cu regele Franţei. Contele de Anjou moare (1060) şi, odată cu moartea lui, dispare un duşman al ducelui Normandiei. În anul 1066, cînd are loc expediţia în Anglia, ducele stăpînea, pe lîngă Normandia, Bretagne şi Maine şi nu avea nici un adversar în hotarul de sud ; la est era comitatul Flandrei, deci un aliat. Anglia făcea parte, la începutul secolului al XI-lea, din posesiunile regelui danez Knut cel Mare. Acesta moare în 1035 şi regatul este împărţit între cei trei fii ai săi, Anglia revenind lui Harold, care moare în 1040. Lui îi urmează Harthacnut, care nu are copii. Acesta îl cheamă pe fratele său vitreg, Eduard, care se află în Normandia, şi în 1042, cînd moare Harthacnut, Eduard, numit şi Confesorul, este ales rege al Angliei. Eduard era văr cu Wilhelm, ducele Normandiei. În momentul în care Eduard a simţit că i se apropie moartea, spune cronicarul, a trimis în Normandia pe Harold, conte de Wessex, luptător valo-

ros, care se distinsese în luptele cu galezii. O furtună îl surprinde la traversarea Canalului Mînecii şi este aruncat pe ţărmul Franţei, unde este prins şi întemniţat de seniorul din Ponthieu. Wilhelm, ducele Normandiei, află, îl eliberează şi-l aduce la curtea sa. Wilhelm reuşeşte să-l facă pe Harold să jure că-l va sprijini să ia tronul Angliei. Întors în Anglia, după moartea lui Eduard Confesorul, la începutul lui ianuarie 1066, Harold este ales rege şi încoronat în Westminster Abbey. Actul este considerat de ducele Normandiei ca o trădare. Wilhelm se angaja în public să răzbune insulta adusă, cu forţa armelor, şi să intre în drepturile sale de moştenitor prin război. Harold era înconjurat numai de duşmani. Wilhelm se adresează puterii supreme, temporală şi spirituală: împăratului şi papii, iar aceştia îl recunosc drept moştenitor legal al tronului Angliei. Harold este anatemizat. Ducele Normandiei transformă un război personal într-o cruciadă la care erau invitaţi să participe toţi aventurierii Europei occidentale. Ducatul Normandiei furniza 600 de oameni, dar sub flamurile ducelui se adună cavalerii francezi, flamanzi, burgnuzi şi aquitani. Împăratul îi promite ajutoare, la fel regele Danemarcei, ajutoare îi vin şi din sudul Italiei. Oastea de sub comanda ducelui se ridică la aproape 7 000 de oameni, dintre care 1 500 de cavaleri îmbrăcaţi în zale formau forţa principlă a armatei sale. În rest, arcaşi, arbaletieri. Unul dintre cei mai buni comandanţi pe care i-a dat evul mediu promitea acestei armate internaţionale, una dintre cele mai mari şi mai bine organizate, bogăţiile Angliei, onoruri şi măriri, suficiente argumente pentru a le cîştga entuziasmul pentru cauza sa. Harold avea aproximativ 6 000 de oameni, parte înarmaţi cu zale, dar toţi luptînd pe jos, inclusiv oamenii din casa regelui, şi avînd ca armă principală securea saxonă, mare, cu coadă lungă, care nu se putea mînui decît cu amîndouă mîinile. O luptă cu galezii dată cu un an mai înainte, luptă în care anglo-saxonii încerca-

seră să folosească o oaste călare, se încheiase cu un adevărat dezastru pentru aceştia. În 1066, Harold revenea la vechiul obicei al supuşilor săi de a se lupta pe jos. Cei doi adversari îşi petrec primăvara şi vara anului 1066 în pregătiri intenes pe coastele Mării Mînecii. Dar în septembrie expiră termenul în care oamenii îi erau datori să-l slujească pe Harold cu armele. În momentul în care ducele Normandiei se pregătea să invadeze Anglia, oastea engleză se dipersează. Cînd Harold demobiliza, Harold Hardrada (1015—1066), regele Norvegiei, convins de un pretendent la tronul Angliei, porneşte cu 300 de corăbii, debarcă şi jefuieşte o parte din nordul ţării. Harold, cu o parte din forţele sale — casa regală plus oamenii care nu fuseseră demobilizaţi încă —, se îndreaptă în marşuri forţate şi, în patru nopţi şi patru zile, ajunge la Stamford Bridge în 25 septembrie şi îi atacă pe norvegieni prin surprindere. Lupta este lungă, îndîrjită, piere regele norvegian, piere pretendentul la tronul Angliei, este distrusă aproape toată armata invadatoare. Numai 20 de cavaleri reuşesc să revină în Norvegia! Oastea lui Harold suferă pierderi mari şi aceste pierderi se înregistrează în rîndurile armatei sale de elită. În 27 septembrie vîntul este favorabil pentru flota ducelui Normandiei şi zece zile mai tîrziu are loc debarcarea pe coasta Angliei. Cronicarul relatează că, în momentul în care Willhelm a ajuns pe plajă, a căzut pe amîndouă mîinile şi un murmur de spaimă s-a ridicat din rîndul oamenilor săi care văzuseră în asta un semn rău. Ridicîndu-se, regele le-a arătat pumnii plini de nisip, strigînd: „priviţi-mă, cavaleri. Pe strălucirea domnului! Am luat în stăpînire Anglia cu amîndouă mîinile. Ea este acum a mea şi ce este al meu este şi al vostru!" După aceea, ducele îşi aşază tabăra la Hastings şi începe să jefuiască regiunea din jur. În momentul în care Harold sărbătorea victoria de la Stamford Bridge, la 1 octombrie 1066, află că oastea ducelui Normandiei se află pe pămîntul Angliei. Cu forţele pe care le are la dispoziţie se îndreaptă spre Lon-

dra, unde ajunge în 5—6 octombrie şi rămîne pînă la 11. Aici se concentrau trupele sale şi cu oamenii strînşi porneşte spre sud. Modul cum s-au desfăşurat acţiunile premergătoare bătăliei de la Hastings ţine de temperamentul celor doi comandanţi. Harold este un viteaz. Din succesele realizate pe cîmpul de luptă pînă în 1066 demonstrează că era un militar înnăscut, are o fire impulsivă. Stă la Londra numai cinci sau şase zile şi, înainte de a se strînge toate forţele regatului său, se repede, în marşuri forţate, spre sud, în speranţa că-l va surprinde pe Wilhelm aşa cum îl surprinsese pe regele Norvegiei. Wilhelm este mult mai cumpătat. Nu se desprinde cu grosul oastei de ţărmul mării. Ar fi putut să pornească asupra Londrei, dar se mulţumeşte cu devastarea ţinuturilor înconjurătoare. O provocare de fapt, aici aflîndu-se comitatele care formau temeiul puterii lui Harold. Potrivit vremurilor în care trăia, Harold era un om mîndru. O mîndrie de cavaler şi Wilhelm mizează pe reacţa firească a unui asemenea sentiment, iar Harold se angajază temerar într-o acţiune mai puţin gîndită de el, bine calculată de adversarul său. În timpul bătăliei de la Hastings, Wilhelm va manevra iarăşi în funcţie de temperamentul adversarului său.

Harold soseşte pe cîmpul de luptă în noaptea de 13—14 octombrie. Neputînd să-l surprindă pe adversar, şi-a aşezat tabăra la cîteva mile de tabăra duşmană, în spatele unei livezi de meri bătrîni. Se spune că Harold a fost sfătuit să se retragă, după ce spionii lui i-au adus vestea că normanzii sînt foarte numeroşi. Trimiţînd o flotă care să-i taie legăturile cu Franţa, armata lui Wilhelm s-ar fi aflat într-o poziţie foarte delicată şi Wilhelm ar fi fost silit să se predea din pricina foamei. Dar Harold n-a vrut să accepte. Cronicarul mai adaugă şi amănuntul că cei doi fraţi ai lui Harold, Gurth şi Leofwine, i-au cerut să nu lupte. „Frate, i-a spus cel mai tînăr, nu poţi să negi că, de bună voie sau silit, ai prestat un jurămînt ducelui

Wilhelm pe moaştele unui sfînt. De ce să-ţi rişti viaţa într-o luptă ca un sperjur? Pentru noi, care n-am jurat nimic, aceasta este un război drept şi sfînt, pentru că noi ne luptăm pentru ţara noastră. Lasă-ne pe noi să luptăm şi de partea cui va fi dreptatea va cîştiga." Harold n-a acceptat. Era incapabil să suporte spectacolul unei lupte în care să nu-şi rişte personal viaţa, aşa cum o făceau fraţii, prietenii şi supuşii lui. Această atitudine rezumă excelent concepţia medievală despre comandament. În loc să-şi asume rolul coordonării acţiunilor pe cîmpul de luptă, în loc să conducă deci bătălia, Harold, în spirit cavaleresc, nu se vede decît în mijlocul încăierării. Harold şi-a ales ca poziţie o înălţime perpendiculară pe vechiul drum roman care ducea de la Hastings la Londra. O poziţie puternică, greu de atacat frontal şi mai riscantă era orice încercare de atac pe flancuri. În centrul liniei de bătaie a fost aşezată elita pedestrimii, „scut lîngă scut şi umăr lîngă umăr", în formaţie strînsă, pe mai multe rînduri în adîncime. Esenţial pentru acest zid viu era să nu se mişte în faţa cavaleriei, să nu creeze spaţii prin care s-ar fi infiltrat călăreţii. Anglo-saxonii erau înarmaţi cu săbii, lănci şi securi saxonă.

Wilhelm s-a apropiat de tabăra engleză, unde şi-a aşezat oastea în trei corpuri: aripa stîngă formată din bretoni, sub contele Alan de Bretagne, aripa dreaptă formată din mercenari francezi şi de alt neam, sub comanda lui Eustace de Boulogne, şi centrul, format din cavalerii normanzi, sub comanda ducelui. Fiecare corp era aşezat pe trei linii: arcaşi şi arbaletieri în prima linie, în linia a doua pedestrimea greu înarmată şi în linia a treia cavalerii.

Bătălia a început la ora 9, în ziua de 14 octombrie. Primul atac a fost dat de arcaşi şi de pedestrimea normandă, dar zidul de scuturi ridicat de oamenii lui Harold n-a fost străpuns. După o luptă în care mulţi normanzi au fost ucişi, pedestrimea normandă a fost

pusă pe fugă, bretonii de pe aripa stîngă retrăgîndu-se în spatele corpului de oaste comandat de Wilhelm. Este singurul moment în care Harold, avasînd cu întreaga linie, ar fi reuşit să anihileze infanteria normandă, să constrîngă pe călăreţi să se refugieze dincolo de tabăra lor de la Hastings. Dar oastea lui Harold rămîne neclintită, după ordinul dat la începutul bătăliei. Wilhelm are răgazul să-şi reorganizeze trupele şi să încerce un al doilea atac, dat de data aceasta cu călărimea. Dar şi şarja cavalerilor este infructuasă. Linia de scuturi anglo-saxonă rămîne neclintită, lupta este lungă, cu pierderi pentru normanzi. Văzînd că prin atacuri frontale nu poate fi străpuns zidul format de infanteria lui Harold, Wilhelm imaginează o stratagemă, folosită în mod obişnuit de armatele din răsăritul Europei şi din Asia : o retragere simulată, după care călărimea se întoarece şi atacă în faţă şi pe flancuri. Retragerea normanzilor este socotită, de o parte din oastea anglo-saxonă, drept fugă şi, în ciuda ordinului dat de Harold, anglo-saxonii părăsesc poziţia întărită urmărindu-i pe fugari. Manevra este repetată cu acelaşi succes, dar oastea lui Harlod era încă numeroasă şi greu de învins. Aripa stîngă anglo-saxonă fiind slăbită, Harold îşi aşază steagurile lui în spatele acesteia. Ducele Normadiei, aproape de apusul soarelui, organizează un nou atac împotriva trupelor conduse de Harold, în timp ce lupta se ducea disperată pe întregul cîmp de bătaie. Sfătuindu-i pe arcaşi să tragă puţin în sus, încît săgeţile să cadă pe capetele şi pe feţele duşmanului, Wilhelm i-a silit pe anglo-saxoni să se apere cu scuturile, distrugîndu-le sistemul defensiv adoptat de Harold, îngăduind în felul acesta cavaleriei să atace cu succes. Acest ultim atac dat în amurg este încununat de succes. Harold este lovit în ochi de o săgeată, iar un pedestraş normand se strecoară pînă la el şi-i dă o lovitură de sabie prin viziera coifului. Harold se prăbuşeşte, încearcă să se ridice, dar un

cavaler îl aruncă la pămînt străpungîndu-i coapsa pînă la os. Şi fraţii lui, Gurth şi Leofwine sînt omoriţi. Steagul lui Harold este capturat şi oamenii lui, afară de un corp de elită care rezistă încă, sînt puşi pe fugă. Căderea nopţii coincide cu victoria desăvîrşită a ducelui Normandiei. Harold cu greu a putut fi recunoscut printre morţi. Legenda spune că doi călugări de la o abaţie fundată de el i-au căutat zadarnic corpul. Atunci a fost adusă iubita regelui şi ceea ce ochii recunoştinţei nu au putut să vadă, au văzut ochii dragostei. Cuceritorul a hotărît ca Harold să fie ars şi cenuşa lui să fie aruncată pe ţărm. „Harold a stat de strajă pe ţărm cînd era în viaţă, îşi va continua straja acum cînd este mort".

La 25 decembrie, 1016, Wilhelm era încoronat ca rege al Angliei. Prin bătălia de la Hastings, cea mai importantă bătălie din istoria Angliei, această ţară era scoasă de sub influenţa nordului viching şi legată de continent prin posesiunile ducelui de Normandia. Vasal al regelui Franţei, acesta devenea mai puternic decît suzeranul său prin organizarea militară-administrativă a Angliei. Puterea centrală, spre deosebire de continent, este autoritară în teritoriul nou cucerit, şi acest lucru îi va îngădui regelui să ducă lupta pentru cucerirea nordului şi vestului Angliei. Vor trece două secole şi va fi necesară înfrîngerea lui Ioan Fără Ţară în Franţa, ca nobilii şi parlamentul să poată obţine libertăţi. Anglia va fi strîns legată de Franţa timp de patru secole şi numai victoriile Ioanei d'Arc îi vor convinge pe englezi că sînt nişte insulari, împingîndu-i spre orizonturile nemărginite ale mării.

La Hastings s-a dovedit, lucru rar întîlnit în războaiele medievale, că un comandat de oaste poate şi trebuie să gîndească şi că o oaste de cavalerie poate cîştiga o luptă împotriva unei infanterii, dacă este însoţită de arcaşi. Amîndouă lecţiile au rămas pe cîmpul de luptă de la Hastings. Abia în luptele din timpul războiului de o sută de ani lecţia va fi reluată şi descifrată de Europa apuseană.

BĂTĂLIA DE LA

BOUVINES

(1214)

Dacă în lupta de la Hastings se înfruntă două mari armate, în luptele care se dau pe continent, pînă la începutul secolului al XIII-lea şi chiar după aceea, se înfruntă armate de cavaleri mai puţin numeroase. Starea de fărîmiţare a Franţei, a Imperiului romano-germanic sau a Italiei nu îngăduie ridicarea unor armate puternice, războiul avînd mai mult un caracter local. Cruciadele, care semnifică ofensiva luată de occidentul european împotriva islamismului din Asia Mică şi Orientul Mijlociu, deşi au fost prezentate de cronicari drept revărsări de zeci de mii de oameni spre răsărit, sînt, în fond, expediţii militare duse cu efective foarte mici. La Cruciada I-a, 1095—1096, participă o oaste populară de 20 000—30 000 de oameni, care nu reuşesc să ajungă pînă la ţinta propusă, şi o armată baronală de 3 000—4 000 de oameni de arme (gens d'armes=jandarmi), plus o mulţime de pedestraşi. La 15 iulie, 1099, ajungeau sub zidurile Ierusalimului 2 500 de oameni. În Cruciada, a II-a (1146—1149), Conrad, împăratul Germaniei, venea cu 2 000 de cavaleri, iar Ludovic al VII-lea, regele Franţei, cu 1 000 de cavaleri. La cruciada a IV-a (1204), care se încheie cu cucerirea Constantinopolului,

participă 3 000 de călăreţi, dintre care 1 000 erau cavaleri, şi 9 000 de pedestraşi. Succesele cruciaţilor se explică prin decăderea militară a Imperiului bizantin şi a Califatului. Sub califii Abbasizi (din anul 750 dinastia Umaiazilor este înlocuită cu dinastia Abbasizilor), puterea califilor se sprijină pe oastea de mercenari, recrutaţi frecvent dintre sclavii cumpăraţi pe pieţele Orientului. Efectivele acestor gărzi sînt mici, cu ele nu pot fi întreprinse acţiuni de mare anvergură. Pentru a da un exemplu, în anul 1077, Balduin al IV-lea, regele Ierusalimului, îl înfrînge pe celebrul Saladin numai cu 500 de cavaleri, 80 de templieri şi cîţiva ospitalieri. Cruciadele contribuie totuşi la crearea unei cavalerii uşoare, necesară pentru recunoaşterile care trebuiau făcute pe spaţiile întinse, uneori pustii, din Orient.

În Europa, modificările în organizarea militară se fac lent. Predomină, în luptele care se dau în secolele XI—XII, călărimea formată din cavaleri. În Franţa, primii Capeţieni ale căror resurse economice se reduceau numai la domeniul regal, nu pot întreţine mai mult de o mie de cavaleri. Întreţinerea unui asemenea luptător de elită costă foarte mult. Armura devine din ce în ce mai complicată şi mai greoaie ; cavalerul are nevoie de un valet şi de un scutier, care-l ajută să-şi pună armura, sau poartă o parte din armament. Îi mai trebuia şi un cal puternic, capabil să suporte o mare greutate, utilizat numai în timpul bătăliei, numit destrier (pentru că era ţinut de frîu cu mîna dreaptă).

O încercare de reorganizare a armatei are loc în timpul domniei lui Filip-August. Înaintaşii săi reuşiseră să adauge domeniului regal o serie de teritorii noi, cucerite cu forţa, de cele mai multe ori în urma unor combinaţii matrimoniale sau a unor complicate intrigi şi tratative diplomatice. Filip-August însuşi reuşeşte să anexeze mai multe teritorii : Amiens, Gisors, Vernon, Gaillou, Pacy, Ivry şi Montargis. În urma acestor succese, atît pentru menţinerea autorităţii regelui Franţei în teritoriile noi cucerite, dar şi pentru a preîntîmpina o nouă fărîmi-

țare feudală, se impune crearea unei armate permanente care să se afle oricînd la dispoziția regelui, să asculte numai de rege. Dintr-un document care ni s-a păstrat din vremea lui Filip-August știm că numărul cavalerilor — marii feudali care erau obligați să-l slujească pe rege cu armele — se ridică la 436. Acestora li se adaugă cavalerii din sudul Franței, care nu sînt obligați să participe la operații care au loc la nord de Loara, și cavalerii din Champagne și Burgundia, în total 800 de cavaleri. Un număr mult prea mic de oameni pentru realizarea planurilor de noi cuceriri visate de Filip-August și, pe deasupra, oameni turbulenți, lipsiți de orice sentiment de disciplină, pe credința cărora regele nu se putea bizui. De aceea, Filip-August recurge la organizarea unei armate permanente și semipermanente, formată din vasali în solidă și din mercenari. Se creează o cavalerie ușoară din sergenți călări, mai puțin echipați decît un cavaler, și o infanterie. Din teritoriile stăpînite de Filip-August puteau să se ridice în anul 1204 aproape 8 000 de sergenți călări și pedestrași, obligați să-l servească pe rege timp de trei luni pe an. Regele mai are acum posibilitatea să întrețină timp de un an, pe bani, o oaste de 2 000 de oameni pe care-i va folosi în luptele cu Ioan Fără Țară.

Prin ascensiunea Plantageneților la tronul Angliei, pe lîngă Normandia, regii englezi stăpînesc tot sud-vestul Franței : Bretagne, Anjou, Maine, Touraine, Poitiers, Guienne. Richard Inimă de Leu, eroul atît de popular în literatura romantică engleză, era mai mult francez prin naștere, prin educație și prin faptul că cea mai mare parte din viață și-a petrecut-o în Franța, unde de altfel avea să fie înmormîntat. După moartea acestuia, în anul 1204 este uns ca rege al Angliei fratele său Ioan. Ocazie pentru Filip-August ca să-l susțină pe Arthur, fiul lui Richard Inimă de Leu, în schimbul recuperării unor principate stăpînite de regii englezi în Franța. Luptele încep și, cu toate că Arthur este omorît, Filip-August continuă ostilitățile reușind să cucerească Nor-

mandia, Bretagne, Anjou, Maine, Touraine, Guienne, aproape toate posesiunile regelui englez pe continent, de unde şi porecla de „Fără Ţară" dată regelui Ioan. Ţara era deci mai degrabă Franţa decît Anglia, atît prin numărul locuitorilor cît şi prin veniturile pe care le realiza regele englez.

Ioan Fără Ţară reacţionează organizînd o coaliţie europeană împotriva Franţei. În afara cruciadelor, este pentru prima dată în evul mediu cînd în locul luptelor mărunte dintre vasali sau dintre puterea centrală şi vasalii săi, se organizează o acţiune militară pe plan internaţional, avînd un singur obiectiv : recîştigarea teritoriilor pierdute de Ioan Fără Ţară în Franţa. Nu trebuie să ne imaginăm această coaliţie în spirit modern. Aderarea, în anul 1214, la liga plănuită de Ioan Fără Ţară se face pe baza legăturilor de rudenie, dar şi a legăturilor de vasalitate. Scopurile urmărite de participanţi sînt multiple. Împăratul german Otto al IV-lea era nepotul lui Ioan Fără Ţară şi, pe lîngă ajutorul pe care voia să-l dea unchiului, nădăjduia, în caz de victorie, să-şi întărească autoritatea asupra unor vasali din marginea de vest a imperiului, cît şi asupra unor principi dinăuntrul imperiului. Contele Flandrei, al cărui strămoş îl ajutase pe Wilhelm Cuceritorul să cucerească Anglia, este de data aceasta alături de regele englez, împotriva lui Filip-August care încercase să-şi întindă autoritatea asupra Flandrei. În alianţa împotriva regelui Franţei intră şi contele Renaud de Boulogne, ameninţat de asemenea de Filip-August.

Fiind hotărîtă campania împotriva Franţei, Ioan Fără Ţară, în loc să-şi îmbarce oastea de mercenari şi să traverseze Marea Mînecii ca să ajungă pe cel mai scurt drum în Flandra, unde ar fi putut să-l aştepte pe Otto al IV-lea cu vasalii şi aliaţii acestuia din Ţările de Jos, imaginează, cum remarcă mai mulţi istorici militari, un plan de acţiune ambiţios : să atace convergent Parisul. Ioan Fără Ţară urma să pornească din vestul Franţei, raliind pe principii care stăpîneau fostele sale feude în Franţa, iar Otto şi ceilalţi aliaţi să vină din răsărit. Este

pentru prima dată cînd în evul mediu se schiţează un plan strategic, iar executarea lui ar fi dus la prăbuşirea Franţei, la desfiinţarea puterii regale şi consfinţirea fărîmiţării feudale, cu repercusiuni adînci pentru viitorul Franţei, greu de prevăzut pe plan mai larg european. Planul era prea frumos ca să poată fi executat cu mijloacele şi gîndirea militară de care nu dădeau dovadă ceilalţi combatanţi.

Ioan Fără Ţară îşi îmbarcă armata de mercenari — nu l-a urmat nici unul din marii baroni ai Angliei — şi debarcă la La Rochelle la 15 februarie 1214. Convoacă pe vasalii săi din Guienne, înaintează în Poitou, unde face joncţiunea cu cavalerii aduşi de Hugue de la Marche şi Hervé, contele de Nevers. O parte din marii feudali ai Franţei se adunau sub flamura fostului lor suzeran! După ce ocupă Poitou, Ioan Fără Ţară trece Loara şi, în martie, supune comitatul de Anjou. Domeniul regal al Capeţienilor era ameninţat în mod direct. Filip-August îi convoacă pe vasalii săi şi cu mercenarii pe care îi avea la îndemînă se îndreaptă prin Saumur spre Chinon, ameninţînd flancul şi spatele armatei engleze. Temîndu-se să nu rămînă izolat la nord de Loara, Ioan Fără Ţară revine în grabă la Limoges, la 3 aprilie, asigurîndu-şi în felul acesta legături directe cu feudele sale din Franţa. Pe plan strategic, regele englez realiza unul din obiectivele propuse: atragerea lui Filip-August cu principalele forţe departe de Paris, în vestul Franţei, uşurînd misiunea aliaţilor săi care trebuiau să vină din răsărit. Regele francez nu se lasă însă înşelat de manevra adversarului său. În loc să-l urmărească pe Ioan Fără Ţară la sud de Loara, el îl lasă pe fiul său Ludovic, cu o parte din oastea sa, în Berry şi cu restul armatei se îndreptă spre nord-est. Reorganizarea militară făcută în anul 1204 dădea roade: călărime uşoară şi infanterie se adună sub flamura regală, îngăduindu-i regelui să aibă sub comanda sa o armată puternică (Ludovic, fiul său, avea aproape 9 000 de oameni, dintre care 800 erau cavaleri). Împăratul Germaniei soseşte la Aachen la sfîr-

şitul lunii martie. Mult prea tîrziu ca să pătrundă în Franţa în momentul în care Filip-August era angajat cu toate forţele împotriva regelui englez. Faptul că aliaţii nu au reuşit să-şi sincronizeze acţiunile duce la prăbuşirea planului făurit de Ioan Fără Ţară. Otto al IV-lea pierde timp cu strîngerea oastei din feudele limitrofe Aachenului — numai trei principi germani îl urmaseră cu steagurile lor ! —, duce tratative cu principii din Ţările de Jos şi o consecinţă a acestora este căsătoria împăratului în 19 mai 1214 cu fiica puternicului său aliat Henry de Brabant. Abia în luna iunie 1214, Otto IV reuşeşte să pornească împotriva lui Filip-August. Ioan Fără Ţară încearcă să ia ofensiva în Anjou, dar Ludovic îl atacă şi îl constrînge să se retragă din nou la sud de Loara. Împăratul face joncţiunea cu aliaţii săi abia la 12 iulie la Nivelles, iar la 20 ajunge la Valenciennes. Combinaţiile politice ale împăratului german creaseră un răgaz mai mult decît suficient pentru ca Filip-August să-şi poată concentra oastea.

Cronicarii dau cifre fantastice pentru cele două armate. Despre pedestrimea aflată sub comanda împăratului se spune că „acoperă toată suprafaţa pămîntului", precizîndu-se de alt cronicar că Otto avea 25 000 de călăreţi şi 80 000 de pedestraşi ! Frontul ocupat de cele două armate în timpul luptei nu era mai mare de 2 000 de metri. Un spaţiu mult prea mic pe care nu pot încăpea peste 100 000 de oameni. Din unele cifre, prin comparaţii şi deducaţii, cei doi adversari n-aveau, fiecare în parte, mai mult de 12 000 de oameni. Filip-August nu poate aduce pe cîmpul de luptă decît oameni din centrul, estul şi nordul Franţei. Oraşele care ţineau de domeniul regal îi furnizau o parte din pedestrime : Beauvais 500 de sergenţi pedeştri, Amiens 250, Vailly 50, Montdidier 80 etc... un total de 2 160 de oameni, iar Arras, care nu făcea parte din domeniul regal, trimitea 1 000 de oameni. Marii principi veneau : cu 180 de cavaleri contele de Champagne, care nu participă per-

sonal la luptă fiind minor; 18 cavaleri vicontele de Melun; 20 contele de Montmorency; 30 contele de Saint Pol etc..., cu totul aproximativ 1 500 de cavaleri. După ultimele estimări, efectivul armatei franceze era de 1 500 cavaleri, 2 000 de sergenți călare și 7—8 000 de pedestrași. Armata aliată avea cam același număr de oameni, cu o mică inferioritate în ceea ce privește numărul călăreților.

În 22 iulie, Filip-August se află la Peronne, de unde trece frontiera flamandă, în ziua următoare, crezînd că adversarii săi se aflau în Flandra. Cucerește orașul Tournai în ziua de 26 iulie. O zi mai tîrziu, regele francez își pune oastea în marș spre Mortagne, dar îi sosește vestea că Otto IV și oastea lui se află în Hainaut, deci undeva spre sud, în flancul său, ceea ce îl determină să facă stînga-împrejur și să pornească în grabă spre vest, cu intenția de a se plasa între adversar și Paris. Împăratul avea două posibilități: să pornească imediat împotriva regelui și să-l atace din flanc, sau să se îndrepte spre Paris. Ține sfat cu căpeteniile oastei sale și toți sînt de părere că e bine ca Filip-August să fie urmărit și atacat în momentul în care oastea acestuia traversa podul de la Bouvines, peste rîul la Marque. Dorința regelui Franței era aceea de a da o luptă în cîmp deschis. Se bizuia pe călărimea lui, formată din cavaleri bine înarmați. Fiind și în zi de duminică, se aștepta ca dușmanul său să nu-l atace. Se spune că ducele de Brabant, cumnatul lui Otto IV, l-a avertizat pe rege că va fi atacat. Armata franceză începuse să traverseze podul cînd Garin, episcopul de Senlis, în tinerețe cavaler-ospitalier, deci un luptător de meserie cu toată funcția lui înaltă eclesiastică, vine în goana calului și-l anunță pe rege că dușmanul se apropie. Cu toate că podul peste la Marque fusese lărgit, totuși nu era timp necesar, pînă la sosirea adversarului, ca întreaga armată franceză să fie trecută dincolo de pod. Regele se hotărăște să dea lupta în fața podului, armata care nu traversase este așezată în linie de bătaie, în timp ce

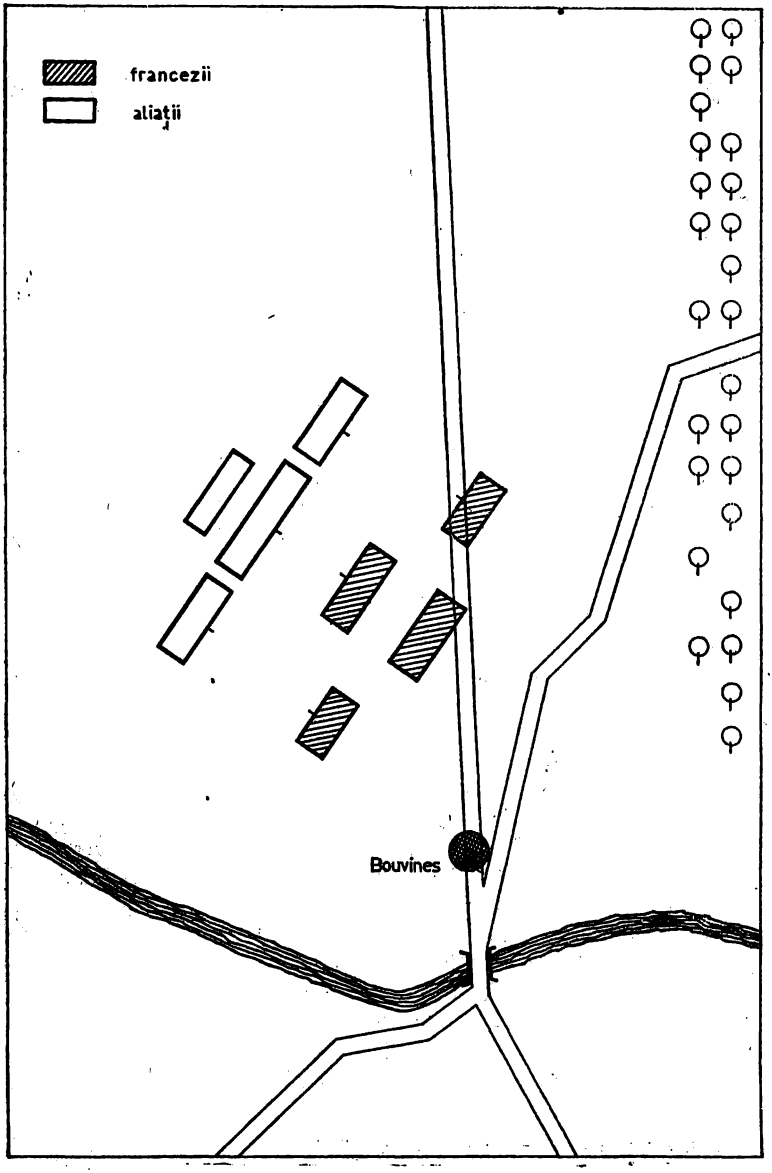

BĂTĂLIA DE LA BOUVINES (1214)

sînt trimise ordine celor care trecuseră să se reîntoarcă. Pe aripa dreaptă, sub comanda lui Saint Pol sînt așezate contingentele nobililor din Burgundia, Champagne și din nord-est, cu totul 600 de cavaleri. În centru, în prima linie se afla regele cu vasalii săi din l'Ile-de-France, 70 de cavaleri normanzi și steagul contelui de Bar. În linia a doua se afla infanteria furnizată de orașe, în rîndurile căreia se afla un mare număr de arbaletieri. Aripa stîngă cuprindea steagul contelui de Dreux și al contelui d'Auxerre și cavaleri veniți din nord-vestul Franței.

Aliații aveau pe aripa stîngă cavalerii din Flandra și Hainaut, sprijiniți de pedestrimea din comitatele respective; pe centru erau cavalerii împăratului, ai ducelui de Brabant și Limburg și ai conților de Namur și Olanda, plus pedestrimea din Țările de Jos; pe aripa dreaptă erau cavalerii contelui de Boulogne și mercenarii angajați pe banii regelui Angliei, comandați de contele de Salisbury.

Aliații voiau să atace convergent centrul armatei franceze, dar lupta este începută de Garin, pe aripa dreaptă franceză (respectiv stînga aliaților). După un atac dat de pedestrași, respins cu ușurință de cavalerii flamanzi, este angajată cavalerimea franceză. Lupta capătă aspectul unui turnir uriaș, desfășurîndu-se perechi-perechi, într-un perfect spirit cavaleresc.

Infanteria franceză revenind pe cîmpul de luptă este dirijată pe centru și atacă infanteria care se afla pe centrul inamic; francezii sînt respinși, regele intervine cu călărimea și numai numărul mare al pedestrașilor dușmani întîrzie încununarea cu succes a acestui șoc dat de oameni și cai acoperiți cu fier. Regele cade de pe cal și este scos din învălmășală de oamenii săi. Pînă la urmă, infanteria aliată este dispersată. Regele și cavalerii săi se află în fața cavaleriei imperiale. Mai mulți cavaleri francezi se hotărăsc să pătrundă pînă la împărat și să-l captureze. Se angajează o luptă disperată, calul acestuia este ucis și cu greu împăratul poate fi sal-

vat de cavalerii saxoni. Scăpat, împăratul fuge de pe cîmpul de luptă; ceea ce însemna recunoaşterea înfrîngerii sale. Pe aripa dreaptă francezii reuşesc să înfrîngă cavalerimea flamandă. Pe aripa stîngă lupta este îndîrjită şi indecisă mai multă vreme. Contele de Boulogne, trecînd de partea aliaţilor, îşi trădase suzeranul şi încerca din răsputeri să zăgăzuiască dezastrul. Mercenarii englezi sînt puşi pe fugă de cavalerii francezi între care se remarcă episcopul de Beauvais care lupta cu măciuca, armă care, după părerea lui, nu era împotriva canoanelor, pentru că nu vărsa sînge prin tăiere. Cavalerii de pe aripa dreaptă atacă şi ei pe centru şi ultima rezistenţă din partea imperialilor este spulberată. Contele de Boulogne ste încercuit şi constrîns să se predea.

Bătălia de la Bouvines este o bătălie tipic feudală. Infanteria este scoasă repede de pe cîmpul de bătaie, dovedindu-se complet ineficace în faţa unor cavaleri bine înarmaţi şi experimentaţi. Lupta se dă între cavaleri, care se angajează în dueluri personale. După şocul frontal urmează o învălmăşeală generală. Valoarea cavalerimii franceze decide soarta bătăliei. Mercenarii călări se dovedesc foarte slabi. Nu se schiţează nici o manevră. Aripile şi centrul se aruncă în luptă fără ca acţiunea lor să fie coordonată de cineva, fiecare corp luptînd pe cont propriu.

Din confruntarea de la Bouvines puterea regalităţii ieşea întărită; în schimb, Ioan Fără Ţară este constrîns de nobili şi de parlament să dea o chartă prin care puterea regală este îngrădită.

BĂTĂLIILE DE LA

HOREZM — KALKA

(1220—1223)

Dacă în intenţia lui Ioan Fără Ţară de a-l ataca pe Filip-August din două direcţii se pot întrevedea, pentru prima dată în evul mediu, elemente care ţin de o gîndire strategică, în campania lui Ginghiz-han din anii 1220—1223, ne aflăm în prezenţa unei ştiinţe tactice şi strategice cum rareori întîlnim în istoria războaielor din toate timpurile.

Înainte de Bouvines asistăm, timp de luni de zile, la negocieri, chiar şi la o nuntă, care duc în cele din urmă la concentrarea şi urnirea greoaie a unei armate tipic feudale. La Bouvines, determinantă în cîştigarea bătăliei a fost şarja cavalerimii şi, după aceea, angajarea personală, în maniera cavalerească, a unor dueluri care transformau cîmpul de luptă într-un turnir de mari proporţii.

La numai cinci ani diferenţă de la cea mai însemnată confruntare armată din Europa, asistăm la uluitoarea campanie a lui Ginghiz-han împotriva Apusului. Pornind din inima Mongoliei, străbătînd mii de kilometri în line dreaptă, călărimea tătară cucereşte Asia Centrală şi de Vest, pătrunde în Europa şi ajunge pînă la Nipru, înfrîngînd în lupta de la Kalka pe cumani, a căror stă-

pînire se întindea peste stepele din nordul Mării Negre, în Moldova de Jos și în zona de cîmpie a Munteniei, și pe principii ruși care încercaseră să zăgăzuiască cea mai cumplită invazie venită din necunoscuta și necuprinsa Asie. Contrastul dintre acțiunile militare de mică importanță, atît ca proporții cît și ca rezultate, care macină Europa și acțiunile tătarilor sub Ginghiz-han sînt de natură să ilustreze observația lui Napoleon, după care, Europa este ca o vizuină în care nu se pot realiza fapte ieșite din comun, în timp ce Asia, cu resursele ei umane, cu spațiile vaste poate oferi cîmp prielnic pentru realizarea celor mai ambițioase visuri de mărire.

Cu aproape șase secole înainte de epoca napoleoniană, un mongol al cărui tată moare prea devreme ca să-i ofere un sprijin, un tînăr șef de familie, stăpîn pe cîteva corturi și cîteva vite, cu un talent și o tenacitate neîntîlnite, realizează, treptat, uniunea triburilor mongole, după care începe să supună pe vecinii săi, realizînd cel mai mare imperiu creat vreodată într-o singură viață de om. Acest om, care nu știa să scrie, era un geniu militar, cum rar se întîmplă să apară în istoria lumii, dublat de un om politic cu nimic mai prejos căpitanului de oști. Școala politică: un imens bun-simț care-i îngăduie să discearnă esențialul în viața oamenilor și a societății umane. Din triburile mongole, turbulente și refractare unei îndelungate discipline, Ginghiz-han realizează un popor omogen de războinici de elită, gata să îndure orice sacrificii pentru realizarea planurilor conducătorului lor. Aceste planuri vizau cucerirea întregii lumi. După cum statua Ginghiz-han la kuriltaiul din 1206, „Cine nu este cu mine este împotriva mea. Eu lupt în fruntea războinicilor mei invincibili. Nu voi înceta lupta decît atunci cînd toată lumea îmi va fi supusă". Puțin a lipsit ca acest vis să se realizeze, la începutul secolului al XIII-lea.

Care sînt instrumentele de care s-a servit Marele Cuceritor al Lumii? cum îl numea un cronicar persan contemporan. În primul rînd armata. Mongolii erau toți

luptători și obligați să se prezinte la chemarea hanului. Orice nesupunere era pedepsită cu moartea. La doi ani după măsurile luate de Filip-August care-i îngăduiau să aibă la dispoziție o oaste de 2 000 de oameni, pe tot timpul anului, în 1206 Ginghiz își organizează armata. Un corp de elită de 10 000 de oameni formează garda hanului. Ginghiz numește 93 de comandanți, fiecare având în subordine 1000 de oameni. Aceasta este unitatea de bază, iar zece unități formau un tümen = 10 000 de oameni. Aceste corpuri de 10 000 de oameni pot acționa pe cont propriu. Sînt suficient de numeroase pentru a angaja o luptă pînă la venirea celorlalte corpuri. Oastea mongolă este împărțită în trei părți : aripa stîngă, centru, aripa dreaptă. Ca organizare, nici o armată din lume, pînă la această dată, nu se poate compara cu cea mongolă. Abia în timpul revoluției franceze și, mai ales, în timpul războaielor napoleoniene vom întîlni o organizare atît de suplă și de completă ca aceea realizată de Ginghiz-han. Dacă pe planul organizării, armata mongolă nu suportă nici o comparație, ca disciplină ea este neîntrecută. Spre deosebire de cavalerii europeni care nu suportă nici o umbră de disciplină, mongolii se supun orbește șefilor lor. În legile date de Ginghiz-han se stipula că nici un soldat nu-și poate părăsi grupa, unitatea, nimeni nu avea voie să părăsească cîmpul de luptă și nici să jefuiască fără porunca hanului. Cine încălca aceste dispoziții era ucis. Pe lîngă disciplină, soldatul mongol, crescut într-un climat aspru, dă dovadă de o mare rezistență fizică. Armata mongolă este o armată de călăreți. Caii lor sînt foarte rezistenți. Cu asemenea oameni și cai se puteu străbate în mare viteză sute și mii de kilometri.

Încă un avantaj pentru oastea mongolă : generalii săi, în special Ginghiz-han, sînt comandanți și după aceea luptători. Ei gîndesc o campanie în cele mai mici amănunte, o pregătesc cu infinită grijă, fiecare mare unitate știe precis ce are de făcut în perioada de dinaintea bătăliei. Marșurile se execută pe itinerarii precise. Prin

spioni sînt culese informații despre obstacolele naturale — ape, munți, pustiuri — și despre forțele inamicului. Mongolii dau dovadă de o extraordinară memorie a locurilor. Retina lor reține cele mai importante date topografice, cărora le dau nume scurte, onomatopeice, organizate într-un sistem logic, ușor de reținut, fiind uneori transpuse în cîntece pentru copii. Geografia se învață deci cîntînd, iar cîntecul n-avea sens decît pentru cei care dețineau cheia acestuia. Erau folosite și sumare hărți din piele de vițel. Se poate spune, deci, că o campanie era studiată mai întîi pe hartă de către generalii mongoli, fie că aceasta era o hartă a minții, fie că ea era reconstituită din datele culese de spioni. Un aspect complet necunoscut cavalerului medieval european.

Pe cîmpul de luptă, spre deosebire de feudalii europeni, comandanții mongoli conduceau bătălia. Lupta o începeau cu o șarjă generală, care urmărea să răstoarne frontul inamic. În caz de nereușită, era evitată o angajare corp la corp, cu pierderi umane mari. Se retrăgea întregul front, centrul mai încet, atrăgînd grosul forțelor dușmane asupra lui. Între timp, aripile se repliau mult mai repede, dispărînd de pe cîmpul de luptă, și la adăpost de privirile dușmanului organizau un nou atac, dat de data aceasta în spatele armatei adverse. O altă manevră savantă era retragerea sistematică a unei aripi. Dușmanul se angaja în urmărirea acesteia, în timp ce mongolii sustrăgeau o parte din oastea de pe această parte, concentrînd-o pe aripa opusă. Frontul de luptă era răsturnat, mongolii aveau superioritate numerică pe unul din flancurile adversarului pe care-l atacau cu toată vigorea. În cazul în care inamicul nu era distrus, i se crea posibilitatea să se retragă pe o anumită direcție, cea mai puțin favorabilă prin natura terenului. Mongolii dispăreau de pe cîmpul de luptă și, în momentul în care adversarul, convins că nu e urmărit de nimeni, slăbea măsurile de siguranță, reveneau și atacau prin surprindere. Manevrele executate pe cîmpul de luptă

demonstrează superioritatea comandamentului oastei mongole, disciplina și antrenamentul acesteia.

Numărul și organizarea oastei mongole, calitatea comandanților mongoli formează instrumentul cu ajutorul căruia Ginghiz-han pornea la cucerirea lumii. Încă un avantaj de partea acestuia : toleranța. Dacă față de cei care încercau să reziste cuceritilor mongole se arată o cruzime rar întîlnită, o totală lipsă de milă, Ginghiz-han s-a dovedit foarte îngăduitor cu cei care i se supuneau. Nu numai că li se garanta viața și avutul, dar era respectată credința fiecăruia ; aspect foarte important, dacă ținem seama de habotnicismul de care dădeau dovadă contemporanii săi. Una din cheile succesului pe cîmpul de luptă a mongolilor a fost și această lipsă de prejudecăți religioase, Ginghiz însuși manifestînd îngăduință deplină față de orice formă de credință, dar disprețuind profund dogmele, închistarea spirituală cu pretenția naivă de a deține adevărul absolut.

Cu o oaste formidabilă (cea mai numeroasă, cea mai disciplinată, cea mai bine antrenată), cu o asemenea concepție despre lume, Ginghiz începe în 1211 cucerirea Chinei. În anul 1215, după patru ani de eforturi și lupte, în timpul cărora generalii hanului dovedeau, prin cunoștințele lor topografice, că sînt la ei acasă, în timp ce generalii chinezi habar nu aveau pe ce teren se mișcă, Ginghiz-han devine stăpîn peste nordul Chinei. O armată era lăsată la dispoziția unuia dintre cei mai buni generali ai săi, Mukali, cu intenția de a desăvîrși cucerirea Chinei.

La apus de pustiul Gobi și dincolo de Altai se întindea, pînă la lacul Aral și Sîr-Daria, Imperiul karakitailor în fruntea căruia ajunsese, prin trădare, un dușman al lui Ginghiz-han. Noul împărat încearcă să impună ca religie unică budismul, nemulțumind pe nestorieni (creștini) și pe musulmani. Informat despre nemulțumirile din împărăția vecină, Ginghiz-han trimite în anul 1218 o armată sub comanda lui Djebé. Generalul mongol declară libertatea religioasă în momentul în care

trece granița Karakitaiului și orașele îi deschid porțile, oamenii, în masă, trec de partea lui și, printr-un simplu act de toleranță, imperiul lui Ginghiz-han ajunge la lacul Aral și pe malurile Sîr-Dariei, în vecinătatea Imperiului horezmian. La sfîrșitul secolului al XII-lea, șahii din Horezm (astăzi Hiva, localitate pe Amu-Daria) reușesc să scuture jugul turcilor selgiucizi, să impună autoritatea lor asupra Persiei, cuceresc Khorasanul bogat în cereale, cu orașe mari ca Merv sau Tus, supun Sogdiana, al cărei centru politic și spiritual se afla la Samarkand și Buchara, cuceresc Irakul, iar între anii 1204—1206 Afganistanul, încît hotarele statului horezmian se întind de la Sîr-Daria la Golful Persic, de la munții Taurus la Indus. Șahul Horezmului era, din anul 1200, Ala ed-Din Mohamed. În momentul în care imperiul lui Ginghiz-han devine vecin cu statul horezmian, marele han îi cere șahului să stabilească trainice legături comerciale și să-i recunoască supremația. Horezmul se afla la întretăierea celor mai importante drumuri comerciale internaționale care mergeau în Europa, prin nordul Caspicei, în Asia Mică, spre Arabia și India, și datorită așezării sale excepționale Horezmul era rîvnit de Ginghiz-han. Spionii din ambele părți merg să culeagă informații despre puterea militară a vecinului. Lui Mohamed nu-i venea să creadă că împărăția Chinei, cea mai mare de pe lume, după cum povesteau negustorii din Buchara, căzuse sub jugul mongol. La insistențele marelui han, în anul 1218 se încheie o înțelegere comercială între cele două puteri, dar guvernatorul Otrarului, oraș-cetate de graniță, măcelărește solia mongolă împreună cu membri caravanei care o însoțea. Ginghiz-han trimite o nouă solie, dar șahul le rade barba și capul, jignire supremă pentru mongoli. Gestul de bărbier al șahului a însemnat declarația de război. Cei doi adversari își încep pregătirile, urmînd ca soarta armelor să decidă cine va stăpîni marile drumuri comerciale ale lumii medievale. Se spune că Mohamed avea o armată mai numeroasă decît a lui Ginghiz-han. Diferența stă

în organizarea celor două armate. În anul 1219 se înfruntau feudalismul de tip nomad — cum a fost socotită societatea mongolă — și feudalismul de tip sedentar. Atunci cînd se pune problema ridicării unei mari armate, ultimul este în vădit dezavantaj. Șahului îi datorau slujbă, cu armele, numai marii propietari, poporul de rînd, țăranii aserviți neparticipînd la alcătuirea oastei. Pe lîngă contingentul de feudali, șahul recruta o oaste de mercenari, în special de arcași. Oastea șahului nu avea omogenitatea armatei mongole. Marii feudali, luptători de elită, nu constituiau o armată capabilă să se supună unei aspre discipline, încît, cu toată valoarea individuală a celor care intrau în alcătuirea ei, în ansamblu, valoarea ei pe cîmpul de luptă, în fața unui adversar care manevra cu abilitate, era mai scăzută. În ceea ce-i privește pe mercenari, aceștia nu sînt animați de nici un ideal, ei luptă pentru bani, atîta vreme cît li se plătește și sînt gata să trădeze dacă cineva le oferă bani mai mulți.

Mohamed, încrezător în forțele sale, comite de la începutul ostilităților unele greșeli cu urmări funeste. În primul rînd, subestimează calitatea de luptători a mongolilor și, mai ales, nu crede că aceștia se pot deplasa cu o viteză foarte mare. Calculînd distanțele care despărțeau Horezmul de Karakorum, capitala Mongoliei, consideră că are timp suficient să-și adune o mare armată. În acest scop cere noi impozite, ordonă repararea și îmbunătățirea fortificațiilor care înconjurau orașele de pe Sîr-Daria — granița răsăriteană — și, mai ales, zidurile marilor orașe Buchara și Samarkand. Își punea mare nădejde în rezistența pe care aceste cetăți o vor opune mongolilor (zidurile Samarkandului aveau o lungime de 50 de kilometri). Încetineala cu care au fost puse în practică măsurile luate de șah a fost fatală.

Ginghiz-han își începe pregătirile din vara anului 1219, trece munții Altai, sosind în toamnă pe Irtîșul superior, unde fusese fixat locul de concentrare al oastei mongole și al aliaților săi. Oastea mongolă număra aproximativ 70 000 de oameni. Aliații mongolilor aduceau un număr

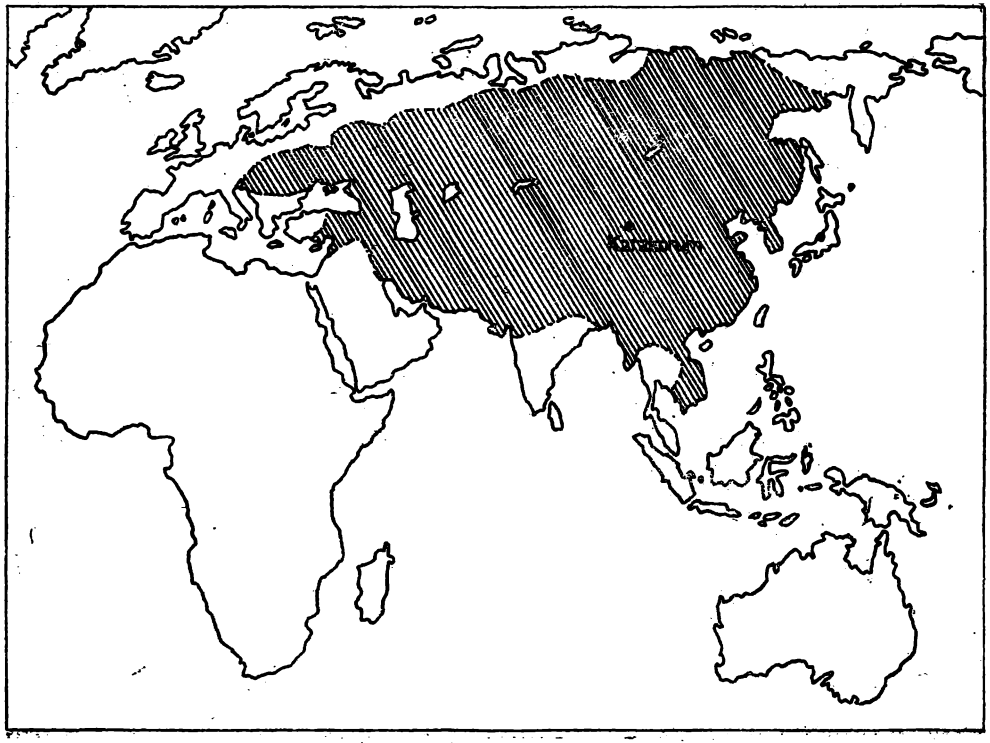

IMPERIUL LUI GINGHIZ-HAN

aproape egal ; acestora li se adăugau pontonierii — cei care mînuiau balistele şi armele de asediu —, toţi specialişti aduşi din China. O oaste de 150 000 de oameni se pregătea să parcurgă cîteva mii de kilometri, străbătînd pustiuri — obstacolul natural cel mai dificil —, trecînd peste ape mari, strecurîndu-se prin strîmtorile munţilor care urcau pînă la 3 000 de metri. Fiecare călăreţ avea pînă la cinci cai de schimb, hrană pentru mai multă vreme din carne uscată şi lapte întărit ; iarba, în baloturi, era transportată în căruţe, cirezi de vite erau trimise înainte pe drumurile pe care se deplasau oştile. Nu era neglijat nici un amănunt. În timp ce această masă enormă de oameni se punea în mişcare pe trei coloane, Djoci, fiul mai mare al hanului, şi Djebé, cu 20 000 de oameni, acopereau hotarul cu împărăţia Horezmului.

În iarna anului 1220, cînd şahul credea că duşmanul este încă departe, armatele mongole îşi fac apariţia pe malurile Sîr-Dariei. Un marş de luni de zile în timpul iernii, efectuat în condiţiile unei clime aspre, desfăşurîndu-se după un plan minuţios, constituie prima mare reuşită a campaniei din 1220. Surpriza este completă, efetul psihilogic al acestui marş fantastic este decisiv. În timp ce armata mongolă sosea pe malurile Sîr-Dariei, Djoci şi Djebé se deplasează spre sud formînd aripa stîngă a oastei mongole, care intră prima în acţiune. Voinţa şahului, în calitate de comandant, este, pe plan strategic, aproape nulă. El nu mai domină ansamblul evenimentelor, este dominat de ele, va acţiona dezordonat. Acesta este efectul paralizant al marşului efectuat de oastea mongolă.

În loc să-şi concentreze oastea într-un singur loc şi să încerce să rezolve soarta campaniei într-o mare bătălie, Mohamed îşi fragmentează forţele, încercînd să apere toate punctele ameninţate de oastea mongolă. Djebé pătrunde spre sud, în Fergana, cu 20 000 de oameni. Ameninţat în flancul său drept, riscînd să fie izolat pe cursul superior al Sîr-Dariei, unde Mohamed se

îndreptase împotriva primului corp mongol care intra în acțiune, șahul se retrage, lăsînd pe unul dintre cei mai destoinici generali ai săi să apere Kokandul. Citadela rezistă o vreme, dînd posibilitate șahului să se retragă în direcția Samarkandului.

Ginghiz-han soseşte pe Sîr-Daria în dreptul orașului Otrar. Aici îi lasă pe fiii săi Djoci și Djagatai, împreună cu Subotai, să cucerească cetățile de pe Sîr-Daria.

Între timp șahul trimite 30 000 de oameni la Buchara și 40 000 la Samarkand. Spera ca aceste două mari orașe să reziste pînă sosea o nouă armată care se aduna la Urgangi, dincolo de Amu-Daria. Cetățile de pe Sîr-Daria sînt cucerite, populația lor masacrată pentru că opusese rezistență, dar și pentru comportarea celor din Otrar față de solia mongolă din 1218. Groaza pe care o răspîndesc cei care reușesc să scape are darul să submineze moralul armatei horezmiene. Șahul se așteaptă ca fiii lui Ginghiz-han să vină asupra Samarkandului cu o armată, iar Djebé dinspre sud cu o a doua. Lovitura de trăznet se produce însă sub zidurile Bucharei. O a treia armată, neștiută de nimeni, sub comanda lui Ginghiz-han străbătuse pustiul Kîzîl-Kum și, în zorii unei zile din primăvara anului 1220, își făcea apariția în fața Bucharei. Praful stîrnit de copitele cailor acoperise soarele, oamenii închiseseră porțile cetății sfătuindu-se asupra celor ce aveau de făcut, cînd „împăratul lumii", așa cum a făcut de obicei, l-a trimis pe Danishmand Hajib ca sol, anunțîndu-le locuitorilor sosirea lui și sfătuindu-i să se ferească din calea „potopului înspăimîntător", făgăduindu-le că viața și averile lor vor rămîne neatinse. Comandantul cetății încearcă să-și salveze oastea ieșind noaptea din Buchara. Liniile mongole au fost străbătute cu ușurință, ceea ce i-a încurajat și mai mult pe horezmieni. Nu-și dădeau seama că mongolii procedau așa pentru a-i îndepărta de zidurile orașului. În zori, oastea plecată din Buchara a fost încercuită în pustiu și masacrată. Buchara și-a deschis porțile, orașul a trebuit să dea o contribuție imensă în aur, argint, pietre prețioase ; depozitele de ali-

mente au fost preluate de armata mongolă. Ginghiz-han a avut în marea moschee o întîlnire cu conducătorii spirituali ai marelui oraş. Le-a cerut supunere oarbă faţă de el, manifestînd, după cîte se pare, un total dispreţ, chiar mînie faţă de dogma islamică, de unde şi prezentarea lui în culori sumbre de către cronicarii persani. După ce şi-a odihnit timp de trei zile oastea în Buchara, Ginghiz a pornit spre Samarkand, lăsînd în urmă oameni ca să asedieze localităţile care nu i se supuneau. Lîngă Samarkand are loc joncţiunea cu trupele comandate de Djoci, Djagatai şi Subotai. Din sud, Djebé sosea şi el cu corpul său de oaste. Hanul inspectează personal întăriturile oraşului, dă răgaz trupelor să se odihnească, în timp ce pe urmele şahului erau trimişi doi dintre cei mai buni generali ai săi, Subotai şi Djebé, cu ordinul categoric să-l prindă pe şah. Groaza răspîndită de cei care reuşiseră să scape masacrului săvîrşit în oraşele de pe Sîr-Daria, faptul că, împotriva zidurilor Samarkandului, erau împinşi un număr foarte mare de prizionieri capturaţi la Buchara îi determină pe apărătorii paradisului terestru, cum era cîntat Samarkandul, să predea cetatea fără luptă. Garnizoana, în număr de 30 000 de oameni, care ceruse să intre în rîndul armatei marelui han, este masacrată. În ochii lui Ginghiz-han, cei 30 000 de soldaţi erau nişte trădători faţă de Mohamed, eventual trădători ai lui dacă i-ar fi primit. Oraşul este jefuit, zidurile dărîmate, 30 000 de meseriaşi sînt trimişi în Mongolia. Din două mari oraşe, Buchara şi Samarkand, rămîneau ruine. Molimele, izbucnite în urma excceselor comise de mongoli, decimează o parte din populaţia care supravieţuise masacrului. Cele două cetăţi, care trebuiau să pironească pe loc armatele mongole, nu mai reprezentau nici un pericol pentru spatele oastei lui Ginghiz. Supravieţuitorii învăţaseră lecţia : mongolii nu aveau nici o îngăduinţă faţă de cei care li se opuneau. Singura salvare era deci o supunere completă. Prin terorare, marele han voia să asigure legăturile sale cu Mongolia. Distrugerea sistematică a oraşelor era făcută cu scopul de a-l

priva pe adversar de puncte de rezistență. Pustiul și stepa erau locurile ideale pentru oastea de călăreți mongolă. Acolo unde ea întîmpină rezistență, zidurile orașelor sînt aduse la nivelul cîmpiei din jur, canalele pentru irigații sînt distruse, orașe care numărau pînă la un milion de suflete sînt rase de pe suprafața pămîntului. După distrugerea orașului mongolii dispar în pustiu și, după cîteva zile de liniște, cînd supraviețuitorii ieșeau din ascunzișuri după hrană, ei reveneau pentru a desăvîrși opera de distrugere. Erau vînate pisicile, cîinii, tot ce putea fi folosit ca hrană.

După cuerirea Samarkandului, Ginghiz-han pornește în fruntea oastei sale peste Amu-Daria împotriva Horezmului, după cucerirea căruia intenționa să supună Afganistanul. Urgangi, capitala Horezmului, este asediat de fiii lui Ginghiz-han și cucerit în aprilie 1221. Cu această ocazie se remarcă Ogodai, cel de-al treilea fiu al marelui han. Pentru a evita efectul dăunător al căldurii excesive din timpul verii, Ginghiz și-a adus trupele, pentru refacere, pe înălțimile de la izvoarele Amu-Dariei. La cerere, contingentul uigur este lăsat să plece, ceea ce diminuează sensibil oastea mongolă. Între timp, șahul Mohamed murise iar fiul său chema pe musulmani la războiul sfînt, reușind să ridice o oaste numeroasă din Khorasan, Afganistan și Persia, răsculînd populația orașelor care se supuseseră de bună voie. Situația oastei mongole era destul de periculoasă, mai ales că o parte din ea, comandată de Djebé și Subotai, se afla la nord de Caucaz, în Europa. Deși mai puțin numeroasă, oastea mongolă era mult mai valoroasă ca structură și comandament. Ginghiz îl trimite pe cel mai tînăr dintre fiii săi, pe Tului, să cucerească Khorasmul. Acesta asediază Mervul, oraș de un milion de oameni, și, după 22 de zile de lupte, datorită lucrărilor inginerești realizate de specialiștii chinezi, Mervul este ocupat și distrus. Peste un secol, printre ruinele orașului se formaseră cîteva bălți pestilențiale. Tului asediază Nișapurul, un alt oraș mare al Khorasmului. Pentru că în

1 220 ginerele marelui han fusese ucis de o săgeată sub zidurile Nişapurului, văduva îndoliată asistă la distrugerea oraşului şi masacrarea întregii populaţii.

Ginghiz-han cucereşte Talecanul, face joncţiunea cu cei doi fii ai săi, Djagatai şi Ogodai, şi împreună asediază Bamianul. Un nepot al hanului este ucis şi Ginghiz, împotriva obiceiului, ia parte el însuşi la asalturile care se dau împotriva cetăţii. La Urgangi, apele Amu-Dariei fuseseră abătute peste ruinele oraşului. La Bamian nu mai rămînea nici urmă de oraş.

Jelal ed-Din, fiul şahului Mahomed, scapă spre Ghazna, adună o nouă armată, reuşeşte să înfrîngă pe unul din generalii mongoli, dar urmărit de Ginghiz-han, cu toate forţele sale, este ajuns pe malul Indusului, unde, într-o ultimă şi mare bătălie, soarta Horezmului este pecetluită. Jelal fuge în India (24 noiembrie 1221). În anul următor, un corp de oaste mongol încearcă să pătrundă în India, dar oamenii învăţaţi cu apele limpezi de munte şi cu aerul tare al înălţimilor refuză să intre într-o ţară cu ape murdare şi aerul închis, umed. Răscoala unor oraşe din Persia, în acelaşi an, se soldează cu distrugerea lor. Ginghiz revine la Buhara şi, în 1223, trece Sîr-Daria. Lăsa în urmă o stăpînire mongolă bine organizată. La răsărit de Sîr-Daria se întîlnea cu Subotai care revenea din Europa, pe la nordul Caspicei. Marele han a avut nevoie de doi ani ca să cucerească Horezmul. Stăpînirea mongolă se întindea peste Afganistan pînă la Indus. Persia în întregime era supusă. O parte din Europa ia cunoştinţă cu noua putere care se crease în Asia în urma raidului lui Djebé şi Subotai, o cavalcadă unică în istorie. Porniţi în urmărirea şahului Mohamed, ajung în Afganistan, revin spre Merv pe două drumuri paralele distrungînd şi arzînd tot ce întîlnesc în cale, străbat locuri pustii, fac joncţiune sub zidurile Mervului, se îndreaptă spre Nişapur, unde se refugiase şahul, dar acesta reuşeşte să scape. Lîngă Rey (Teheran), o armată torcomană e înfrîntă, este pierdută urma şahului ; Djebé porneşte spre sud ca să-i închidă drumul Bagdadului, iar Subotai spre nord. Neputînd să fugă spre sud,

Mohamed revine spre malurile Caspicei, este însă încolţit de cei doi generali mongoli. Se aruncă într-o barcă şi se refugiază într-o insulă, unde îşi dă sufletul. Tezaurul, haremul imperial sînt trimise marelui han, căruia cei doi generali îi cer îngăduinţă ca şă-şi deschidă drum spre nord, peste munţii Caucazului.

Djebé şi Subotai organizează o primă expediţie împotriva Georgiei. Djebé îşi aşază trupele într-un loc mascat. Bătălia este dată de Subotai care se retrage de pe cîmpul de luptă dînd georgienilor iluzia că sînt învingători. Porniţi în urmărirea lui Subotai, georgienii sînt atacaţi pe neaşteptate de Djebé, Subotai revine cu oastea sa şi dezastrul oastei georgiene este complet (februarie 1221). După ce sînt cucerite cetăţi din Azerbaidjan, cei doi generali mongoli trec prin pasul Derbend, în nordul munţilor Caucaz. Stepele din nordul Mării Negre erau stăpînite de cumani. Aceştia se aliază cu cerchezii din Caucaz, cu alanii care se aflau pe Terek şi încearcă să se opună înaintării oastei mongole. Djebé şi Subotai duc tratative, demonstrează cumanilor că sînt înrudiţi şi au aceeaşi credinţă şi, pînă la urmă, îi cumpără cu daruri bogate. Cerchezii şi alanii sînt înfrînţi, după care mongolii se întorc împotriva cumanilor pe care-i înfrîng. Cumanii se refugiază în masă la apus de Nipru şi solii lor merg la principii ruşi cerîndu-le ajutorul. Convinşi că îi aşteaptă aceeaşi soartă ca pe cumani, şapte dintre principii ruşi, printre care se aflau cneazul Halicului, cneazul Kievului, cneazul Cernigovului, se adună pe malul Niprului, unde se întîlnesc cu oastea cumană. Djebé şi Subotai, în prezenţa armatei ruso-cumane, îşi dau seama că sînt în inferioritate numerică şi, de aceea, încearcă prin manevre să suplinească inferioritatea lor. Mongolii luau un dispozitiv de luptă în momentul în care apăreau ruşii şi cumanii. Aceştia din urmă se pregăteau la rîndul lor de luptă şi, atunci cînd porneau la atac, mongolii se retrăgeau de pe cîmpul de luptă. Timp de nouă zile ruşii şi cumanii îi urmăresc pe mongoli prin stepa pustie. Pe Kalka, un rîu mic care

se vărsa în Marea de Azov, mongolii îi atacă pe adversari în momentul în care aceştia traversau rîul (31 mai 1222). Despărţiţi de apă, cumanii şi ruşii se luptă două zile, dar oboseala, lipsa alimentelor, poziţia proastă în care se aflau şi lipsa unui comandament unic care să coordoneze toate acţiunile duc pînă la urmă la înfrîngerea oastei ruso-cumane. Kievenii încearcă să reziste la adăpostul carelor, dar sînt măcelăriţi. Şase mari cnezi ruşi cad în această luptă. Cumanii, de spaimă, se creştinează şi cer să fie lăsaţi să se instaleze în Imperiul bizantin sau în regatul maghiar. Subotai şi Djebé devastează sudul Rusiei, Crimeea, unde se aflau bogate antrepozite genoveze, şi, la porunca marelui han, revin în Asia pe la nordul Caspicei, nu înainte de a distruge regatul bulgar de pe Volga.

Este o acţiune extraordinară pe plan militar care demonstrează puterea de rezistenţă a soldatului mongol, dar şi capacitatea comandanţilor acestor armate. Iată ce spune cronicarul Nesavi, prieten cu Jelal: „Aţi auzit vreodată vorbindu-se despre o armată care a pornit din locul de unde răsare soarele şi a ajuns pînă la porţile Caspicei, traversînd ţara Kîpciacilor (cumanilor), semănînd distrugerea printre popoare, lăsînd moartea pe urmele lor? Nu există ţară pe care s-o fi călcat fără s-o jefuiască, nici un oraş pe care să-l întîlnească şi să nu-l distrugă. Venind după aceea pe drumul Horezmului spre stăpînul lor, în ciuda acestui circuit imens s-au întors nevătămaţi, cu mîinile încărcate de pradă, după ce au trecut prin ascuţişul sabiei pe toţi oamenii pe care i-au întîlnit în cale! Şi toate acestea numai în doi ani". Mai aduceau informaţii despre popoarele întîlnite în cale şi, în acelaşi timp, date despre locurile pe unde trecuseră. Toate acestea aveau să servească la marea expediţie din 1237—1241, cînd tătarii pregătesc invazia Europei.

După moartea lui Ginghiz-han, în 1227, îi urmează la tron Ogodai. În anul 1235, se discută organizarea unei

armate de un milion de oameni, care urma să fie împărțită în patru : una trebuia să cucerească China de sud, a doua Coreea, a treia India și a patra, sub conducerea lui Batu-han, însoțit de Subotai, care cunoștea, în parte, locurile, Europa. În toamna anului 1236 armata mongolă ajunge pe Volga, unde petrece iarna. În anul următor sînt supuse popoarele de pe Volga, iar în 1238 începe cucerirea principatelor ruseşti. La sfîrșitul anului 1240, toată Rusia era supusă, afară de Novgorod. În anul 1241 vine rîndul regatului maghiar. Pe Sajo, armata ungară este distrusă, regatul prădat în lung și în lat. O altă oaste, care forma aripa dreaptă a armatei mongole, se abate asupra Poloniei pentru a împiedica pe germani, cehi și poloni ca să vină în ajutorul ungurilor. La 9 aprilie 1241, lîngă Liegnitz, armata ceho-germano-polonă este înfrînată. Mongolii foloseau arme de foc primitive, dar mai ales un soi de gaze asfixiante. Aripa stîngă pătrunsese în Muntenia și trecea pe la Porțile de Fier cu intenția de a împiedica orice ajutor bizantin. După ce fiecare corp de oaste își îndeplinește misiunea, ele se reunesc în Ungaria cu gîndul să pornească spre apus. Dar marele han Ogodai, întristat de moartea fratelui său Tului, își înecă durerea în vin și moare în 1241. Principalii conducători de oști trebuiau să vină la Karakorum ca să aleagă un nou han și acest accident salvează Europa de Apus.

Ca amploare și ca rezultate, pe plan militar campaniile mongole împotriva Chinei, Horezmului sau Europei sînt nu numai cele mai mari din evul mediu, ci din toate timpurile. Așa cum remarca Léon Cahun, „în secolul al XIII-lea, în arta militară, civilizați erau mongolii, iar barbari erau oamenii pe care i-au înfrînt datorită geniului generalilor, experienței acestora, disciplinei de care a dat dovadă trupa. Campania mongolă din 1219—1220 este tot atît de metodică și ordonată ca și campania noastră (napoleoniană) clasică din 1805." Cu o singură diferență, subliniată de Napoleon : mongolii acționaseră pe spații vaste, cum numai Asia le putea oferi.

BĂTĂLIILE DE LA

COURTRAI ŞI BANNOCKBURN

(1302)—(1314)

Bătăliile de la Courtrai şi Bannockburn nu sînt nici decisive, nu au nici urmări deosebite pe plan politic. Ele sînt însă foarte importante din punct de vedere al istoriei militare, în general, cu o semnificaţie specială pentru istoria noastră militară. La Courtrai se înfruntă o oaste tipic feudală, comandată de un şef a cărui gîndire este, de asemenea, tipic feudală. Această oaste este înfrînată de pedestrime, prima victorie din evul mediu a infanteriei împotriva cavaleriei.

Filip cel Frumos, în lupta pentru centralizarea statului feudal, îl arestează pe contele Flandrei pentru trădare, anexează comitatul Flandrei instalînd garnizoane franceze în oraşele mai importante. În mai, 1302, Guy de Namur, fiul contelui Flandrei, şi Willian de Juliers, vărul său, îi răscoală pe flamanzi împotriva stăpînirii franceze şi cea mai mare parte a oraşelor sînt eliberate, afară de Gand, Cassel şi Courtrai. Oastea flamandă era formată din infanterişti, orăşeni şi ţărani, protejaţi de căştĭ de metal şi cămăşi de zale, înarmaţi cu sulițe speciale, mai groase la capătul de unde pornea vîrful, solide, putînd fi folosite cu coada sprijinită în pămînt, pentru a primi călărimea, dar şi pentru a împunge. Efectivul acestei oşti era de 6 000—7 000 sulițaşi şi 60 de cavaleri. Îm-

potriva ei, Filip cel Frumos trimitea pe ruda sa Robert de Artois, faimos cavaler al timpului, împreună cu 1 500—2 000 de cavaleri care veneau din centrul şi nordestul Franţei, plus 1 500—2 000 de arbaletieri şi sulițaşi, în parte mercenari genovezi, basci şi gasconi. În momentul în care Robert de Artois ia ofensiva — 2 iulie 1302 — flamanzii asediau oraşul Cassel. Conştienţi că nu pot primi o luptă în cîmp deschis cu o cavalerie de talia celei franceze, flamanzii se retrag şi îşi aleg o poziţie în apropiere de Courtrai. În faţă, poziţia flamandă era protejată de apa unui pîrîu şi mlaştina formată de el. Flancul stîng era protejat de rîul Lys şi de o mănăstire de călugăriţe, iar flancul drept de un cîmp mlăştinos şi şanţul care ţinea de fortificaţiile cetăţii Courtrai. Un singur neajuns prezenta locul ales pentru luptă de flamanzi : în caz de înfrîngere nu existau drumuri pe care să se retragă şi de acest lucru erau convinşi şi soldaţii şi comandanţii lor. Întreaga poziţie a fost întărită cu gropi săpate imediat în faţa frontului care nu măsura mai mult de 800 de metri. Flamanzii nu mizau decît pe o singură şansă ; Victoria ! Întreaga oaste, cu excepţia unei mici rezerve, alcătuia o formaţie compactă, de tipul falangei, cu mai multe rînduri în adîncime.

În ziua de 11 iulie 1302, Robert de Artois sosea cu oastea sa în faţa poziţiei ocupate de flamanzi. Contele de Nesle, conetabilul Franţei, socotind riscant un atac împotriva armatei flamande atît de bine apărată de mlaştini, îl sfătuieşte pe Robert de Artois să renunţe la gîndul unei bătălii în ziua respectivă, să pornească împotriva unui oraş asediat de flamanzi, forţîndu-i pe aceştia să părăsească poziţia de la Courtrai, aleasă cu atîta grijă. Contele de Artois îi reproşează public înrudirea lui de Nesle cu contele Flandrei. La auzul acestei insulte, conetabilul îi răspunde contelui : „Veţi vedea că nu sînt un trădător. N-aveţi decît să mă urmaţi ; vă voi duce atît de departe, încît nu vă veţi mai întoarce niciodată.“ Şi conetabilul s-a ţinut de cuvînt. Cum cava-

lerii manifestau un dispreț desăvîrșit față de pedeștri, lui Robert de Artois i se atribuie vorbele : „o sută de călăreți valorează mai mult ca o mie de pedestrași". Sînt trimiși totuși pe malul pîrîului, ca să înceapă atacul, arbaletierii și arcașii care se aflau în armata franceză. Urmează un schimb de săgeți de ambele părți. Comandanții flamanzi, pentru a feri pe oamenii din primele linii de loviturile săgeților, ordonă retragerea cu cîțiva pași. Robert de Artois, crezînd că flamanzii vor să se retragă de pe cîmpul de luptă, socotește că este momentul potrivit ca să șarjeze cu cavalerii săi, așezați pe trei rînduri în zece escadroane. Ordonă arcașilor și arbaletierilor să degajeze cîmpul de luptă și mai înainte ca această operație să fie încheiată, pornește la atac. Cavalerii dau peste propria lor infanterie ajungînd pe malul apei în dezordine și nu în șiruri bine ordonate cum s-ar fi cuvenit. Traversarea rîului se dovedește a fi mult mai anevoioasă decît se așteptau cavalerii francezi. Mulți cad în apă, caii se înpotmolesc în mlaștină, o parte se prăbușesc în gropile săpate în fața frontului flamand. Dezordinea în dispozitivul de atac al cavaleriei este foarte mare. Dar, acțiunea decisivă în bătălia de la Courtrai se produce mai înainte ca francezii — este vorba de cei care reușiseră să traverseze pîrîul și mlaștina — să poată reface dispozitivul de atac. Comandanții flamanzi intuiesc că, în loc să-i aștepte pe cavaleri să-și refacă rîndurile și să șarjeze ar fi mai bine să-i atace cînd dezordinea domnea în rîndurile lor. Acest atac, dat de o infanterie organizată într-o masă compactă, împotriva unor grupuri de călăreți care încercau să se regrupeze este încununat de succes. Cavalerii francezi, cîți nu sînt doborîți de pe cai, sînt aruncați în mlaștină și în apă. Robert de Artois, cavaler viteaz, dar prost comandant, angajază a doua linie a cavaleriei, el însuși șarjînd în fruntea escadroanelor. Traversarea rîului și mlaștinei are același efect asupra ordinei de bătaie a cavaleriei franceze. Filip reușește să străpungă totuși centrul liniei, dar rezerva oastei flamande resta-

bileşte situaţia. Cavalerii sînt doborîţi de pe cai şi armurile lor îi împiedică să se mişte. Sînt ucişi 63 de conţi şi baroni, printre ei numărîndu-se conţii de Eu, de Tancarville, de Dammartin, de Aumale etc. Robert de Artois este doborît de pe cal şi cînd îşi strigă numele pentru a nu fi ucis, i s-a răspuns, ca de altfel şi celorlalţi cavaleri : „nu ştim franceza". Linia a treia de călăreţi şi infanteria franceză s-au retras de pe cîmpul de luptă. Şapte sute de perechi de pinteni de aur, după alte surse 4 000, luate de la cavalerii francezi au fost agăţate în biserica din Courtrai.

În această bătălie, pentru prima dată în evul mediu, o armată de cavaleri a fost înfrîntă de infanterie. Cauzele sînt multiple. Surse franceze au lăsat să se înţeleagă că, în faţa frontului flamand era un şanţ adînc, pe care cavalerii nu l-au văzut şi, rînduri-rînduri, s-au prăbuşit în acest şanţ. Aceeaşi legendă se repetă şi atunci cînd este vorba să se explice înfrîngerea de la Waterloo. Ch. Oman socoteşte însă că victoria flamandă s-a datorat faptului că infanteria era acoperită pe flancuri ; cavaleria nu a avut spaţiul necesar pentru a-şi reface rîndurile şi nici nu s-a putut retrage din pricina terenului mlăştinos ; nu a existat o cooperare între cavaleria şi infanteria franceză. Lecţia de la Courtrai n-a fost înţeleasă de cavalerimea medievală. Această înfrîngere a fost socotită ca un simplu accident. Victoria obţinută de cavalerimea franceză în lupta de la Cassel din 23 august 1328, cînd infanteria flamandă, constrînsă de lipsa apei, şi-a părăsit poziţia întărită şi a fost înfrîntă de şarja cavalerilor, justifică prejudecata în legătură cu superioritatea cavaleriei. Numai experienţa lungă şi sîngeroasă a Războiului de o sută de ani avea să convingă pe francezi că numai călărimea, oricît de bine înarmată ar fi, nu e capabilă să obţină victoria pe cîmpul de luptă.

Succesele englezilor la Crécy, Poitiers şi Azincourt se explică prin aceea că insularii descoperiseră acest adevăr mai devreme decît francezii sau germanii. În luptele

cu galezii şi cu scoţienii, armata feudală engleză întîlneşte de obicei o armată de pedestraşi, parte din ei foarte buni arcaşi. Pentru supunerea Scoţiei şi a Walles-ului, au trebuit să se producă schimbări în organizarea armatei engleze, în concepţia despre război, să se ajungă la concluzia că există o artă a războiului care trebuie învăţată.

Eduard I (1272—1307), constrîns de nevoile impuse de luptele duse cu scoţienii şi galezii ia cîteva măsuri pentru organizarea armatei engleze. Oamenii de jos, din ţinuturile de margine, sînt obligaţi să meargă la oaste. Se ţine o evidenţă la curtea regală a feudelor şi a cavalerilor care le stăpîneau. O altă inovaţie, cu bune rezultate, este plata unei solde cavalerilor după expirarea unui anumit număr de zile sau de săptămîni cîte erau datori să-l slujească pe rege pe contul lor. Acest avantaj material este primit bine de feudalii mai puţin bogaţi. Sînt obligaţi să-l slujească pe rege călare toţi aceea care au un venit mai ridicat, o parte din nenobili fiind trecuţi, cu această ocazie, în rîndul cavalerilor. Plătindu-i pe feudali, regele creează posibilitatea existenţei unei armate semipermanente, la dispoziţia lui. Pe plan tactic se simte nevoia, în confruntarea cu o infanterie bine organizată, să fie întărită propria pedestrime. În acest scop, în timpul bătăliei, o parte dintre cavaleri se pedestresc şi încadrează infanteria engleză uşor înarmată. Ca armament este introdus arcul galic, care aruncă 10—12 săgeţi într-un timp foarte scurt şi cu mare adresă.

În lupta de la Falkirk, iulie 1298, Eduard îi înfrînge pe scoţieni. Armata scoţiană era formată din pedestrime. Greşeala comisă de ea a fost aceea că nu şi-a asigurat flancurile, creîndu-se posibilitatea unor atacuri de cavalerie care au decis soarta bătăliei. Scoţienii se revoltă din nou împotriva suzeranităţii regelui Angliei. Conducătorul răscoalei este Robert Bruce, care, în 1298, la Falkirk,ca vasal al unui mare feudal englez, se afla în

rîndurile armatei engleze. La Falkirk, Bruce şi-a dat seama de greşelile săvîrşite de armata scoţiană. Informat de marile pregătiri pe care le face regele Angliei — erau chemaţi galezii, irlandezii şi gasconii —, Bruce a avut timpul necesar ca să pregătească rezistenţa. Pustieşte o parte din ţară, pe unde trebuiau să vină englezii, şi îşi alege o poziţie întărită la Bannockburn, nu departe de Falkirk. La fel ca la Courtrai, Bruce îşi aşază oastea, în aşa fel încît flancurile acesteia erau protejate de păduri şi de un teren mlăştinos, la adăpost deci de atacurile cavalerimii engleze. În faţă se afla rîul Bannockburn care putea fi traversat prin vad cu destulă uşurinţă. Pentru că pantele care coborau spre rîu nu erau împădurite, această latură a taberei scoţiene era mai mult expusă, din care pricină, pentru a ridica dificultăţi în faţa unui atac venit din această direcţie, sînt săpate gropi mascate cu crengi şi iarbă. Bruce se aştepta ca armata engleză să atace din această direcţie, pe aici trecînd vechiul drum roman care mergea de la Falkirk la Stirling, drum pe care avea să vină armata engleză. Era cu atît mai firesc ca englezii să atace pe această direcţie, cu cît pe flancul stîng al armatei scoţiene, în direcţia nord-est, rîul Bannockburn, înainte de a se vărsa în rîul Forth, se strecura în meandre accentuate, pe un teren mlăştinos, pe care cu greu s-ar fi descurcat călărimea. Pe deasupra, panta care cobora spre lunca celor două rîuri, se încheia brusc printr-o rîpă nu înaltă, suficientă însă pentru a constitui un obstacol natural, anevoios de trecut. În dreapta poziţiei ocupată de Bruce era o pădure care urca spre o înălţime de 232 m aflată puţin în spate. Se pare însă că englezii, în momentul în care ajung în faţa poziţiei ocupate de scoţieni, îşi dau seama că aceasta este întărită şi hotărăsc să coboare de-a lungul Bannockburnului şi să atace dinspre răsărit. Întreaga armată scoţiană trebuie să facă la stînga, cu aripa dreaptă sprijinindu-se pe rîul Bannockburn, aripa stîngă pe biserica St. Nimians, care se afla pe drumul principal, spatele fiind acoperit de pădure.

Armata scoțiană este împărțită în patru corpuri sub comanda — de la dreapta la stînga — lui Bruce, Moray, Douglas și a regelui Robert. Numai cinici sute de oameni sînt lăsați să lupte călare sub ordinele lui Keith. Restul sînt pedestriți. Bruce era convins că un pedestraș, într-un teren mlăștinos sau împădurit, valorează mai mult decît un călăreț, pentru că se poate mișca cu mai multă ușurință. Oastea scoțiană număra cel mult zece mii de oameni.

Eduard al II-lea aducea cu sine o armată formată din cavalerie și infanterie. Călărimea se ridica la aproximativ 2 500 de oameni, iar pedestrimea la cel mult 15 000 de oameni (după obligațiile pe care le avea fiecare comitat reiese că, după reorganizarea făcută de Eduard I, infanteria engleză se putea ridica la aproape 28 000 de oameni). Cavaleria a fost împărțită în 10 corpuri : unul în față, iar celelalte — cîte trei — pe trei rînduri. În spate se afla pedestrimea organizată în două corpuri. În 23 iunie, armata engleză ajunge la Bannockburn. Sînt trimise două corpuri de cavalerie ca să facă o recunoaștere a poziției scoțiene. Se pare că în urma acestor recunoașteri s-a hotărît ca direcția de atac să fie schimbată, oastea engleză traversînd rîul în dreptul satului Bannockburn. În noaptea de 23—24 iunie au fost făcute poduri, iar în zorii zilei de 24 întreaga armată trecuse rîul ocupînd poziții dincolo de mlaștini, pe pămînt uscat. Ceea ce înseamnă că oastea engleză nu s-a putut odihni cum trebuie în noaptea respectivă. Prin poziția aleasă de englezi, în caz de înfrîngere, acestora nu le rămînea decît o singură cale pe care se puteau retrage. Față de Courtrai, armata engleză are totuși un avantaj : ea pornește la atac de pe o poziție care se află pe pămînt solid, nu trebuie să traverseze mai întîi un teren mlăștinos. Dar, ca și la Courtrai, în armata engleză idealul de luptă cavaleresc este încă dominant. Semnificativă, în acest sens, este încercarea lui Sir Henry Bohun de a rezolva conflictul printr-un duel personal, în după-

amiaza zilei de 23 iunie. Bohun se desprinde de ai săi şi-l atacă pe Bruce care nu era pregătit pentru un duel. Bruce era călare pe un cal obişnuit, nu pe unul pregătit special pentru luptă, protejat de armură, şi nu avea la îndemînă decît o secure. Cu toate acestea primeşte lupta. Cu securea înlătură lancea adversarului şi îl loveşte puternic în spatele coifului, omorîndu-l.

În ziua de 24, Bruce, văzîndu-i pe englezi organizîndu-se în dispozitiv de luptă, consideră oportun să-i atace mai înainte ca aceştia să fi terminat pregătirile. Bruce fusese informat de un cavaler scoţian, care dezertase în timpul nopţii din tabăra duşmană, că englezii se temeau de un atac care să-i surprindă nepregătiţi. În ciuda faptului că, pînă la această dată, infanteria nu îndrăznise să pornească prima la atac, cu toate că oastea scoţiană nu era formată din oameni de meserie, antrenaţi şi obişnuiţi după exerciţii îndelungate să manevreze în chip ideal, Bruce porneşte atacul pe trei coloane, corpul condus de el aflîndu-se în faţă. O parte din cavalerii englezi atacă infanteria scoţiană dar nu reuşeşte să-i rupă rîndurile. Pe aripa dreaptă engleză, Eduard II reuşise să aşeze un corp de arcaşi, în faţa călărimii, şi scoţienii sînt întîmpinaţi cu o ploaie de săgeţi. Regele Robert trimite pe Keith cu cei cinci sute de călăreţi scoţieni şi atacă din flanc corpul de arcaşi, provocîndu-i pierderi mari şi împrăştiindu-l. Keith se retrage pe flanc şi arcaşii scoţieni săgetează, la rîndul lor, călărimea engleză. Pe întregul front, cele trei corpuri scoţiene — Bruce, Moray şi Douglas — angajează lupta cu cavalerimea engleză care nu reuşise să-şi organizeze rîndurile din pricina locului strîmt. Spaţiul practicabil pe care puteau să atace era mic, încît rîndurile din spate erau incapabile să înainteze şi să ia parte la luptă. Infanteria, neputîndu-se mişca din pricina terenului mlăştinos, încearcă să arunce săgeţile pe o traiectorie mai înaltă, dar puţine lovesc pe scoţieni, mai multe pe cavalerii englezi. Lupta se dă de fapt numai pe un spaţiu mic, între primele linii

ale caveleriei engleze şi infanteria scoţiană. Avantajul este de partea scoţienilor, pentru că englezii nu pot şarja, nu se pot retrage, nu pot manevra în nici un chip. Mare parte dintre cei mai de seamă nobili cad, în faţa infanteriei scoţiene ridicîndu-se mormane de cadavre de cai şi cavaleri. În momentul în care regele Robert aruncă în luptă cel de-al patrulea corp al infanteriei scoţiene, englezii nu mai pot rezista. Bruce cere întregii linii scoţiene să atace cu vigoare şi frontul oastei engleze este străpuns. În acest moment, oamenii care însoţiseră trupele scoţiene şi se aflau în spate, la adăpostul pădurii, văzînd că englezii cedează, pun mîna pe lănci de care agaţă lucruri de îmbrăcăminte colorate, şi sunînd din cornuri şi făcînd mare gălăgie simulează un atac din flanc. Englezii, crezînd că este vorba de un corp de rezervă scoţian, sînt cuprinşi de panică şi încep să se retragă în dezordine. Regele Eduard, însoţit de cinci sute de cavaleri, fuge de pe cîmpul de luptă, şi după un mare ocol, îndrumat de un ţăran scoţian, reuşeşte să se salveze. Mare parte din oastea engleză este împinsă în mlaştini şi măcelărită. Niciodată, în istoria medievală a Angliei, n-au pierit atîţia mari feudali ca la Bannockburn. Contele de Gloucester, comandantul avangardei, este ucis şi odată cu el pier încă 42 de baroni şi baroneţi, plus o mulţime de cavaleri de rînd. Contele de Hereford cade prizonier împreună cu 22 de baroni şi baroneţi, de asemenea sînt capturaţi 68 de cavaleri. Cea mai mare parte dintre călăreţii de rînd şi pedestrime a pierit în mlaştinile de la Bannockburn. „În felul acesta, comentează Ch. Omman, s-a încheiat cea mai lamentabilă înfrîngere pe care a suferit-o vreodată o armată engleză".

Regele Angliei şi marii feudali dădeau dovadă, la Bannockburn, de o totală incapacitate ca tacticieni. Deşi superiori numericeşte adversarului, cu toate că aveau un mare avantaj în ceea ce priveşte dotarea cu armament a trupelor, conducătorii oastei engleze s-au străduit să anihileze toate avantajele pe care le aveau, înghesuind o

mare armată între mlaştini, punînd-o în felul acesta în imposibilitatea de a se mişca. Toate greşelile comise de generalii englezi s-au datorat convingerii lor că scoţienii, inferiori numericeşte, lipsiţi de o cavalerie bine înarmată nu vor îndrăzni să atace, îi vor aştepta imobili pe poziţiile ocupate. Punct de vedere cu care Bruce s-a dovedit a nu fi de acord. Sesizînd enorma greşeală comisă de duşman, Bruce a exploatat cu inteligenţă avantajele pe care i le ofereau terenul dar şi prostia adversarului.

Ca şi la Courtrai, la Bannockburn se dovedea că o armată de cavaleri nu este invincibilă. Lecţie dură pentru englezi, dar înţeleasă şi aplicată cu succes de ei în timpul războiului de o sută de ani.

BĂTĂLIA DE LA POSADA

(1330)

Ar putea să pară surprinzătoare introducerea unor bătălii româneşti printre marile bătălii ale lumii. Acest lucru nu s-a făcut pînă acum dintr-o cuminte modestie, dar şi dintr-o cunoaştere nu tocmai exactă a istoriei armatelor, în general, şi a istoriei oastei române în evul mediu, în special. Străinii nu ne cunosc faptele pentru că nu ne ştiu limba, deci cu greu pot pătrunde în miezul problemelor de artă militară românească. Istoricii noştri nu au, pînă acum, o imagine tocmai exactă a organizării noastre militare şi sociale în evul mediu, de aceea, pe unii ignoranţa, în sensul bun al cuvîntului, iar pe alţii prudenţa i-a făcut să treacă peste marile bătălii purtate de români în secolele XIV—XVI. Numai medievistul francez Ferdinand Lot, despre care nu se poate spune că ne-a simpatizat, în lucrările sale, intuieşte la un moment dat valoarea noastră militară. Iată ce afirma Ferdinand Lot, în anul 1932 : «Ne preocupă luptele sterile din Franţa şi Anglia în secolele XIV şi XV. Ceea ce este important pentru istoria europeană, este rezistenţa grecilor, sîrbilor, ungurilor, valahilor, moldovenilor, a ruşilor în cele din urmă, faţă de turci, din secolul al XIII-lea pînă în secolul XVI. Graţie sacrificării „balcanicilor“ şi slavilor din răsărit, civilizaţia occidentală a

putut să continue în Europa occidentală şi de acest lucru nu-şi dau seama în chip suficient germanii, italienii, francezii». Pe lîngă o profundă cunoaştere a societăţii feudale, F. Lot este şi un istoric militar de mare merit. În lucrarea sa despre armate şi arta militară în evul mediu, ţările române nu sînt uitate, autorul reproduce ceea ce a putut să consulte, cu observaţii muşcătore, uneori, la adresa noastră. E un început de integrare a ţărilor române, ca valoare militară, în istoria războaielor. Greul rămîne de făcut de acum încolo. Istoricii români sînt datori să sublinieze, în lucrări bine documentate, importanţa bătăliilor date de noi în evul mediu. Nu este vorba numai de luptele purtate cu turcii, dar şi de marile bătălii care se dau pentru consolidarea Moldovei şi Munteniei ca state de sine stătătoare.

Semnele de întrebare, nedumeririle lui F. Lot trebuiesc înlăturate demonstrîndu-se, în primul rînd, că ceea ce afirmăm noi despre luptele românilor din secolele XIV—XVI se bazează pe izvoare străine. Cei care consultă puţinele lucrări româneşti scrise în limbi de largă circulaţie sînt tentaţi să creadă că aprecierile istoricilor români privind bătăliile date de Basarab, Mircea cel Bătrîn sau Ştefan cel Mare sînt părtinitoare, ele fiind în mare parte inspirate din dorinţa firească a autorilor de a prezenta într-o lumină cît mai favorabilă faptele strămoşilor lor. Această suspiciune la unii istorici străini, dar chiar şi la unii dintre compatrioţii noştri, care au un pronunţat spirit critic, porneşte de la diferenţa geografică dintre ţările române şi vecinii lor : regatul feudal maghiar, regatul polono-lituanian, Hoarda de Aur şi Imperiul otoman. O simplă privire pe hartă ne arată o disproporţie flagrantă între ţările române şi ţările vecine lor. În stăpînirea regatului maghiar intra o parte din Iugoslavia de astăzi, inclusiv cetatea Belgradului, una dintre ţările româneşti — Transilvania —, ea singură mai mare şi mai puternică, prin aşezare, prin dezvoltarea ei economică decît celelalte ţări româneşti, luate în parte.

După uniunea polono-lituaniană de la sfîrşitul secolului al XIV-lea, regatul polon se întinde, la răsărit, pînă la Nipru, Smolenscul făcea parte dintre stăpînirile Jagellonilor, iar prin înfeudarea teutonilor în secolul XV, Baltica forma hotarul de nord al regatului. Moldova, în comparaţie cu acest vecin, rivalizează, ca întindere, cu una din provinciile sau ţările care intrau în componenţa regatului polon. Ca să nu mai vorbim de Imperiul otoman în plină şi continuă ascensiune, mereu în luptă pentru subordonarea ţărilor române, fapt care se va împlini abia în anul 1538 sub conducerea uneia dintre cele mai de seamă personalităţi din istoria turcilor, Soliman Magnificul, şi în momentul maximei sale puteri militare. La această dată stăpînirea turcească se întindea peste nordul Africii, Orientul Mijlociu, iar în Europa ajunsese pînă în inima ei, sub zidurile Vienei. Belgradul şi Buda, mîndrele cetăţi care închiseseră, pentru o vreme, calea înaintării turceşti, deveniseră capitalele unor paşalîcuri. Şi nici acum, după evenimentele din anul 1538, dintre clădirile mărunte ale tîrgurilor noastre nu se ridică minaretele geamiilor cu semilună în vîrf şi nu se aud strigătele muezinilor. Asistăm la o înăsprire a jugului otoman, dar nu la supunerea definitivă a unor ţări care vor dovedi încă suficientă forţă şi energie ca să se ridice cu succes împotriva celor care încercau să le răpească definitiv libertatea.

Luptele, bătăliile care au conservat cel puţin autonomia noastră, continuitatea unei vieţi spirituale şi a unor instituţii statale, în timp ce o parte din puternicii noştri vecini de altădată dispăreau de pe harta Europei, sînt motive de reflecţie. Au fost simple ciocniri sau mari confruntări decisive pentru soarta noastră şi cu adînci repercusiuni asupra civilizaţiei europene ? Aceasta este întrebarea ! Prin includerea unor bătălii româneşti în rîndul marilor bătălii din istoria lumii, încercăm să dăm un răspuns obiectiv ; aspect important în cadrul prezentării noastre, sursele, documentele care servesc la conturarea acestor bătălii nu sînt româneşti, ci străine. De

asemenea, elogiile nu ne aparţin nouă, ci celor învinşi de străbunii noştri. Nu amăgiţi de unele scrieri părtinitoare, datorate cronicarilor români, ci pe baza documentelor şi cronicilor vecinilor noştri vom evoca momentele de glorie din trecutul nostru. Noi putem să le explicăm mai bine prin cunoaşterea amănunţită a organizării militare medievale a ţărilor române, judecîndu-le în comparaţie cu ceea ce se petrece pe plan militar european în evul mediu. În acest sens, se impune de la început o observaţie de principiu : organizarea militară a ţărilor române este fundamental deosebită de aceea pe care o întîlnim în ţările cu un feudalism dezvoltat. Am văzut că, datorită legăturilor personale, de vasalitate, care se stabilesc în cadrul societăţii feudale din apusul Europei, efectivele oştilor acestor state feudale sînt foarte mici, la alcătuirea oastei participînd numai marii seniori cu o parte din vasalii lor. De la Carol cel Mare şi pînă în secolul al XV-lea întîlnim, în mod obişnuit, pe cîmpul de luptă armata de călăreţi a cavalerilor. Sînt şi excepţii, iar două dintre ele le-am amintit mai înainte : e vorba de luptele de la Bannockburn şi Courtrai. Lor li se adaugă luptele elveţienilor împotriva habsburgilor. Constatarea esenţială care se desprinde din cercetarea acestor bătălii : în anumite condiţii, oastea de cavaleri poate fi înfrîntă de pedestrime, care nu posedă armuri de calitatea celor îmbrăcate, în general, de marii seniori şi de vasalii lor.

Dacă, în judecarea valorii bătăliilor date de români în secolele XIV—XVI, unele îndoieli au fost formulate sau numai s-au născut în mintea unora şi pe seama diferenţei de armament dintre români şi adversarii lor, prin exemple aduse din alte părţi ale Europei, cînd pedestrime mai slab înarmată a reuşit să înfrîngă o oaste de elită de cavaleri, devine evident că nici aceste îndoieli nu-şi au un temei serios, ele izvorînd mai mult dintr-o prejudecată care, la rîndul său, s-a format pe baza unei sumare cunoaşteri a istoriei militare europene. Revenind la diferenţa dintre organizarea militară a ţărilor române

și a țărilor feudale, din apusul Europei, amintim, ca trăsătura esențială, obligativitatea tuturor bărbaților, indiferent de condiția lor socială, de a participa la chemarea voievodului, la oaste. Indiferent că este vorba de țăranii liberi sau de țăranii aserviți, toți erau datori să meargă la oaste. Și aici, ajungem la o observație formulată de Marx și Engels : regii din apusul Europei și-au dizolvat ei înșiși temeiul puterii lor : țărănimea liberă, organizată, la începutul evului mediu, în obști sătești, pe care au subordonat-o marilor feudali. Exemplul lui Carol cel Mare este cel mai elocvent. În țările române, voievozii nu comit această eroare, datorită împrejurărilor de politică externă care solicitau o permanentă concentrare a întregului potențial uman de care dispuneau pentru a rezista presiunilor venite din afară, dar și datorită organizării social-economice, în care obștea sătească joacă un rol important în secolele XIV—XVI. La noi, a existat permanent o țărănime liberă, mai numeroasă la începutul existenței primelor țări românești. După aceea, majoritatea covîrșitoare a boierilor români sînt boierii care stăpînesc o jumătate de sat, un sat și două sate, deci avem de-a face cu o boierime mică, supusă domnului. Boierii mari sînt puțini, din rîndurile lor se recrutează mari dregători, ei nu pot să transforme moșiile lor în state autonome, capabile să se opună autorității domnești, așa cum au făcut comiții, ducii și marchizii în cadrul Imperiului carolingian. Boierii mici și mari, care primesc scutiri pentru a-l sluji pe domn cu armele, ori de cîte ori era nevoie, formează ~~temeiul și elita oastei~~ țărilor române. Lor li se adaugă toți aceia care îndeplineau o slujbă pentru domnie, adică funcționarii domnești, care se aflau în toate satele, tîrgurile și orașele din Moldova și Țara Românească. Toți aceștia formau oastea mică, ei erau bine înarmați. Efectivul oastei mici se ridică în secolul al XV-lea la 10 000—12 000 de oameni. O informație care se referă la oastea Țării Românești, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, ne arată că erau 10 000 de oameni cu armuri, o cifră foarte mare pentru epoca res-

pectivă. Pe lîngă oastea mică exista şi *oastea cea mare*, adică oastea în alcătuirea căreia intrau, în momentele de mare primejdie, toţi oamenii capabili să poarte arme. Ştim sigur că efectivul acestei oşti era în secolul al XV-lea de 40 000 de oameni. Puterea ţărilor române a stat deci în capacitatea lor de a ridica un număr foarte mare de oameni pentru apărarea lor.

Toţi călătorii, toţi aceia care au venit în contact cu românii, în evul mediu, laudă calităţile de războinici de care dau dovadă aceştia. Pe lîngă numărul mare de oameni din care erau alcătuite oştile române, ele aveau o calitate : o mare mobilitate, pentru că toţi oamenii se prezentau călări la chemarea domnului. Convieţuirea cu popoare turco-mongole sau vecinătatea cu aceste popoare i-a obligat pe români să se adapteze modului acestora de a se lupta. Ca armament, românii au folosit dintotdeauna arcul, armă neglijată de romani, neglijată de oştile feudale europene, timp de multe secole. Am văzut ce rol important au jucat arcaşii la Hastings, dar lecţia acestei bătălii a fost uitată. În luptele cu scoţienii, englezii îşi dau seama, abia la începutul secolului al XIV-lea, după două înfrîngeri sîngeroase, de importanţa arcului ca armă, de valoarea unui corp de arcaşi pe cîmpul de luptă, care să coopereze cu călărimea. Pe lîngă faptul că românii sînt foarte buni arcaşi, ei au învăţat, dacă mai era nevoie să înveţe, de la popoarele de stepă principii de tactică şi strategie pe care le vor folosi constant în bătăliile date pentru apărarea ţării lor. Victoriile categorice obţinute împotriva tătarilor înşişi ne arată cît de bine stăpîneau românii tactica şi strategia folosită de tătari. Voievozii români s-au dovedit a fi comandanţi de mare valoare. Spre deosebire de şefii de armate feudale din Europa, care erau în primul rînd luptători, voievozii noştri au fost comandanţi în sensul modern al termenului : ei au conceput o bătălie şi au condus-o, participînd personal numai în momente de cumpănă, cînd exemplul personal însemna ridicarea moralului propriilor lor luptători. Asemenea comandanţi de geniu au ştiut să exploa-

teze la maximum avantajele strategice pe care le ofereau țările române : ape, mlaștini și, mai ales, codri necuprinși care acopereau cea mai mare parte a pămîntului țărilor noastre. Organizarea militară a țărilor române, talentul marilor voievozi, valoarea ca luptători a românilor stau la temelia victoriilor obținute de ei, victorii care încununau lupta lor pentru supraviețuire ca popor, pentru libertate.

O primă dovadă a acestor calități, într-o bătălie de mare amploare, pe care o cunoaștem noi, a fost făcută în anul 1330. În acest an, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, încearcă să supună Țara Românească coroanei maghiare. Această acțiune fusese precedată de întărirea autorității regale în Ungaria, de cucerirea nordului Serbiei cu Belgradul, în urma unei bătălii victorioase cu regele sîrb, Ștefan Uroș II, supunerea comitatului Mehadiei și consolidarea autorității regale în Transilvania. În acest efort de întărire a puterii centrale, noul rege angevin întîlnește opoziția unor mari feudali din Banat și Transilvania. În lupta dintre regalitate și marii nobili din Transilvania s-a amestecat și Basarab, pe care regele îl va numi „cunoscutul rival și rebel al nostru". Reușind să-și consolideze autoritatea și în Transilvania, regele se hotărăște să pornească împotriva lui Basarab, cu gîndul să-l înlăture din scaun. Îl îndemnau la această acțiune Dionisie Szecsi, care rîvnea Banatul Severinului, și Toma, voievodul Transilvaniei. Alegerea momentului pentru începerea expediției nu s-a făcut în funcție de obiceiul vechi, după care o campanie începe în mai, cînd este iarba bună pentru cai, ci în septembrie, poate și pentru că, în vară, o parte din oastea lui Basarab fusese înfrîntă la Velbujd. În orice caz, așa cum o mărturisește regele într-un document, expediția s-a făcut cu sfatul chibzuit al tuturor prelaților și baronilor regatului.

Care sînt forțele care s-au înfruntat în anul 1330 este greu de precizat. În *Cronica Pictată de la Viena*, redactată la puțină vreme după evenimentele din anul 1330, ni se spune că regele a adunat o mare oaste. În cronica

lui Dusburg, în care se menționează trimiterea unui corp de oaste ungar în Polonia, se spune că regele „a pornit cu o mare armată" împotriva lui Basarab, iar în documentele cancelariei regale se spune că „am convocat prin edict regal oștirea noastră", sau că a venit în Țara Românească cu o „puternică armată", precizîndu-se, în alt document, că la campania din 1330, a luat parte toată oastea regală. Din documentele prin care regele răsplătește pe nobilii care i-au apărat viața, se vede că au venit sub flamura regală nobilii din Transilvania, cît și din alte părți ale regatului. Sîntem deci în fața unei oști foarte numeroase. Facem această afirmație pentru că organizarea militară a regatului maghiar are două fețe: una occidentală, la chemarea regelui venind marii feudali cu banderiile lor, și alta orientală, o parte din populația regatului bucurîndu-se de scutiri în schimbul serviciului militar. Secuii, de exemplu, sînt oameni liberi și, în schimbul libertății, merg toți la oaste. Cumanii, așezați în sudul regatului, formau călărimea ușoară, înarmată, după moda orientală, cu arcuri. De aceea, în campania din 1330, sîntem în prezența unei oști numeroase, o parte din ea, așa cum o arată și miniaturile din *Cronica pictată*, fiind formată din călăreți cu armuri după moda cavalerilor din occident. Nu ne este cunoscut efectivul oștii românești, putem însă să-l estimăm după rezultatul luptei dar și după miniaturile din *Cronica pictată*. Ca să înfrîngă o armată de cavaleri, era nevoie ca Basarab să concentreze toate forțele militare de care dispunea Țara Românească. În miniaturile *Cronicii pictate* sînt două scene cu lupta de la Posada în care românii sînt prezentați în cojoace și căciuli, aruncînd cu pietre sau trăgînd cu arcul de pe înălțimi. Este o dovadă că țăranii au participat la campania din 1330, întărită de mențiunea din cronica lui Nicolaus de Jeroschin în care se spune că oastea ungară a fost distrusă de gloate. În fața unei armate numeroase și foarte bine înarmate, Basarab se retrage pîrjolind totul în cale. Regele ocupă Severinul, unde-l pune ban pe Dionisie, și pătrunde în Oltenia. Ba-

sarab i-a trimis o solie, promiţînd că va plăti 7 000 de mărci de argint, sumă imensă pentru epoca respectivă, că va plăti o dare anuală şi va trimite pe unul din fiii săi la curtea regelui „numai să vă întoarceţi îndărăt cu pace, îi spune Basarab regelui, şi să înconjuraţi primejdia persoanelor voastre, pentru că dacă veniţi şi mai mult înlăuntrul ţării, nu veţi putea nicidecum să evitaţi primejdia". Avertismentul loial al voievodului român a fost considerat o insultă şi regele i-a spus solului : „Să spuneţi aşa lui Bazarad, că el e păstorul oilor mele şi eu, din ascunzişurile sale, de barbă îl voi scoate". Ascunzişurile s-au dovedit neprielnice regelui. Măsurile luate de Basarab au dus la flămînzirea oştii regale. Caii şi oamenii sufereau de foame. Oastea regală, ajunsă sub zidurile cetăţii de la Argeş, a fost constrînsă să facă drum întors. Pornind pe drumul cel mai scurt care ducea în Transilvania, prin Ţara Loviştei, oastea regală a fost atacată într-un loc strîmt. Iată cum povesteşte regele lupta : „Şi pe cînd ne întorceam înapoi cu oamenii noştri, pe o cale blestemată în veci de Dumnezeu, închisă de ambele părţi cu rîpe ameţitoare, iar înainte unde ea se lărgea era întărită, în mai multe locuri, de puternice prisăci ocupate de mulţime de oameni înarmaţi de ai numitului Basarab, ne pomenim deodată, din toate părţile, cu un atac năpraznic, năvălind asupra noastră şi a armatei noastre cu furie în diferite chipuri şi lovindu-ne cîineşte cu bolovani, cu aruncături de praştii şi cu alte izbituri ameţitoare de loviri sălbatice. Cu săbiile lor lovesc escadroanele noastre înmuindu-şi în sîngele celor ucişi săgeţile şi lăncile lor. Din toate părţile sîntem izbiţi de o ploaie de aruncături, fiind strînşi ca de un zid mişcător. Şi nu era chip să scăpăm nici fugind înapoi, nici mergînd înainte, ci prinşi ca peştii în plasă sau în vîrşe ne zbatem...". *Cronica pictată* reproduce aproape identic documentul regal, precizînd că lupta a ţinut de sîmbătă pînă marţi şi că „a fost aci un cumplit dezastru, căci au căzut o mulţime de ostaşi, de principi şi de nobili şi numărul lor nu se poate socoti...". Dacă acest amănunt l-am fi

aflat dintr-o cronică românească, l-am fi considerat o exagerare firească. Autorul este ungur şi tot el ne înşiră numele unora dintre cei morţi care dovedesc participarea tuturor nobililor din regat, după cum şi faptul că la Posada au pierit „o mulţime nenumărată de cumani". Tot cronicarul ungur ne arată că cei apropiaţi n-au putut să-şi îngroape morţii, din pricina presiunii exercitate de români, fiecare căutînd să scape cum poate. De asemenea, regele însuşi, în ciuda principiilor sale cavalereşti, a trebuit să-şi schimbe hainele cu fiul lui Dionisie, ca să scape cu viaţă. După cum povesteşte regele însuşi, românii au încercat să-l ucidă, dar mai mulţi ostaşi l-au acoperit cu scuturile, iar cei din jurul său au luptat pentru salvarea capului regal. Un tînăr „deasupra căruia zburau paloşele a cinci viteji ostaşi români care se grăbeau mai înainte de toate să ne reteze capul nostru de rege" a reuşit să respingă unul din atacuri pierzînd 25 de oameni, el însuşi primind şase răni grele la umeri şi la cap. În locul regelui a fost ucis „cu mare cruzime" cel care-i purta armele. Mulţi dintre unguri au fost făcuţi prizonieri după cum românii au pus mîna pe multe armuri şi haine de preţ, „pe mulţi bani şi cai cu harnaşamente scumpe pe care le-au prezentat lui Basarab. Cu această ocazie s-a pierdut şi pecetea regală".

Din documente şi cronică se desprind cîteva concluzii semnificative pentru felul în care românii duceau războiul în evul mediu. Strategia : retragere din faţa duşmanului, arderea hranei, otrăvirea apelor, interceptarea celor plecaţi după hrană şi furaje. Înfometarea deci a adversarului, demoralizarea lui. Tactic : alegerea unui loc care să anihileze valoarea unei armate de cavaleri. La Posada a fost ales un loc strîmt, întărit însă cu prisăci (valuri de pămînt şi îngrădituri din lemn) apărate de trupe numeroase. Armata maghiară a fost pur şi simplu încercuită şi atacată din toate părţile cu îndîrjire.

După cum mărturiseşte cronicarul ungur, bătălia s-a încheiat cu un adevărat dezastru pentru oastea feudală maghiară şi reprezintă deci o mare victorie pe care o

obține Basarab I. În afară de confruntările cu tătarii din anii 1222 și 1238—1241, este greu să întîlnim în Europa veacului al XIV-lea o bătălie de proporțiile celei de la Posada. Prin amploarea ei merită să fie așezată alături de marile bătălii din evul mediu. Pe plan strategic și tactic, bătălia din 1330 oferă date noi, neîntîlnite în alte mari bătălii din Europa. Bătălia a rămas necunoscută în Europa apuseană. Regele, în două rînduri descrie cu totul altfel campania din 1330. Scriind papei, Carol Robert de Anjou nu se sfiește să inventeze o luptă victorioasă cu tătarii, după care, întorcîndu-se acasă, a fost atacat mișelește de Basarab. Cea de-a doua versiune, idilic-infantilă, ni-l prezintă pe rege plimbîndu-se pașnic prin Țara Românească și atacat fără nici-o pricină de Basarab.

Adevărul crud se află însă în documentele pe care regele le dă oamenilor care au participat efectiv la campanie și care știau ce s-a petrecut. Din aceste documente se inspiră cronicarul maghiar care vede în victoria lui Basarab pedeapsa divină pentru unul din păcatele omenești : trufia regelui angevin.

BĂTĂLIA DE LA
CRÉCY
(1346)

Bătălia de la Crécy este prima mare confruntare dintre Anglia şi Franţa în lungul conflict care avea să dureze o sută de ani. Cauzele acestui război sînt multiple. Unele ţin de obiceiurile lumii feudale, altele sînt ceva mai profunde. Stăpîni ai sud-vestului Franţei, regii Angliei erau, pentru feudele stăpînite pe continent, vasalii regelui Franţei. Prin aceste posesiuni, Anglia era încă strîns legată de continent, iar Franţa nu reuşea să devină o putere stăpînă pe destinele ei cîtă vreme o parte din teritoriile sale formau apanajul unui rege străin. Pe de altă parte, după slăbirea puterii papale şi fărîmiţarea Imperiului romano-germanic, Franţa şi Anglia deveneau cele mai importante puteri din vestul Europei. Cum fiecare dintre cele două state feudale doreau să-şi mărească puterea într-o zonă geografică în care interesele lor se întrepătrundeau, era firesc să se ajungă la un conflict armat. În 1329, Filip al VI-lea, regele Franţei, solicită lui Eduard al III-lea, ales rege al Angliei în anul 1327, să presteze omagiul datorat suzeranului său. Cererea regelui Franţei este amînată un an. Eduard depune jurămîntul de credinţă ca duce de Aquitania, pair al Franţei şi conte de Ponthieu şi Montreuil. Bunele relaţii se strică însă în 1331, cînd regele Scoţiei,

David Bruce, fiul eroului de la Bannockburn, este înfrînt de Eduard Baliol, iar regele Angliei vine în ajutorul omonimului său. În acest conflict regele Franței îl sprijinise pe David.

La Halidon Hill, în 19 iulie 1333, scoțienii sînt înfrînți de Eduard al III-lea. De data aceasta regele englez alege o poziție întărită, protejată pe aripi, și primește lupta cu cavalerimea pedestrită pentru a sprijini infanteria. Scoțienii, întîmpinați cu un tir susținut de săgeți, suferă mari pierderi și, în clipa în care forța lor de șoc scade, Eduard poruncește cavalerilor să încalece și, șarjînd, rup rîndurile armatei adverse care, în cele din urmă, este pusă pe fugă.

În urma insuccesele în fața infanteriei scoțiene, Eduard recurge la o inovație tactică pe care o aplică în lupta de la Halidon Hill, dar și în luptele din Franța : este vorba de pedestrirea călărimii. Folosirea arcului galic (long-bow) face ca ploaia de săgeți să devină foarte periculoasă pentru pedestrimea care nu avea platoșă, dar și pentru caii cavalerilor. Pentru a limita pierderile provocate de săgeți, cît și efectul lor pe plan tactic, englezii pedestresc călărimea îmbrăcată în armuri, pe care săgețile, de obicei, nu le pot străpunge, creîndu-se în felul acesta o mai mare siguranță pentru pedestrime. În rezervă este păstrată o parte din cavalerie care intervine atunci cînd atacul dușman este respins, cînd ordinea și coeziunea diferitelor corpuri de oaste dispar în timpul luptei. Luptele din Scoția concentrează, pentru o vreme, atenția celor două puteri pînă în anul 1335, cînd, la intervenția papei, se ajunge la un aranjament între Eduard Baliol și David Bruce. În acest timp, papa îl informează pe regele Franței că nu se mai poate organiza cruciada proiectată, și acesta dispune ca flota din Mediterana să vină în Canalul Mînecii. Englezii se tem de o invazie și, în 1336, parlamentul votează subsidii pentru organizarea unei flote puternice, hotărăște ca o armată de uscat să fie pregătită pentru a preîntîmpina orice surpriză. Filip al VI-lea decide confiscarea provinciei Gu-

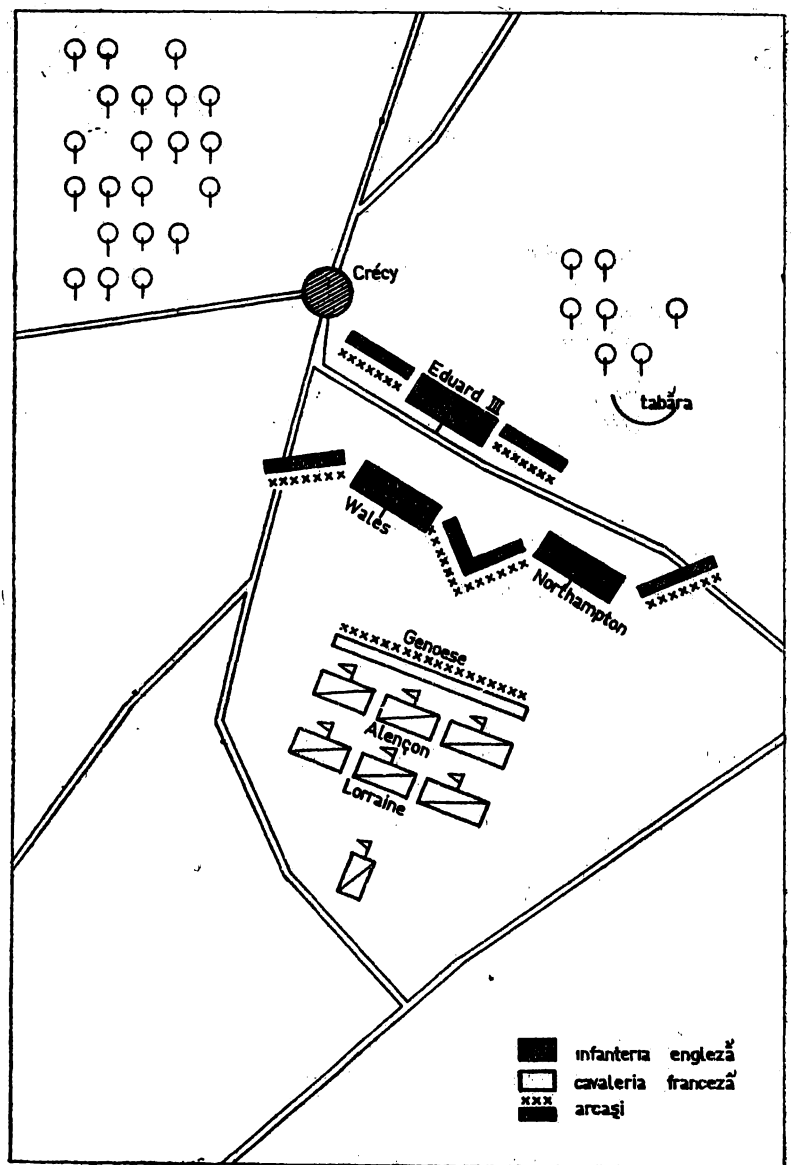

BĂTĂLIA DE LA CRÉCY (1346)

yenne, iar ca răspuns, Eduard al III-lea, la îndemnul lui Robert de Artois, care fugise în Anglia, denunță jurămîntul de credință prestat regelui Franței, pe care-l consideră un impostor, coroana Capețienilor revenindu-i de drept lui, ca urmaș direct al acestora. În 1337 se pune deci problema dinastică ; Filip al III-lea avusese doi fii, pe Filip al IV-lea cel Frumos, care moare în 1314, și pe Carol de Valois, mort în 1325. Filip al IV-lea a avut mai mulți copii : pe Ludovic al X-lea, care moare în 1316, pe Isabela, care se căsătorește cu Eduard al II-lea, din această căsătorie născîndu-se Eduard al III-lea, pe Filip al V-lea, care moare în 1322, și pe Carol al IV-lea, care moare în 1328. Odată cu moartea lui Carol IV, dinastia Capețienilor, care avusese marea șansă ca timp de trei secole să transmită coroana în linie directă, se stinge și, în ciuda faptului că societatea feudală evoluase și concepția despre domnie suferă și ea unele schimbări, în anul 1328 se pune totuși problema dacă femeile au dreptul să moștenească tronul, sau coroana nu poate fi transmisă decît pe linie masculină.

Nobilii francezi îl aleg rege pe Filip al VI-lea, fiul lui Carol de Valois, socotind că dreptul de succesiune trebuie păstrat pe linie bărbătească. Filip era văr primar cu fiii lui Filip cel Frumos, deci și cu Isabela, mama lui Eduard al III-lea. Ultimul socotește însă că el este îndreptățit să moștenească coroana franceză, fiind urmașul direct al lui Filip cel Frumos. Un pretext foarte serios pentru înrăutățirea relațiilor dintre cele două țări, pentru izbucnirea unui conflict armat care avea să absoarbă energia militară a celor două țări, să ducă la devastarea sistematică a Franței.

În noiembrie 1337, episcopul de Lincoln sosea la Paris și retracta în numele regelui Eduard jurămîntul de credință depus de acesta în fața unui uzurpator. Era o provocare la adresa regelui Franței echivalentă cu o declarație de război. Comparînd cele două puteri aflate în conflict, ca populație și ca resurse economice, Franța este superioară Angliei. Populația Franței este socotită la

20 000 000 suflete, în timp ce Anglia nu avea nici patru milioane. Din punct de vedere militar, Franța avea cea mai numeroasă și cea mai valoroasă cavalerime din Europa. Dar, în timp ce autoritatea puterii centrale era recunoscută de toți supușii coroanei engleze, în Franța, în ciuda eforturilor făcute în sensul întăririi autorității regale, cu toate succesele realizate în această direcție, sînt mari principi teritoriali care se sustrag autorității regale, rivalizează cu puterea regală, singura legătură dintre ei și rege continuînd să fie jurămîntul de credință. Dacă ținem seama de faptul că, în lupta pentru moștenirea coroanei franceze, nu se pune problema cuceririi Franței de către Anglia, ci înlăturarea unui suzeran de un altul, care avea drepturi mai mari asupra coroanei, atunci problema războiului dintre cele două părți capătă un aspect pur feudal, cel puțin în aparență. Acest aspect îi îngăduie lui Eduard al III-lea să ducă o politică abilă pentru cîștigarea unor aliați în persoana unor mari principi francezi, în schimbul unor privilegii mai mari, care le asigură independența. Așa se face că, în cursul acestui lung război, o parte din nobilii francezi sînt de partea regelui englez, o altă parte se grupează în jurul casei de Valois, sau trec dintr-o tabără într-alta, în funcție de interesele lor. Triumful regelui englez ar fi însemnat triumful fărîmițării politice a Franței. În locul regatului puternic din a doua jumătate a secolului al XV-lea, Franța ar fi fost un mozaic de state feudale, de principate independente, așa cum devenise Imperiul romano-germanic.

În ciuda faptului că resursele umane și economice de care dispune regele englez sînt mai mici decît cele ale regelui Franței, organizarea militară a Angliei îi îngăduie ridicarea celei mai numeroase armate din Europa apuseană în secolul al XIV-lea. În anul 1345, parlamentul hotărăște ca fiecare persoană care are un venit de cinci lire să întrețină un arcaș, cine are zece lire să întrețină un hobilar (purtător de lance și cal), iar cine are un venit de douăzeci și cinci de lire să întrețină un jandarm

(men-at-arms), adică un călăreț bine înarmat. Fiecare mare feudal era însoțit de cavaleri, scutieri și arcași călări. Richard Lord Talbot avea 14 cavaleri, 60 de scutieri și 82 de arcași ; contele de Oxford 23 de cavaleri, 44 scutieri și 63 de arcași. În momentul în care Eduard se pregătește să treacă pe continent avea 2 400 de călăreți și aproape 10 000 de infanteriști. Pe lîngă aceasta, Eduard spera să obțină ajutorul bretonilor, al unor principi germani — contele palatin, Ludovic de Bavaria — și al unor mari feudali din Țările de Jos ca Hainaut, Guelders, Limburg, Juliers și Brabant.

Ostilitățile încep prin cucerirea insulei Cadsand de către englezi ; în noiembrie 1337, Eduard interzice exportul lînii în Flandra, ceea ce, de fapt, însemna ruinarea țesătoriilor flamanzi (în epoca respectivă țesăturile din Flandra ajungeau pînă la Curtea de Argeș și în Moldova). Flandra, deși se afla sub suzeranitatea regelui francez, încheie o alianță cu englezii. După acest prim succes politic și militar, împăratul Ludovic al IV-lea al Imperiului romano-german îi pretinde lui Filip al IV-lea omagiu pentru feude deținute în cadrul imperiului, îl numește pe Eduard vicar imperial, pentru toate teritoriile de la vest de Rin, și îi recunoaște dreptul de moștenire a coroanei franceze. Luptele încep în Guyenne și în nord-estul Franței. E vorba de simple ciocniri în spirit cavaleresc, de devastarea ogoarelor în jurul castelelor care nu pot fi cucerite, de lupte care se dau, cu succese pentru englezi, între flotele celor doi adversari, de tratative care se duc prin intermediul papei. Cu toate că în 1340 Eduard se proclamase rege al Franței, în 1344 el renunță la coroana franceză, în schimbul unor noi teritorii care trebuiau alipite Aquitaniei, care revenea regelui englez, fără nici o obligație feudală față de Filip al VI-lea. Tratativele eșuează. Eduard trimite în iunie 1345 pe Montfort și pe contele de Northampton în Britania, iar pe contele de Derby în Aquitania. Luptele se dau, timp de un an, în sudul Franței. Între timp sînt luate toate măsurile necesare care să-i îngăduie regelui concentrarea unei armate numeroase și puternice.

La începutul verii, preparativele sînt încheiate şi, în 11 iulie 1346, armata engleză începe traversarea Canalului. Se pare că, la început, Eduard intenţionase să meargă în Aquitania în sprijinul contelui de Derby, dar, pe drum, la îndemnul unui cavaler normand, debarcă în Peninsula Contentin. Contingentele feudale din nordul Franţei aflîndu-se în sud, regele devastează nestingherit Normandia. Faptul că regele Angliei nu începe campania după un plan anume demonstrează incapacitatea strategică a acestuia, dar şi a oamenilor din jurul său.

După Ch. Oman, debarcarea în Normandia nu-şi are nici o raţiune din punct de vedere strategic, iar comportarea ulterioară a acestuia arată că acţiunea lui Eduard nu urmărea nici să transforme Normandia într-o bază de operaţii, ceea ce ar fi fost riscant, spatele său formîndu-l marea, nici să pornească asupra Parisului, pentru a se încorona, nici să-i uşureze sarcina lui Derby, ci „expediţia ia caracterul unei aventuri cavalereşti, sau al unui mare raid de sfidare împins adînc în Franţa ca să-l provoace pe rege". Timp de 28 de zile Normandia este prădată, fără ca vreun castel sau oraş întărit să poată fi cucerit. Echipajele flotei engleze se revoltă şi, din proprie iniţiativă, se îndreaptă cu flota spre ţărmul Angliei. Legăturile lui Eduard cu Anglia erau rupte, situaţia lui, din punct de vedere strategic, este una dintre cele mai critice. Spre sud, ca să facă joncţiunea cu Derby nu se putea îndrepta. Riscă să fie hărţuit şi surprins în cîmp deschis de o călărime numeroasă şi bine înarmată. Nu-i rămîne decît o singură soluţie : să se îndrepte spre Flandra, unde avea aliaţi. Însemna un marş rapid, traversarea a două mari cursuri de apă — Sena şi Somme. Filip al VI-lea lăsase pe fiul său Ioan împotriva contelui Derby şi concentrează o puternică oaste de cavaleri în regiunea Parisului, unde soseşte, şi un numeros corp de arbaletieri genovezi. Regele Franţei ordonă ca podurile de pe Sena să fie distruse. Soarta lui Eduard depindea de existenţa unui pod şi, mai ales, de înţelegerea strategică a lui Filip al VI-lea. Dacă regele Franţei reuşea să-i în-

chidă orice posibilitate de a se deplasa spre răsărit, Eduard era constrîns să accepte bătălia într-un ţinut devastat de el, fără resursele necesare întreţinerii armatei sale.

În fond, totul depindea de viteza de deplasare a celor două armate, viteză pe care şeful fiecăreia trebuia să o imprime în funcţie de obiectivul strategic pe care îl urmărea. Eduard înţelege că se află prins ca într-o capcană şi de aceea părăseşte oraşul Caen la 31 iulie şi ajunge la Elboeuf la 7 august. Podul de la Rouen fiind distrus, se urcă pe malul stîng al Senei în căutarea altuia pînă în apropierea Parisului, devastează totul în cale, şi, la 16 august reuşeşte să treacă Sena la Poissy, pe un pod reparat de oamenii săi. Este un prim succes şi el se datorează, în cea mai mare parte, lui Filip al VI-lea care, în loc să urmărească pas cu pas, pe malul drept, marşul oastei engleze, în mod surprinzător, în momentul în care Eduard se afla lîngă Paris, se retrage la Saint Denis, de unde-i trimite adversarului său o provocare, cerîndu-i să-i fixeze locul şi timpul pentru un duel în cîmp deschis. Oricît l-ar fi tentat pe regele englez o întîlnire cavalerească, situaţia armatei sale îi impunea exploatarea răgazului pe care i-l oferea cu generozitate prostia cavalerească a regelui Franţei. Trecînd Sena, Eduard se îndreaptă în marşuri forţate spre nord-est, dar, ajuns pe malurile rîului Somme, găseşte podurile distruse şi trecerile păzite de francezi. Între timp, Filip pornise pe urmele adversarului, şi era gata să-l ajungă mai înainte ca acesta să poată trece rîul Somme. Situaţia armatei engleze este disperată, aflîndu-se între Somme, mare şi armata franceză. Eduard încearcă să treacă Somme la Abbeville, dar pe malul opus se află un puternic corp de oaste. Norocul îi surîde regelui englez în persoana ţăranului Gabin Agache, care, în schimbul sumei de 100 de galbeni, le arată englezilor un vad mai jos de Abbeville. Întreaga oaste se îndreaptă spre acest vad şi, cu toate că un corp de picarzi încearcă să bareze drumul oastei engleze, cavalerii trec primii, în timp ce arcaşii acopereau traversarea cu tirul arcurilor. În momentul în

care întreaga oaste engleză trece pe malul drept al Sommei, soseşte şi Filip care reuşeşte să captureze numai o mică parte din bagajul acesteia. Cum apa începuse să crească, Filip este constrîns să revină la Abbeville, unde traversează rîul. Serviciul unui ţăran tentat de bani şi marea şansă ca apa să scadă exact cît durează traversarea armatei engleze, sînt cei doi factori imponderabili care-l salvează pe Eduard, coincidenţe greu de întîlnit într-o campanie, la momentul oportun şi într-un timp foarte scurt. Trecerea Sommei se face în 24 august.

În ziua următoare, Eduard se retrage la Crécy-en-Ponthieu. Comitatul de Ponthieu era moştenire a regelui englez, pentru că el fusese dăruit ca dotă Eleonorei de Castilia, soţia lui Eduard I. Aici, în posesiunea sa, cum îşi anunţă oastea, Eduard III se hotărăşte să-l aştepte pe Filip, nu pentru a-şi apăra feuda, ci din raţiuni pur militare. Filip era pe urmele armatei engleze şi avea toate şansele ca în cele trei zile de marş necesare pînă în Flandra, să o ajungă. Armata engleză se afla în marş de peste trei săptămîni ; dacă se mai adăugau alte trei zile, care semănau mai mult cu o fugă, ar fi însemnat un spor inutil de oboseală şi demoralizarea acesteia. De aceea, Eduard îşi alege cu grijă tabăra între Crécy şi Wadicourt, într-un loc împădurit, străbătut de un drum de cîmp care însoţea malul pîrîului Maye.

Tabăra, formată din care şi căruţe, este instalată pe o mică înălţime, pe la poalele căreia trece drumul de la Crécy la Wadicourt. Poziţia armatei engleze este aleasă pe acest drum şi puţin mai spre sud. Flancul drept al armatei engleze era protejat de pădurea de la Crécy, iar flancul stîng de casele şi livezile satului Wadicourt. În spate, acolo unde se afla tabăra, se poate să fi fost o pădure, care nu mai este astăzi, dar despre existenţa căreia vorbeşte Froissart. Locul ales de Eduard nu era propice pentru desfăşurarea unei lupte de cavalerie. Poziţia engleză putea fi ocolită, dar regele englez mizează pe prejudecăţile feudale ale adversarului său. Era convins, şi faptele confirmă presupunerile sale, că odată angajaţi în

urmărirea lui pe drumul care trece pe lîngă pădurea de la Crécy, cavalerii francezi vor considera o rușine să se întoarcă pentru a găsi un alt drum, sau o altă poziție favorabilă lor. În după amiaza zilei de 25 august, Eduard a fixat poziția pe care trebuia s-o ocupe fiecare corp de oaste în timpul bătăliei. Întreaga armată a fost împărțită în trei corpuri. Două corpuri formau prima linie, iar cel de al treilea, în spatele lor, forma rezerva întregii armate. Primul corp, constituind aripa dreaptă, era sub comanda nominală a prințului de Wales, fiul regelui, în vîrstă de 17 ani. Alături de el erau luptători cu multă experiență : contele de Warwick, conții de Harcourt și de Oxford și alții. După Froissart, acest corp cuprindea 800 de cavaleri, 2 000 de arcași englezi și galezi și 1 000 de lăncieri, un total de 3 800 de oameni. Cel de-al doilea corp, sub comanda conților de Northampton și Arundel, cuprindea 800 de cavaleri și 1 200 de arcași. Cel de-al treilea corp, sub comanda regelui, era compus din 700 de cavaleri și 2 000 de arcași. În total, oastea engleză număra 8 500 de oameni. Cavalerii și însoțitorii lor erau pedeștri, formînd o falangă de șapte pînă la opt rînduri adîncime. Arcașii constituiau un fel de aripi ale fiecărui corp. Între cele două corpuri, care formau prima linie, arcașii erau așezați în formă de unghi, cu vîrful în direcția de unde venea atacul. Șarja de cavalerie era primită deci de oameni bine înarmați — jandarmi și cavaleri.

Rostul arcașilor era acela de a lovi din față și din flanc cavaleria dușmană. Ca măsură de precauție, în fața poziției ocupate de arcași, au fost săpate gropi în care trebuiau să se împiedice caii cavalerilor francezi. Regele Eduard și-a ales ca loc de comandă o înălțime, la extremitatea satului Crécy, unde se afla o moară de vînt. Din modul cum este aleasă poziția armatei engleze, din felul în care sînt dispuse diferitele corpuri de oaste, se poate observa drumul parcurs de către englezi în ceea ce privește concepția tactică, față de războaiele din secolele precedente, în timpul cărora asemenea preocupări erau ignorate cu desăvîrșire, dar și față de adversarii lor din

1346. După alegerea poziției, în după amiaza zilei de 25 august, regele oferă o masă bogată conților și baronilor, dă dispoziția ca toată oastea să fie bine hrănită și să se odihnească bine. A doua zi, 26 august, ziua bătăliei, regele ordonă ca oamenii să ocupe pozițiile stabilite în ajun. După care, călare pe un cal alb, trece în revistă, rînd cu rînd, armata, îmbărbătîndu-i pe luptători, cerîndu-le să-și facă datoria de oameni de onoare și — spune Froissart — „el le vorbea astfel, surîzînd atît de dulce și cu o față plină de bucurie, încît cel care ar fi fost cu totul descurajat și-ar fi revenit numai ascultîndu-l și privindu-l". După care, oamenilor li se dă să mănînce și să bea cîte o cupă cu vin. Pînă la apariția adversarului, oamenii își țin coifurile grele și sufocante pe căldura din luna august, cît și arcurile în față, în timp ce ei stau jos. Toate aceste amănunte, neînsemnate la prima vedere, ilustrează încrederea și disciplina care domnea în rîndurile armatei engleze.

Filip al VI-lea, revenind la Abbeville, își trece armata peste Somme și înnoptează acolo, așteptînd ca, a doua zi, întreaga oaste să se concentreze. În tabăra franceză se află un buchet de nume ilustre, o constelație de cavaleri, cum nu se mai văzuse pînă atunci în evul mediu. Pe lîngă regele Franței erau Ioan, regele Boemiei, și fiul său Carol, regele romanilor, viitor împărat, Iacob al III-lea, regele Majorcăi, fratele regelui Filip, Charles de Alençon, nepotul regelui, Ludovic de Blois, Ludovic, contele Flandrei, Rudolf, ducele de Lorena, conții de Aumâle, Auxerre, Sancerre, St. Pol, Dampierre, Beaujeau, Forez, întreaga nobilime din centrul și nordul Franței.

În ziua de 26 august, cînd această oaste strălucitoare de cavaleri se pune în marș „era plăcut să-i privești — spune cronicarul — pe acești seniori atît de frumos îmbrăcați, pe cai minunat împodobiți, cu steaguri multicolore fluturînd în vînt...". Erau cam la 8 000 de călăreți și 4 000 de pedestrași, printre care se distingea un corp de arbaletieri genovezi comandați de Odone Doria și Carlo Grimaldi.

Această splendidă armată de cavaleri se deplasa într-o perfectă dezordine. Regele trimite în față cîțiva oameni în recunoaștere și, cînd aceștia îi aduc vestea că armata engleză se află la patru leghe, în pădurea de la Crécy, se consultă cu Le Moyne de Basle, unul dintre vitejii și înțelepții săi cavaleri. Cavalerul îi arată regelui că oastea lui este răspîndită la mari distanțe peste cîmpuri, că ar fi mai bine să se oprească și să se adune toată lumea la un loc, să se odihnească și să înceapă, în ordine, lupta a doua zi de dimineață. Regele primește sfatul și ordonă trîmbițașilor să anunțe oprirea și adunarea oastei. Dar nimeni nu ascultă de porunca regală. Călărețiii, aflați în primele rînduri, consideră că este umilitor să se întoarcă cu spatele la inamic, iar cei care veneau din urmă nu acceptau în ruptul capului ca ei să rămînă în spate și să nu se afle în primele rînduri. „Și astfel, relatează cronicarul, călărind din mîndrie și invidie, fără nici o ordine, unul în fața altuia, ei călăriră pînă ce-i zăriră pe englezi...“ Froissart vorbește de o ploaie care a căzut în momentul în care francezii ajung în prezența oastei engleze. Întîmplarea a făcut ca arbaletierii genovezi și o parte din arcașii și pedestrașii francezi să se afle într-o poziție destul de avantajoasă, puțin spre aripa dreaptă a escadroanelor de cavaleri francezi. Li se îngăduie acestora să înceapă lupta, în timp ce Contele de Alençon încearcă să pună în linie de bătaie pe cavalerii săi. Tirul arcașilor francezi și al arbaletierilor genovezi este ineficace. În schimb, arcașii englezi fac un pas înainte și aruncă cu putere și în mare viteză săgețile care se abat ca ploaia asupra dușmanului și acestea străpung coifurile, pavezele, armurile ușoare provocînd mari pierderi în rîndurile pedestrimii franceze. Contele de Alençon crede că fuga acestora se datorează fricii, ordonă cavalerilor să pornească la atac, mai înainte ca propria lor pedestrime să se fi retras de pe cîmpul de luptă. Cu sabia în mînă, cavalerii își fac loc doborînd pe arcași și arbaletieri, călcîndu-i sub copitele cailor. Prima șarjă a cavalerilor francezi nu dă nici un rezultat; loviți de săgeți, oamenii și caii se prăbușesc încît „cavalerii din prima formație

(bataille) franceză cad, omorîți sau răniți, aproape fără să-i vadă pe oamenii care-i ucid". Supraviețuitorii sînt uciși de pedestrașii galezi care aveau cuțite lungi, spre disperarea, de după luptă, a regelui englez care nu are posibilitatea să vîndă, pe aur mult, conți și baroni sau scutieri. O a doua șarjă franceză condusă de regele Boemiei, orb, sau pe jumătate orb, al cărui cal este legat de doi cai ai oamenilor săi, reușește să ajungă pînă în primele linii engleze, angajînd lupta pe întregul front. O parte din cavalerii francezi, cei care erau așezați în centrul escadroanelor și scăpau de săgeți, reușesc să șarjeze pedestrimea engleză formată din cavaleri. Lupta se angajează brutal pe aripa dreaptă engleză și Warwick cere regelui ajutor. Auzind că fiul său este teafăr, regele poruncește să nu-i mai ceară ajutor „atîta vreme cît fiul meu va fi în viață și spuneți-le că le cer să-l lase pe copil să-și cîștige pintenii de cavaler. Vreau, dacă e voința lui Dumnezeu, ca ziua de astăzi să fie ziua lui și onoarea să-i revină lui și celor cărora i l-am dat în grijă". Trimite 30 de cavaleri sub episcopul de Durham, păstrează totuși intact corpul de rezervă. Din locul în care se afla, Eduard avea posibilitatea să urmărească evoluția bătăliei în ansamblu. Aripa stîngă engleză respinsese atacul cavaleriei franceze și Northampton se pregătea să atace în flanc pe cavalerii care angajaseră lupta cu aripa dreaptă engleză. Sigur de succes, Eduard le cerea nobililor să-l ducă la victorie pe fiul său care trebuia să-și cîștige pintenii de cavaler într-o confruntare de proporții. Este respins și acest atac, printre victime numărîndu-se și regele Boemiei. Sosește pe cîmpul de luptă și regele Filip, șarjele cavaleriei franceze se succed, dar în dezordine, fără nici o legătură, fiecare grup de călăreți angajîndu-se mai mult la întîmplare. Englezii au numărat cincisprezece atacuri franceze pînă la căderea nopții, cînd bătălia ia sfîrșit. Regele Filip este rănit la gît și, sfătuit de contele de Hainaut, cu greu este scos de pe cîmpul de luptă. În mijlocul nopții ajunge la castelul din Broye. La întrebarea castelanului „cine este acolo ?", regele îi răspunde : „Deschide, aici este norocul

Franței". În noaptea de 26—27 august, armata engleză a rămas pe poziții. În zorii zilei de 27, prin ceață, se puteau deslușI grămezile de cadavre în fața pozițiilor engleze, dar nu se simțea nici o mișcare din partea adversarului. Eduard trimite pe conții de Northampton și Suffolk cu 500 de cavaleri și 2 000 de arcași în recunoaștere. Aceștia dau peste contingentele de cavaleri aduse de arhiepiscopul de Rouen și de Marele prior al ordinului Ospitalierilor, care soseau pe cîmpul de luptă fără să știe nimic despre dezastrul din ajun. Urmează o scurtă încăierare și, cu pierderi grele, francezii se retrag de pe cîmpul de luptă. După această ultimă ispravă, Eduard îngăduie oamenilor săi să rupă rîndurile și să-i prade pe morți. Printre aceștia se aflau, pe lîngă regele Boemiei, ducele Lorenei, conții de Flandra, Alençon, Auxerre, Harcourt, Sancerre, Blois, Grandpré, Salm, Blamont și Forez. Crainicii trimiși să identifice pe morți, numără 1 542 de nobili și scutieri și 10 000 de pedestrași. Cad prizonieri episcopul de Noyon și arhidiaconul de Paris care se aflau din întîmplare printre luptători. Răniți: contele de Aumâle, de Montbéliard și Rosenberg, ultimul murind, din pricina rănilor, peste două luni. Pierderile engleze, după un martor ocular, greu de crezut totuși: doi cavaleri, un scutier, aproape patruzeci de călăreți și arcași și cîteva zeci de galezi.

Bătălia de la Crécy demonstra, de data aceasta într-o bătălie de mai mari proporții decît aceea de la Courtrai, că supremația cavaleriei pe cîmpul de luptă trecuse. Un adevăr pe care nobilii francezi refuză să-l ia în considerație încă un secol de acum încolo. În mîndria lor le venea greu să creadă că armurile lor superbe, îndemînarea lor în lupta individuală pot fi puse pe un plan secundar de o modestă pedestrime. Disprețul nobilului față de omul de rînd era atît de mare încît acesta refuza să înțeleagă adevăruri pe care realitatea i le punea brutal în față.

După bătălie, Eduard se retrage lent spre Calais, pe care-l asediază și-l cucerește exact peste un an, la 4 au-

gust. Este singurul cîştig realizat de regele Angliei pe continent. În ceea ce-i priveşte pe francezi, aceştia nu sînt capabili să ridice o nouă armată decît peste un an, cînd ducele Normandiei încearcă să vină în sprijinul portului Calais. Încercînd să vină în ajutorul aliatului său, regele Scoţiei, David Bruce, pătrunde în nordul Angliei, dar cum Filip nu poate schiţa nici un gest pe plan militar, David este bătut şi făcut prizonier, la 17 octombrie 1346. Armata engleză, ca organizare şi concepţie de luptă, se dovedea a fi cea mai bună din vestul continentului.

BĂTĂLIA DE LA

KULIKOVO

(1380)

Ferdinand Lot enumera pe ruşi printre popoarele care au făcut mari sacrificii pentru salvarea civilizaţiei europene, în secolele XIII—XV. Lupta acestora a fost dusă împotriva popoarelor turcice — pecenegii, uzii şi cumanii —, dar mai ales împotriva tătarilor. După expediţia din anii 1236—1241, tătarii realizează un mare stat în stepele din nordul Mării Negre, ale cărui hotare se întindeau pînă în Asia Centrală. Numele acestei noi construcţii politice este Hoarda Albastră, în izvoarele orientale. Europenii au numit-o, inspirîndu-se probabil din letopiseţele ruse, Hoarda de Aur. O parte din cnezatele ruseşti au fost distruse de Batu-han, ca, de exemplu, cnezatul de Vladimir şi Suzdal, altele au fost cucerite, cum e cnezatul Cernigovului, cnezatul Kievului, iar oraşele mai importante au fost jefuite şi distruse. Numai Novgorodul n-a fost dărîmat, pentru că a recunoscut la timp supremaţia tătară. Pentru supunerea cnezatelor ruseşti a fost nevoie de patru ani (1236—1240). Abia după aceea, tătarii s-au îndreptat spre centrul Europei. Fără rezistenţa eroică a ruşilor, Europa ar fi fost supusă mai înainte de anul 1241, cînd conducătorii hoardelor hotărăsc să se retragă, pentru a participa la desemnarea succesorului marelui han Ogodai. Dar şi după aceea, le-au

trebuit încă 16 ani tătarilor ca să supună complet Rusia, iar după supunerea acesteia, forța și energiile Hoardei de Aur au fost de nenumărate ori absorbite în lupta pentru păstrarea stăpînirii ei asupra poporului rus care a organizat numeroase răscoale împotriva asupritorilor. Odată cu creșterea puterii cnezatului Moscovei, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, au loc lupte importante între acesta și tătarii care nu vedeau cu ochi buni întărirea Moscovei. Între timp, au loc lupte interne în cadrul Hoardei de Aur, care subminează puterea acesteia.

La începutul secolului al XIV-lea Hoarda de Aur se împarte în două state: Kok-Orda și Ak-Orda. Din Ak—Orda făceau parte ținuturile aflate la răsărit de Marea de Aral și de Sîr-Daria. La început, Ak-Orda a recunoscut suzeranitatea hanului din Sarai, capitala Hoardei de Aur. Sub hanul Uzbek (1321—1342), autoritatea acestuia asupra Ak-Ordei este neștirbită, dar după moartea lui, încep semnele de decadență ale Hoardei de Aur. Djanibek, urmașul lui Uzbek, este ucis, în anul 1357, de fiul său Berdibek, faptă cu care mulți dintre nobilii tătari nu sînt de acord, din care pricină încep luptele împotriva noului han, și acesta va fi ucis în cele din urmă în 1361. Pînă în anul 1380 se dau lupte acerbe între tătari pentru moștenirea tronului, perindîndu-se în acest răstimp 25 de hani. În timp ce frații sau copiii și părinții se ucid între ei pentru a lua titlul de han, puterea Hoardei de Aur se destramă. Ținuturile de pe Volga se desprind de sub stăpînirea Hoardei (1362), la fel procedează și alți nobili tătari care se sustrag de sub autoritatea hanului. Mamai, un prinț tătar, căsătorit cu fiica hanului Berdibek, încearcă să refacă unitatea Hoardei, dar întîmpină peste tot rezistența nobililor tătari. La un moment dat existau doi hani, unul stăpînind la răsărit de Volga, altul la apus. Mamai susține pe Abdallah, unul dintre descendenții lui Uzbek, iar după moartea acestuia pe Muhammed-han sau Bulak-han. Acesta din urmă nu mai domnește la Sarai, Ak-Orda dovedindu-se a fi foarte puternică spre sfîrșitul secolului al XIV-lea.

Starea de decădere a Hoardei de Aur era urmărită cu multă grijă de cnezii ruşi, mai ales de marele cneaz al Moscovei, Dimitrie Ivanovici, cunoscut şi sub numele de Donscoi, cneaz al Moscovei la 11 ani (1362).

În acelaşi an, Olgierd, cneazul Lituaniei, îi bate pe tătari şi cucereşte Podolia, iar în 1365 lua şi Kievul. În lupta pentru titlul de mare cneaz al Rusiei, Donscoi îl înfrînge pe cneazul Suzdalului, care obţinuse acest titlu, de la Murid-han, stăpînitorul Saraiului. Reuşita lui Donscoi se explică şi prin aceea că el era sprijinit de Mamai. Marele cneaz ocupă şi Nijni—Novgorodul şi bate în 1366 sau 1367 pe un han tătar care venea de pe Volga. Mamai, temîndu-se de puterea mereu crescîndă a Moscovei, îi sprijină pe cnezii de Tver şi Riazan ca să se opună unificării cnezatelor cu Moscova. În anul 1377, Arabşah, care domnea în regiunea Volgăi, atacă Nijni—Novgorodul, se retrage din faţa armatei ruse şi cînd comandanţii acesteia erau convinşi că tătarii au dispărut, sînt atacaţi fără veste şi înfrînţi, după care, Nijni—Novgorod este ars şi prădat. Mamai însuşi se gîndeşte să treacă la ofensivă împotriva Rusiei şi în 1378 porneşte asupra oraşului Nijni—Novgorod, pe care-l cucereşte cu uşurinţă, dar o armată tătară trimisă spre Moscova este înfrîntă de Donscoi pe rîul Voja. Era prima victorie rusească împotriva tătarilor şi Mamai, dîndu-şi seama de puterea marelui cneaz, organizează timp de doi ani o mare expediţie care avea drept scop supunerea Moscovei. În anul 1380, sub tuiurile lui Mamai se aduna o oaste numeroasă, din care făceau parte călăreţii mongoli şi chiar trupe de mercenari : cerchezi, friazi şi iassi (alanii).

Aflînd de pregătirile lui Mamai, Donscoi fixează ca loc de concentrare al trupelor ruseşti Colomna. Afară de cneazul Riazanului, care mărturiseşte credinţă lui Mamai, ceilalţi cnezi s-au strîns sub steagul lui Dimitrie Ivanovici. Chiar şi cneazul din Tver, rivalul lui Donscoi, a înţeles că în anul 1380 este în joc nu numai soarta Moscovei, ci soarta Rusiei şi a venit şi el cu contingentul său de oaste sub flamura marelui cneaz al Moscovei. Mi-

tropolitul Chiprian i-a îndemnat pe toţi cnezii ruşi să se unească în jurul Moscovei, arătîndu-le cît de importantă era pentru soarta poporului rus lupta care se ducea în anul 1380 împotriva tătarilor. După ce s-au adunat oştile ruseşti, marele cneaz a hotărît să pornească în întîmpinarea tătarilor şi coborînd spre sud, Donscoi a ajuns la rîul Oka, unde face joncţiunea cu trupele marelui voievod Dimitri Timotei Vasilici. În septembrie, Donscoi era la Beruzui, unde soseau şi cnezii lituanieni, în afară de marele cneaz Iagello. Alături de aceştia venea Dimitrie Bobroc, din ţara Volhiniei, războinic vestit, temut pentru forţa şi abilitatea lui.

În ziua de 7 septembrie, Donscoi, care se afla cu oastea lui, pe malul stîng al Donului, primeşte veşti că Mamai se afla în apropiere. Trece fluviul în locul unde se varsă rîul Nepriadva în Don şi îşi alege o poziţie în cîmpia de la Kulikovo. Marele cneaz şi-a aşezat oastea pe mai multe linii. În prima, era un corp de elită (polc), formînd avangarda oastei ruse. În linia a doua, pe centru era marele polc, încadrat de alte două polcuri care formau aripa dreaptă şi aripa stîngă, iar în spatele acestora se afla polcul de rezervă. Flancurile oastei ruseşti erau acoperite de păduri, care nu îngăduiau călărimii tătare să desfăşoare atacuri pe aceste direcţii. Într-o pădurice care se afla pe flancul stîng şi în spate, Donscoi a ascuns un polc sub comanda lui Vladimir Andreevici Serpuhovschi şi a lui Bobroc. Armata rusă era formată din drujinele (cetele) cnejilor şi din miliţie populară.

Mamai şi-a aşezat oastea pe o singură linie. În dimineaţa zilei de 8 septembrie cele două armate se aflau faţă în faţă. Lupta a început prin dueluri personale. Către orele 12, Mamai s-a hotărît să atace. După o rezistenţă îndîrjită, polcul din faţă a fost împrăştiat şi tătarii au atacat marele polc. În momentul în care tătarii erau pe punctul de a străpunge acest polc, Donscoi a atacat cu rezerva şi i-a respins. Un atac tătar pe aripa stîngă rusă a eşuat, pentru că tătarii înşişi au fost atacaţi din flanc şi din spate de polcul lui Serpuhovschi şi

Bobroc. Polcul de pe aripa dreaptă a armatei ruseşti a respins atacul tătar şi a început să înainteze. Călărimea tătară a început să cedeze teren şi, în cele din urmă, s-a pus pe fugă. Ruşii i-au urmărit pe tătari peste 50 de kilometri, pînă la Mecia, hergheliile hanului au căzut în mîinile lui Donscoi.

Decisiv, în lupta de la Kulikovo, a fost modul în care Donscoi şi-a ales poziţia. Tătarii n-au putut să manevreze din pricina pădurilor şi în faţa unei infanterii solide şi a unei călărimi bine înarmate, a trebuit să cedeze. Bătălia din 8 septembrie 1380 marchează declinul Hoardei de Aur şi este prima mare victorie împotriva acesteia obţinută de europeni. „Iar voi toţi, fraţi şi prieteni, a spus marele cneaz întru pomenirea celor căzuţi, creştini pravoslavnici care aţi pătimit pentru credinţa cea dreaptă şi pentru întreaga creştinătate pe cîmpia de la Kulikovo, în veci va fi pomenirea voastră".

BĂTĂLIA DE LA

ROVINE

(1394)

Chemați de împăratul de la Constantinopol să sprijine întărirea autorității imperiale în Balcani, turcii se instalează la mijlocul secolului al XIV-lea la Gallipoli, ca în anii următori posesiunile lor din Europa să progreseze sistematic. În anul 1388, țarul bulgar Sișman jură credință sultanului, iar în anul următor are loc întîlnirea decisivă dintre turci și sîrbi. La Cîmpia Mierlei (Kossovopolje), în anul 1389, oastea feudalilor sîrbi a fost înfrîntă de armata turcă, contribuția esențială revenind corpului de ieniceri, unitate de elită, compusă din arcași pedeștri. Cneazul Lazăr, conducătorul oastei sîrbești, este ucis. Este ucis și Murad, sultanul turc, locul lui luîndu-l Baiazid, supranumit Fulgerul, una dintre cele mai marcante personalități din istoria militară a Imperiului otoman. Se pare că la Cîmpia Mierlei a participat și un contingent de oaste românească. După această bătălie posesiunile turcești sporesc vizibil în sud-estul european prin cucerirea unei mari părți din Serbia și din Grecia. Ștefan Lazarevici, noul cneaz al sîrbilor, devine vasalul turcilor, ca și alți cnezi care mai păstrau o umbră de autonomie. În 1390, Baiazid trimite o oaste care cucerește Vidinul, transformîndu-l în stăpînire turcească, și, în același an, cetele de spahii trec Dunărea și pradă o

parte din Țara Românească. Mircea cel Bătrîn, domn din 1386, dîndu-și seama de pericolul pe care-l prezentau turcii, se amestecă în conflictele care măcinau sudul dunărean și, în 1388, Durostorul (Silistra) se supune, pentru mai multă siguranță, domnului român. În 1390, după cronicile bulgare, Mircea i-a atacat pe turcii care trecuseră Dunărea, „i-a lovit... și i-a nimicit rău și abia au scăpat". În anul 1391, Salonicul este ocupat de turci. Imperiul bizantin era redus la zidurile capitalei, la unele teritorii din jur și despotatul Mistra din Peloponez. În anul 1393, Constantinopolul este asediat, iar mici formațiuni politice din Peninsula Balcanică sînt ocupate treptat, hotarul Imperiului otoman atingînd Adriatica și Albania. În 1393 este cucerit Tîrnovo și Bulgaria este transformată în posesiune turcească. Hotarul Imperiului otoman, după o jumătate de secol de lupte, ajunge pe linia Dunării. Între timp, două state sud-dunărene fuseseră supuse de turci — Bulgaria și Serbia —, iar Imperiul bizantin era mai mult un simbol politic decît o realitate teritorială și militară. Adversari direcți în calea creșterii puterii otomane deveneau Țara Românească și Ungaria. Conducătorii militari și politici ai Imperiului otoman considerau ca primul și cel mai important adversar, Țara Românească. Din rațiuni pur militare. Ajunși la Dunăre, marele fluviu devenea drumul ideal, fără pulbere, visat de orice conducător de oaste din evul mediu și pînă în epoca modernă. Romanii au fost singurii militari care au creat și au organizat o rețea de drumuri în scopuri strategice. Odată cu migrația popoarelor, aceste drumuri dispar treptat. Apele devin drumul cel mai lesnicios nu numai pentru transportul mărfurilor dar și al oștilor. Așa cum remarca Frederic cel Mare, Dunărea constituie, din punct de vedere militar, coloana vertebrală a Europei Centrale și de sud-est. Cine stăpînește Dunărea are posibilitatea să transporte la mari distanțe și cu mai mare ușurință oaste și hrană pentru această oaste, rezerve în oameni și în armament. Imperiul bizantin s-a străduit mereu să stăpînească malurile Dunării de Jos, cale strategică ce-i

îngăduia să atace pe bulgari, pe sîrbi sau pe unguri, barieră unde puteau fi oprite noi popoare migratoare care căutau să se îndrepte spre Constantinopol. Turcii, militari iscusiți, au înțeles importanța acestui drum și, după căderea Bulgariei, obiectivul imediat și cel mai important în planul lor de cucerire deveneau malurile fluviului. Ca să le stăpînească trebuia mai întîi să smulgă Dobrogea de sub stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn și să cucerească cetățile românești de pe malul stîng al fluviului. Pentru realizarea acestui scop, turcii au fost nevoiți să poarte lupte cu domnii români timp de un secol. Semnificativ, abia după căderea cetăților din sudul Moldovei, în anul 1484, începe ofensiva decisivă pe direcția Belgrad—Buda. Există, așadar, un secol românesc de lupte pentru apărarea Dunării, secol decisiv în evoluția civilizației europene. Secolul XV reprezintă răstimpul în care se manifestă din plin progresul intelectual și tehnic care va distanța, în veacurile următoare, Europa de celelalte continente. Renașterea, epocă de înflorire spirituală, considerată ca una din culmile cucerite de spiritul omenesc, se realizează la adăpostul pe care țările române, în primul rînd, îl realizează prin rezistența lor pe linia Dunării. Fără această rezistență este greu de presupus existența civilizației moderne europene. Acesta este sensul mare al bătăliilor cu turcii care încep din anul 1394 și se încheie abia peste un secol, cînd regii unguri sau regii polonі vedeau în Moldova același bastion înaintat al creștinității împotriva ofensivei otomane. Dar acest efort extraordinar pe care l-au făcut țările române n-a fost unicul. În 1359, o parte din oastea de cavaleri polonі atacă Moldova, dar sînt înfrînți în momentul în care traversau o pădure. În anul 1368, regele ungur încearcă să cucerească Țara Românească, dar oastea Transilvaniei este învinsă de pîrcălabul Dragomir, într-un loc mlăștinos, unde românii ridicaseră multe prisăci, în timp ce Vlaicu, domnul țării, se opunea regelui maghiar pe linia Dunării. Bătăliile care se dau în spațiul carpato-dunărean sînt contemporane cu luptele atît de bine cunoscute pe plan european din timpul Războiului de o sută

de ani. Considerîndu-le sub raportul amploarei dar și al rezultatelor, ne dăm seama de valoarea bătăliilor date de români. După lupta de la Posada, am socotit ca reprezentativă pentru eforturile făcute de țările noastre pentru stăvilirea ofensivei turcești, campania din anul 1394, cînd Baiazid, cu toate forțele militare ale Imperiului otoman, cărora li se adaugă vasalii sîrbi, pătrunde în Țara Românească și în 10 octombrie are loc lupta de la Rovine.

După ocuparea de către Baiazid a ținuturilor Aidin, Menteșe și Saruhan, emirii acestora fug la beiul de Kastamanu din Anatolia, convingîndu-l să pornească împotriva lui Baiazid, care, la rîndul său, se pregătea să meargă în Anatolia. Atunci Mircea atacă și jefuiește Cavarna, omorînd mulți turci. În momentul în care Baiazid a aflat de atacul lui Mircea, s-a întors și și-a concentrat oastea la Adrianopol. Achingii din Rumelia au primit porunca să meargă să jefuiască în Țara Românească, iar emirii și ostașii Rumeliei și Anatoliei s-au adunat la Adrianopole. Oastea turcească a lui Baiazid se ridica în jurul cifrei de 40 000 de oameni, cea mai mare parte a ei fiind formată din achingii, călărime ușoară care mergea în dobîndă, și spahii, călărime bine înarmată. Corpul de ieniceri pedeștri formau nucleul acestei oști, cea mai numeroasă din Europa, și cea mai valoroasă, ca organizare și comandament. La chemarea lui Baiazid s-au prezentat regele sîrb Ștefan Lazarevici și cnezii Constantin Dejanovici din Velbujd, Marco Cralevici din Prilep și Constantin Dragașevici, contingentul sîrbo-macedonean ridicîndu-se la 8 000 de oameni bine înarmați. Mircea cel Bătrîn opunea acestei armate întregul potențial militar al Țării Românești : țărani, liberi sau de pe moșiile boierești și mănăstirești, boieri mici, slujitorii domnului și marii boieri, o oaste care se ridica la aproape 30 000 de oameni.

Campania se desfășoară după tipicul românesc. Satele sînt pustiite, femeile, copiii și bătrînii fiind retrași în munți, totul este distrus în calea armatei turcești care trebuie să se deplaseze „prin pădurile de stejar ale țării,

care sînt multe şi acoperă în toate părţile ţara, să nu fie uşor de umbat pentru duşmani şi nici lesne de cucerit", cum relatează cronicarul bizantin, Chalcocondil. Mircea cel Bătrîn, cu oastea de călăreţi urmează pas cu pas oastea turcă, atacînd grupurile care se desprindeau pentru căutarea hranei şi apei. „Ţinîndu-se de urma lui Baiazid — povesteşte Chalcocondil — se lupta într-una cu dînsul în chip strălucit. Şi se zice că, armata fiind în cale, se ţinea strîns în urma ei punînd-o la mare suferinţă şi o aducea în situaţii grele şi nu înceta să-i facă stricăciuni".

La 10 octombrie, pe Argeş, după cum spun cronicarii turci, sau lîngă Craiova, după alte surse, are loc suprema încleştare. Locul luptei este cunoscut sub numele de „Rovine", e vorba deci de un loc mlăştinos şi rîpos. Era o poziţie natural întărită pe care Mircea o alesese cu grijă pentru a opri înaintarea oastei turceşti. Din datele pe care le avem nu ne putem face o imagine exactă despre modul în care s-a desfăşurat bătălia. După cronicarul turc Enveri, a urmat o „luptă crîncenă, ghiaurii, fiind zdrobiţi, şi-au aruncat armele şi uneltele de luptă. Deşi au fost învinşi, ei s-au întors iarăşi, şi s-au aşezat din nou acolo cu multă strădanie". Ar însemna că după o luptă îndîrjită, turcii au înregistrat succese, dar pînă la urmă Mircea a reuşit să restabilească echilibrul pe cîmpul de luptă. Toate mărturiile vorbesc de mari pierderi şi de o parte şi de alta. Cronicarul turc Orudj relatează că „s-a dat o mare bătălie, astfel încît din partea musulmanilor, cît şi din partea ghiaurilor mulţi au fost măcelăriţi; din amîndouă părţile au murit mulţi oameni. Cînd turcii au văzut că oastea ghiaură este numeroasă, cele două oştiri nu s-au despărţit una de alta. Cînd s-a lăsat noaptea, cele două oştiri s-au separat şi fiecare s-a aşezat în altă parte".

În cronica bulgară se spune că „lănci nenumărate s-au frînt atunci şi mulţimea săgeţilor a fost nenumărată, încît văzduhul nu se mai putea vedea de desimea lor". Într-altă parte cronicarul însemnează pe scurt: „...fu război mare cît se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulţimea săgeatelor. Şi mai pierdu Baiazid oastea lui cu totul.

Iară paşi şi voievozi pieriră cu toţi ; atunci pieri Constantin Dragovici şi Marco Cralevici. Aşa se varsă sînge mult, cît era văile crunte".

Moartea cnezilor sîrbi, deplînsă în baladele sud-dunărene, ne arată cît de crîncenă a fost bătălia de la Rovine. După cum mărturiseşte Chalcocondil, unul din paşii turci l-a sfătuit pe Baiazid să ocupe, la căderea serii, o poziţie pe care a întărit-o, poziţie în care Mircea n-a îndrăznit să-l atace pe sultan. Din spusele lui Orudj, cei doi adversari s-au retras în tabăra lor, la căderea serii. Încheierea acestei bătălii este relatată diferit : izvoarele creştine o consideră ca o victorie categorică a lui Mircea, iar izvoarele turceşti sînt ambigui. Două dintre acestea concordă atunci cînd spun că în timpul nopţii, la sfatul unui demnitar, la lumina torţelor, turcii au aruncat în apă cadavrele musulmanilor, după care, cei care au îndeplinit această poruncă pînă în revărsatul zorilor au fugit din acel loc. Vom vedea scopul acestei acţiuni. După ce relatează acest amănunt, Orudj continuă : „După ce musulmanii s-au retras, necredinciosul Mircea a trimis un om la locul bătăliei. Cînd a văzut că nu mai era acolo nimeni, Mircea necredinciosul a venit el însuşi la locul de bătălie şi a văzut zăcînd multe cadavre de-ale necredincioşilor, iar dintre ale musulmanilor nu se vedea nici unul". Mircea se sperie şi fuge. Lăsînd la o parte încheierea suspect de naivă, se desprind două constatări : la adăpostul întunericului Baiazid părăseşte cîmpul de luptă şi se retrage în sudul Dunării. O spun doi cronicari turci, iar alţii acoperă această retragere precipitată în formule poetico-retorice care nu au nimic cu campania, nimic cu istoria militară. Că Baiazid nu se simţea în stare să continue bătălia o arată aruncarea morţilor în apă. Această măsură avea drept scop să ascundă în faţa domnului român pierderile suferite de oastea turcă, să-l impresioneze pe Mircea în sensul renunţării la urmărirea oastei turce. Bătălia de la Rovine se încheie deci cu o mare biruinţă a lui Mircea cel Bătrîn. Această victorie poate fi judecată la proporţiile ei reale abia după prezentarea primei mari

confruntări dintre cavalerii Europei şi armata turcă de la Nicopole din 1396. Esenţial pentru Ţara Românească : în această campanie, Mircea demonstra turcilor că, pentru cucerirea ei, era nevoie de mari şi îndelungate eforturi, că o singură confruntare militară nu putea rezolva această problemă.

La puţină vreme după izbînda de la Rovine, în Moldova este pus domn, cu ajutor polon, Ştefan I. Fostul domn, Roman I, făcea parte dintr-o alianţă mai largă anti-otomană în care intra Ţara Românească şi regatul maghiar. Ştefan I duce însă o politică vădită antimaghiară şi împotriva lui Mircea. Sigismund, regele Ungariei, pătrunde în Moldova, dar este înfrînt de moldoveni la Hindău. Ştefan îl sprijină pe Vlad să ia scaunul Ţării Româneşti şi, ceea ce nu reuşise Baiazid, izbîndeşte Ştefan I şi Vlad printr-o repede lovitură dată pe neaşteptate, cu ajutorul turcesc. Nu ştim cum s-au desfăşurat evenimentele. Probabil că Mircea, neavînd timpul necesar ca să-şi strîngă armata, este forţat să se refugieze în Transilvania. Încercarea lui Sigismund de a-l reînscăuna pe Mircea se soldează cu o nouă înfrîngere pentru rege, la Posada.

În ajunul cruciadei organizate de Sigismund, Ţara Românească era, din păcate, în situaţia de a nu putea concura cu toate forţele la marea bătălie de la Nicopole.

BĂTĂLIA DE LA

NICOPOLE

(1396)

Presiunea otomană crescînd la hotarul de sud al regatului maghiar, regele Sigismund încearcă, printr-o susținută propagandă, să-i atragă pe cavalerii Occidentului european într-o acțiune antiislamică ce urma să îmbrace haina religioasă a cruciadei. În anul 1394, Filip de Artois, conetabilul Franței, sosește la curtea din Buda unde este bine primit, dar trimis împotriva boemilor schismatici. Esențial pentru un cavaler era nu adversarul, ci prilejul de a întîlni un adversar.

Momentul organizării unei cruciade se întîmplă să fie bine ales, în sensul că la începutul anului 1396 se semnează încetarea ostilităților între Franța și Anglia. Turbulenți, transformînd războiul în însăși rațiunea existenței lor, cavalerii, puși pe căpătuială, au primit cu bucurie invitația făcută de regele maghiar, din moment ce în Franța se creau condiții care limitau pornirile lor. Este adevărat că, prin scrierile unor călători pelerini din secolul al XIV-lea, se întreținea un climat spiritual favorabil unei expediții de mari proporții pentru cucerirea locurilor sfinte. Unul dintre cei mai aprigi propagandiști ai organizării cruciadei a fost Philippe de Mézières, care se luptă la Smirna, la Tripoli, pe malurile Dunării, ajungînd să cunoască foarte bine realitățile social-politice din răsări-

tul Europei, din Asia Mică şi din Orientul Mijlociu. El îşi dă seama de greşelile săvîrşite de cruciaţi, explicînd obiectiv insuccesele acestora, şi propune, pentru reuşita unei acţiuni, o *Militia Passionis Jhesu Christi*, un ordin cavaleresc cu o disciplină fermă, în locul dezordinii şi lipsei de disciplină care domnea, în mod obişnuit, în rîndurile unei armate feudale de cavaleri. Contemporanii lui Mézières reţineau din spusele acestuia doar ideea că este posibilă organizarea unei cruciade şi că păgînii pot fi învinşi. Ceea ce depăşea puterea lor de înţelegere — adică organizarea unei armate disciplinate sub conducerea unui singur şef — era lăsat de o parte. La insistentele regelui Ungariei, cei doi papi, de la Roma şi Avignon, emit bule prin care îngăduie şi binecuvîntează o acţiune antiislamică. Celor care mor li se promite iertarea tuturor păcatelor. Regele Sigismund oferă unor nobili francezi şi englezi care merg în pelerinaj în anii 1388—1393, o ospitalitate de natură să deschidă apetitul şi altor cavaleri dornici de glorie şi trai bun din banii altuia. Se duc tratative şi ţările cele mai interesate în organizarea unei expediţii comune antiotomane se arată Franţa şi Anglia. Entuziasmul cel mai mare se manifestă însă în Burgundia, al cărei duce voia să adauge puterii sale reale o aură mistică, capabilă să transforme coroana ducală într-o coroană regală. În anul 1395 se duc tratative la Veneţia, după aceea în Franţa pentru stabilirea itinerariilor şi scopului acestei acţiuni. Nu se discută problema eliberării locurilor sfinte, nici măcar deblocarea Constantinopolului aşediat de Baiazid, ci sprijinirea regelui Ungariei în lupta împotriva turcilor. Ducele Burgundiei obţine, în discuţiile duse la Paris, ca armata de cavaleri franco-burgundă să fie condusă de fiul său, în vîrstă de 24 de ani, contele Jean de Nevers. Ca să ne dăm seama de superba inconştienţă a acestor feudali, de modul în care vedeau ei desfăşurîndu-se expediţia din Ungaria, este suficient să amintim cîteva date mărunte dar semnificative : alaiul lui Jean de Nevers se compune din o sută de oameni ducînd fiecare cîte un cal de serviciu ;

douăsprezece șei de aur ornamentate cu pietre, altele de argint masiv avînd cuverturile cu armele contelui, bătute în aur ; pînza care se punea pe cai era din fire de argint, cu blazonul contelui din aur fin ; alte șei erau din fildeș și dintr-o țesătură verde, cu broderie de aur de Cipru, toate încărcate pe 24 de care. Corturile contelui erau din satin verde, decorate cu armele contelui în aur fin, și formau încărcătura pentru alte 24 de care. În serviciul personal al contelui erau 133 de valeți îmbrăcați în stofă verde, cu broderie de aur. Patru mari steaguri aveau bătută în aur imaginea Fecioarei, înconjurată cu armele Franței, alte șase steaguri mari din argint aveau scrise pe ele numele contelui și deviza acestuia în litere de aur. Trei sute de steaguri mici, bătute în argint, pe care era scris numele contelui completau bagajele lui Jean de Nevers. Ai impresia că acesta se pregătea pentru o paradă strălucită și nu pentru o campanie militară.

La această cruciadă participă cavalerii din Anglia, Germania, Spania și Italia. Drumul urmat de aceștia trecea prin sudul Germaniei sau prin nordul Italiei, locul de întîlnire fiind Buda. De la Buda, o parte din oastea ungară și contingentul transilvănean coboară pe valea Oltului pînă la Dunăre, iar o altă parte, împreună cu cavalerii veniți din Europa, se deplasează pe Dunăre și în dreptul Orșovei coboară pe malul drept al Dunării. În drumul lor pînă în Ungaria cruciații comit multe violențe împotriva locuitorilor care erau de o lege cu ei, iar cînd ajung în țările ortodoxe supuse turcilor, comportarea lor este sălbatică : jafuri, orgii, excese de toate felurile. În zadar preoții încearcă să le aducă aminte că ei slujesc o cauză înaltă, dezordinea și abuzurile nu cunosc nici o limită. Un prim obiectiv pe care și-l propune regele Sigismund este cucerirea cetăților ocupate de turci pe malul drept al Dunării. Cum toamna se apropia, regele își propunea să cucerească Nicopole, după care cavalerii aveau să-și petreacă iarna în cetățile și castelele din Ungaria, urmînd ca odată cu timpul prielnic și cu noi ajutoare venite din

Europa să pornească împotriva turcilor, scopul ultim al campaniei fiind cucerirea locurilor sfinte.

Este cucerit Vidinul, după aceea Rahova. Sub zidurile Nicopolei, cetate puternică, apărată de o garnizoană turcească destul de numeroasă, oastea cavalerilor întîrzie timp de 16 zile. Nu se manifestă nici o grabă în cursul operațiilor, pentru că nu există o conducere unică, capabilă să imprime vigoare și să coordoneze acțiunile întreprinse. Întîrziere fatală, într-o poziție dificilă, pe care cavalerii o ignoră cu desăvîrșire. Se comportă lîngă Nicopole ca și cum parada lor pînă la Dunărea de Jos nu se putea încheia decît prin victorii, decise de simpla lor apariție. Baiazid, se afla cu oastea în jurul Constantinopolului cînd află că armata creștină a pătruns în Imperiul otoman. Reacția sultanului este promptă : toate trupele să se îndrepte prin Adrianopol spre Nicopole. Vasalii sîrbi primeau poruncă să se prezinte în tabăra sultanului. La Tîrnovo, Ștefan Lazarevici face jocțiunea cu trupele turcești. Baiazid trimite înainte spioni pentru a afla numărul dușmanilor, calitatea soldaților. Un detașament de 5 000 de unguri ajunge pînă aproape de Tîrnovo, dar apropierea lui Baiazid îl determină să facă drum întors. La 24 septembrie 1397, Baiazid sosește cu oastea sa în apropiere de Nicopole. Peste cîteva zile se înfruntau într-una dintre cele mai mari bătălii din evul mediu două armate diferit organizate, două concepții despre felul de a purta războiul. Răsăritul se arată superior apusului, Imperiul otoman se afirma ca cea mai mare putere militară din Europa. Această constatare este importantă pentru noi, pentru că ea singură este în măsură să sugereze dimensiunile bătăliilor pe care românii le-au dus împotriva turcilor.

În privința efectivelor celor două armate, izvoarele sunt contradictorii, iar cei care au studiat această bătălie au optat cînd pentru o cifră, cînd pentru alta. Cea mai mică cifră dată de un izvor european armatei cruciate este de 16 000 de oameni, același izvor furnizînd cifra de 200 000 de oameni pentru armata turcă. Un cro-

nicar turc afirmă că Baiazid avea 10 000 de oameni în timp ce necredincioşii numărau 200 000. În alte izvoare occidentale întîlnim pentru oastea cruciată cifra de 30 000, 60 000, 100 000 şi 130 000. Despre turci se dau efective care ajung pînă la 400 000 de oameni. Este greu să te descurci într-un asemenea noian de cifre contradictorii. Unii istorici militari au optat pentru efective mici : 8 000 cruciaţii şi 16—20 000 turcii. Generalul Rosetti, studiind cîmpul de luptă, aprecia că pe platoul unde s-a dat bătălia nu încăpeau mai mult de 10 000 de o parte şi 10 000 de alta, considerînd că Baiazid nu avea mai mulţi oameni decît cifra amintită. Era neglijat însă un amănunt din timpul bătăliei : Baiazid a aşezat pe platoul amintit numai infanteria, păstrînd în rezervă, şi la adăpost de privirile adversarului, restul oastei sale formată din călăreţi, plus contingentul sîrb. Ni se pare prea puţin atunci cînd se afirmă că Baiazid a avut 10 000—16 000 de oameni. Dacă ţinem cont de organizarea oastei otomane, de faptul că în bătălii anterioare şi posterioare bătăliei de la Nicopole oastea otomană se ridică pînă la aproape 50 000 de oameni, este greu de crezut că în această confruntare cu Europa, sultanul s-a prezentat numai cu o parte din forţele sale. Contingentul sîrb a fost evaluat la 8 000 de oameni la Rovine, la 10 000 de oameni la bătălia de la Ankara din 1402. Dacă numai contingentul sîrb se ridică la un asemenea efectiv, şi nu avem nici un motiv să ne îndoim că a fost atît de mare din moment ce intervenţia lui împotriva oastei maghiare decide victoria de la Nicopole, este de presupus că Baiazid s-a prezentat pe cîmpul de luptă de la Nicopole cu o armată de cel puţin 50 000 de oameni. În ceea ce priveşte oastea ungaro-europeană, efectivul ei trebuia să fi fost egal cu acela al oastei turceşti. Rezerve trebuiesc făcute în ceea ce priveşte contingentul cavalerilor veniţi din apusul Europei. După unii autori au fost 8 000 de cavaleri şi scutieri, după alţii numai franco-burgunzii numărau 10 000 de oameni, englezii 1 000, iar germanii 6 000. În lupta de la Crécy n-au participat mai mult de 6 000—8 000

de francezi. Este greu de crezut că aproape toată oastea de cavaleri a Franței s-a deplasat la Nicopole. În bătăliile din secolul al XIV-lea, regele Franței n-a putut prezenta pe cîmpul de luptă mai mult de 2 000—3 000 de cavaleri. Numărul lor la Nicopole trebuie să fi fost foarte mic. Avem, din fericire, cifrele exacte pentru contingentul burgund : 200 de cavaleri, 24 de scutieri, 10 arcași și 20 arbaletieri. Burgundia, aproape o țară, cu veleități de independență, ridică un contingent numeros și nu exagerăm dacă-l considerăm cu puțin mai mic decît cel trimis de întreaga Franță.

Froissart menționează că în lupta de la Nicopole au șarjat 700 de cavaleri. Dacă-i socotim pe scutierii și ceilalți oameni care-i însoțeau cifra nu se poate ridica peste 4 000 de oameni. Grosul forțelor la Nicopole l-a furnizat regatul maghiar. Numai oastea Transilvaniei trebuie să fi numărat cîteva mii de oameni și, cum în campania din 1397 participă întreaga oaste regală, credem că efectivul acesteia nu era mai mic de 25 000 de oameni. La bătălia de la Nicopole a fost prezent și Mircea cel Bătrîn. Este greu de spus cîți oameni a adus cu el voievodul muntean. Schiltberger, un martor ocular, spune că înainte de bătălie, Mircea a luat 1 000 dintre oamenii săi cu care a făcut recunoașterea taberei turcești, ceea ce înseamnă că el avea cîteva mii de călăreți, probabil 8 000—10 000 de oameni.

Dar, decisiv în bătălia de la Nicopole nu au fost efectivele. Philippe de Mézières, partizan înfocat al cruciadei, în momentul cînd a luat cunoștință de modul cum a fost organizată expediția din 1396, i-a și prevăzut sfîrșitul care nu putea fi decît dezastruos. Se înfruntau două lumi profund deosebite pe plan militar. De o parte o adunătură lipsită de coeziune. În ciuda valorii lor personale, marii feudali care veneau din apusul Europei erau incapabili să înțeleagă subordonarea unor porniri individuale interesului colectiv. Fiecare socotea că este dator să se poarte după bunul lui plac. Orice încercare de a-i

încadra într-un plan era echivalent cu o insultă personală. Fiecare voia să se lupte pentru a dovedi cît de viteaz este el, pentru a se acoperi de glorie.

Chiar în fața morții erau incapabili să priceapă că nu ceea ce face fiecare în parte contează, ci rezultatul general al unui efort comun. Considerîndu-se prin definiție superior, nu acceptă calități adversarului. De aceea ei vor să fie primii care încep lupta. Gloria trebuie să le aparțină în întregime. Consideră o rușine și o umilință personală dacă li se cere, în interesul general, să formeze rezerva oastei cruciate. Dacă nu mai au timp să se acopere de glorie ? Foamea de glorie îi face să ceară, să impună, ca ei să fie primii care intră în acțiune. Dacă unul mai înțelept înclină să creadă sfatul cumpănit al regelui maghiar, este socotit un fricos. Să se avînte cît mai adînc în liniile dușmane, să fie primii care atacă, iată singura concepție tactică de care dau dovadă, în nechibzuita lor trufie, acești războinici neînfricați.

De altfel, ei se consideră scutiți de efort intelectual, operație total disprețuită, cultivată numai de oameni de condiție inferioară. Datoria lor este să lupte, să-l răstoarne pe adversar de pe cal, sau să-l despice dintr-o lovitură. Cultivarea forței brutale constituie idealul lor de viață. Cam sărac ideal, mai ales aici, la Dunărea de Jos, unde lipsa inteligenței, chiar dacă este vorba de o inteligență nelustruită prin școală, înseamnă dispariție fizică individuală sau colectivă. O asemenea concepție despre îndatoririle cavalerului pe cîmpul de luptă elimină ideea unui comandant care să conducă lupta. Șef însemnă primul combatant, cel care se aruncă în mijlocul luptei, fără să-l mai intereseze ce se întîmplă în jurul său. Concepție infantilă, cum o numea F. Lot, sau, mai exact, inexistența unei concepții despre comandament. Una din cauzele dezastrului de la Nicopole a fost lipsa unui comandant care să organizeze și să conducă lupta. Nu pentru că nu ar fi existat oameni capabili ! Mîndri cavaleri nu au acceptat un șef pentru că fiecare era propriul său șef. Napoleon spunea : decît o turmă de lei condusă de

o oaie, mai bine o turmă de oi condusă de un leu! La Nicopole n-a fost nici una, nici alta. Ocuparea Vidinului, care se face cu ajutorul lui Sracimir, îi umple de încredere pe cavaleri. La Rahova sînt masacrați fără nici o milă femeile, bătrînii și copiii, iar cei care scapă, promițînd o bună răscumpărare, sînt jefuiți pînă la ultima lețcaie. Succesele mărunte de pînă la Nicopole îi fac pe cavaleri să creadă că expediția lor nu va fi decît o îndelungată promenadă de plăcere pe malurile Dunării, întreruptă din cînd în cînd de cîte o mică ciocnire care să-i sporească și mai mult farmecul, să dea și o notă de aventură acțiunilor întreprinse în țări necunoscute. Sînt convinși că turcii sînt îngroziți în urma succeselor de la Vidin și Rahova, că numai simpla lor apariție va semăna groaza printre necredincioși. De aceea, în timpul asediului Nicopolei o țin într-un chef prelungit, care scandalizează pe cronicarii creștini. În corturile scumpe, împodobite cu picturi, au loc petreceri, ziua amestecîndu-se cu noaptea. Femeile mișunau în tabără, vinurile și mîncarea erau aduse de pe corăbii. Mîndri cavaleri, ținînd cu orice preț să-i uimească pe turci și pe localnici, purtau haine brodate cu mîneci despicate care cădeau pînă la pămînt, iar în picioare aveau încălțăminte cu vîrful lung, pînă la două picioare, uneori și mai mult. Jocurile de noroc, băutura, femeile nu le erau de ajuns și, după cum spune cronicarul, se dedau la excese criminale. Moda extravagantă și petrecerile sînt preocupările esențiale ale cavalerilor pînă la apariția lui Baiazid.

În zorii zilei de 28 septembrie regele Ungariei vine în tabăra cruciaților. În consfătuirea care are loc, regele insistă ca aceștia să formeze rezerva armatei creștine. Le arată avantajele acestei măsuri care ar duce în mod sigur la victorie. Regele dorea ca românii și ungurii, pedestrași sau pedestriți, să formeze prima linie de bătaie. Fiind obișnuiți cu modul turcilor de a se lupta, era de așteptat ca ei să poată susține lupta timp îndelungat, iar la momentul oportun, cînd forțele combatanților erau epuizate, cavaleria occidentală, împreună cu marii feudali unguri,

să atace şi că cîştige victoria. Seniorul de Coucy, despre care Wavrin ne spune că-i plăcea să stea în tovărăşia boierilor români, atît pentru felul lor de a fi, cît şi pentru chibzuiala pe care o arătau în treburile ostăşeşti a aprobat, împreună cu Jean de Vienne, planurile regelui. Conetabilul Franţei, Filip de Artois consideră propunerea regelui drept o insultă şi nu se sfieşte să reproşeze acestuia că în vorbele lui se simte frica şi lăşitatea. Lui Filip de Artois i se alătură Boucicaut şi tineretul. Contele de Nevers îi spune regelui că a străbătut o distanţă atît de mare şi a cheltuit atîtia bani încît i se cuvine lui cinstea să înceapă lupta. Sigismund îi părăseşte pe cavalerii de la care nu reuşise să obţină nimic. Guy de Tremouille îl face fricos pe seniorul de Coucy, care-i răspunde : „Cînd se va da lupta, voi dovedi că nu mi-e teamă, voi duce coada calului meu acolo unde dumneata nu vei cuteza să pui nici botul calului dumitale". Filip de Artois, jignit şi el pentru că seniorul de Coucy luase cuvîntul înaintea lui, consideră că este o trădare să mai aştepte sfatul cuiva. Regele maghiar vrea să-i lipsească de gloria ce li se cuvine aşezîndu-i în spate, în loc să formeze cu ei avangarda şi, fără să mai aştepte părerile altora, îi porunceşte port-drapelului său : „În numele lui Dumnezeu şi al Sfîntului Gheorghe înainte ! Vreau să mă port astăzi ca un cavaler". În dezordine, ceilalţi cavaleri îl urmează sau se pregătesc să-l urmeze. Mulţi dintre ei află abia acum că turcii sînt aproape, o parte erau ameţiţi de băutură. Înainte ca să ajungă pe cîmpul de bătaie comit un act gratuit, cu urmări grave pentru ei : masacrează pe turcii care făcuseră parte din garnizoana Rahovei şi care se predaseră sub jurămînt că vieţile lor vor fi cruţate. Grăbindu-se să ajungă în primele linii, ca să se mişte mai uşor, îşi taie vîrfurile lungi şi incomode de la încălţăminte, gest care pune capăt unei „mode ridicule", cum o considera un om al bisericii. În cea de-a treia oră din zi, cruciaţii reuşesc să se aşeze în linie de bătaie. Amiralul Franţei, care era împotriva

acestei acțiuni, ia steagul în mînă și într-o scurtă cuvîntare le atrage atenția că în ziua respectivă nu vor conta decît pe ei înșiși.

Datorită nesăbuinței manifestată de cavalerii franco-burgunzi, pe cîmpul de luptă de la Nicopole se prezintă, distinct, două armate creștine : una formată din cavalerii veniți din Europa apuseană și alta din trupele ungaro-române. În locul unei acțiuni unitare, bătălia se va desfășura mai mult la întîmplare, în funcție de capriciile acestor feudali trufași, refractari oricărei ordini.

De cealaltă parte se prezenta o armată disciplinată, formată din două corpuri distincte : pedestrime și călărime, fiecare bine antrenat și conștient de valoarea lui, dar și de rostul pe care-l avea pe un cîmp de bătaie. Această armată era dispusă în funcție de teren, de concepția tactică a șefului, cu sarcini precise pe care le va îndeplini prin executarea unor manevre chiar în timpul bătăliei. Conducerea întregii armate se afla în mîna unui singur om, iar acesta fusese supranumit Fulgerul pentru felul în care știuse, în atîtea rînduri, să ducă la izbîndă oștile otomane. Porecla nu și-o desminte nici în 1396. Rapiditatea cu care sosește lîngă Nicopole salvează cetatea care nu avea resurse ca să reziste încă multă vreme și prin prezența lui îi determină pe cruciați să angajeze lupta care decide soarta campaniei. O întîrziere din partea lui, o cît de mică ezitare ar fi însemnat pierderea Nicopolei. În stăpînirea cruciaților, cetatea putea fi aprovizionată din Țara Românească, iar garnizoana găsea oricînd sprijin în oastea lui Mircea, aliatul lui Sigismund. Planurile regelui cad, pentru că Baiazid sosește la momentul oportun. Soluția cea mai potrivită pentru Sigismund și aliații săi ar fi fost să traverseze Dunărea și, în cazul în care Baiazid nu îndrăznea să treacă fluviul, și nu l-ar fi trecut, operațiile puteau fi reluate în anul următor. Această măsură se impunea de la sine dacă se are în vedere poziția delicată în care se afla oastea creștină. Nici Sigismund și, cu atît mai puțin, cavalerii occidentali nu s-au gîndit o clipă la înfrîngere. În calculele pe care

un bun general şi le face înainte de bătălie, intră şi posibilitatea înfrîngerii şi ia măsuri care să limiteze dezastrul. În primul rînd, se asigură drumuri pe care să se poată retrage fugarii şi corpurile de oaste rămase intacte. După aceea, se asigură căile de comunicaţie cu baza de plecare, pe unde pot veni ajutoare în caz de nevoie, sau unde pot fi găsite cu uşurinţă cele necesare celor care se retrag de pe cîmpul de luptă. Am văzut că la Courtrai, flamanzii nu-şi asigură legăturile cu spatele în mod deliberat : riscau totul pe o singură bătălie, pentru că altă soluţie nu aveau, prelungirea campaniei fiind în defavoarea lor. La Nicopole situaţia, din punct de vedere tactic, era fără ieşire pentru cruciaţi, în cazul în care erau înfrînţi. În spatele lor se afla un mare fluviu. Nu există preocupare pentru procurarea cît mai multor bărci, dar chiar dacă le-ar fi avut în momentele de derută n-ar fi folosit prea mult, mai ales că e greu de imaginat o armată retrăgîndu-se în dezordine de pe cîmpul de luptă cu bărcile peste un mare fluviu. Imposibilitatea retragerii, sentimentul vag al nenorocirilor care se pot abate asupra oamenilor în caz de nereuşită vor greva moralul armatei de la Nicopole. Această greşeală elementară — acceptarea unei bătăliii cu spatele la o apă mare — a contribuit şi ea la dezastrul de la Nicopole.

Baiazid, conştient de poziţia critică în care se afla armata cruciată, bine informat despre spiritul care domnea în rîndurile acesteia, ia, metodic, toate măsurile care să-i asigure nu numai victoria, dar şi un ascendent moral care să joace un rol paralizant, în viitor, asupra spiritului de iniţiativă pe plan european. El voia să-i zdrobească mai întîi pe cavaleri, să-i prindă şi să-i suprime. Oastea ungaro-română trebuia învinsă. Dispozitivul de luptă luat de oastea turcească poate fi desprins din relatările pe care le avem despre modul în care s-a desfăşurat bătălia.

După *Chronique du religieux de Saint-Denis*, Baiazid şi-a instalat infanteria pe un platou care se afla la sud de Nicopole. Pedestraşii turci, ca măsură de protecţie, au

bătut în pămînt pari de lemn care aveau vîrful ascuțit îndreptat în direcția de unde avea să vină atacul cavaleriei europene.

Cavalerii se formează în linie de bătaie și pornesc la atac. Mulți cai își frîng picioarele sau se împiedică în parii pe care turcii îi înfipseseră în fața frontului lor. Cavalerii trebuie să curețe mai întîi terenul și după aceea șarjează rîndurile strînse ale infanteriei turcești. După o rezistență, îndîrjită, turcii sunt înfrînți. După ce pedestrimea turcă este respinsă în dezordine, cavalerii se hotărăsc să atace linia a doua formată din călărești. În mod obișnuit, cavalerii, greu înarmați, atacau în formație strînsă, înaintînd încet. Fiind puțini și riscînd să fie învăluiți de un dușman numeros, cavalerii se hotărăsc să nu mai formeze o linie de bătaie, ci să atace impetuos, în grupuri răzlețe, să nu se oprească decît atunci cînd ajung la ultimul rînd al călăreților turci. Sperau ca prin acest atac subit să arunce dezordinea în rîndul dușmanilor și, într-adevăr, acțiunea lor a fost încununată de succes. Dar, în loc să se oprească și să-și refacă rîndurile, cea mai mare parte a cavalerilor s-a angajat în urmărirea turcilor, dispersîndu-se pe cîmpul de luptă. Ajungînd în marginea platoului, abia acolo și-au dat seama că Baiazid are la dispoziție o oaste proaspătă și numeroasă. Sultanul contraatacă cu călărimea formată din spahii și ordonă pedestrașilor să încercuiască oastea de cavaleri care se aventurase într-o acțiune atît de temerară. După această relatare am avea o primă fază a bătăliei în care cavalerii obțin succese împotriva a două linii din dispozitivul inamic. Este unica sursă în care se vorbește de succesele cavalerilor, dar această versiune citită în comparație cu ceea ce ne furnizează celelalte izvoare, vedem că nu se depărtează prea mult de ele. Froissart, alt cronicar francez, spune că Baiazid a așezat pe platou opt mii de pedestrași în prima linie. Amintim că poziția era în așa chip aleasă încît flancurile infanteriei turcești erau acoperite de marginea rîpoasă a platoului. În spatele infanteriei era

o a doua linie care avea un centru şi două aripi. Infanteria avea ordin să deschidă drum prin mijloc cavalerilor retrăgîndu-se treptat spre aripi sau centrul liniei a doua. Cînd cavalerii vor pătrunde adînc în liniile turceşti, cele două aripi urmau să se închidă asupra lor şi să-i încercuiască. Deci, ceea ce credea primul cronicar despre victoria cavalerilor asupra infanteriei turceşti — versiune pe care o întîlnim şi la cronicarul bizantin Ducas — nu era altceva decît o manevră concepută înainte de bătălie şi executată perfect în timpul acesteia. Această bătălie „programată" a fost cu putinţă din pricina unei imprudenţe desăvîrşite manifestată de cruciaţi. Schiltberger, martor ocular la Nicopole, ne informează că, mai înainte de începerea bătăliei, şi credem că este vorba de prima oră a dimineţii, cînd cavalerii încă nu apăruseră pe cîmpul de luptă, Mircea cel Bătrîn i-a cerut îngăduinţă regelui Sigismund să facă o recunoaştere a poziţiilor ocupate de armata otomană. Încuviinţîndu-i-se cererea, Mircea „a luat cu sine o mie de oameni din oastea sa şi a făcut recunoaşterea duşmanului". Rezultatul recunoaşterii : oastea turcă este foarte numeroasă. „Atunci, spune Schiltberger, domnul Ţării Româneşti a cerut să i se îngăduie să dea primul atac ; ceea ce regele încuviinţă foarte bucuros". Din cîte lasă Schiltberger să se înţeleagă, la propunerea voievodului, acceptată de rege, s-a opus Jean de Nevers. Înseamnă că pînă la începutul luptei, Sigismund a mai încercat încă o dată să-i convingă pe cavaleri să accepte planul său de luptă. Una din cronicile franceze îl confirmă pe Schiltberger atunci cînd spune că, în momentul în care cavalerii se aliniau în ordine de bătaie, a venit un emisar regal propunîndu-le să-i lase pe unguri şi pe români ca să atace ei primii, lucru pe care cavalerii nu l-au primit.

Aici, se cuvine o paranteză. Mulţi istorici moderni, pornind de la cronicile franceze şi germane, îi fac pe unguri şi pe români trădători. Mai mult, unul dintre istoricii care a închinat un studiu bătăliei de la Nicopole, afirmă fără nici o ezitare că regele Sigismund le-a pro-

pus cavalerilor apuseni să-i îngăduie ca primele linii să fie formate din români şi unguri, pentru că regele nu avea încredere în ei. Aşezîndu-i între turci şi cavaleri, îi silea în felul acesta să lupte. O asemenea afirmaţie nu se bizuie pe nici un document, pe nici o relatare. Ceea ce pare şi mai bizar, relatarea lui Schiltberger este desconsiderată, tocmai pentru că vorbeşte elogios despre Mircea cel Bătrîn, în timp ce exagerări vădite la alţi cronicari sînt primite fără spirit critic. De ce s-a comis o nedreptate flagrantă la adresa românilor este greu de explicat. Istorici imparţiali au căutat să explice, în funcţie de realităţile militare de la sfîrşitul secolului al XIV-lea, dezastrul de la Nicopole prin lipsa de unitate din lagărul creştin şi prin comportarea anarhică a cavalerilor care au compromis bătălia. Philippe de Mézières, contemporan evenimentelor, prevăzuse înfrîngerea. La fel explică şi alţi cronicari care relatează modul cum s-a desfăşurat bătălia de la Nicopole.

Să urmărim desfăşurarea acesteia pe baza surselor care ni s-au păstrat. Am reprodus o versiune mai înainte. Din spusele altor cronicari sau martori la bătălie reiese că lupta a avut trei faze :

Atacul cavalerilor se desfăşoară aşa cum prevăzuse Baiazid. Sultanul a acceptat o bătălie defensivă pentru că se potrivea foarte bine cu felul în care era organizată şi înarmată oastea sa. Turcii nu aveau o cavalerie greu înarmată. O acţiune ofensivă a cavaleriei turceşti s-ar fi izbit de zidul de fier al cavalerilor europeni. Baiazid se bizuie pe infanterie. Prin măsurile luate înainte de luptă era de aşteptat ca aceasta să provoace pierderi cavalerilor apuseni. Informat în legătură cu starea de spirit din tabăra cruciată, Baiazid se aştepta ca lupta să fie începută de cavaleri, corp valoros şi primejdios în cîmp deschis, căruia nu-i putea opune călărimea turcă uşor înarmată. În luptă cu obstacolele şi cu infanteria turcă era de presupus ca această călărime să sufere pierderi şi să fie dezorganizată. Pentru ca propria lui infanterie să nu înregistreze mari pierderi, dar

și pentru a-i izola pe cavaleri de restul oastei creștine era de dorit ca aceștia să pătrundă cît mai adînc în dispozitivul oastei turce. Așa se explică primele succese ale cavalerilor. Ceea ce pentru unii cronicari a părut ca o victorie, înaintarea cavalerilor era rezultatul unor manevre realizate în chip excepțional de armata turcă. Credem că nu greșim dacă socotim că două linii turcești au fost străpunse de cavaleri : prima linie formată din infanterie, o a doua formată din cavalerie. Relatarea clericului de la Saint-Denis cuprinde deci elemente reale, numai că ceea ce cronicarul pretinde că a fost un succes pentru cavaleri, se dovedește a fi o gravă eroare tactică. Aceștia cad copilărește în capcana întinsă de Baiazid. După ce depășesc linia a doua turcească, ei sînt atacați de cavaleria de spahii, cavalerie de elită, condusă chiar de Baiazid. Am văzut că după ce au depășit infanteria, cavalerii au hotărît să atace în grupuri răzlețe, pentru a acoperi întregul front ocupat de linia a doua turcească. Depășind-o și pe aceasta, s-au trezit în fața unei întregi armate pe care n-o văzuseră. Șocul psihologic a fost teribil. Abia în acest moment și-au dat seama de greșeala comisă, dar era prea tîrziu. Unii încearcă să fugă în lături, alții în urmă, dar primele două linii se închiseseră ca un zid în spatele lor. Atacați din toate părțile, puțini sînt aceia care au mai avut tăria să lupte. Se enumeră rezistența izolată a cîtorva oameni care au știut să moară ca niște adevărați cavaleri. Printre ei se numără amiralul Franței, despre care cronicarul spune că a fost tentat și el să fugă, dar pînă la urmă își revine și piere cu arma în mînă împreună cu oamenii săi. Cei mai mulți însă, înspăimîntați și incapabili să organizeze o cît de mică rezistență, se predau în speranța că vor scăpa cu zile. Oamenii din jurul contelui de Nevers îi primesc pe turci prosternați, implorînd milă, ei care, cu cîteva clipe mai înainte, îi sugrumaseră pe turcii capturați la Rahova. Boucicaut, mereu în fruntea partidei nechibzuiților, se predă, nu are curajul să-și ducă nebunia pînă la capăt. Primul atac dat de creștini s-a

încheiat destul de repede şi lamentabil. Cronicarii din apusul Europei reproşează ungurilor că nu au intervenit, că au dat dovadă de laşitate, într-un moment în care soarta bătăliei putea fi întoarsă în favoarea cruciaţilor. Plîngeri tîrzii, care încearcă să justifice o mentalitate pe care timpul, la Dunărea de Jos, o depăşise. Sigismund ar fi putut interveni dacă acţiunile oastei de cavaleri ar fi fost coordonate cu acelea ale oastei ungare şi române. Atacul intempestiv al cavalerilor se dă fără ca aceştia să ţină seama de aliaţii lor. Ei pornesc la luptă ca şi cum cîştigarea bătăliei era o afacere a lor personală. Nu-i interesa ajutorul, sprijinul pe care ungurii sau românii l-ar fi putut da în timpul luptei. Sigismund trebuie să organizeze oastea într-un dispozitiv de luptă abia după plecarea cavalerilor. Nu se ştie care a fost acest dispozitiv, dar se ştie în mod sigur că Sigismund a pornit la atac mai înainte ca oastea cavalerilor să fie anihilată. Ca să-i despresoare pe aceştia, era nevoie ca să străpungă două linii duşmane, care primesc lupta într-o poziţie bine întărită. Cavalerii trecuseră pentru că li se deschisese intenţionat un drum. Pentru unguri şi români lupta începea cu infanteria turcă, corp de elită, greu de biruit într-o poziţie aleasă şi pregătită cu grijă. În afară de aceasta, atacul ungaroromân porneşte cu un handicap psihologic : înfrîngerea, sub ochii lor, a unei cavalerii ilustre. Oricît de nedisciplinaţi erau aceştia, nu li se poate nega îndemînarea în luptă. Ceea ce avea Europa apuseană mai valoros ca oaste, dispărea sub ochii românilor şi ungurilor. Impresia trebuie să fi fost profundă. Înfrîngerea cavalerilor din pricina nesăbuinţei lor are efecte negative asupra moralului oastei creştine, dar electrizează oastea islamică. Cu toate acestea, lupta se continuă cu îndîrjire de ambele părţi, ungurii, românii, cavalerii germani atacă cu disperare infanteria turcă. Trebuie subliniată valoarea armatei turce în timpul acestei lupte. În timp ce rezervele lui Baiazid încercuiseră pe cavaleri şi duceau lupta pentru exterminarea sau capturarea acestora, res-

tul armatei turce, cu spatele la această acțiune, primea atacul ungurilor și românilor. Greu de întîlnit într-o bătălie la o armată atîta disciplină și încredere în posibilitățile sale de a manevra. În momentul în care victoria părea să încline în favoarea cruciaților se produce lovitura de teatru : din flanc, oastea creștină este atacată de un corp de cîteva mii de călăreți sîrbi, greu înarmați, conduși de cneazul Ștefan Lazarevici. Acest atac neprevăzut decide soarta bătăliei. Burgravul Nürembergului, Hermann, contele de Cilly, marele maestru al cavalerilor din Rodos și mari nobili unguri îl sfătuiesc pe rege să se salveze. Acesta este condus într-o barcă și trecut Dunărea. În rest, urmează o luptă dezordonată, în care grupe de creștini încearcă să reziste încă, mulți fug și mor înecați în Dunăre pentru că nu au loc în puținele bărci, dar și pentru că nu pot să înoate din pricina armurilor. Cifrele cele mai mici date despre pierderile armatei cruciate sunt de 10 000 prizonieri și 20 000 morți. Cavalerii prinși de Baiazid sînt masacrați în prezența sultanului, afară de cîțiva. Capetele lor valorau mult aur și spectacolul, cu călăi plini de sînge din cap pînă în picioare, îl scîrbește pe Baiazid care poruncește încetarea execuțiilor. Lecția dată Europei era cumplită. Ecoul bătăliei ajunge ca fulgerul pînă în Anglia. Clopotele bat pe cuprinsul întregii Europe anunțînd dezastrul în timp ce drumurile acesteia se umplu de cei care reușiseră să scape. Chinurile îndurate răscumpărau, în parte, nelegiuirile comise înainte de bătălie. Impresia sumbră produsă de povestirile acestora în Europa, e de natură să descurajeze pe viitor orice inițiativă de mare amploare împotriva turcilor. Greul cădea pe popoarele de la Dunărea de Jos, cu atîta ușurință nedreptățite de istoriografia Europeană. Mircea a fost acuzat de trădare. Boieri români care fuseseră făcuți prizonieri de turci la Nicopole și scapă din captivitate după multă vreme sînt o dovadă că românii și-au făcut datoria. Pe cei morți nu-i mai știe nimeni. Ca să-i ceri lui Mircea să-i salveze pe niște oameni care singuri

se condamnaseră este o absurditate. O hecatombă românească la Nicopole ar fi însemnat căderea Țării Românești sub jugul otoman, ofensiva otomană ar fi pornit cu forțe sporite de pe linia Carpaților. Asemenea imprudență nu i se poate cere unui conducător ca Mircea, chiar dacă sînt ignorate interesele Țării Românești și se ține seama numai de cele europene. Dispariția cavalerilor a afectat familiile lor, dar nu și forțele militare ale Franței, Angliei, Imperiului romano-german. O catastrofă pentru oastea lui Mircea ar fi avut repercusiuni mai mari. Să nu se uite că în anul următor, Baiazid, pentru a nu da răgaz lui Mircea să organizeze o mare rezistență — relatarea se află într-o cronică turcească — trece Dunărea, dar este înfrînt de Mircea.

Pe plan militar, Nicopole marchează linia care desparte două moduri de organizare militară și, ceea ce este mai important, două mentalități profund deosebite despre felul cum trebuie gîndită, dată și condusă o bătălie.

Cum se explică victoriile lui Mircea împotriva turcilor pe pămînt românesc și rolul lui mai puțin însemnat la Nicopole? Oastea țărilor române nu era o oaste pregătită pentru lupte ofensive. Pentru asemenea acțiuni ar fi fost necesar ca o mare parte a ei să fi fost înarmată excelent, adică să fi fost alcătuită din călărime greu înarmată. Exista o asemenea călărime care forma elita oastei țărilor române, dar era puțin numeroasă, cel mult 10 000 de oameni. Aveau armuri dar nu toți. Erau obișnuiți să lupte călare, cu o călărime înarmată ca și ei. Luptau foarte bine pedestru. Cu o asemenea oaste nu se puteau întreprinde acțiuni ofensive de mari proporții. Restul oastei era format din țărani, care nu aveau armuri, care nu erau pregătiți să ducă lupte în afara hotarelor, care trebuia, în primul rînd, să producă hrana, deci nu puteau fi rupți pentru multă vreme de ogoare. Slăbiciunile oștilor noastre medievale erau compensate de inteligența cu care erau conduse și de poziția pe care știau să o aleagă și să o pregătească din timp, poziție ce anihila

armamentul adversarului în cazul oștilor feudale polone și ungare, sau superioritatea numerică a turcilor.

Am insistat asupra bătăliei de la Nicopole pentru că aici se înfruntă două lumi, două mentalități despre arta războiului. Prin comparație, se poate vedea superioritatea armatei turce ca organizare și comandament. În felul acesta ne dăm seama mai bine de valoarea bătăliilor date de români împotriva turcilor.

BĂTĂLIA DE LA
ANKARA

(1402)

După bătălia de la Nicopole Baiazid vizează, în primul rînd, cucerirea Constantinopolului. Sultanul dorea să cucerească oraşul de pe malurile Bosforului pentru a scăpa de un adversar care stînjenea legăturile din partea asiatică şi partea apuseană a Imperiului otoman, dar şi pentru a-l transforma într-o reşedinţă imperială. Constantinopolul era un mare oraş, important din punct de vedere economic, dar pe lîngă aspectul demografic şi economic, el avea şi o situaţie excepţională din punct de vedere militar. Strategic, era o bază de operaţii ideală : port cu ieşire la Marea Mediterană şi Marea Neagră, avea posibilitatea să ofere adăpost unei flote puternice cu ajutorul căreia puteau fi deplasate uşor armate spre coastele Greciei, dar şi în Asia Mică sau pe ţărmul de vest al Mării Negre ; avea, mai ales, ziduri puternice, ziduri care reuşiseră să reziste secole de-a rîndul, începînd de la Attila şi pînă la Baiazid I, oricăror încercări de cucerire. De aceea, Baiazid voia cu orice chip să cucerească această cetate-oraş, pe care puterile europene, la cererile disperate de ajutoare venite din Constantinopol, nu-l puteau salva pentru că nu găseau nici mijloacele financiare şi nici forţa militară capabilă să-i înfrunte pe turci. Împăratul şi patriarhul, deci puterea temporară

și spirituală încercau să salveze cîte ceva din propria lor situație prin tratative secrete duse cu sultanul, în timp ce parte din populația înfometată fugea la turci. Baiazid îi somează pe conducătorii Bizanțului să predea orașul în schimbul unei provincii. În caz de refuz, toată populația orașului va fi trecută prin ascuțișul sabiei.

Împăratul Ioan al VII-lea cerea, la 1 iunie 1402, ajutoare din Europa. Cetatea era la capătul puterilor. Cîteva luni în plus și Baiazid ar fi intrat în orașul lui Constantin. În acest moment de criză, cînd totul părea pierdut, apare salvarea nu numai pentru Constantinopol dar și pentru Europa în general, în persoana unuia dintre cei mai mari dar și dintre cei mai cruzi cuceritori : Tamerlan. Născut în Transoxiana, nu departe de Samarkand, socotindu-se urmaș al lui Ginghiz-han și năzuind să reconstituie imperiul acestuia, Tamerlan cucerește Persia, Afganistanul, ajunge la Damasc și dincolo de Indus semănînd peste tot teroarea și pustiul. Orașele refăcute sub urmașii lui Ginghiz-han sînt transformate în ruine, populația este masacrată sistematic și din craniile victimelor se ridică piramide care străjuiesc apocalipticul sfîrșit al unor mari și înfloritoare centre urbane în care era concentrată viața economică și artistică din Asia Centrală pînă la Marea Roșie, din Asia Mică pînă la Delhi. Nimic nu rezistă acestui uragan, mînat de un geniu militar cum rar se întîlnește în istorie. El visează să transforme Samarkandul în cel mai mare și cel mai frumos oraș al lumii, orașul pe care, cu două secole mai înainte dar și după aceea, poeții și cronicarii îl cîntau pentru așezarea și pentru frumusețea lui, dar această himeră absurdă îl face să distrugă fără noimă, pe o vastă arie geografică, o civilizație clădită cu trudă de mai multe generații. Și, cu repercusiuni fericite pentru Europa Tamerlan dă lovituri care zdruncină sau opresc pentru un timp creșterea puterii unor popoare de aceeași credință cu el, de rasă apropiată. Hoarda de Aur este înfrîntă într-o luptă de mari proporții, alături de care ciocnirile din Europa occidentală par niște jocuri de

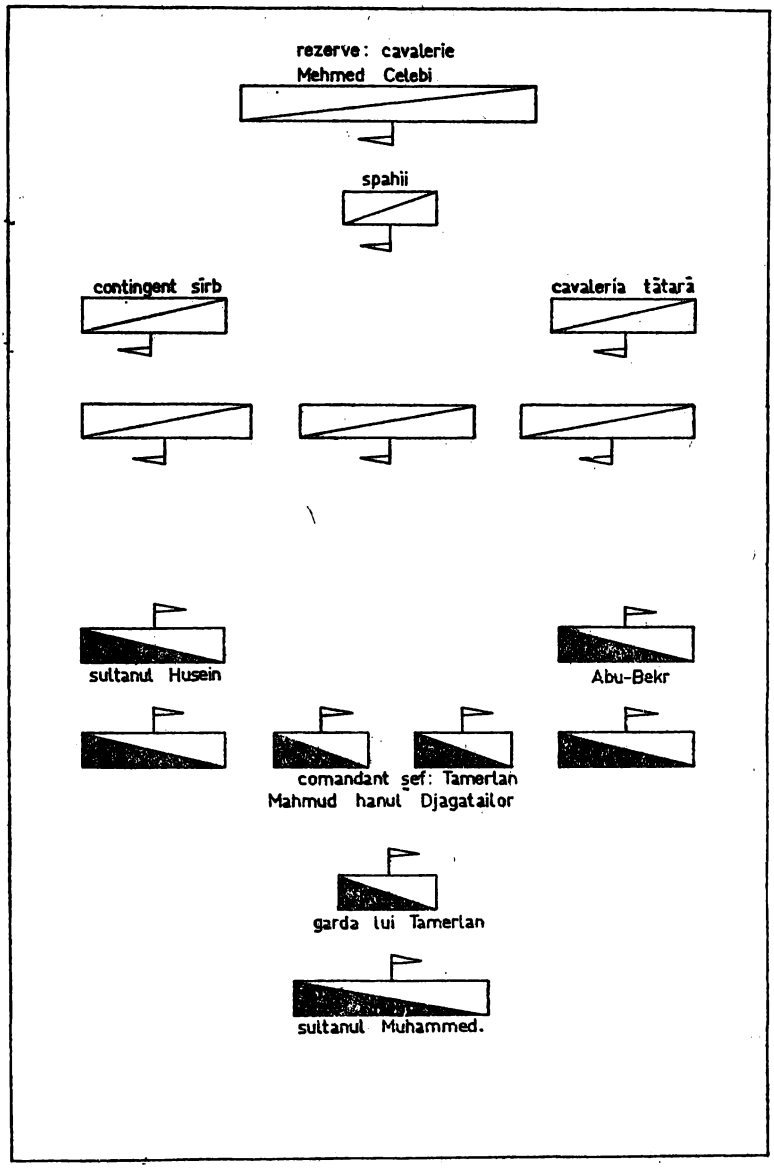

BĂTĂLIA DE LA ANKARA (1402)

copii. Sarai-ul, capitala hoardei, oraș ale cărui ruine pot fi ghicite pe o suprafață de 96 de kilometri pătrați, este distrus de Tamerlan și dispare de pe hartă. Un oraș imens, civilizat, cu canalizare și lacuri frumoase cu havuzuri și jocuri de ape, făcute să încînte ochiul, alături de care Roma sau Parisul păreau aglomerări haotice și murdare, este transformat în ruine și, odată cu dispariția lui, puterea Hoardei este săpată din temelie. Cu toate că tătarii vor continua să constituie secole de-a rîndul o amenințare, ei nu vor mai avea vigoarea să stînjenească dezvoltarea statelor europene vecine lor. Cea de-a doua faptă în folosul Europei a fost lovitura asupra Imperiului otoman. Ajungînd prin cuceririle sale pînă la hotarul stăpînirilor lui Baiazid era firesc ca cei doi cuceritori să încerce să rezolve stăpînirea unei părți din Asia în favoarea lor. Aidoma crezului politic al lui Ginghiz-han, Tamerlan se conduce după principiul : „Din moment ce nu există decît un Dumnezeu în cer, nu trebuie să fie decît un singur stăpîn pe pămînt". Pămîntul înseamnă în primul rînd Asia. Este interesant că nici după supunerea Hoardei de Aur, Tamerlan nu s-a gîndit nici o clipă să cucerească restul Europei. După ce supune Asia Mică și Orientul Mijlociu, gîndurile lui se îndreaptă spre India și China, este tentat deci, de spațiile vaste pe care i le oferă marele continent, în visurile lui de mărire se vede stăpînul numeroaselor popoare, care, în timpul domniei lui dețineau nenumărate bogății și produceau cele mai multe și rafinate bunuri de consum, cunoșteau o civilizație a cărei strălucire depășea civilizația europeană.

După supunerea Caramaniei, Amasiei și Tokat-ului, între 1398—1399, Baiazid cucerește orașul Sivas. Ajungînd în hotarul stăpînirilor lui Tamerlan, Baiazid îl silește pe emirul Erzerumului, vasalul lui Tamerlan, să-i jure credință (1400), sprijină răscoala armenilor și georgienilor, intră în legătură cu sultanul Egiptului care refuzase să se supună lui Tamerlan, sprijină o răscoală la

Tabriz. Toate acestea aveau loc în momentul în care Tamerlan se afla în India. Revenind la Samarkand află de noua coaliție și de încercările făcute de Baiazid pentru subminarea stăpînirii timuride în Orientul Mijlociu. Îndrăzneala lui Baiazid i se pare o obrăznicie. Este adevărat că acesta ducea războiul sfînt în Balcani, împotriva creștinilor, dar amestecul lui, într-o zonă geografică aflată sub influența sau sub stăpînirea efectivă a lui Tamerlan, îl face pe acesta din urmă să se gîndească la o expediție de pedepsire a sultanului temerar. La aceasta era îndemnat de solii venite din Europa. Împăratul Constantinopolului, Veneția, regele Franței, neavînd ei înșiși mijloacele necesare și fără să se gîndească la urmările ceva mai depărtate ale actului lor, îi cereau marelui sultan să distrugă puterea otomană. Tamerlan îi cere lui Baiazid să-i predea pe unii emiri care se răsculaseră împotriva lui și, în același timp, să renunțe la orice intenții ofensive spre răsărit. Recunoscînd supremația lui Tamerlan, care era urmașul lui Ginghiz-han, deci prinț de rasă pură, nu ca Baiazid, în vinele căruia curge sînge creștin, acesta din urmă trebuia să se mulțumească numai cu cuceriri pe seama creștinilor din Europa. Baiazid nu acceptă condițiile lui Tamerlan și ultimul, în 1400, după ce recucerește cetăți care se aflau la hotarul celor două puteri, pătrunde în Imperiul otoman și cucerește Sivas. Cu toate că zidurile cetății erau foarte puternice, amplasate pe rocă, Tamerlan ridică platforme mai înalte decît turnurile ei, bombardează orașul și cu 10 000 de prizonieri, sub conducerea inginerilor, sapă în așa fel încît, la un moment dat, o parte din zid cu turnuri cu tot se afla suspendat pe bîrne uriașe. Dînd foc acestor bîrne, zidul orașului s-a prăbușit ; locuitorii trimit solie ca să ceară îngăduința cuceritorului. 4 000 de spahii care apărau citadela primesc asigurarea că vor fi cruțați. Devenit stăpîn al Sivasului, cetatea este jefuită, locuitorii uciși sau exilați în răsărit, cei 4 000 de spahii sînt înmormîntați de vii (august 1400). Constantinopolul, aflat la capătul puterilor, este salvat.

Baiazid este forțat să-și concentreze întreaga-i putere în Anatolia. Dar, Tamerlan renunță la intenții ofensive spre apus, pentru că sultanul Egiptului era cu o mare oaste în Siria, iar Bagdadul se ridicase împotriva stăpînirii timuride. Tamerlan se afla într-o poziție centrală față de adversarii săi. De Baiazid îl despărțeau 1 000 de km. Se decide să pornească împotriva mamelucilor egipteni, să cucerească cetățile Siriei și Bagdadul. Abia după aceea intenționa să revină împotriva lui Baiazid.

Cetățile se supun la apariția lui Tamerlan iar în octombrie, lîngă Alep, oastea mamelucă este dispersată, Alepul, Damascul se supun cuceritorului. Damascul este jefuit, pentru că apărătorii citadelei nu vor să se supună, piramidele formate din capetele celor uciși încing zidurile cetății, în timp ce 800 de cămile încărcate cu aur și argint iau drumul Samarkandului. Tamerlan discută cu reprezentanții dogmei islamice rațiunea și justețea acțiunilor sale, care nu puteau fi decît drepte și plăcute lui Allah. Bagdadul are aceeași soartă și este cucerit în iulie 1401. O sută douăzeci de piramide, din nouăzeci de mii de cranii, străjuiau ruinele orașului celor *O mie și una de nopți*. Bogățiile, precum și cîteva sute de meseriași sînt trimiși la Samarkand. Poeților, savanților li se dau cai sau măgari ca să poată găsi în altă parte adăpost. Bibliotecile cu manuscrise arabe în care fusese tradusă înțelepciunea antică dispăreau. Opera de distrugere sistematică transforma Siria și Irakul în țări incapabile de rezistență militară. Acum, Tamerlan se putea întoarce împotriva lui Baiazid care, între timp, recucerise Sivas și înaintase pînă pe malurile Eufratului. Într-o scrisoare plină de insulte, Tamerlan îi amintește sultanului otoman că e fiu de barcagiu, stăpînul unei țări mici. Îi cere să nu fie mîndru și să nu creadă că izbînzile lui se datorează valorii sale. „Crede-mă, îi scria Tamerlan, tu nu ești decît o furnică, nu căuta să te lupți cu elefantul, pentru că vei fi strivit : porumbelului care se împotrivește șoimului i se mănîncă capul. Un prinț mic ca tine, cum poate să se măsoare cu noi ? Lăudăroșenia ta n-are va-

loare, se știe că un torcoman n-are minte! Dacă nu urmezi aceste sfaturi, te vei căi". Răspunsul lui Baiazid este tot atît de injurios, precum fusese scrisoarea lui Tamerlan. Fulgerul nu dorea decît să se măsoare cu acest „cîine sîngeros" care venea din stepele Asiei. 1402 este anul în care cei doi generali de aceeași origine turcică, crescuți la școala războiului care se inspira dintr-un fond comun de tradiții militare, se înfruntă în cea mai mare bătălie a secolului, într-una dintre cele mai mari bătălii din lume.

Valoarea armatei turcești se dovedise în luptele cu popoarele din Balcani, în bătălia de la Nicopole. În anul 1402 această armată înfruntă o oaste asiatică numeroasă, condusă de un general de geniu. Față în față se află forțe de proporții egale, conduse de oameni al căror talent este sensibil egal. De la Tamerlan s-au păstrat sfaturi militare. Se spune că ar fi apocrife. Indiferent dacă au fost scrise sau nu de mîna lui Tamerlan, ele rezumă o experiență militară trăită de acesta și de urmașii lui. Pentru a ilustra diferența care există între gîndirea militară europeană și cea asiatică, este suficient să reproducem numai pasajul referitor la rolul comandantului: „Este de cea mai mare importanță ca șeful să nu acționeze sub imperiul mîniei sau al unei porniri violente; el trebuie să conducă toate mișcările trupelor sale; cînd e silit să ia parte personal la luptă, s-o facă fără să se expună prea mult, pentru că moartea generalului produce un efect funest; ea reînvie îndrăzneala dușmanului din care pricină este de datoria comandantului să conducă operațiile cu abilitate și prudență, fără să se pripească, pentru că temeritatea este fiica diavolului".

Concepție modernă, spre deosebire de concepția infantilă a cavalerilor europeni.

Tamerlan pregătește cu grijă campania din anul 1402. Drumurile, posibilitățile de aprovizionare sînt cercetate în amănunt. În 16 aprilie 1402, Tamerlan intră în campanie. Oastea lui se deplasează pe două coloane, joncțiunea acestora efectuîndu-se dincolo de hotarul Imperiu-

lui otoman, la Erzerum. Emisari sînt trimişi la Sivas, Kayseriye (Caesarea) şi Malatya ca să le ceară supunerea, promiţîndu-le libertăţi în schimbul unei alianţe militare. Armata timuridă înaintează spre Sivas, unde Tamerlan intră fără să întîmpine nici o rezistenţă. Aici îşi odihneşte oastea şi organizează o trecere în revistă în prezenţa solilor lui Baiazid. Din zori pînă la amiază trec escadroane, fiecare avînd o culoare distinctă, începînd de la steaguri pînă la îmbrăcăminte şi harnaşamentul calului. Douăzeci de emiri din Asia Centrală, din Kurdistan, din Seitan, din Afganistan se aflau în oastea lui Tamerlan.

Oastea era împărţită în tumane, fiecare de cîte 10 000 de oameni, organizare datînd din vremea lui Ginghiz-han. Corpurile de cavalerie sînt înarmate diferit. O parte au cuirase din metal, altele au cămăşi de zale. Durata defilării trupelor lui Tamerlan este importantă pentru că pe baza ei se pot face estimări în legătură cu efectivele acesteia. Cronicarii dau cele mai fanteziste cifre mergînd de la modesta sumă de 200 000 pînă la 1 400 000 de oameni. După toate posibilităţile, oastea lui Tamerlan, în momentul intrării în campanie nu putea să fie mai mare de 150 000 de oameni.

În momentul în care Tamerlan intră în campanie, Baiazid se afla cu o mare parte din oaste sub zidurile Constantinopolului care se afla la limita rezistenţei. Sultanul îşi concentrează oştile Anatoliei în Asia Mică şi, în acelaşi timp, părăsind asediul Constantinopolului, trece Bosforul cu trupele din Rumelia şi cheamă şi pe vasalii săi din Europa, în special contingentul sîrb, al lui Ştefan Lazarevici. Cronicarii turci vorbesc şi de participarea românilor la campania din 1402. Avînd în vedere raporturile ostile dintre Mircea cel Bătrîn şi Baiazid, românii care luptă sub steagul lui Baiazid fac parte dintre cei care locuiau la sud de Dunăre şi care primiseră scutiri şi privilegii în schimbul serviciului militar. În total, armata lui Baiazid, socotită de unii cronicari ca numărînd 150 000—200 000 de oameni, trebuie să se fi ridicat în

jurul cifrei de 90 000. Pe două direcții, armata turcă se îndrepta cu cea mai mare grabă spre Ankara. Ajuns aici, Baiazid află că Tamerlan se găsea la Sivas, de unde voia să pornească spre nord, în direcția localității Tokat. În acest moment se decide de fapt soarta campaniei, iar decizia se datorează firii lui Baiazid, dinamică, impetuoasă. În campaniile precedente, atît împotriva lui Mircea cel Bătrîn, în 1394 și 1397, cît și la Nicopole, Baiazid a acționat rapid, încercînd prin marșuri fulgerătoare să-l surprindă nepregătit pe adversar. Este adevărat că în arta militară antică și modernă rapiditatea marșurilor unei oștiri a decis de multe ori soarta campaniei. Dar în anul 1402, în momentul în care ajunge la Ankara, Baiazid, pe baza unor informații sumare, hotărăște să pornească în mare viteză în întîmpinarea lui Tamerlan. Blochează trecătorile munților, alege un loc împădurit și accidentat, bun pentru a întîmpina oastea lui Tamerlan, formată mai ales din călărime. Bazîndu-se pe infanteria care decisese soarta multor campanii, Baiazid voia să anihileze superioritatea numerică în cavalerie a adversarului său, așteptîndu-l într-o poziție cu grijă aleasă, unde călărimea nu se putea desfășura în voie. Dar Tamerlan, cu un sistem de informații mai bun, mai rapid decît al lui Baiazid, află care este situația reală a acestuia și, în loc să pornească spre nord, revine spre sud. Faptul că oastea sa era formată din călărime, deci foarte mobilă, îi îngăduie lui Tamerlan să se depaseze cu ușurință, să manevreze pe spații mari. El își îndreaptă oastea spre Kayseriye, urmînd, spre sud, cursul rîului Kizil-Irmak. Sîntem în luna iulie, cînd posibilitatea aprovizionării cu apă joacă un rol foarte important într-o regiune nu tocmai fertilă. În șase zile, oastea lui Tamerlan ajunge de la Sivas la Kayseriye, unde se oprește patru zile, timp de odihnă și de aprovizionare. Prin simpla conversiune spre sud a oastei timuride, măsurile strategice luate de Baiazid cad. Sultanul este constrîns să pornească pe urmele lui Tamerlan, după ce o bucată de timp nu avusese nici o informație despre locul unde se afla sau în ce direcție se deplasează adver-

sarul său. Este al doilea marş pe care Baiazid este silit să-l facă, pe o căldură nemiloasă. Tamerlan, între timp, părăsise Kayseriye îndreptîndu-se spre Ankara. După patru zile de marş, el ajunge la Kir-Sehir, unde, călăreţii care se roteau în jurul armatei, pentru a culege informaţii, îi aduc ştirea că Baiazid se află în apropiere. Ca măsură de precauţie, Tamerlan îşi înconjoară tabăra cu un şanţ cu palisadă. I se ofereau două posibilităţi : să primească lupta în această poziţie aflată în cîmpie, unde avea posibilitatea să-şi desfăşoare cavaleria sau să pornească mai departe, să se distanţeze de sultan, să prade, minînd în felul acesta moralul partizanilor lui Baiazid. Cea de a doua variantă oferă încă un avantaj : oastea lui Baiazid, din care o mare parte era formată din pedestrime, era constrînsă să execute marşuri lungi, epuizante. Tamerlan porneşte spre Ankara, sub zidurile căreia ajunge după trei zile de drum. Considerînd că adversarul său nu se poate deplasa decît încet, Tamerlan începe asediul Ankarei pe care spera s-o cucerească înainte de sosirea lui Baiazid. Fulgerul nu se dezice şi în marşuri forţate apare în apropierea Ankarei, surprinzîndu-l pe Tamerlan. Parte din oastea acestuia jefuia împrejurimile Ankarei. Baiazid ocupă cu trupele sale înălţimile de la nord-vest de oraş, poziţie puternică prin natura locului, unde infanteria turcă ar fi putut să primească lupta cu succes. Sultanul este sfătuit de unii dintre generalii săi să atace imediat oastea timuridă, pentru că aceasta nu era pregătită de luptă. Erau sorţi ca destinul campaniei să fie decis de un atac brusc. Alţii sînt de părere să nu se grăbească şi, din poziţia pe care o ocupau, să-l atace necontenit pe Tamerlan care se afla între o cetate bine întărită şi o mare armată. Baiazid socoteşte însă, că pînă la căderea serii nu sînt decît trei-patru ceasuri, că trupele sînt obosite şi au nevoie de odihnă. În consecinţă, hotărăşte ca atacul să fie dat a doua zi dimineaţa. Pentru aceasta îşi deplasează întreaga-i tabără spre sud, mai aproape de oastea lui Tamerlan. Greşeală gravă, cu urmări funeste, inexplicabilă din partea unui geniu de talia lui Baiazid.

Tamerlan își recheamă oamenii în cea mai mare grabă, părăsește asediul Ankarei, avansează spre nord, ocupă o poziție în cîmpie pe marginile rîului, își întărește tabăra cu șanțuri pe laturile vulnerabile și ordonă otrăvirea sau abaterea apelor rîului din care se putea aproviziona inamicul.

Hotărîtoare pentru soarta bătăliei din 28 iulie 1402 sînt cele două greșeli comise de Baiazid. Sultanul nu trebuia să părăsească Ankara, cetate puternică, alături de care avea posibilitatea organizării unei poziții care să anihileze superioritatea numerică a lui Tamerlan și să limiteze acțiunile călărimii turco-mongole.

Timp de peste două săptămîni Baiazid își obosește trupele în urmărirea lui Tamerlan, a cărui oaste era superioară celei otomane în ceea ce privește mobilitatea. În ajunul bătăliei, Baiazid comite cea de-a doua eroare : coboară în cîmpie, într-o poziție descoperită și lipsită de apă. Încrederea exagerată în soliditatea infanteriei sale îl împinge la o asemenea greșeală. Baiazid neglijează aspectul psihologic, în ceea ce privește pregătirea oamenilor săi, nu acordă importanța cuvenită adeversarului, crede în superioritatea trupelor sale. Și aceasta este cea de-a treia eroare. Tamerlan, dimpotrivă, conștient de dificultățile pe care le ridică o campanie împotriva unor oameni de aceeași credință, se îngrijește să-i convingă pe șefii religiei islamice, cu promisiuni sau cu amenințări, să vină în calea sa, și să-i înmîneze steagul luptei pentru dreapta credință. Dervișii interpretează semnele, visează, la nevoie, visuri al căror tîlc îi este favorabil lui Tamerlan. Plătește oamenilor solda pe șapte ani, se fac distribuiri din pradă, șefii sînt cîștigați prin numiri în mari posturi, prin mărinimia lui dar și printr-o propagandă abilă șefii tătarilor și ai turcilor selgiucizi aflați în tabăra lui Baiazid sînt ademeniți de perspectiva unor prăzi bogate, a unor funcții pe care Tamerlan le oferă și promite să le respecte, în timp ce Baiazid era constrîns să pedepsească excesele comise de tătari sau de alte trupe în subordinea sa, campania desfășurîndu-se

în hotarele imperiului său. Din această pricină, în timpul bătăliei, o parte dintre aliații lui Baiazid vor trece de partea lui Tamerlan.

În dimineața zilei de 28 iulie, Baiazid își așează trupele în chipul următor : aripa dreaptă, formată din trupele din Anatolia, sub comanda lui Ștefan Lazarevici, cumnatul sultanului. În spatele acesteia se afla contingentul sîrb, sub comanda lui Vuc Lazarevici, Grigorie și George Brankovici. În centru se aflau ienicerii și azapii, sub comanda lui Baiazid și a fiilor săi Mustafa Celebi, Musa și Isa ; în spate, trupele de călăreți ale spahiilor ; pe aripa stîngă este așezată armata din Rumelia, sub comanda lui Suleiman Celebi, fiul lui Baiazid. În spate, călărimea tătară. Rezerva generală este formată din călăreți din Sivas, Tokat și Amasia, sub comanda lui Mehmed Celebi.

Tamerlan încredințează aripa dreaptă lui Miran Șah, avangarda ei fiind comandată de Abu-Bekr, fiul lui Miran Șah. Centrul este condus de Mahmud, hanul djagatailor. Aripa stîngă este comandată de Șah Rokh, fiul lui Tamerlan, cu o avangardă sub ordinele sultanului Husein. În spatele centrului se afla garda hanului și rezerva generală comandată de Tamerlan, formată din 4 000 de oameni de elită. În fiecare corp de armată, din ambele tabere, se aflau emiri, sultani, hani tătari, floarea nobilimii din Asia Mică și Asia Centrală, din Persia și Afganistan.

Lupta este începută de Tamerlan. Atacă în primul rînd aripile oastei sale, formate din călărime, cu intenția de a lovi în flanc și în spatele armatei adverse. Pe aripa dreaptă, Abu-Bekr, susținut de Miran Șah, atacă armata rumeliotă care se apără cu îndîrjire, în ciuda pierderilor mari. În momentul în care bătălia nu era încă decisă pe această aripă, tătarii care susțineau aripa stîngă otomană trec de partea lui Tamerlan și atacă spatele oastei rumeliote.

Aripa stîngă otomană este compromisă, dar, Mehmed Celebi, fiul lui Baiazid, intervine din proprie inițiativă

cu rezerva şi restabileşte situaţia. Pe aripa dreaptă otomană, Ştefan Lazarevici reuşeşte să respingă cu oamenii săi îmbrăcaţi în zale atacurile repetate ale cavaleriei timuride. Sultanul djagatailor, Mahmud, cere să atace pe centru, Tamerlan confirmă şi lupta se angajează pe tot frontul. Ştefan Lazarevici rezistă cu succes dar trupele anatoliene, văzînd pe şefii lor în oastea lui Tamerlan, trec de partea acestuia. Aripa dreaptă otomană nu mai există decît prin contingentul sîrb. Între timp, în faţa atacurilor reînnoite de trupe proaspete trimise de Tamerlan, aripa stîngă otomană cedează. Ali-paşa îl sfătuieşte pe comandantul acestei aripi, Suleiman, fiul lui Baiazid, să se retragă de pe cîmpul de luptă. Considerînd bătălia pierdută, Ali-paşa voia să salveze pe viitorul sultan. La rîndul său, Mehmed Celebi, fiul lui Baiazid şi comandantul rezervei, este antrenat de emirii din Amasia şi fuge în acest oraş. Afară de contingentul sîrb, care stîrneşte admiraţia lui Tamerlan şi a cărui prezenţă în lupta de la Ankara îl face pe cronicarul turc să exclame că acum au fost văzuţi pantaloni pe un cîmp de bătaie, numai o parte din ieniceri şi azapi rezistă sub conducerea lui Baiazid.

Ştefan Lavarevici îşi croieşte drum pînă la Baiazid, încercînd să-l convingă pe sultan să se retragă, bătălia fiind pierdută. Acesta refuză şi Lazarevici se retrage spre Brussa, acoperind cu corpul lui de oaste fuga lui Suleiman Celebi. Baiazid rezistă pînă la căderea serii, dar, curînd, în jurul său nu mai rămîn decît 300 de oameni. Încearcă să se retragă, este însă prea tîrziu. Mahmud, sultanul djagatailor, îl face prizonier şi, în lanţuri, îl duce în cortul lui Tamerlan, care ordonă să fie dezlegat şi înconjurat cu onorurile ce i se cuvin.

A doua zi începe urmărirea resturilor armatei otomane. Oastea lui Tamerlan este împărţită în mai multe corpuri şi trimisă pe mai multe drumuri, împînzind întreaga parte asiatică a Imperiului otoman. La 3 august, trupele lui Tamerlan pătrundeau în Brussa, dar Suleiman reuşea să se salveze în Europa cu cea mai mare parte a

tezaurului imperial. Veneţienii încearcă să împiedice pe turci să treacă în Europa, dar genovezii, în schimbul unor sume mari de bani, pun corăbiile lor la dispoziţia turcilor. În două zile, ceilalţi creştini, veniţi să apere Constantinopolul de turci, pentru bani îi ajută pe aceştia să se refugieze în Europa.

Întreaga Asie Mică este jefuită sistematic de trupele turco-mongole. Smirna este cucerită şi distrusă, genovezii plătesc tribut, împăratul Bizanţului îl recunoaşte suzeran pe Tamerlan, regii din Europa duc tratative cu el în vederea stabilirii unor strînse legături comerciale. Sultanul Egiptului, care refuzase pînă în anul 1402 să recunoască suzeranitatea lui Tamerlan, o face după căderea Imperiului otoman. Ca să ajungă stăpînul lumii, Tamerlan se hotărăşte să pornească împotriva Chinei, dar moare în drum.

Pentru noi, în special, şi pentru Europa în general, bătălia de la Ankara înseamnă descompunerea puterii otomane pentru cîtăva vreme. Forţa militară a imperiului este zdruncinată, iar fiii lui Baiazid încep luptele pentru moştenirea tronului. Abia în deceniul al III-lea, puterea otomană se reface devenind ameninţătoare pentru vecinii săi din Europa. Constantinopolul supravieţuieşte încă o jumătate de secol.

Uimitor este însă faptul că Imperiul otoman, în ciuda loviturilor primite, reuşeşete să supravieţuiască. Instituţiile sale militare şi administrative se dovedesc trainice. Popoarele europene, mereu în discordie, nu sînt capabile să organizeze o ofensivă în momentele de criză din anul 1402.

BĂTĂLIA DE LA
AZINCOURT
(1415)

Cea de-a doua mare confruntare din timpul Războiului de o sută de ani are loc în anul 1356, la Poitiers. Campania din anii 1355—1356 a fost condusă, în partea engleză, de Prinţul Negru, băieţandrul care-şi cîştigase pintenii de cavaler la Crécy. Porecla i se trăgea de la culoarea armurii sale. De fapt, este pretenţios să numim acţiunile din anii 1355—1356 campanii. O campanie presupune desfăşurarea unui complex de acţiuni după un anumit plan. În 1355, Prinţul Negru devastează, pornind din posesiunile engleze din sud-vestul Franţei, pînă la Toulouse şi Narbonne, fără ca cineva să-l împiedice. În anul următor, acesta pradă toată regiunea de pe Loara mijlocie şi de sus. Avea cu el peste 3000 de călăreţi şi 2 500 sau 3 000 de arcaşi. Şi cei din urmă se deplasau pe cai, aşa explicîndu-se raidurile mari pe care oastea engleză este capabilă să le facă. Ioan cel Bun regele Franţei, în faţa pericolului pe care-l reprezentau acţiunile devastatoare ale Prinţului Negru, se hotărăşte să pornească împotriva acestuia, cu o armată puţin mai numeroasă decît cea engleză. Prinţul Negru se retrage spre Bordeaux, dar dă peste armata franceză la 17 septembrie. Între a salva prada imensă, jefuită pe Loara, şi

a se retrage în fața unui inamic mai numeros, Prințul Negru alege prima variantă. Își stabilește o poziție care să anihileze avantajul armatei franceze în ceea ce privește superioritatea numerică, dar și numărul și valoarea cavaleriei sale. Dreapta oastei engleze era protejată de crînguri de arbori care erau o prelungire a unei păduri, stînga se sprijinea pe o fermă și pe grădinile sale. Poziția aleasă se afla pe o mică înălțime. Terenul ușor accidentat, dar plin de tufișuri, făcea imposibilă o recunoaștere exactă a modului în care Prințul Negru își așezase oastea. Călărimea, de exemplu, era ascunsă după o mică înălțime. Frontul oastei era protejat de o fîșie de mărăcinișuri, în spatele căreia era un șanț peste care trecea un drum pe care nu se puteau deplasa mai mult de patru călăreți unul lîngă altul. Armata engleză a fost împărțită în trei corpuri, ca la Crécy. Ziua de 18 septembrie s-a pierdut cu tratativele inițiate de un prelat, iar a doua zi lupta a început cu asaltul cavaleriei franceze împotriva unei poziții pe care n-o cunoștea și a unei oști al cărei număr și putere erau, de asemenea, necunoscute. Ca și la Crécy nu există, în atacurile date de infanteria sau de cavaleria franceză, nici o ordine, nici o legătură. Francezii sînt înfrînți, pier mulți cavaleri iluștri, regele însuși este făcut prizonier. La Crécy nu s-a schițat nici o manevră Englezii au respins succesiv cele cinsprezece sau șaisprezece șarje ale cavaleriei franceze. La Poitiers, în ultima fază a bătătliei, englezii trimit cîteva sute de oameni care atacă în spatele oastei franceze și acest atac a contribuit într-o oarecare măsură la înfrîngerea acesteia. Strategic, ca și după lupta de la Crécy, rezultatul este nul. Prințul Negru se retrage la Bordeaux cu prada și prizonierii pentru a căror rescumpărare se așteaptă să primească, așa cum s-a și întîmplat, mari sume de bani. Numai răscumpărarea lui Ioan cel Bun a costat 3 000000 de galbeni ; pentru eliberarea regelui se reface vechea Aquitanie (sînt cedate regelui englez Poitou, Angoumois, Limousin și Rouergue), dar, în schimb, Eduard renunță la titlul de rege al Franței. Tratatul este semnat la

Brétigny, în 1360, dar nu este recunoscut de urmaşul la tron al lui Ioan cel Bun. De altfel, prima fază a Războiului de o sută de ani se încheia cu o revoltă a ţărănimii franceze, exasperată de fărădelegile comise de armatele celor două părţi, care se aflau în conflict. Această revoltă este cunoscută sub numele de „Jacherie".

În ciuda păcii de la Brétigny, în Bretagne luptele se continuă. În 1364, la 16 mai, Dugusclin reuşeşte să-i bată pe englezi la Cocherel, atrăgîndu-i în cîmp deschis, dar francezii sînt înfrînţi la Auray, septembrie 29, şi Dugusclin este făcut prizonier. În anul următor, se semnează un nou tratat, Dugusclin este răscumpărat şi făcut conetabil. Între timp, datorită conflictului mereu deschis dintre Franţa şi Anglia, în Franţa iau naştere aşazisele Mari Comparii, trupe de mercenari care sînt o adevărată plagă pentru regat prin jafurile sistematice practicate în dauna ţărănimii franceze. Dugusolin reuşeşte să adune trupe de mercenari şi să le treacă Pirineii, unde sînt decimate în luptele din Spania.

În 1368, Carol al V-lea (1364—1380) sprijină o răscoală a gasconilor împotriva stăpînirii engleze şi Eduard al III-lea îşi ia iarăşi titlul de rege al Franţei. Dugusclin refuză să accepte o luptă de proporţii, duce mai mult un război de hărţuială care se soldează cu recucerirea Poitou-ului şi Bretagne-i. Un armistiţiu se încheie în 1375, urmat de moartea celor care contribuiseră la izbucnirea războiului. Prinţul Negru moare în 1376, Eduard al III-lea în 1377, iar în 1380 mor Dugusclin şi Carol V. Urmează pe tronul celor două ţări doi copii : Richard II (1377—1400), fiul Prinţului Negru, şi Carol VI (1380—1422). În Anglia izbucneşte în 1381, revolta ţărănească condusă de Wat Tyler, iar în Franţa se ridică împotriva abuzurilor săvîrşite de nobili, negustorii din Paris care stabilesc legături cu negustorii din Flandra, răsculaţi împotriva contelui Louis de Mâle. Carol al VI-lea, cu nobilimea franceză, vine în sprijinul contelui de Flandra şi, la Roosebeke, la 27 noiembrie 1382, armata feudală franceză repurtează ultima sa victorie. Un

nou armistițiu se încheie între Franța și Anglia în martie 1396, cavalerii celor două țări având acum posibilitatea să se îndrepte spre Dunărea de Jos. În Franța, din pricina minorității lui Carol al VI-lea, dar și pentru că regele este bolnav mintal, marii principi își dispută influența la curte, în dorința de a conduce efectiv regatul. Rivalitatea dintre ducele de Orléans și ducele de Burgundia, Ioan fără Frică, se încheie cu asasinarea ducelui de Orléans în anul 1407. Acest asasinat duce la un război civil între burgunzi și armagnaci (Bernard D'Armagnac, socrul fiului ducelui de Orléans, Charles, conduce efectiv partida orleanistă). Armagnacii reprezentau interesele marii nobilimi, în timp ce burgunzii se sprijineau pe orașele din Flandra și Burgundia. Din acest conflict iese ruinată Franța, Parisul fiind ocupat și jefuit când de o partidă, când de alta. În anul 1414, armagnacii reușesc să cucerească Parisul. Ducele Burgundiei se aliază cu regele Angliei, Henric al V-lea, căruia se obliga să-i presteze jurământul de credință în schimbul unor recompense teritoriale. Henric, ambițios, încearcă să profite de slăbiciunea regatului francez și, în august 1415, debarcă cu 6 000 de oameni lîngă gurile Senei. Regele Angliei cucerește portul Harfleur, după mai multe săptămîni de asediu. Timpul fiind avansat și impropriu pentru continuarea ostilităților, situația armatei engleze începe să se înrăutățească. Regele se gîndește să meargă spre Calais și de acolo să se întoarcă în Anglia. Timpul ploios — sîntem în luna octombrie — face ca apele să crească și numai traversarea rîului Somme ia peste o săptămînă. Dacă în armata franceză ar fi fost un general ca Duguesclin, care să-i hărțuiască mereu pe englezi, fără însă să se angajeze într-o luptă decisivă, armata engleză ar fi fost măcinată treptat și Henric al V-lea constrîns să se retragă în Anglia cu rămășițele acestei armate. Dar oastea franceză este condusă de conetabilul Charles d'Albert, de ducii de Orleans, Bourbon, Alençon și de mareșalul Boucicaut, cel care contribuise cu sfaturile lui nechibzuite la dezastrul de la Nicopole. În această oaste

franceză, recrutată aproape numai dintre partizanii armagnacilor, domină spiritul cavaleresc şi aceeaşi dezordine şi lipsă de gîndire militară care au caracterizat în timpul Războiului de o sută de ani oastea feudală franceză. În loc să-i hărţuiască pe englezi, aflaţi într-o situaţie delicată, după ce trece Somme la Amiens şi face joncţiunea cu contingentul feudal din Picardia, întreaga oaste franceză se concentrează la Bapaume, în 20 octombrie, loc unde se întretaie principalele drumuri din nordul Franţei, cu intenţia de a tăia, ceea ce nobilii francezi socoteau, „retragerea" armatei engleze spre Calais. Acest lucru era realizabil, pentru că oastea engleză era constrînsă de împrejurări să-şi deschidă cu orice preţ drumul spre Calais. Spre deosebire de campaniile precedente, de data aceasta englezii erau aceia care trebuiau să atace, ori, după cum am văzut, succesele lor s-au datorat faptului că ei au fost atacaţi de către francezi, trebuind să primească lupta. Dar între felul în care au procedat cele două armate în situaţii similare există o deosebire radicală. Englezii şi-au ales o poziţie întărită natural, pe care au făcut-o şi mai puternică prin lucrări genistice. Conetabilul D'Albret era de părere să accepte o luptă defensivă, pe poziţii dinainte alese. Dar opinia conetabilului nu are mare preţ cînd în aceeaşi oaste se află mai mulţi duci şi conţi — unii din familia regală —, fiecare cu concepţia lui — dacă se poate socoti concepţie lipsa oricărei prudenţe —, oameni care socoteau ca ruşinos faptul să nu atace ei primii, mai ales că erau superiori din punct de vedere numeric, iar disproporţia, dintre cavalerimea franceză şi engleză îi făcea să considere ca şi cîştigată confruntarea cu oastea engleză. Situaţia acesteia din urmă era într-adevăr dintre cele mai precare. Lipsea pîinea, oamenii erau obosiţi de marşurile lungi, frigul, ploaia contribuind şi mai mult la scăderea capacităţii fizice a oamenilor, care, pe deasupra, mai sufereau, în mare parte, de dizenterie. În prezenţa armatei franceze, Henric al V-lea îşi alege o poziţie la sud de satul Azincourt protejată pe flancuri de livezile satelor Azincourt şi

Tramecourt şi de gardurile care închideau aceste livezi. Frontul poziţiei engleze nu era mai mare de o mie de metri. În faţă se întindeau arături, pămîntul fiind foarte alunecos din pricina ploilor. Ca şi în bătăliile precedente, oastea engleză a fost împărţită în trei corpuri : pe aripa dreaptă, corpul condus de ducele de York, în centru, corpul condus de rege, şi pe stînga, corpul sub ordinele lordului Camoys. Călărimea a fost pedestrită. Arcaşii, ca la Crécy, formau un unghi între corpuri şi acopereau flancurile. Ca măsură de protecţie au fost bătuţi pari de lemn în pămînt, cu vîrful ascuţit îndreptat spre direcţia de unde venea atacul duşman. Înălţimea stîlpilor era pînă la pieptul cailor.

Efectivul celor două armate care se înfruntă la Azincourt este, pentru armata franceză, de 7 600 de călăreţi şi 3 200 de arcaşi, arbaletieri şi alţi pedestraşi şi pentru armata engleză de 800 de cavaleri, 1 600 de arcaşi călare şi 3 000 de pedestraşi.

Francezii au atacat la început cu un corp de călăreţi. Şarja cavalerilor avea ca scop să dezorganizeze apărarea infanteriei engleze. În spate veneau nobili (cavalerii), în trei linii, pe jos. Arbaletierii şi infanteria, în număr foarte mic, însoţeau cea de-a treia linie. Cea mai mare parte dintre nobili îşi păstrau caii, ca să poată să-i urmărească pe englezi în caz de victorie. Au loc parlamentări infructuoase înainte de a începe lupta.

Pentru că francezii nu atacau, Henric ordonă arcaşilor să ia cu ei parii ascuţiţi şi să înainteze aproximativ trei sute de metri. După ce se opresc, înfig parii în pămînt, în momentul în care cavalerii francezi se mişcau. După unele mărturii, pentru a se deplasa mai uşor, arcaşii şi-au suflecat pantalonii pînă la genunchi, lupta primind-o desculţi. Mişcarea ofensivă executată de englezi a avut darul să-i aţîţe pe nobilii francezi şi conetabilul a dat ordin celor două escadroane care formau avangarda să atace. Călărimea se deplasează în pas de cortegiu mortuar, cum spune Oman, din pricina pămîntului desfundat de ploi. Cavalerii care n-au fost doborîţi de săgeţi s-au

prăbuşit odată cu caii în ţăruşii plantaţi de englezi. Nici nu se încheie bine acest episod şi prima linie formată din nobili pedestriţi, în frunte cu conetabilul, cu ducii de Orléans, de Bourbon, conţii de Eu şi Richemont şi cu mareşalul Boucicaut se apropie alunecînd prin noroaie, încovoindu-se ca săgeţile să nu poată pătrunde prin viziera coifului. Dar linia franceză nu-şi poate păstra compact frontul, fie că o parte din pămînt era băltit şi deci mai greu de străbătut, fie că au trebuit să lase loc cavalerilor care se retrăgeau. Cu toate acestea, şocul a fost teribil, englezii au fost respinşi cîţiva paşi înapoi, după care a urmat o îndîrjită luptă corp la corp. Dar, floarea nobilimii franceze, neobişnuită cu mersul pe jos, mai ales pe o arătură mocirloasă de toamnă, este incapabilă să lupte de la egal la egal cu nişte oameni de rînd. Oamenii fiind prea înghesuiţi unul într-altul şi, mai ales, fiind prea bine echipaţi pentru luptă, cu platoşe şi coifuri foarte rezistente, artistic lucrate, dar şi foarte grele, ajung obosiţi în linia de bătaie şi, incomodîndu-se reciproc, unii nu sînt în stare să ridice nici măcar o mînă. Henric sesizează dificultăţile în care se zbat nobilii francezi şi ordonă arcaşilor să atace cu securea, cu ciocanul şi cu săbiile. „Loveau în armuri cu ciocanul ca pe nicovale" spune cronicarul, şi nobilii incapabili să se mişte în armurile lor atît de greoaie sînt împinşi, izbiţi, răsturnaţi unii peste alţii. Cînd rămăşiţele primei linii franceze încep să fie împinse înapoi, apare linia a doua condusă de ducii de Alençon şi de Bar. Henric îşi dă seama că francezii sînt obosiţi de penibila lor înaintare prin pămîntul mocirlos şi le ordonă oamenilor să continue ofensiva. Soarta celei de-a doua linii este aceeaşi cu a primei, numai că ea se consumă într-un răstimp mai scurt.

O alarmă provocată în spatele armatei engleze de către un mic proprietar din Azincourt, care, cu cîţiva ţărani, încercase să jefuiască din prada luată de englezi, are urmări funeste. Acest incident stupid a deslănţuit măcelărirea prizonierilor francezi. Crezînd că este vorba de un atac serios, regele Angliei ordonă executarea prizonierilor.

Erau prea mulți și, prin numărul lor erau periculoși, iar pe de altă parte, mulți dintre soldații englezi trebuiau să-i păzească. Regele avea nevoie de acești soldați, și cînd oamenii săi ezită să-i execute porunca, fie din milă, fie pentru că se gîndeau la banii pe care-i puteau cîștiga din răscumpărarea prinșilor, atunci sînt trimiși oameni din escorta regală care căsăpesc cea mai mare parte dintre prizonieri. Măcelul încetează numai cînd regele află că este vorba de o falsă alarmă și lupta se continuă cu cea de-a treia linie franceză. Demoralizați, cei mai mulți dintre soldații care formau acest corp părăsesc cîmpul de luptă. Conții De Marle și de Fauquembourg, cărora li se adaugă ducele de Brabant, sosit în grabă pe cîmpul de luptă numai cu cîțiva oameni — contingentul său venind în urmă —, dau ultimul atac și pier toți trei cu cea mai mare parte a oamenilor lor. Lupta se încheia cu victoria deplină a englezilor. Contribuția cea mai mare la cîștigarea ei au dat-o arcașii. Posibiltatea lor de a se mișca cu ușurință pe terenul mocirlos a decis soarta bătăliei. Dacă nobilii francezi ar fi avut răbdare, sau un dram de înțelegere, dacă ar fi făcut abstracție numai pentru cîteva zile de prejudecățile lor, armata engleză ar fi sucombat de foame, de oboseală, de frig, de boală.

Singurul lucru învățat de nobilii francezi în timpul acestui lung război a fost acela că englezii au cîștigat bătăliile pentru că s-au luptat pedestru. N-au înțeles însă, ceea ce era esențial : pedestrașii au primit lupta, au stat în defensivă, s-au bătut pe o poziție chibzuit aleasă, întărită de natură și de mîna lor. Nobilii francezi au crezut că este suficient să descaleci ca să cîștigi o luptă. Au avut, la Azincourt, neșansa să o facă pe un timp și pe un loc cu totul nepotrivit. Ca și la Crécy și Poitiers, Azincourt este un act de sinucidere în masă oficiat pe altarul unor prejudecăți multiseculare. Pier în această bătălie 1 500 de conți, baroni și cavaleri, 3 000 de călăreți și 1 000 de oameni de rînd. Printre morți : conetabilul d'Albret, trei duci — de Brabant, Alençon și Bar, conții de Nevers, Marle, Vau-

demont, Blamont, Grandpré, Roussy şi Fauquembourg. Cad prizonieri ducii de Orléans şi de Bourbon, conţii de Eu, Vendôme, Richemont şi mereu norocosul mareşal Boucicaut. Mai mult de trei sferturi din armata franceză dispare, un dezastru cum rar se întîmplă în istoria războaielor.

Henric al V-lea, după bătălia de la Azincourt, merge la Calais şi, de aici, în Anglia, de unde revine în 1417 şi începe cucerirea sistematică a nordului Franţei. Sînt cucerite, rînd pe rînd, oraşele Caen, Lisieux, Bayeux, Falaise, Cherbourg. În toamna anului 1418 este asediat Rouen care rezistă aproape cinci luni şi se predă din pricina foametei. În ciuda progreselor făcute în domeniul armelor de asediu, foametea este arma decisivă în cucerirea cetăţilor în această vreme.

După înfrîngerea armagnacilor la Azincourt, burgunzii intră în Paris, dar Ioan Fără Frică este ucis în 1419. Filip cel Bun, pentru a-l răzbuna pe tatăl său, încheie tratatul de la Troyes din 1420 cu Henric al V-lea. Regele Angliei se căsătoreşte cu Caterina de Franţa, fiica lui Carol al VI-lea, drepturile delfinului, moştenitorul tronului Franţei, sînt suprimate, Henric al V-lea devenind succesorul lui Carol al VI-lea. Politic şi strategic, situaţia se schimbă radical în favoarea regelui Angliei. O mare parte a Franţei, inclusiv Parisul, intra în stăpînirea lui. Continuă prin cucerirea oraşelor care se opuneau partidei burgunde : Sens, Melun, Meaux şi moare de dizenterie în august 1422, an în care moare şi Carol al VI-lea, regele Franţei, care este înmormîntat la Saint-Denis. Lui îi urmau Henric al VI-lea, proclamat rege al Franţei şi Angliei, şi Carol al VII-lea (1422—1461), propriul său fiu desmoştenit prin tratatul de la Troyes. Henric al VI-lea, recunoscut rege de parlament şi de Universitatea din Paris, stăpînea, la zece luni cîte avea, întregul nord al Franţei, Guyenne şi Gascogne şi se bucura de alianţa Burgundiei, unul dintre cele mai înfloritoare şi puternice state feudale din secolul al XV-lea. Carol al VII-lea stăpînea cîteva provincii

în centrul Franței, curtea fiind instalată la Bourges. Slab din fire, degenerat, Carol al VII-lea este incapabil de orice inițiativă, comite greșeli, la îndemnul intrigan-ților, și înlătură pe unii dintre oamenii capabili care-l slujeau încă. Partizanii săi suferă două înfrîngeri, în 1423—1424, la Cravant și Verneuil. Ostilitățile se continuă și căpitani ca Dunois, Xantrailles și La Hire angajează mercenari scoțieni și lombarzi cu care hărțuiesc pe englezi. În anul 1428, Salisbury, cu cîteva mii de oameni, cucerește unele orașe de pe Loara și, în octombrie, ajunge în împrejurimile Orléans-ului.

Pe lîngă valoarea militară pe care Orléans-ul o avea ca cetate cu ziduri puternice și șanțuri adînci, el prezenta și o mare importanță din punct de vedere strategic. Dacă englezii reușeau să cucerească acest oraș, le era deschis drumul spre sud, stăpînirile lor din nordul Franței erau unite cu cele din sud, formînd în felul acesta un teritoriu compact. Asediul Orléans-ului începe în 21 octombrie, 1428. Orașul era apărat de Raoul de Goncourt și de Bastardul din Orléans, fiul natural al contelui Louis de Orléans. Aflînd că un convoi de 300 de căruțe venea cu alimente pentru asediatori, mai ales cu pește sărat, contele de Clermont se decide să-l atace, în cîmp deschis, la 12 februarie 1429. Englezii au timp să facă un lagăr din care. Deși francezii au patru tunuri cu ei, cavalerii socotesc că e de datoria lor să atace și să obțină victoria. Și astfel are loc victoria engleză în ceea ce s-a numit „bătălia heringilor". Englezii reușesc să cucerească mai multe castele care făceau parte din sistemul de fortificații al orașului, dar numărul lor mic nu le îngăduie să blocheze complet toate drumurile care duc spre Orléans. Succesele lor se datorau incapacității de care dădeau dovadă oamenii din anturajul regelui, preocupați mai mult de intrigile de la curtea Delfinului decît de soarta Orléans-ului.

Era nevoie de o personalitate care să imprime energie acțiunilor, care să realizeze coeziunea între partizanii Delfinului. Apariția Ioanei d'Arc realizează această uni-

tate de acțiune. Încrederea oarbă pe care o are în misiunea ei inspiră încredere și celor din jur. Ea nu este un militar, dar prin efectul moral produs asupra oștenilor, asistăm la o răsturnare de valori uimitoare : francezii sînt cei care atacă mereu, fără odihnă. Primele victorii obținute le sporesc curajul, în timp ce englezii, puțini la număr, încep să nu mai creadă în succesele lor obținute timp de o sută de ani. Ioana d'Arc simbolizează răzbunarea suferințelor îndurate de poporul francez timp de o sută de ani și, în același timp, cristalizarea conștiinței unei națiuni. Pînă la Războiul de o sută de ani Franța era alcătuită din burgunzi, normanzi etc., dar mizeriile războiului, jafurile comise de cele două armate aflate în conflict duc la revolte țărănești în Anglia și Franța, la ridicarea orășănimii. Treptat, poporul de rînd își dă seama că războiul se face în interesul nobilimii și în defavoarea sa, că de fapt cei care suferă cumplit de pe urma dezordinei feudale, a stării endemice de război sînt țăranii și orășănimea, că ei toți formează, în ciuda deosebirilor, un singur popor. Și ceea ce urăște acest popor francez este războiul. A fost nevoie să apară această fiică de țăran din Lorena, ca sentimentul patriotic să se manifeste prin ridicarea tuturor provinciilor în sprijinul Orléans-ului, împotriva oastei străine și a partizanilor acesteia care se aflau pe pămîntul Franței. Ioana întruchipa renașterea Franței, sentimentele unui popor ajuns la capătul răbdării. Prin energia și încrederea ce o inspiră soldaților din oastea franceză, Orléans-ul este despresurat, după care urmează eliberarea orașelor Jargeau, Meung și Beaugency. Sînt victorii pe care francezii le obțin datorită schimbării ce se operează în primul rînd în sufletele lor. Factorul psihologic este decisiv în succesele obținute de francezi și, dacă n-ar fi fost interesele meschine ale nobilimii din jurul Delfinului, englezii ar fi fost izgoniți din Franța în cîteva luni de zile. Pentru a ilustra schimbarea care are loc pe plan psihologic în oastea franceză, este suficient un singur exemplu. După eliberarea localității Beaugency, lor-

dul Talbot se retrage pentru a apăra Parisul. Este surprins la Patay de marşul rapid pe care Ioana îl imprimă armatei franceze. Ducele de Alençon şi La Hire, militari de profesie, ezită să-i atace pe englezi şi solicită sfatul Ioanei. Aceasta cere să se pornească imediat la atac şi oamenii entuziasmaţi de prezenţa Fecioarei din Orléans — cum fusese supranumită —, pornesc la asalt mai înainte ca arcaşii englezi să-şi poată fortifica poziţia prin obişnuita înfigere a ţăruşilor în faţa liniilor lor. Victoria este cîştigată de francezi, Talbot cade prizonier şi Ioana intră în Paris. În luna iulie 1429, Troyes, Chalons, Reims se supun Fecioarei, iar Carol al VII-lea este uns în catedrala din Reims. Alte oraşe ca Soissons şi Laon trec de partea regelui. Englezilor le vin întăriri şi, în ciuda sfaturilor date de Ioana d'Arc, regele şi anturajul său refuză să se angajeze într-o luptă decisivă cu ei. Englezii îşi dau seama că înfrîngerile lor se datorează încrederii pe care Ioana o inspirase soldaţilor şi poporului francez, şi de aceea, cînd aceasta este prinsă lîngă localitatea Compiègne, pentru a discredita întreaga operă săvîrşită de ea, este judecată şi condamnată la arderea pe rug, ca vrăjitoare. Act stupid şi inutil, pentru că englezii nu mai aveau de luptat acum împotriva nobilimii franceze, ci a poporului francez. După încheierea unei înţelegeri între partida Burgundiei şi Carol al VII-lea, în anul 1435, soarta armatei engleze era pecetluită. Fără sprijinul francezilor înşişi şi în faţa unor schimbări care se produc treptat în organizarea oastei franceze, dar şi în modul de a gîndi pe plan militar, englezii nu au resurse ca să ducă un război pe continent.

Renasc miliţiile populare în zonele de frontieră care duc lupte de guerilă cu duşmanul, tatăl Ioanei d'Arc fiind şeful unui mic grup de apărare din regiunea Domrémy. Între timp, artileria face progrese, în special artileria de asediu. Artileria de cîmp apare pentru prima dată în 1314 în Flandra, o folosesc şi englezii în anul 1321. La început, aceste „tunuri" sînt folosite ca să arunce săgeţi cu viteză mai mare, dar şi cu mai multă lipsă de

precizie. La Crécy, se spune că Eduard a avut trei sau şase guri de foc, care aruncau de data aceasta pietre. Efectul lor este psihologic, dar pagube nu produc. Tunurile fabricate de fraţii Bureau în anii 1450 le îngăduie francezilor să ocupe într-un singur an 60 de oraşe şi fortăreţe în Normandia. Peste trei ani, Constantinopolul cădea graţie tunurilor de asediu pe care reuşeşte să le pună în funcţie Mohamed al II-lea. Se produc modificări şi în ceea ce priveşte organizarea armatei franceze. În anul 1445 sînt create companiile de ordonanţă, armată regulată, la dispoziţia regelui, deosebită de ridicările contingentelor feudale. Membrii companiilor de ordonanţă, sînt recrutaţi dintre tinerii nobili. Fiecare companie este formată dintr-o sută de lănci, o lance fiind alcătuită dintr-un gentilom, pajul său, un cutilier — om înarmat cu spadă sau ceva asemănător —, doi arcaşi şi un valet. Toţi membrii unei lănci trebuiau să fie în principiu de origină aleasă. Gentilomul — homme d'armes — avea un cal de luptă puternic, în „lance" mai existau alţi doi cai de luptă pentru arcaşi şi trei cai de serviciu. Unităţile sînt repartizate în oraşe regale cîte 20—25 de lănci în fiecare oraş cartiruirea este asigurată de orăşeni. Se cultivă sentimentul onoarei, iar forma de luptă preferată este şarja. Oamenii sînt supuşi unui program de instrucţie, acţiunile lor pe cîmpul de luptă fiind bine organizate şi eficace. La Castillon, de exemplu, o şarjă executată cu mai multe lănci, în flancul oastei engleze, pecetluieşte victoria francezilor.

Început în spirit, dar şi cu mijloace militare tipic feudale, Războiul de o sută de ani se încheie cu mijloace tehnice care anunţă epoca modernă. Semnificativă în acest sens, este lupta de la Formigny din 15 mai 1450, cînd se înfruntă forţe aproape egale ca număr (francezii aveau aproape 3 000 de călăreţi, două tunuri şi puţină infanterie formată din miliţie locală). Englezii, conform obiceiului, aleg lupta defensivă, ocupînd o poziţie întărită natural, arcaşii înfigînd în faţa liniilor ţăruşi ascuţiţi. Francezii îi şarjează în flanc pe arcaşii englezi

timp de aproape trei ore cu rezultate mediocre, cînd unul dintre căpitanii francezi aduce cele două tunuri (culevrine) cu care bombardează din flanc o linie de arcaşi. Incomodaţi de focul acestor culevrine, arcaşii ies dintre ţăruşii lor, atacă şi le capturează. Acest atac îngăduie francezilor să-i lovească din flanc pe englezi, lupta se angajează corp la corp şi arcaşii sînt respinşi în liniile lor, dar, din pricina luptei care se dă strîns, ei nu mai pot folosi arcurile. Urmează un atac din flanc dat de forţe proaspete franceze şi englezii sînt încercuiţi şi siliţi să se predea.

În octombrie 1453 are loc ultima bătălie mai însemnată din istoria Războiului de o sută de ani: La Castillon, în sudul Franţei, englezii, puţini la număr, şi gasconii, aliaţii lor, sînt înfrînţi pentru că francezii îi forţează pe englezi să-i atace într-o poziţie bine aleasă întărită cu palisade. Francezii folosesc mai multe piese de artilerie şi bătălia este cîştigată de ei. La sfîrşitul războiului, englezii stăpîneau în Franţa doar Calais, primul oraş cucerit la începutul războiului, în urmă cu o sută de ani.

În ciuda distrugerilor provocate de Războiul de o sută de ani, Franţa ieşea întărită, în sensul că puterea centrală reuşeşte să-şi impună autoritatea în interior, iar poporul francez capătă conştiinţa unităţii şi forţei sale. Progresele realizate în tehnica militară, înfrîngerile sîngeroase suferite de marii nobili anunţă sfîrşitul unei mari perioade în istoria militară, perioada feudală.

În Anglia izbucneşte Războiul celor Două Roze (1455—1485), război în care se întîlnesc efective care nu depăşesc cifra de 4 000 de oameni pentru fiecare tabără în parte. La sfîrşitul acestui război, şi ca urmare a pierderilor teritoriilor stăpînite în Franţa, Anglia îşi recîştigă unitatea şi îşi descoperă vocaţia de putere maritimă, putere care se va realiza treptat în secolul următor.

BĂTĂLIILE DE LA

VASLUI ŞI VALEA ALBĂ

(1475—1476)

În Europa, secolul al XV-lea este dominat pe plan militar de români. Afirmaţia ar putea să pară exagerată. O simplă trecere în revistă a faptelor de arme mai importante dintre 1400—1500 întăreşte această constatare. Am arătat care este amploarea şi care sînt rezultatele bătăliilor din cadrul Războiului de o sută de ani. Azincourt, Formigny, Castillon sînt confruntări între oşti care nu numără mai mult de 10 000 de oameni, ultimele chiar mai puţin de 5 000. În cunoscuta bătălie de la Tannenberg, cînd înaintarea cavalerilor teutoni este oprită spre răsărit, s-au înfruntat armate de 10 000 şi 16 000 de oameni. În timpul Războiului celor Două Roze, efectivele sînt derizorii, de obicei sub 5000 de oameni. În celebra bătălie de la Rimini din 1469, cînd Federigo da Urbino învinge armata papală, au murit 100 de oameni şi au fost răniţi sau au căzut prizonieri aproape 3 000. Şi, să nu uităm, analele contemporane o numesc bătălie crîncenă (atrox dimicatio) ! Se poate vorbi de mari bătălii — fără ca teremnul să acopere mici încăierări de cavaleri — şi în cazul luptelor dintre elveţieni şi Carol Temerarul. Efectivele angajate în bătăliile de la Granson şi Morat se ridică la 20 000 de oameni, sau peste această cifră. Elveţienilor li se dato-

rează renașterea infanteriei, dar rezultatele acestor bătălii au doar efecte pe plan local.

În ceea ce privește arta militară, prima jumătate a secolului se impune printr-o gîndire militară rudimentară. Progresele încep în a doua jumătate, cînd, efectiv, conducătorii de oști încep să-și pună și să rezolve probleme de tactică și de strategie. Altfel stau lucrurile în răsăritul Europei.

Pentru a ilustra diferența dintre arta militară românească și modul de luptă al cavalerilor occidentali este suficient să aducem mărturia unui cronicar străin. Este vorba de Dlugosz, autorul unei ample lucrări despre istoria Poloniei ; trăiește în secolul al XV-lea și ne-a lăsat foarte multe și, uneori, esențiale însemnări despre țările române. Relatînd luptele dintre poloni și cavalerii teutoni, Dlugosz ne spune că, în anul 1422, Alexandru cel Bun a trimis 400 de călăreți în ajutorul polonilor, care se aflau în apropierea cetății Marienburgului. Evident, sînt mult prea puțini oameni ca să decidă soarta războiului, dar cu toate acestea ei reține atenția cronicarului printr-o acțiune de mici proporții, care a frapat și a stîrnit admirația prin ineditul ei. Cei patru sute de călăreți români pradă în apropiere de Marienburg. O parte dintre cavalerii care formau garnizoana cetății, văzîndu-i în număr mic, au ieșit din cetate și i-au atacat. Inferior numericește, dar și ca armament, românii au luat-o la fugă spre o pădurice din apropiere. Teutonii nu au bănuit că poate fi vorba de o stratagemă și i-au urmărit. Cum au ajuns în pădure, românii au descălecat și au aruncat „o ploaie" de săgeți împotriva cavalerilor rănind cai și oameni. Mulți dintre teutoni cad, alții se salvează fugind. S-au minunat polonii cînd au văzut cum izbutiseră românii, puțini la număr, să respingă atacul unui dușman mai numeros, să revină cu prada și cu prizonierii, pe care-i prezintă regelui polon. Știm că o asemenea stratagemă a fost folosită sistematic de tătari. Dar și mai înainte de venirea acestora, o asemenea manevră era cunoscută de români. În anul 1205, în lupta de

la Adrianopole, o oaste cumano-română folosește aceeași stratagemă ; oastea cruciaților este înfrîntă și împăratul latin al Constantinopolului, Balduin de Flandra, este făcut prizonier de Ioniță Caloianul.

Episodul de la Marienburg arată capacitatea conducătorilor de oști români de a se orienta în orice împrejurare, de a manevra în timpul unei acțiuni rapid și inteligent. Sînt amănunte care scapă uneori, dar nu trebuie să neglijăm detaliile care formează un sistem. În lupta de la Marienburg, românii văd, în primul rînd, pădurea ; ajunși la adăpostul copacilor descalecă și primesc lupta, totul presupunînd disciplină, executarea la timp a unor ordine. Ceea ce nu întîlnim, de exemplu, la Azincourt. Din păcate, nu am avut pentru epoca de glorie militară românească cronicari care să ne descrie pe larg luptele cu turcii. Sîntem meru constrînși să reconstituim, din mărturii străine, de cele mai multe ori lapidare, fapte de mare vitejie.

După Mircea cel Bătrîn se dau lupte acerbe pentru linia Dunării de către urmașii acestuia : Dan al II-lea, Alexandru Aldea, Vlad Dracul, lupte pe care nu le cunoaștem. Este o încleștare dramatică între cea mai puternică armată a timpului, armata otomană, și resursele fizice modeste ale Țării Românești. Din scrisorile lui Aldea aflăm zbuciumul acestor oameni care nu dezarmează nici un moment, concepînd planuri mari sau manevre pe cîmpul de luptă în măsură să ducă la biruință armatele creștine. În luptele din această vreme cad cetățile Turnu și Giurgiu, turcii continuă metodic înaintarea lor în Balcani, iar țările amenințate nu sînt în stare să facă front comun în fața primejdiei otomane. Soarta face ca, spre mijlocul secolului, să apară un general de geniu : Iancu de Hunedoara. Acest fiu de români liberi din părțile Hategului își dă seama de pericolul pe care-l reprezintă forța crescîndă a Imperiului otoman și își dedică întreaga viață în lupta pentru oprirea lui pe linia Dunării. În anul 1442, Iancu bate o oaste otomană care pătrunsese în Transilvania și, tot în același

an, în iunie, cu sprijinul forțelor militare ale Țării Românești, înfrînge o mare oaste turcească pe Ialomița. În toamna și iarna anului 1443, Iancu ia ofensiva și pătrunde în Balcani cu o armată de aproape 35 000 de oameni, în cea mai mare parte transilvăneni și munteni. Iancu ajunge pînă în apropierea Sofiei, în ciuda eforturilor lui Murad al II-lea de a-l opri. Numai rigorile iernii și lipsa unui sistem de aprovizionare îl constrîng să se retragă. Cooperarea românească se dovedea fructuoasă și sultanul însuși afirma că „ungurii și românii uniți sînt o mare putere". În anul următor, cu puține ajutoare venite din occident, se organizează o campanie de mare amploare împotriva turcilor care urmărea scoaterea acestora din Europa. În lupta de la Varna, din 1444, Iancu se distinge ca un mare căpitan prin felul cum alege locul în care dă lupta, prin manevrele executate pe cîmpul de luptă, dar toate eforturile acestuia sînt compromise de aceeași lipsă de har militar de care dau dovadă constant cavalerii. Marii nobili din anturajul regelui maghiar, geloși pe faptele lui Iancu și speriați că nu se vor împărtăși din gloria obținută de acesta, îl conving pe rege să conducă ultima șarjă care să decidă victoria. Acțiunea necugetată a dus la pieirea unor oameni care nu reușeau să gîndească, dar și la pierderea luptei. Moartea regelui impresionează pe cruciați. Iancu, cu contingentul transilvan și muntean, încearcă să salveze lupta, dar nu reușește, și atunci șarjîndu-i mereu pe turci, izbutește să acopere retragerea celor ce fugeau de pe cîmpul de luptă. Varna înseamnă încă o victorie a turcilor împotriva europenilor, este mărturia superiorității lor pe plan militar. Un amănunt semnificativ : în momentul în care Vlad Dracul, domnul Țării Românești, a văzut oastea creștină, i-a sfătuit pe conducătorii acesteia să facă cale întoarsă. Și, simbolic, i-a oferit regelui ungur doi cai românești cu care să se poată salva.

Între anii 1444—1447, Iancu duce lupte împotriva turcilor, dar este înfrînt. Pentru anul 1448, el organizează o mare campanie, al cărui prim scop este cucerirea Saloni-

cului, în cooperare cu Skanderbeg, eroul albanez, care se răsculase împotriva turcilor. Acțiunile celor doi căpitani nu sînt bine sincronizate și în lupta de la Kossovopolje, luptă care durează trei zile, Iancu este înfrînt de forțe superioare. În anul 1452 se încheie pacea cu turcii. Se încheia astfel un deceniu de lupte cu turcii, marcat aproape an de an de mari bătălii, în care se înfruntau peste 100 000 de oameni, de campanii lungi ce puneau probleme de ordin strategic la care căpitanii din occident încă nu se gîndeau, în aceste bătălii, inteligența și experiența unor mari generali erau solicitate la limita lor superioară.

În anul 1453 cade Constantinopolulul. Progresele armelor de asediu îi îngăduie lui Mahomed al II-lea, omul care visa să-l imite pe Alexandru Macedon, să intre în cetatea lui Constantin, redusă numai la zidurile ei. Împărații înșiși recurgeau la pomana sultanilor pentru a-și putea întreține curtea, neajutați în mod eficient de popoarele europene. Constantinopolitanii sucombă sub asalturile turcești. Căderea Bizanțului are un răsunet porfund în Europa. Cupolele Sfintei Sofii erau încadrate de minarete, iar locul crucii îl lua semiluna.

Peste cîțiva ani, turcii, îmbătați de victorii, strigau: la Roma, la Roma! Numai că pe drumul Romei se ridică, pentru ultima dată, Iancu și, după aceea, urmașii acelei romanități orientale, de mult uitată, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, oameni care umplu Europa cu faima numelui lor și atrag atenția umaniștilor că, la Dunărea de Jos, urmașii cezarilor se luptau indirect pentru „Cetatea eternă".

În anul 1456, Mahomed II asediază Belgradul. Toate forțele Imperiului otoman sînt concentrate în jurul cetății care le închidea drumul spre centrul Europei. Iancu de Hunedoara sosește la timp ca să salveze, printr-un ultim efort, Belgradul, în apropierea căruia își dă sfîrșitul.

Planurile turcești de cuceriri în Europa sînt oprite, după dispariția lui Iancu, de Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. În anul 1462, Vlad Țepeș, încrezîndu-se în ajutoa-

rele promise de Matei Corvin, trece Dunărea în timpul iernii (1461—1462) şi atacă garnizoanele turceşti. Împotriva domnului român porneşte sultanul însuşi, ceea ce înseamnă că întreaga forţă militară a Imperiului otoman se îndrepta spre Dunăre. Campania de 1462 ne este cunoscută numai din surse externe, deci ceea ce ştim sînt fapte relatate de oameni care fie că ne erau duşmani — cronicarii turci —, fie că erau martori contemporani de alt neam, mai mult sau mai puţin imparţiali, în funcţie de talentul şi înţelegerea lor. Chalcocondil spune că turcii aveau 250 000 de soldaţi. Cifra este exagerată. Imperiul număra 60 de sangiacate, deci putea să ridice o armată de aproximativ 60 000 de oameni, la care se adaugă corpul de ieniceri şi achingii, călăreţi care mergeau înaintea oastei otomane jefuind. Oricît am scădea efectivele oastei turceşti, numărul acesteia nu poate fi mai mic de 75 000 de oameni. Vlad Ţepeş nu avea mai mult de 35 000 de oameni, majoritatea oastei formînd-o ţăranii.

Din punct de vedere al artei militare, modul în care Vlad Ţepeş apără linia Dunării, dar şi felul în care Mahomed II forţează trecerea marelui fluviu ne duc în plină epocă modernă. Totul se realizează după principii de artă militară pe care le întîlnim, în apusul Europei, abia în epoca modernă. Mai întîi, Vlad Ţepeş este conştient de faptul că nu poate împiedica oastea turcă să treacă Dunărea. Napoleon afirma că o apă este cel mai uşor obstacol natural de trecut şi critica pe comandantul armatei franceze care, înainte de bătălia de la Rossbach, considerase un rîu drept un obstacol de nădejde. Principiile pe care generalii europeni le învaţă din experienţa altora abia peste două secole, Vlad Ţepeş le stăpîneşte perfect în 1462.

Trecerea Dunării de către turci este o bijuterie în materie de tactică, ceva în genul traversării aceluiaşi fluviu de către Napoleon la Wagram. Iată ce povesteşte un ienicer de obîrşie sîrbă : Mahomed a făcut apel la corpul de elită al ienicerilor, cărora le promite o bună răsplată şi

le cere să treacă Dunărea pe luntrii, la adăpostul întunericului, odată cu tunurile mobile „şi altele mai mari". „Şi cînd s-a făcut noapte ne-am aşezat în luntre şi ne-am lăsat la vale pe Dunăre şi am trecut de partea cealălaltă, la cîteva stadii mai jos de locul unde stătea oastea voievodului. Şi acolo ne-am îngropat în şanţuri, aşezînd tunurile pe rînd în jurul nostru. Ne-am îngropat în şanţuri pentru ca oamenii călări să nu ne poată vătăma". Se afirmă de către istoricii militari de prestigiu că prima bătălie în care artileria cooperează cu alte arme a fost bătălia de la Marignano din 1515. Această dată poate fi devansată cu o jumătate de secol. În această bătălie turcii construiesc un cap de pod pe care-l întăresc cu şanţuri şi tunuri şi pe care-l apără un corp de elită de pedestraşi. După aceea urmează traversarea şi a altor ieniceri.

„Şi cînd toată oastea pedestră trecuse, atunci ne-am pregătit şi am pornit pe încetul către oastea lui Dracul, cu tunurile şi cu celelalte ce le transportaserăm cu noi". Vlad Dracul, descoperind locul pe unde turcii trecuseră îi atacă, le provoacă pierderi care-l îngrijorează pe sultan dar, ienicerii văzînd că partea lor slăbeşte — relatează ienicerul de origine sîrbă —, avînd trecute peste rîu 120 de bombarde ne-am apărat cu ele şi ne-am apucat să tragem un foc des, încît am respins toată oastea voievodului de pe acel loc, iar noi ne-am întărit". Sultanul îi trece pe azapi peste Dunăre, iar Vlad Dracul, văzînd că nu poate opri trecerea şi refuzînd să accepte o luptă în cîmp deschis cu un duşman mult mai numeros şi cu forţe proaspete, cu un moral ridicat, se retrage. Este inutil să insistăm asupra aspectului foarte modern al manevrelor care însoţesc traversarea Dunării de către turci. Faptul cel mai important este însă prezenţa celor 120 de bombarde care opresc atacurile românilor. Un număr impresionant de guri de foc face ca o infanterie valoroasă să poată opri şocul unei călărimi şi, cu aceasta, ne aflăm în prezenţa primei bătălii date în cîmp deschis în care artileria este folosită în cooperare cu infanteria.

Strategia folosită de Vlad Țepeș în campania din 1462 este cea tradițională : pustiirea pămîntului în fața dușmanului, hărțuirea necontenită a acestuia, tăierea posibilităților de aprovizionare. Toate acestea la un loc au darul să submineze moralul armatei turcești și, cînd puterea de rezistență fizică și morală a acesteia atinge cel mai scăzut nivel, Vlad Dracul încearcă să o dezorganizeze și să o înfrîngă printr-un atac de noapte. Din greșeală, cortul sultanului nu este lovit. Rezultatul : pierderi foarte mari pentru turci.

În campania din 1462 întîlnim așadar toate elementele de artă militară care caracterizează epoca modernă. Pentru realizarea scopurilor pe care și le propusese Vlad Dracul pe plan strategic și tactic era nevoie de o oaste foarte mobilă, de luptători de mare valoare, de un șef de geniu. Mahomed al II-lea este forțat să se retragă la sud de Dunăre. Pînă la Roma trebuie să se treacă peste români. Era nevoie ca Țara Românească și Moldova să fie supuse, pentru ca Dunărea să devină drumul pe care urdiile turcești s-ar fi deplasat cu mare ușurință. În ciuda superiorității lor numerice, a calității trupelor, a armamentului cu care sînt dotate, ele nu pot să frîngă definitiv rezistența românească. Dacă Matei Corvin ar fi sprijinit pe Vlad Țepeș la timp, campania din 1462 s-ar fi încheiat dezastruos pentru turci, dar Matei nu se ridica la înțelegerea politică și militară a tatălui său.

După dispariția lui Vlad Țepeș, uneia dintre cele mai strălucite personalități din istoria noastră îi revine sarcina să apere Europa la Dunăre. Este vorba de Ștefan cel Mare, domnul care poate fi așezat fără nici o ezitare în galeria marilor căpitani ai lumii. Domnia lui înseamnă o suită neîntreruptă de lupte, începînd chiar prin cucerirea scaunului Moldovei și încheind cu luptele date cu turcii în pragul secolului al XVI-lea.

Rînd pe rînd, așa cum o spun cronicarii unguri, polonі și turci, sau cum o recunosc regii polonі și unguri, Ștefan cel Mare i-a înfrînt, în mari bătălii, pe toți vecinii săi. Trecem peste incursiunile făcute în Polonia și în

secuime, în primii ani din domnia lui Ştefan. Se cuvin cîteva vorbe despre prima mare bătălie dată de Ştefan, bătălia de la Baia din 14—15 decembrie 1467. Regele Ungariei pătrunde în Moldova cu o oaste puternică. Pe lîngă cei 8 000 de călăreţi şi 4 000 de pedestraşi cu care venise în Transilvania, în septembrie, se adaugă contingentul transilvan, care nu avea cum să fie mai mic de 20 000 de oameni. Cînd trece în Moldova, oastea lui Matei depăşea 30 000 de oameni. Dlugosz vorbeşte de 40 000. Fiind timp de iarnă, noiembrie-decembrie, Ştefan cheamă curtea, adică pe boierii mari şi mici, al căror număr se ridică la 12 000. Se poate ca şi ţăranii din ţinuturile care erau în afara zonei de operaţii să fi fost chemaţi la oaste; locul de adunare fiind fixat undeva, în apropiere de Suceava. Ştefan îl întîmpină pe Matei numai cu oastea mică. Îl hărţuieşte pe duşman, pustiind totul în cale. În momentul în care Matei se opreşte la Baia, pentru a-şi odihni trupele, mai înainte de a porni împotriva Sucevii, pune să se ia măsuri care să asigure tabăra şi oraşul de un atac dat prin surprindere. Este de fapt ceea ce gîndea şi se pregătea Ştefan să înfăptuiască, dar nu la lumina zilei, cum se aşteptă regele, ci la adăpostul întunericului. Printr-un atac de noapte, Ştefan voia să surprindă oastea invadatoare şi, dacă era cu putinţă, s-o înfrîngă. În caz de insucces, se putea retrage pe drumurile ştiute de el. Atacul nu se dă la întîmplare. Ştefan şi-a împărţit oastea în trei corpuri care trebuiau să pătrundă pe cele trei drumuri care duceau în centrul tîrgului unde se afla cartiruit regele şi oştenii săi de elită, împreună cu marii nobili ai regatului. Surpriza n-a fost realizată pentru că un secui, care se afla în acele locuri, află de intenţiile moldovenilor şi-l anunţă pe rege, care, în grabă, cere să se ia măsuri de apărare. În piaţă, regele a aşezat două sute de veterani cu armuri grele, la porţi şi pe uliţe celelalte trupe. Ştefan, fără să ştie că este aşteptat, îşi pedestreşte oamenii şi se apropie cu ei de tîrg. Oamenii trimişi înainte dau foc la case şi oastea moldovenească porneşte la asalt. „Începu un mare măcel, relatează Bonfinius,

cronicarul de curte al lui Matei, mai întîi la poartă, apoi în uliţi şi la răspîntii. Cu atîta putere se ciocneau în luptă, încît nimic nu părea mai îngrozitor. Două şiruri gata de bătaie, aşezate în patrat, înaintează cu măsură spre cartierul regelui pe două străzi. Acolo dădură peste veteranii înarmaţi. Începu o luptă aprigă şi foarte sîngeroasă, luptă care ţine pînă în zori. Cu toată rezistenţa opusă de soldaţii regelui, moldovenii au ajuns pînă în piaţa tîrgului, au dat lupte chiar în casa regelui, acesta fiind rănit de o săgeată cu trei colţuri.

După bătălie, Matei l-a răsplătit pe Nicolae Banffi, comitele Pojonului, cu un castel pentru că şi-a pus capul apărîndu-l pe rege în casa în care se afla acesta la Baia. În aceeaşi casă, Nicolae Ciupor, comitele secuilor şi voievod al Transilvaniei, a primit şapte răni grele, şi este şi el răsplătit de rege. Dovadă că moldovenii au ajuns pînă în inima tîrgului şi, aşa cum o spune Bonfinius, „s-au luptat în noaptea aceea mai mult pentru viaţă decît pentru cinste".

La Baia, românii dau o a doua bătălie de noapte. Nu este vorba de un atac disperat ci de unul metodic. O spune Bonfinius. Patratul, dispozitivul luat de cele două corpuri de oaste moldoveneşti, anunţă careul modern. Armata feudală maghiară se salvează pentru că, cel de-al treilea corp de oaste, care trebuia să pătrundă în tîrg, nu execută ordinul domnului, comandantul său, marele vornic, trădînd. În zori, oastea ungară se retrage pe cel de-al treilea drum rămas liber şi este forţată să apuce pe poteci de munte ca să treacă munţii, mare parte din ea fiind măcelărită de ţăranii din partea locului. Aceasta este ultima încercare de cucerire a Moldovei pe care o fac regii feudali unguri. Matei singur şi după aceea urmaşii săi îşi dau seama că duşmanul comun şi foarte periculos sînt turcii, iar Moldova este o forţă redutabilă, pe care se puteau sprijini ţările creştine în luptele cu ei.

În anul 1469, la doi ani după Baia, o hoardă a tătarilor de pe Volga, sub comanda lui Eminec, nepotul hanului, se abate asupra Moldovei. Ştefan cel Mare, cu slujitorii şi

curtenii săi şi cu ţăranii din ţinuturile din Ţara de Sus, porneşte pe urmele tătarilor şi, la 20 august, în Dumbravă la Lipinţi se dă lupta cu tătarii. Aceştia sînt înfrînţi, au pierderi mari în oameni, Eminec însuşi este făcut prizonier. Mînios, hanul trimite o solie de 100 de tătari să-i ceară lui Ştefan eliberarea nepotului şi despăgubiri pentru pagubele făcute oamenilor săi. Solia tătară are acelaşi număr cu morţii din bătălia de la Rimini, din acelaşi an. Din rîndurile soliei, 99 de oameni sînt ridicaţi în ţeapă, supravieţuitorului i se taie nasul şi este trimis hanului să povestească cele văzute. Letopiseţele scrise la curtea lui Ştefan sînt atît de laconice, încît nu amintesc nimic despre pierderile suferite de tătari.

Confruntarea decisivă pentru apărarea Moldovei, dar şi a Europei, are loc în anii 1475 şi 1476. Mahomed al II-lea voia să supună Moldova, să-i supună, în acelaşi timp, pe tătari, care se puteau abate asupra Europei Centrale trecînd peste pămîntul Moldovei ; urmărea deci să creeze o bază de operaţie, dar şi de resurse economice şi de oameni, valoroşi ca luptători, de unde şi cu ajutorul cărora să poată porni cu uşurinţă asupra Vienei şi Romei. O parte din forţele imperiului sînt reţinute în toamna anului 1474 în luptele din Albania. Sub comanda eunucului Soliman-paşa, turcii încearcă să cucerească cetatea Kruja din Albania, dar nu reuşesc. Mahomed renunţă la planul cuceririi acesteia şi îi porunceşte lui Soliman ca, împreună cu toate forţele imperiului din partea europeană, să pornească asupra Moldovei. Pe lîngă marile planuri pe care şi le făurea Mahomed, cauza imediată pentru care îşi îndreaptă oştile spre Moldova era încercarea lui Ştefan cel Mare de a sustrage Ţara Românească de sub autoritatea Porţii. Domnul român încerca să realizeze o unitate a ţărilor române, a cărei valoare şi importanţă fusese subliniată de Murad al II-lea. Sultanul considera că numai forţele rumeliote, cărora urma să li se adauge 12 000 de munteni, erau suficiente pentru a supune Moldova. Toate izvoarele contemporane şi Ştefan cel Mare însuşi, într-o scrisoare trimisă ţărilor europene, dau ca efectiv

oastei otomane 120 000 de oameni. Coincidența dintre cifra dată de toate aceste izvoare contemporane scrise la mari distanțe (Buda, Cracovia, Veneția) pare surprinzătoare cu toate că mulți istorici au socotit-o exagerată. După Evlia Celebi, cronicar turc, oastea Rumeliei se ridica în această vreme la 40 000 de oameni. Este vorba de oamenii care erau înscriși într-un sistem special de recrutare. Lor li se adaugă o parte din corpul de ieniceri, cel mult 5 000, dar, așa cum se întîmplă de obicei, armata turcească era însoțită de achingii, al căror număr cu greu poate fi stabilit (în vremea lui Mihai Viteazul numărul achingiilor din partea europeană a Imperiului otoman era de 20 000, cea mai mare parte a lor fiind distrusă la Giurgiu, în retragerea lui Sinan-pașa). După toate probabilitățile, oastea turcească se ridică la aproximativ 80 000 de oameni. (Un martor ocular spune că în armata turcească erau 30 000 de călăreți — probabil trupele de elită). Oastea moldovenească avea 40 000 de oameni, plus un contingent de secui de 4 000—5 000 de oameni. Raportul de forțe era de 2 la 1 în favoarea turcilor.

Ștefan pustiește țara în calea armatei turcești, trimite un corp de călăreți care hărțuiește și nu îngăduie să se desprindă de grosul armatei detașamente în căutarea hranei. Moldovenii se retrag spre Vaslui și Soliman, dorind o luptă care să decidă soarta campaniei, pornește pe urmele lor. O prelungire, în vreme de iarnă, a ostilităților, într-o țară pustiită, îi dezavantaja pe turci. Convins că turcii vor căuta orice prilej pentru a da lupta, Ștefan cel Mare își alege o poziție bună în fața Vasluiului, într-un loc unde dealurile care mărginesc lunca Bîrladului se apropie între ele. Cum dealurile erau împădurite, turcii nu aveau posibilitatea să atace pe flanc. După cum se spune într-un document contemporan, „la drumul dintre cele două dealuri pe unde aveau să înainteze turcii domnul a dispus să se taie copacii și l-a întărit cu ostași și tunuri, pe fiecare parte cîte 10 tunuri, cu ordinul ca din fiecare tun să tragă șapte împușcături". Așadar, pedestrimea, flancată de cîte zece guri de foc pe fiecare

aripă, închidea drumul spre Vaslui. Între trupele care erau aşezate în acest dispozitiv se aflau şi secuii. Ele trebuiau să suporte primul şoc al armatei turceşti. Cea mai mare parte din oastea moldovenească se afla ascunsă în pădurile de pe dealurile din stînga Bîrladului. Ştefan aşezase şi pe dealurile de pe dreapta apei un număr mic de oameni cu tobe şi trîmbiţe.

În dimineaţa zilei de 10 ianuarie, avangarda oastei otomane luă contact cu oastea moldovenească. Era ceaţă şi turcii desluşeau cu greu dispozitivul luat de moldoveni. Încă un dezavantaj pentru turci : starea fizică a soldaţilor şi cailor. În zilele care au precedat bătălia de la Vaslui vremea s-a încălzit, zăpezile au început să se topească transformînd lunca Bîrladului într-o adevărată mlaştină. „S-a dus prospeţimea lor, vorbeşte un cronicar turc despre oastea otomană. Torentul de ploaie udîndu-i de tot pe acei călăreţi şi slujitori, toţi şoimii care zburau în lupte au devenit ca nişte găini jumulite". Măsurile luate de voievod, adăugîndu-li-se dezgheţul şi ploile, au avut darul scontat de acesta : să slăbească puterea de rezistenţă fizică şi morală a oastei otomane.

Prima parte a bătăliei de la Vaslui este descrisă de cronicarul turc Kemal-Paşa-Zade : „Nelăsîndu-i să se apropie pe ostaşii care se duseseră acolo (e vorba de turci) el (Ştefan cel Mare) a tras asupra lor din faţă cu tunuri şi puşti, cu arcuri şi cu zenberecuri. De cele două părţi ale sale se aflau păduri, încît nu era cu putinţă să se treacă în spatele lui din nici o parte, iar din faţă nu se putea merge de loc spre el. De aceea oastea nu putea să se împotrivească tunurilor şi loviturilor sale de puşti. Cele două oşti numeroase au stat o vreme, luptîndu-se pe locul de bătălie. Gazii s-au învîrtit pe acolo cu ogarii (caii) lor, dar au văzut că ei, moldovenii, nu ies din pădure". Din spusele cronicarului turc reiese că, prin măsurile luate de Ştefan cel Mare, datorită poziţiei alese, turcii au fost constrînşi să atace frontal o armată care se afla pe un loc bine întărit, şi cronicarul se plînge că oastea turcească nu poate să manevreze, ca să atace din flanc

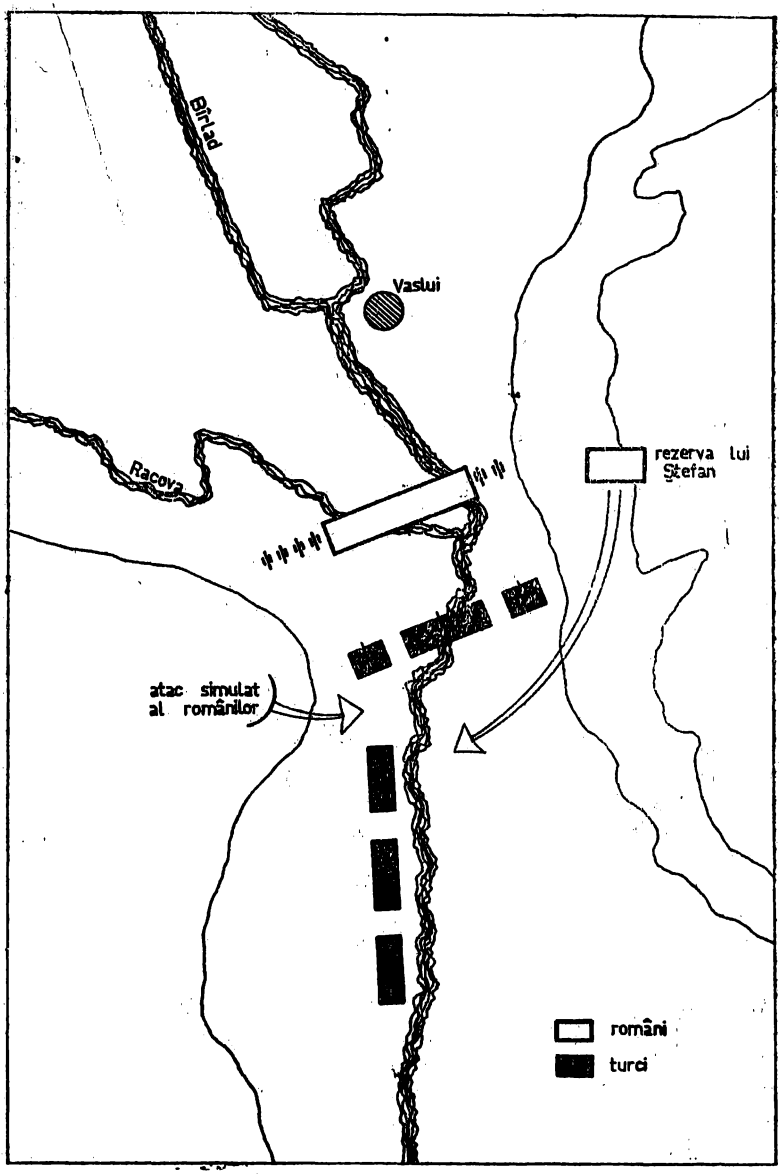

BĂTĂLIA DE LA VASLUI (1475)

şi în spate. Atacurile repetate ale turcilor au fost respinse mai înainte ca aceştia să poată pătrunde în liniile moldovene, de focul tunurilor, de săgeţile aruncate de arcaşii şi arbaletierii care se aflau în oastea moldovenească.

Cad mulţi turci, este o luptă de uzură pe care moldovenii o duc multă vreme de la adăpostul întăriturilor făcute în faţa poziţiei ocupate de ei. Văzînd că liniile moldovene nu pot fi străpunse cu uşurinţă, Mihaloglu Ali-bei, unul dintre valoroşii căpitani din oastea turcă, a organizat „un buluc", spune Kemal-Paşa-Zade, din luptători de elită, „pentru al căror suflet bătălia era o plăcere", şi s-au năpustit asupra poziţiilor moldovene. Turcii reuşesc să pătrundă în dispozitivul oastei moldovene, lupta degenerează într-o încăierare îndîrjită, moldovenii încep să se replieze. Este momentul critic al bătăliei. Ştefan îşi pregăteşte oamenii de atac, iar de pe dealurile din faţă izbucnesc sunetele de tobe şi de trîmbiţe. Turcii cred că vor fi loviţi pe flancul lor stîng, se regrupează şi fac faţă acestui atac. Ştefan, cu grosul oastei moldovene îi atacă din spate. Este o manevră executată admirabil şi lovitura dată de Ştefan cade ca un trăsnet, efectul ei este dezastruos pentru oastea otomană. Izvoarele creştine vorbesc de 40 000 de morţi. Este o exagerare, dar numărul celor căzuţi din oastea turcească este foarte mare. Rezistenţa oastei turceşti este frîntă şi, aşa cum relatează cronicarul turc, „acei ageamii (turcii)... au obosit de a mai privi bătălia încă înainte ca ea să se fi isprăvit. Abia căutau prilej de fugă. Cînd au văzut oarecare îngăduinţă, ei s-au împrăştiat de tot şi au fost cauza înfrîngerii şi a celorlalţi. Părăsind lupta şi măcelul, au fugit astfel încît nici nu s-au mai uitat îndărăt. Nici nu era chip. Ei s-au călcat în picioare unii pe alţii ca nişte turme de oi şi nici cei viteji şi bravi nu au mai putut găsi calea ca să mai lupte. Suleiman-Paşa nu a putut să-i strîngă într-alt loc pe ostaşii aceia care se împrăştiau. Oricît de mult s-a străduit şi oricît de multe sforţări a depus, el nu a putut să-şi închege şi să-şi orînduiască alaiul". Cronicarul turc prezintă finalul bătăliei ca pe un adevărat dezastru.

Armata otomană intră în derută, încercările şefului de a organiza o rezistenţă sînt inutile, pentru că nimeni nu mai ascultă pe nimeni. Oamenii se calcă în picioare şi pier nu de mîna duşmanului ci din pricina haosului care se creează. „Niciodată o oaste turcească n-a suferit o astfel de înfrîngere", se tînguia sultana-mamă. Moldovenii i-au urmărit pe turci şi cea mai mare parte din oastea otomană piere în timp ce încerca să se salveze cu fuga la sud de Dunăre.

F. Lot, consultînd numai cîteva scrieri româneşti despre această bătălie, o socoteşte o mare victorie, dar cît priveşte urmărirea turcilor, consideră că este de „domeniul folclorului militar". Contemporanii evenimentelor îl contrazic pe F. Lot. Un izvor contemporan spune că i-au alungat pe turci de marţi pînă vineri noaptea şi „i-au împuşcat şi bătut ; şi n-au fost numai ucişi, ci un mare număr s-au înecat în apa Siretului". Iar Dlugosz relatează că „foarte puţini turci şi-au putut găsi mîntuirea, prin fugă, căci, chiar şi aceia care au fugit şi au ajuns pînă la Dunăre au fost ucişi acolo de moldoveni, care aveau cai mai iuţi, sau au fost înecaţi în valuri, aproape toţi prizonierii turci, afară de cei mai de frunte, au fost traşi în ţeapă. Cadavrele celor ucişi le-a ars, iar cîteva grămezi cu oasele lor se văd pînă astăzi şi sînt mărturie eternă a unei victorii atît de însemnate". Şi alte izvoare creştine vorbesc de această urmărire. Să se fi amăgit toţi aceştia şi să fi luat dorinţa lor drept realitate ? Dar dacă toţi europenii pot fi acuzaţi de părtinire, iată ce spune Kemal-Paşa-Zade : „După o vreme văzînd moldoveanul că ţinutul acela a rămas pustiu şi aflînd că duşmanul a fugit, a pornit pe urmele lui şi a pus mîna pe cei pe care i-a găsit slabi ...Cînd călăreţii, venind iute ca vîntul şi cu iuţeala unui torent s-au îngrămădit în groapa ceea (e vorba probabil de o rîpă a Siretului ; într-un alt document contemporan este vorba de o baltă), cei care au dat primii peste ea au rămas împotmoliţi, devenind astfel punte pentru cei care au sosit după ei. Cetele care veneau unele după altele s-au

răvășit ca valurile. În groapa aceea s-au împotmolit caii multor mii de oameni și picioarele multor trupuri rămînînd astfel în mlaștina morții. După ei au venit dușmanii și trîntindu-i și pe cei care nu căzuseră încă de pe calul vieții, le-au luat capul și cămășile". Dacă ținem seama de obiceiul cronicarilor turci de a minimaliza înfrîngerile suferite de oștile otomane, mărturia reprodusă mai sus e de natură să spulbere orice îndoială. Am reprodus cu precădere relatările cronicarilor străini și mai ales descrierea lui Kemal-Paşa-Zade. Despre victoria de la Vaslui, cea mai mare înfrîngere pe care o suferă turcii după Ankara, vorbesc, așa cum am exemplificat, străinii. În Letopisețele noastre se menționează laconic că la 10 ianuarie, în anul 6983 de la facerea lumii, „a biruit Ștefan voievod oștile turcești la Vaslui și mare mulțime au fost tăiați și pe mulți i-a prins vii și i-a tăiat. A lăsat viu numai pe fiul lui Sac-pașa. Și a luat de la dînșii mai mult de 40 de steaguri". Letopisețul de la Bistrița mai adaugă că „S-a întors Ștefan voievod cu toți oștenii lui ca un purtător de biruințe în cetatea sa de scaun a Sucevei", unde-i ies în întîmpinare prelații, iar domnul dă o masă mare și daruri tuturor.

Superlativele nu ne aparțin nouă, ci străinilor. Sixt IV îi scrie lui Ștefan : „Faptele tale săvîrșite pînă acum cu înțelepciune și vitejie contra turcilor necredincioși, dușmanii comuni, au adus atîta celebritate numelui tău, încît ești în gura tuturor și ești de toți foarte mult lăudat". Iar Dlugosz exclamă : „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior marilor căpitani, pe care atît îi admirăm ! Ștefan este primul, „dintre principii lumii — e vorba de Europa — care a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor. După părerea mea — spune Dlugosz — el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales funcția de comndant și conducător contra turcilor...".

În răsunetul pe care îl are rezultatul bătăliei de la Vaslui pe plan european, se vede cît de importantă a fost

rezistența românească pentru apărarea Europei. Pînă la 10 ianuarie 1475, nu întîlnim în Europa, afară de eforturile lui Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș, nici o altă acțiune militară care să se compare cu bătălia de la Vaslui, nici sub raportul numărului mare de oameni care se înfruntă pe un cîmp de luptă, nici sub raportul gîndirii militare. Rezultatul acestei bătălii estre fructul unui întreg ansamblu de măsuri de ordin strategic și al unor manevre executate impecabil pe cîmpul de luptă de către un conducător de oști, care intuia — cum spune Ferdinand Lot — sensul modern al comandamentului.

În momentul în care veștile despre înfrîgerea de la Vaslui ajungeau la Constantinopol, sultanul se hotărăște să organizeze o mare campanie de represalii împotriva voievodului moldovean. Ștefan cel Mare, conștient că Vasluiul este prologul unei confruntări decisive, se adresează puterilor creștine ca să-i trimită ajutoare în bani și oameni. Se fac promisiuni pentru un viitor vag și se trimit laude. Venețienii, speriați, deși erau amenințați direct în stăpînirile lor de pe coasta Dalmată, în loc să să-și unească eforturile cu domnul român încheie un armistițiu cu turcii. În momentul în care turcii se hotărăsc să pornească spre Dunăre, sultanul se îmbolnăvește și expediția este amînată. O flotă este trimisă și cucerește Caffa, colonia genoveză din Crimeea, iar tătarii recunosc suzeranitatea sultanului, ceea ce sporea considerabil forța de șoc a turcilor care pot dispune, acum, și de călărimea tătară. Matei Corvin, care anunță creștinătății victoria de la Vaslui ca pe o victorie a sa, cucerește de la turci cetatea Sabatului în 15 februarie 1476. Și cu aceasta justifică încasarea banilor trimiși din Italia pentru susținerea luptei antiotomane. La insistențele lui Ștefan cel Mare, Six IV îi răspunde că principii italieni au hotărît să-i trimită banii „fiului nostru preaiubit, strălucitul rege al Ungariei care a pornit un război atît de mare contra păgînilor". Matei se afla la Buda și cheltuia banii cu pregătirile de nuntă.

În fața atacului iminent care venea din sudul Dunării, Moldova era singură. Numai că, spre deosebire de anul precedent, la campania din anul 1476 participa întreaga oaste a imperiului, oastea Țării Românești și oastea tătară. Ștefan trebuia să facă față unui atac concentric turco-tătar. Voievodul avea sub ordinele sale 40 000 de oameni.

La sfîrșitul lunii martie 1476, sultanul părăsea Constantinopolul îndreptîndu-se spre Adrianopole unde rămîne 15 zile, după care merge la Sofia și de aici la Varna, unde ajunge la 22 mai. Armata turcească este socotită de contemporani la 200 000 de oameni. Angiolello, secretarul sultanului, afirmă că oastea sultanului număra 150 000 de oameni. Chiar dacă această cifră pare mare, dacă adăugăm 10—12 000 de munteni și 15 000—20 000 de tătari ne aflăm în fața unor efective pe care le ating numai armatele moderne. Această armată imensă întîmpină dificultăți cînd traversează Dobrogea din pricina căldurilor, a lipsei de apă, dar și a unui nor de lăcuste care se abate asupra ei, încît, atunci cînd ajung la Dunăre, mulți soldați turci s-au aruncat în apă, unii pierind înecați, alții îmbolnăvindu-se din pricina apei băută fără socoteală.

Înainte ca turcii să ajungă la Dunăre, tătarii trec hotarul Moldovei cu intenția de a face jonctiune cu oastea otomană în sudul țării. Temîndu-se mai mult de tătari decît de turci, cum spune Dlugosz, Ștefan i-a atacat, „și cu ajutorul lui Dumnezeu, relatează cronicarul polon, îi strivi pe aceștia într-un măcel crîncen. Și-i urmări pe fugari cu atîta rîvnă, încît ucise mai mulți din fugă decît în luptă. Cuprinși de groază, fugarii își aruncau nu numai armele, ca să fie mai ușori la fugă, ci și arcurile și tolbele, șeile și hainele, ca să scape..." O victorie care are darul să elimine un adversar de pe teatrul de operații, periculos nu atît prin numărul lui, cît prin capacitatea de a se deplasa la mari distanțe, de a dezorganiza orice sistem defensiv, prin loviturile repezi pe care le putea

da. După înfrîngerea tătarilor, Ştefan cel Mare trece cu oastea sa Prutul. Rămăsese lîngă voievod numai oastea mică (formată din boieri şi slujitori), ţăranilor îngăduindu-le să meargă la casele lor pentru a vedea ce rămăsese după incursiunea tătarilor. Aveau ordin să se adune după aceea într-un loc fixat de voievod în nordul ţării. Neputînd să-i oprească pe turci la Dunăre, Ştefan se retrage din faţa acestora hărţuindu-i. Ca de obicei, totul este pustiit în calea duşmanului. „Beiul Moldovei, relatează cronicarul turc Sa' adeddin, aflînd de mînia vijelioasă a şahului a dat foc cîmpiilor ţării sale. El nu a lăsat nici urmă de fîneţe şi de grîne şi a pîrjolit munţii şi cîmpiile. Asemenea focului uneltirilor sale, foametea s-a întins în aşa măsură, încît dacă prin măsurile chibzuite ale şahului cel cuceritor de ţări, galerele nu ar fi aşteptat pe Dunăre, cea mai mare parte a oştii, ca şi animalele lipsite de nutreţ ar fi pierit de foame, domnul Moldovei ducînd bogăţiile ţării în locuri greu de umblat. Apoi cu netrebnicii pe care-i adunase, el s-a ascuns în păduri de nestrăbătut pe unde şi vîntul trecător nu poate trece din cauza desimii copacilor şi în adîncul cărora se putea ascunde o oaste numeroasă". Dlugosz adaugă amănuntul potrivit căruia Ştefan bătea adesea mai ales pe cei care mergeau după nutreţ. „Şi pe turcii prinşi, fără să ţină seama de vîrsta sau de starea lor, sau îi jupuia de vii, sau îi trăgea în ţeapă". Angiolello spune că domnul a pus să fie tăiate grînele „şi pînă şi papura din mlaştini", după care a ars totul.

Prima parte a campaniei reprezintă o confruntare pe plan psihologic. Prin măsurile luate, Ştefan urmărea înfometarea şi demoralizarea adversarului. „Oastea victorioasă — spune un cronicar turc — necăjită de secetă şi de foamete, a rătăcit multe zile în acele ţinuturi pline de primejdie. Veşmintele s-au acoperit de colb şi de cenuşă, iar nasul şi nările lor s-au umplut de praf şi de fum". Într-un asemenea peisaj de moarte, hărţuită de un duşman care dispărea mereu în adîncurile codrilor, oastea turcească înaintează greu şi prudent, pentru că,

adaugă Angiolello... „pretutindeni se ridică un praf de cărbune într-atît încît umplea cerul de fum, şi de cîte ori ajungeam la popas eram cu toţii negri la faţă şi de asemenea şi hainele noastre de sus pînă jos pătimeau. Pînă şi caii sufereu din cauza prafului ce le intra în nări. De aceea niciodată sultanul nu cobora de pe cal şi nici cetele de pază nu-şi rupeau rîndurile pînă ce tabăra nu era alcătuită şi paza asigurată din toate părţile". Se distrug bunurile propriei lor ţări numai ca să-i salveze independenţa, sacrificii sîngeroase acceptate de oameni de dragul libertăţii ! Patruzeci de zile a rătăcit oastea turcească în căutarea adversarului mereu prezent, dar niciodată de găsit. Această urmărire zadarnică ne este relatată şi de Kemal-Paşa-Zade, care vorbeşte şi de atacurile prin care Ştefan „îi nimicea pe cei liberi şi pe supuşii care, despărţindu-se de ordia împărătească, plecau pe şesuri şi pe cîmpii, după pradă".

În momentul în care Ştefan cel Mare a socotit că poate înfrunta oastea otomană, se hotărăşte să primească bătălia la Războieni, în ţinutul Neamţului. Ştefan şi-a ales o poziţie cu spatele la pădure, întărind-o de jur împrejur cu şanţuri, trunchiuri de copaci şi care. După cum spune Kemal-Paşa-Zade, în prima linie au fost puse „mai multe sute de tunuri", cifră exagerată.

În spatele tunurilor şi-a aşezat oastea pe care o pedestrise Din felul cum a decurs lupta, reiese că între tunuri sau în spatele lor au fost aşezaţi arcaşii şi arbaletierii. Caii au fost aşezaţi în spate, cu capetele spre pădure. Locul care ducea la această poziţie fortificată era foarte strîmt încît nu îngăduia desfăşurarea unor forţe numeroase.

Pe lîngă alegerea acestei poziţii şi fortificarea ei, Ştefan cel Mare stabileşte cu mare grijă momentul în care trebuie dată bătălia. Şi pentru ca totul să se desfăşoare după planul său, el ia iniţiativa şi, în după-amiaza zilei de 26 iulie, la orele trei atacă avangarda oastei turceşti care abia terminase masa. Surpriza este totală, mulţi turci sînt omoriţi, dar Soliman-paşa, acelaşi general de la Vaslui, profitînd de superioritatea numerică, îşi organi-

zează oastea şi porneşte la atac. Ştefan se retrage urmărit de turci spre locul pregătit de luptă. Pînă la căderea serii rămînea suficient timp ca să se cîştige sau să se piardă o bătălie. Ştefan calcula timpul cît puteau rezista oamenii săi în caz că nu reuşea să-i înfrîngă pe turci. Întunericul trebuia să vină mai înainte ca turcii să-i copleşească pe moldoveni.

Cînd Mahomed II a fost informat că moldovenii atacă, şi-a pus în mişcare întreaga oaste. Nu voia să piardă această ocazie de a forţa soarta campaniei printr-o singură luptă. Beilerbeii Anatoliei şi Rumeliei primesc poruncă să-şi pună trupele în ordine şi să atace. Primul asalt turcesc a fost respins de Moldoveni. „Oricum atacau ostaşii musulmani — relatează Kemal-Paşa-Zade — nu au putut să strice ceata celor cu credinţa nenorocită (a moldovenilor), nu au putut-o urni din loc". Pietrele aruncate de tunuri, săgeţile s-au abătut asupra turcilor ca o ploaie şi cei doi beilerbei l-au informat pe sultan de nereuşita atacului lor. Mahomed al II-lea a organizat un al doilea asalt împotriva poziţiei moldovene, angajînd de data aceasta corpul de elită al ienicerilor. Dar „vitejii ieniceri — spune Sa'adeddin — nesuportînd aceste lovituri, deşi erau obişnuiţi să-şi pună pieptul în faţa tunurilor şi puştilor, s-au culcat cu feţele la pămînt". Este un moment de mare cumpănă pentru oastea otomană. Sultanul a pus mîna pe scut, a poruncit spahiilor din Anatolia şi Rumelia să atace, şi, însoţit de garda sa, a condus el ultimul asalt. Intervenţia personală a sultanului a dat curaj celorlalte trupe de pedestraşi, în special ienicerilor, şi armata turcă „s-a scurs ca un rîu şi s-a năpustit asupra carelor ghiaurilor".

Se lăsa seara în momentul în care turcii reuşeau să pătrundă în dispozitivul organizat de oastea moldoveană. Ştefan cel Mare dă semnul de retragere. Oamenii încalecă şi dispar în pădurea care străjuia tabăra. Ca să pătrundă în tabăra moldovenească, turcii au pierdut 30 000 de oameni. Cifra o furnizează Dlugosz, s-ar putea să fie mare, dar nu depăşeşte cu mult realitatea. Două atacuri

turceşti au fost respinse cu pierderi grele. Faptul că iencierii s-au aruncat cu feţele la pămînt — şi aceasta este mărturia unui cronicar turc — ne arată cît de bine era dirijat focul artileriei şi tirul arcurilor şi arbaletelor. În inscripţia de la Războieni, Ştefan vorbeşte de o mare înfrîngere. La fel Letopiseţul de la Bistriţa. Angiolello spune însă că Ştefan a pierdut numai 200 de oameni. Aceeaşi cifră o întîlnim la Dlugosz, ceea ce înseamnă că pierderile voievodului nu au fost mari. Din felul cum a decurs bătălia, reiese că o luptă corp la corp s-a angajat numai în momentul în care turcii pătrund în tabăra moldovenească. Dacă pierderile nu sînt numeroase, ele au impresionat, totuşi, pentru că în această bătălie mor unsprezece boieri din sfatul lui Ştefan.

Dar victoria turcească de la Valea Albă nu a însemnat distrugerea armatei moldoveneşti. Turcii au trebuit să stea trei zile pe cîmpul de luptă pentru a se odihni. Ştefan se retrage, îi raliază pe ţărani şi continuă să-i hărţuiască pe turci. O furtună scufundă corăbiile care veneau cu provizii pentru armata turcă. Molimele izbucnesc în rîndurile acesteia. Sultanul nu poate cuceri cetatea Sucevei şi nici cetatea Neamţului. Oamenii încep să piară de foame, Mahomed al II-lea este forţat să se retragă mai ales că se anunţau ajutoare din Transilvania pentru Ştefan. Eforturile întregii oşti otomane sub conducerea cuceritorului Constantinopolului se dovedesc inutile împotriva Moldovei. Datorită geniului politic al lui Ştefan cel Mare, dar şi abnegaţiei tuturor locuitorilor, turcii sînt constrînşi să părăsească Moldova. Independenţa ţării era salvată şi, odată cu ea, o parte din Europa nu mai cunoaşte pentru multă vreme efectele raidurilor pustiitoare ale achingiilor şi tătarilor. Campania din 1476 este una dintre cele mai importante din istoria noastră, dar şi din istoria Europei.

Spre sfîrşitul secolului, în 1497, Ştefan trebuia să respingă un nou duşman : oastea polonă sub regele Albert. Descrierea amănunţită a acestei campanii o găsim la cronicarii poloni Miechowski şi Wapowski. După asediul

nereuşit al Sucevei, oastea polonă se retrage şi este atacată la Codrii Cosminului, cînd traversa pădurea. Luptele se încheie dezastruos pentru poloni.

Referitor la pierderile polonilor în Moldova, în 1497, a rămas zicala : „Cînd a pierit şleahta". Este uimitoare capacitatea oastei moldovene de a se adapta la sisteme de luptă în care se întîlnesc occidentul şi orientul, este greu de subliniat talentul de conducător de oşti al omului care a găsit măsurile şi manevrele ideale pentru a scoate din luptă armate mult mai numeroase, sau mai bine înarmate decît oastea moldovenească.

BĂTĂLIA DE LA

RAVENNA

(1512)

Cu terminarea Războiului de o sută de ani intrăm, pe plan militar, în plină perioadă modernă. Din două pricini : revoluția care se produce în tehnica militară în a doua jumătate a secolului al XV-lea și radicala schimbare care se petrece în ceea ce privește gîndirea militară. Dominantă în evul mediu este cultivarea forței brutale. De la simplul cavaler și pînă la regele Franței sau împăratul romano-germanic, toți voiau să strălucească prin forța loviturilor pe care le administrau adversarului, prin rezistența fizică pe cîmpul de luptă. Gîndirea militară este nulă. Tot ce lăsase ca moștenire antichitatea greco-romană în domeniul artei militare fusese pierdut sau uitat. Este adevărat că întîlnim uneori stratageme folosite pe cîmpul de luptă — și cînd facem această afirmație ne referim numai la Europa apuseană, aceea care a stat mereu în atenția istoricilor militari — dar aceste stratageme nu sînt expresia unei concepții dobîndite, în urma instruirii speciale a unor armate antrenate timp îndelungat în vederea realizării manevrelor pe cîmpul de luptă, ci manifestări spontane ale unor oameni de mare talent. Felul în care cîștigă Wilhelm Cuceritorul bătălia de la Hastings este un exemplu seminficativ în acest sens. Cavalerimea domină cîmpurile de bătaie, iar apariția pedestrimii se

datorează nu elaborării unei tactici, ci mai mult împrejurărilor de ordin economic. Primii care dau lupte pedestre sînt elveţienii şi scoţienii, popoare de munteni săraci, unde nu există o nobilime care să fie capabilă să organizeze o cavalerie tipic feudală. Sărăcia impune adoptarea sistemului de luptă pedestru, după cum, inferioritatea unui pedestraş în faţa unui cavaler înarmat din cap pînă în picioare impune lupta pe poziţii defensive, întărite natural dar şi de mîna omului. Numai în felul acesta rezistă scoţienii englezilor, iar elveţienii încercărilor Habsburgilor de a supune cantoanele acestor munteni atît de îndrăgostiţi de libertăţile lor.

Englezii îşi dau primii seama de importanţa pe care o prezintă arcul şi lupta dată pedestru. Aplicînd sistemul scoţian, cu adaosul că alături de arcaşi şi pedestraşi stau şi cavalerii, nu înseamnă că ne aflăm în faţa unor schimbări mari în ceea ce priveşte gîndirea militară. Aşa cum cavalerii se încăpăţînează să creadă că numai lor li se cuvine să se bată şi să cîştige victorii, în ciuda oricăror evidenţe, la fel şi englezii, odată adoptat sistemul luptei defensive, dată cu o armată pedestră, nu vor renunţa la el nici în timpul ultimelor lupte din cadrul Războiului de o sută de ani, cînd împrejurările cereau o schimbare tactică în timpul bătăliei.

Experienţa dureroasă a Războiului de o sută de ani, evoluţia social-economică a societăţii franceze, decăderea feudalismului impun schimbări în primul rînd în domeniul organizării. După reforma din 1445 a lui Carol al VII-lea, am văzut că au fost create companiile de ordonanţă, nucleul viitoarelor armate permanente. Este vorba tot de o cavalerie, mult mai suplă, antrenată, condusă de oameni cu experienţă, dar tradiţia multiseculară îşi spune totuşi cuvîntul în momentul în care în Franţa triumfă această armă. Pentru a se pune la adăpost faţă de săgeţile trase cu forţă sporită, dar şi faţă de efectul armelor de foc, călăreţii se îmbracă în armuri complete în secolele XV—XVI. Paralel cu per-

fecționările care au loc în domeniul cavaleriei, secolul al XV-lea marchează reapariția și triumful unei noi arme : infanteria. De data aceasta nu mai este vorba de pedestrimea din secolul al XIV-lea, care cîștigă bătăliile de la Courtrai, Bannockburn, sau de pedestrimea elvețiană, care înfrînge într-o luptă decisivă cavalerimea habsburgică la Morgarten, în 13 septembrie 1315. Se depășește această fază de început prin organizarea solidă și antrenarea unei armate pedestre care este capabilă să obțină o victorie, în cîmp deschis, împotriva cavaleriei. Elvețienii, oameni liberi, își impun legi prin care toți bărbații sînt obligați să lupte pentru apărarea țării lor. Pedestrimea elvețiană nu este o ridicare, la întîmplare, a locuitorilor, ci formează o oaste bine organizată și antrenată. Dispozitivul pe cîmpul de luptă este în genul falangei, dar această falangă reprezintă o pădure de halebarde și de sulițe greu de abordat. În anul 1386, la Sempach, elvețienii obțin prima victorie în cîmp deschis asupra cavaleriei. Sînt înfrînți însă în 1422 de Carmagnola, care-i încercuiește și-i șarjează cu cavaleri înarmați cu lănci lungi. Drept urmare, elvețienii adoptă sulițele lungi și, în continuare, vor dovedi aceeași capacitate de adaptare pe măsură ce armele de foc sînt întrebuințate din ce în ce mai mult pe cîmpul de luptă.

În ceea ce privește artileria de cîmp, cu toate că prezența ei pe cîmpul de luptă începe să se manifeste stăruitor și în număr mare de piese, totuși, rolul ei nu este decisiv. Pentru a da un exemplu, în celebra luptă de la Fornuovo din 1495, cînd regele Franței revenit din sudul Italiei este întîmpinat de o numeroasă oaste aliată și reușește cu greu să-și facă drum spre țară, este folosită de ambele tabere artileria, iar pierderile provocate de aceasta se ridică la zece morți.

Mai importantă, pe planul evoluției tehnicii militare, este folosirea armelor de foc portative (archebuza). Maeștri în mînuirea ei se dovedesc a fi tot elvețienii. În lup-

tele cu ducele Burgundiei, Carol Temerarul, stăpînul unui puternic şi bogat principat, elveţienii ies victorioşi, în lupta de la Granson din februarie 1476, sau în lupta de la Morat din 22 iunie 1476, datorită modului inteligent în care ştiu să utilizeze armele de foc. Tragerea cu o archebuză nu este rapidă. După descărcarea armei, trebuie un răgaz destul de mare pentru reîncărcarea ei. În acest timp, neînarmaţi, archebuzierii erau expuşi unei şarje de cavalerie inamică. La Granson, elveţienii îi plasează pe archebuzieri în faţă şi, după descărcarea armelor, aceştia se retrag între suliţaşi. Această manevră, simplă în aparenţă, dar pe care numai elveţienii o imaginează pentru prima dată, le îngăduie să repurteze victorii răsunătoare asupra unor armate duşmane care se ridicau pînă la 20 000 de oameni. Infanteria elveţiană este renumită în Europa. La sfîrşitul secolului al XV-lea, după ce vecinii cantoanelor din Alpi se conving că nu pot supune un popor de luptători, elveţienii exportă infanterie Franţei, principilor germani, statelor italiene. Garda papală de astăzi este simbolul acestui comerţ cu armată. În anul 1500, cînd regele Franţei vrea să supună Milanul, în oastea regală erau 11 000 de elveţieni, iar în cea ducală 24 000. Pentru a nu rămîne fără oaste, în caz de nevoie, Dieta de la Zürich le cere tuturor să vină în ţară şi, ca buni cetăţeni, elveţienii se supun.

După exemplul elveţian, împăratul Maximilian îşi creează o infanterie de oameni înarmaţi cu archebuze, cu ajutorul cărora va obţine asupra francezilor biruinţa de la Guinegatte din 7 august 1479. Numele acestor infanterişti : lanscheneţi. Spre deosebire de elveţieni, aceştia se pun în serviciul cui îi plăteşte mai bine. În Italia, micile state angajează trupe pe bani de oriunde. Cu toate că mercenariatul (oameni care luptă pe bani) este vechi, el înfloreşte şi se desăvîrşeşte — ca organizare şi ca noţiune — în Italia. Pentru năimirea şi conducerea lor se ridică, uneori din rîndurile celor mai ilustre familii din Italia, condotierii, căpitani de meserie care se oferă, în schimbul unei solde lunare, să slujească cu un anumit

număr de mercenari, o anumită cetate. Numărul oştilor de mercenari este mic, în luptele care se dau între oraşele italiene nu sînt folosiţi decît sute de mercenari, cărora li se adaugă o parte din locuitori, efectivele nedepăşind cîteva mii de oameni.

Renaşterea marchează o cotitură şi în privinţa gîndirii militare. Sînt redescoperite scrierile antice, sînt studiate campaniile lui Cezar şi alte lucrări de istorie militară. Este adevărat, nu există o corespondenţă exactă între armamentul antic şi cel modern, realizat spre sfîrşitul secolului al XV-lea şi, mai ales, în prima jumătate a secolului următor, şi nici între organizarea militară antică şi cea a statelor europene în pragul epocii moderne. Principiile de tactică şi de strategie rămîn însă mereu aceleaşi. Este necesar să se nască oamenii de talent care să le aplice la condiţiile date, contemporane lor.

Studierea lucrărilor de istorie militară din anitichitate nu putea fi făcută decît cu profit, numai că, în general, datorită respectului prea mare pe care oamenii Renaşterii îl manifestă faţă de moştenirea spirituală a antichităţii va constitui pentru mulţi căpitani o adevărată frînă în dezvoltarea artei militare moderne. Neconcordanţa se iveşte atunci cînd se încearcă să se aplice o parte din experienţa generalilor antichităţii pe cîmpul de luptă pe care evoluează corpuri de oaste înarmate cu arme de foc. Apariţia armelor de foc îi încurcă pe militari, ridică probleme greu de rezolvat, mai ales cînd în soluţionarea practică a unor nepotriviri sau greutăţi se acţionează cu o prejudecată născută pe baza moştenirii antice. Dar, în ciuda atîtor greutăţi, esenţial este că oamenii fac efortul de a gîndi o acţiune militară. Din această cauză asistăm la inovaţii tactice : o oaste aflată în marş se deplasează într-o anumită ordine, iar pe cîmpul de luptă ea este organizată în corpuri distincte, cu sarcini precise. Se păstrează o rezervă care să intervină în momentele critice. Poziţiile pe care se primeşte o bătălie sînt alese cu grijă, aceasta devenind o preocupare permanentă a comandamentului de oaste. Experienţa unei bătălii nu

este dată uitării, ea poate servi pentru îmbunătățirea sistemului de luptă. De exemplu, în timpul luptei de la Guinegatte, cavaleria franceză, atrasă de cîştig, îi urmăreşte pe călăreţii burgunzi, în timp ce infanteria franceză este înfrîntă de cea flamandă. Rezultatul acestei bătălii atrage atenţia oamenilor de meserie asupra importanţei pe care o are cooperarea dintre cavalerie şi infanterie. Rolul crescînd al artileriei de cîmp pune şi el problema cooperării artileriei cu infanteria şi cavaleria.

În timpul luptelor pentru cucerirea Italiei date de francezi în primul sfert al secolului al XVI-lea se acumulează o experienţă bogată în folosirea armelor de foc, dar şi în privinţa cooperării dintre diferitele arme pe cîmpul de luptă : cavalerie, infanterie, artilerie.

Înainte de a trece la analiza uneia dintre campaniile de la începutul secolului al XVI-lea, ca o încheiere la un lung capitol din istoria militară se impune o observaţie în legătură cu pierderile suferite în oameni, pe cîmpul de luptă. În mod constant, în antichitate şi în evul mediu, învinşii înregistrează mari pierderi în morţi şi răniţi, în timp ce pierderile învingătorilor sînt derizorii. Disproporţia se explică în chipul următor : în timpul bătăliei, cînd oamenii luptă faţă în faţă pierderile sînt mici. Cînd însă o parte este înfrîntă, cînd unii sînt forţaţi „să dea dosul", cum spun cronicarii noştri, aceştia sînt expuşi loviturilor date de adversar, fără să mai poată riposta. Situaţia nu se schimbă decît atunci cînd apar armele de foc. Acestea provoacă pierderi mari nu în finalul bătăliei, ci înainte de angajarea luptei corp la corp, iar aceste pierderi sînt sensibil egale.

În ceea ce priveşte istoria militară, ea este dominată, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, de războaiele dintre Franţa şi Imperiul habsburgic. Urmaşul lui Carol al VII-lea, Ludovic al XI-lea, îşi concentrează eforturile în opera de refacere internă, după Războiul de o sută de ani. Esenţial în această operă este centralizarea statului. Sprijinindu-se pe oraşe, duşmane înverşunate ale dezordinii feudale, Ludovic ia măsuri de organizare internă

prin care limitează drepturile marilor principi, stăpînii unor adevărate state în stat, în cadrul regatului francez. O revoltă a acestora împotriva puterii centrale este înfrîntă în anul 1488 cu ajutorul infanteriei elveţiene aflate în slujba regelui. Întărirea autorităţii centrale duce la sporirea puterii de care dispunea regele, la o mai mare ordine în interior, ordine care facilitează dezvoltarea economică şi spirituală. Rezultatele obţinute în timpul domniei lui Ludovic al XI-lea sînt folosite de urmaşii săi pentru cuceriri în afara hotarului Franţei, în special în Italia. Realizarea vastului stat hispano-habsuburgic sub Carol Quintul reprezintă o primejdie pentru echilibrul politic în Europa şi, pentru a limita puterea acestuia, Franţa va duce lupte timp de o jumătate de secol. Printre cele mai importante confruntări se numără bătăliile de la Ravenna (1512), Marignan (1514) şi de la Pavia (1525). Cu toate că ultimele două sînt de obicei mai cunoscute, cea din anul 1512 este prima campanie modernă în timpul căreia se realizează pe plan tactic şi strategic manevre de o rară frumuseţe. Această capodoperă de artă militară este realizată de Gaston de Foix, ducele de Nemours. Deşi avea numai 22 de ani, Ludovic al XII-lea, regele Franţei, îi încredinţează lui comanda trupelor franceze care operau în nordul Italiei. Ceea ce realizează tînărul comandant în anul 1512 constituie un preludiu strălucit, executat cu egală măiestrie, la campania lui Napoleon din 1796—1797.

La sfîrşitul anului 1511, armata franceză era încolţită din toate părţile, printre duşmanii Franţei numărîndu-se elveţienii, veneţienii, care ameninţau din nord, spaniolii şi armata pontificală, care ameninţa poziţiile ocupate de francezi din sud. Anglia sprijinea efortul aliaţilor săi pentru alungarea francezilor din nordul Italiei. Gaston de Foix se află într-o poziţie centrală faţă de adversarii săi şi timp de cinci luni, pînă la bătălia decisivă, manevrează inteligent împotriva încercărilor acestora de a-şi uni eforturile. O primă măsură pe care o ia Gaston de Foix este concetrarea tuturor forţelor într-un singur loc.

Înaintaşul său dispersase cea mai mare parte a armatei în garnizoane cu ajutorul cărora căuta să apere oraşele mai importante, aliate sau ocupate de francezi. Avînd întreaga oaste la dispoziţie, formată din infanterie, cavalerie şi artilerie, Gaston de Foix, deşi ameninţat din toate direcţiile, cu toate că Bologna şi Ferrara, aliate Franţei, erau ameninţate de forţele hispano-papale, se decide să pornească împotriva elveţienilor care coborau pe rîul Adda pentru a se uni cu veneţienii. Hărţuindu-i, tăindu-le legătura cu ţara, dar şi posibilităţile de aprovizionare, Gaston de Foix îi atacă la Cassano, îi înfrînge şi-i forţează să se retragă de pe teatrul de operaţie. Eliminînd unul dintre cei mai valoroşi adversari, Gaston de Foix, informat fiind că Bologna este asediată de forţe numeroase spaniole şi papale, se îndreaptă cu toată oastea spre acest oraş şi, în ciuda sfatului dat de locotenenţii săi, execută un marş de noapte pe ploaie şi ninsoare — 4—5 februarie —, parcurge într-un timp record 45 de kilometri şi intră în Bologna. Cînd aliaţii află că ducele de Nemours este în Bologna, se retrag la Imola. Abia intrat în Bologna, Gaston de Foix află că Brescia a fost predată veneţienilor. Lasă o garnizoană puternică în Bologna şi în marşuri forţate se îndreaptă spre Brescia, dispersează trupele veneţiene care încearcă să-i bareze drumul şi în 19 februarie ia cu asalt oraşul. Efectivele de care dispune Gaston de Foix nu depăşesc 25 000 de oameni.

În timp ce generalul francez se afla în nord, angajat împotriva veneţienilor, armata hispano-papală coboară Apeninii şi reia ofensiva în spatele armatei franceze, forţîndu-l pe Gaston de Foix să revină înspre sud. În ansamblul operaţiilor din Valea Padului şi Cîmpia veneţiană, Ravenna prezenta un interes deosebit pentru aliaţi. Prin stăpînirea acestei localităţi se asigura legăturile dintre veneţieni, armata hispano-papală şi celelalte oraşe care trecuseră de partea aliaţilor. Pe de altă parte, chiar dacă generalul francez izbutea să-i bată pe aliaţi nu putea porni împotriva Romei şi Neapolelui avînd în spate garnizoana Ravennei şi pe veneţieni. Gaston de

Foix sesizează importanța strategică pe care o prezintă Ravenna. Dar ca să cucerească Ravenna, care se afla pe malul Adriaticei, însemna pentru armata franceză depărtarea de bazele de operații, lungirea liniilor de comunicații. Francezii nu se puteau încrede decît în ducele de Ferrara, singurul aliat de nădejde care le rămăsese în Italia. În rest, numai dușmani. În Lombardia, o armată venețiană avea posibilitatea să atace dinspre nord, să taie legăturile cu spatele și să intercepteze convoaiele cu alimente și muniții. Înspre sud, o serie întreagă de localități se aflau în mîinile aliaților. Pentru un spirit metodic, ca să ajungă la Ravenna se impunea în primul rînd cucerirea cît mai multor localități care flancau drumul spre acest oraș. O asemenea operație cerea timp, risipă de energie, o armată foarte numeroasă care să țină la respect pe aliați în timp ce o alta asedia și cucerea orașele care să asigure flancurile armatei franceze.

În loc să-și macine forțele în lupte de mică importanță asediind sau despresurînd o cetate, Gaston de Foix se hotărăște să decidă soarta campaniei printr-o luptă decisivă, în cîmp deschis. Ca să-i forțeze pe adversarii săi să accepte o asemenea alternativă, generalul francez se hotărăște să pornească asupra Ravennei cu toate forțele. Intuia că aliații, dacă nu toți, măcar o parte dintre ei vor veni să apere Ravenna, atît de importantă pentru ei din punct de vedere strategic.

Gaston de Foix se îndreaptă cu întreaga oaste spre Ravenna, ajunge sub zidurile orașului și, nestînjenit de nimeni, își fixează tabăra la vest de oraș, între rîurile Ronco și Montone care înconjurau cetatea și se uneau la răsărit de ea. Instalează un pod pe rîul Ronco, în așa fel încît oastea franceză avea posibilitatea să opereze și pe malul drept al acestuia, în partea de sud a Ravennei, unde se aflau cele două biserici Santa Maria in Porto și St. Apollinare in Classe. Între Ronco și cele două biserici erau, în cea mai mare parte, un pămînt mlăștinos și multe șanțuri adînci pline cu apă. Așa cum

prevăzuse Gaston de Foix, adversarii lui se grăbesc : veneţienii să-i taie legăturile cu spatele (un convoi trimis din Ferrara este surprins de aceştia), iar spaniolii, sub Ramon de Cardona, pornesc în ajutorul Ravennei asediate. Armata franceză fiind superioară numeric, Fabrizio Colonna, comandantul cavaleriei, îl sfătuie pe Cardona să aleagă o poziţie de unde să-i poată incomoda pe francezi, dar care să fie la suficientă distanţă pentru a nu risca să fie atacat de aceştia pînă la sosirea aliaţilor. Pedro Navarro, comandantul corpului de ingineri, îl convinge pe Cardona să se apropie de Ravenna şi să-şi instaleze tabăra între rîul Ronco şi mlaştini, poziţie pe care Navarro o socotea greu de cucerit. Cu acest punct de vedere nu este însă de acord Gaston de Foix din mai multe motive : 1) elveţienii se pregăteau să coboare în Lombardia ; 2) proviziile sale erau spre sfîrşit, elveţienii interceptîndu-i un convoi cu alimente trimis din Ferrara ; *3*) comandantul lansceneţilor (landsknechts) îl avertizează pe duce că a primit ordin să-şi ia oamenii şi să-i părăsească pe francezi, din pricina ostilităţilor care erau gata să izbucnească între Franţa şi Imperiu. Superior numericeşte, avînd o artilerie mai numeroasă decît aceea a adversarului, Gaston de Foix se hotărăşte să joace totul pe o singură carte : lupta decisivă care să-i aducă victoria. Lăsînd un corp de supraveghere în faţa Ravennei, cu misiunea de a apăra podul de pe Ronco, generalul francez îşi trece trupele pe malul drept al rîului, în timp ce el însuşi, însoţit de o escortă, face o recunoaştere a poziţiilor ocupate de spanioli şi de italieni. Deşi Colonna îl sfătuieşte pe Cardona să-i atace pe francezi în momentul în care traversau rîul, înainte deci de a se forma în ordine de bătaie, acelaşi Navarro, se opune. Tranşeea făcută de el în faţa frontului oastei hispano-papală i se părea un obstacol de netrecut. Pentru realizarea ocestui obiectiv, Navarro a plasat toată artileria în spatele tranşeei, iar infanteria în spatele artileriei, într-un loc jos, invizibil pentru francezi. Cavaleria fusese împărţită în două corpuri şi plasată pe aripi. Între

ambele capete ale tranşeei şi rîul Ronco fusese lăsat un mic spaţiu liber pe care cavaleria se putea strecura în coloană ca să şarjeze pe inamic. Între tunurile aşezate pe marginea tranşeei, Navarro plasase un fel de platforme pe care erau puse mai multe archebuze, ceva mai mari, şi care puteau fi descărcate una după alta, într-un timp foarte scurt, un soi de mitralieră primitivă. Pe aripa stîngă era cavaleria italiană, 670 de lănci, sub comanda lui Fabrizio Colonna, pe centru infanteria spaniolă, împărţită în patru corpuri, şi pe aripa dreaptă 1 700 de călăreţi spanioli, uşor înarmaţi, sub comanda marchizului de Pescara. În spate o a doua linie de infanterie, sub comanda lui Cardona, şi un corp de călăreţi de 565 de lănci în spatele lui Colonna. Urma rezerva armatei, sub comanda lui Carvajal, compusă din infanterie şi 490 de călăreţi spanioli.

Gaston de Foix îşi aşază trupele în următorul dispozitiv : pe aripa dreaptă, cavaleria sub la Palice, 900 de lănci, după aceea artileria franceză, corpul pedestraşilor gasconi, lanscheneţii, un corp de infanterie franceză, pedestrimea italiană, artileria italiană şi pe aripa stîngă cavaleria uşoară franceză. Lupta este începută de artileria franceză care bombardează, în special, cavaleria de sub comanda lui Colonna, timp de două ceasuri. Ducele de Ferrara, un abil artilerist, îşi aşază tunurile în aşa fel încît decimează cu loviturile lor cavaleria inamică de sub comanda marchizului de Pescara şi Carvajal. Între timp, artileria spaniolă produce pagube infanteriei franceze, în special în rîndurile gasconilor. Dar nici unul dintre adversari nu vrea să atace, Gaston de Foix considerînd tranşeea inamică prea puternică, iar Navarro rămînînd ferm la ideea unei bătălii defensive. Unul dintre căpitanii francezi ia cîteva piese de artilerie, le trece rîul şi bombardează din flanc cavaleria lui Colonna. Poziţia dificilă în care se află oamenii săi îl decide pe Colonna să atace cu orice preţ. Acelaşi lucru îl gîndesc şi-l pun în aplicare Pescara şi Carvajal. În luptă, cavaleria franceză, care nu suferise pierderi, se dovedeşte

superioară şi reuşeşte să disperseze cavaleria inamică, provocîndu-i mari pierderi. În momentul în care cavaleria spaniolo-papală este practic eliminată de pe cîmpul de luptă, Gaston de Foix ordonă ca arcaşii gasconi sprijiniţi de lăncieri picarzi să atace infanteria spaniolă. „Mitralierele" lui Navarro resping acest atac, dar lanscheneţii reuşesc să pătrundă pentru un timp dincolo de tranşee, fiind respinşi pînă la urmă. Lupta între cele două infanterii este îndîrjită şi nedecisă pînă în momentul în care, cavaleria franceză, după ce terminase urmărirea cavaleriei spaniole, se întoarce pe cîmpul de luptă şi atacă din spate şi din flanc pedestrimea spaniolă. Gaston de Foix, care se dovedise, în campania din 1512, că este unul dintre cei mai străluciţi comandanţi de oaste nu rezistă ispitei să şarjeze o companie spaniolă care rezista încă şi moare străpuns de lăncile pedestraşilor. Pe corpul lui s-au numărat 22 de răni. Pierderile spaniolilor şi armatei papale sînt teribile. Din 16 000 de spanioli cîţi avusese în ziua de 11 aprilie 1512, viceregele Cardona reuşeşte să salveze 300 de călăreţi şi 3 000 de pedestraşi. Armata franceză pierde aproape 4 000 de oameni.

Din punct de vedere al amploarei, bătăliile care se dau în nordul Italiei sînt cu mult mai mari decît oricare bătălie din evul mediu, exceptînd răsăritul Europei. Dar, nici la Ravenna, la Marignan sau Pavia nu se întîlnesc armate mari ca acelea care se înfruntă în răsăritul Europei. Oastea otomană numără în această vreme peste o sută de mii de oameni. În lupta de la Belgrad, din 1521, sînt angajate mijloace tehnice moderne şi un număr imens de oameni. Căderea Belgradului deschide calea spre centrul Europei. La Mohaci, în 1526, armata maghiară este zdrobită şi o mare parate din Ungaria cucerită. Între timp, Selim I (1512—1521) cucerise Egiptul, sub Soliman Magnificul este cucerit nordul Africii, forţa militară a Imperiului otoman continuînd să fie,

pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea, cea mai numeroasă şi cea mai puternică din Europa. Judecînd din acest punct de vedere, înţelegem importanţa campaniei din 1538 împotriva Moldovei, campanie condusă de sultan, înţelegem, aşa cum spunea Ferdinand Lot, sacrificiile pe care popoarele de la Dunărea de Jos şi Mijlocie le-au făcut pentru apărarea civilizaţiei europene.

BĂTĂLIA DE LA

CĂLUGĂRENI

(1595)

Bătălia de la Călugăreni reprezintă un episod dintr-o lungă şi dificilă campanie care începe cu revolta domnilor români în toamna anului 1594 şi se va încheia la Giurgiu, în toamna anului 1595, cu alungarea oastei otomane de pe pămîntul Ţării Româneşti. Această campanie are importanţă pe plan românesc. Jugul turcesc este înlăturat, iar turcii îşi dau seama că nu pot comite abuzuri fără ca acestea să nu se răzbune împotriva celor care le fac. Pe plan european, campania din 1595 înseamnă un răgaz pentru creştinătate. Ofensiva turcească pornită cu cîţiva ani mai înainte, care avea drept scop ocuparea Vienei, este zădărnicită de Mihai Viteazul. Imperiul otoman, în faţa revoltei deschise a ţărilor române, este constrîns să renunţe la eforturile sale militare spre centrul Europei şi să-şi concentreze forţele principale pentru supunerea Ţării Româneşti, Moldovei şi Transilvaniei. Campania din 1594—1595 este importantă şi pentru că acum se afirmă una dintre cele mai impresionante personalităţi militare din secolul al XVI-lea. Sîntem în faţa unei apariţii singulare, cînd un om, care avusese preocupări cu totul străine de arta militară, în momentul în care se află în fruntea unei armate acţionează cu o siguranţă uimitoare, nu comite nici o greşală pe plan strategic, manevrează în chip ideal pe cîmpul de luptă. Acţiunile sale sînt repezi, deciziile de o rară promptitudine.

În fața ofensivei otomane, Imperiul habsburgic, Spania, Veneția, Toscana formează „Liga Sfîntă". La ea aderă Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, și Aron Vodă. Solii trimiși de papă, în numele Ligii Sfinte, îl ocolesc pe Mihai socotindu-l prea apropiat turcilor. Din proprie inițiativă, domnul român duce tratative cu Aron Vodă și Sigismund Báthory, aderînd la liga antiotoamnă. În noiembrie 1594, Mihai dă semnalul revoltei prin executarea cămătarilor turci aflați în București. Un corp de 2 000 ieniceri, aflat în Țara Românească, este atacat cu tunurile și distrus, după care Mihai trece la ofensivă.

Ceea ce predomină în personalitatea militară a lui Mihai este spiritul ofensiv. Primul obiectiv pe care și-l propune este dezorganizarea sistemului militar pe care turcii îl creează de-a lungul Dunării. Sînt atacate succesiv cetățile turcești de pe malul Dunării : Giurgiu, Brăila, Cetatea de Floci, Hîrșova, Silistra (decembrie 1594). Revolta lui Mihai și Aron Vodă provoacă stupoare la Constantinopol și sultanul poruncește ca două armate să pornească imediat și să-i înlocuiască pe cei doi domni. Împotriva lui Mihai este trimis Mustafa-pașa „cu o mulțime de spahii și de ieniceri cu aga lor". Prezența agăi ienicerilor dovedește că acest corp de oaste nu era neglijabil ca proporții. În momentul în care află că turcii se apropie de Dunăre, prima reacție a voievodului a fost aceea de a-i împiedica să treacă fluviul. Mihai se apropie de Giurgiu cu oastea țării și 2 000—3 000 de unguri pe care principele Transilvaniei îi trimisese în sprijin voievodului muntean.

Înainte de a intra în descrierea campaniei propriu-zise, se cuvin cîteva date despre oastea lui Mihai. Am văzut că puterea militară a domnilor români, în secolele XIV—XVI, se realiza prin participarea tuturor oamenilor la oaste. Basarab I, Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare au obținut marile lor victorii cu o oaste formată în marea ei majoritate din țărani.

Evoluția tehnicii militare, apariția, dezvoltarea și perfecționarea armamentului de foc duc la transformări

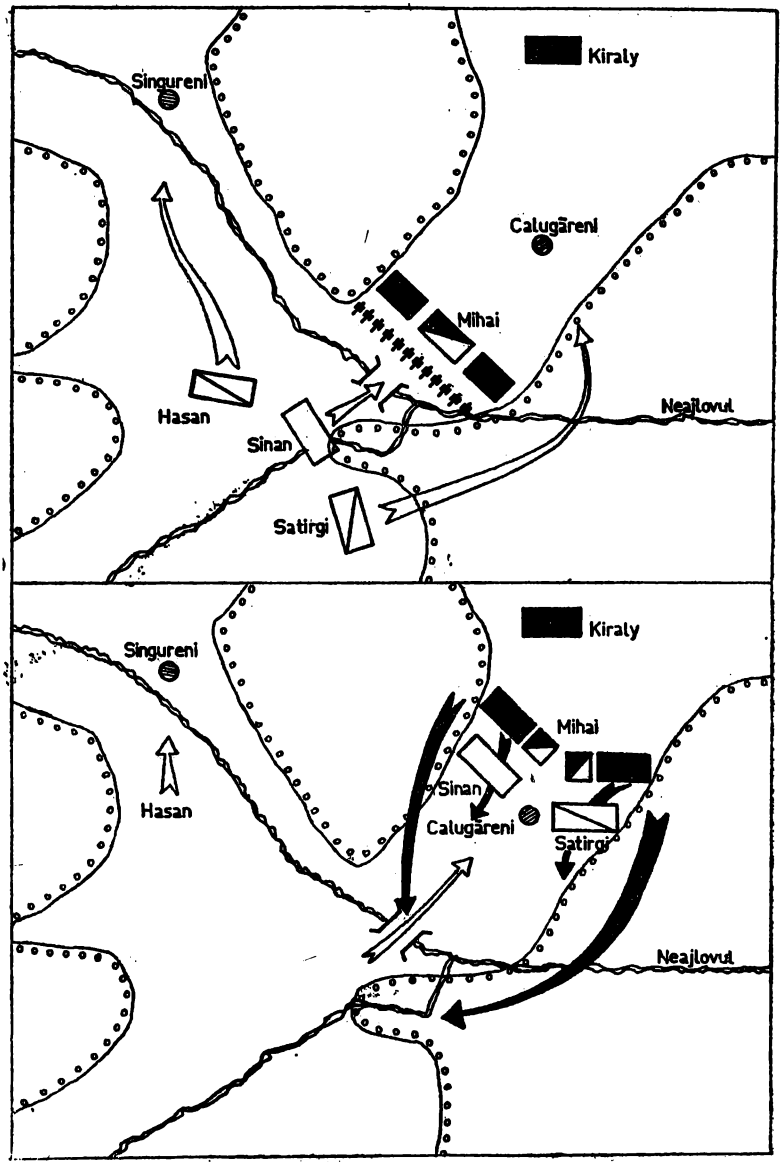

BĂTĂLIA DE LA CĂLUGĂRENI (1595)

profunde în organizarea militară europeană. Mercenarii, soldați de profesie, domină cîmpurile de luptă în secolul al XVI-lea. Evoluția armamentului determină modificări în gîndirea militară. Pentru întreținerea unor armate de mercenari sînt necesare mari sume de bani. Evoluția armamentului impune schimbări și în organizarea militară a țărilor române, și spre sfîrșitul secolului al XVI-lea au loc schimbări pe acest plan.

Pe lîngă boierii care continuă să-l slujească pe domn cu armele, sînt create două bresle militare: roșii și dorobanții. Roșii sînt trupe de călăreți, iar dorobanții de pedestrași. Ambele corpuri se recrutau din rîndurile țărănimii libere în schimbul unor scutiri fiscale. Boierii, roșii și dorobanții formează oastea țării și efectivele ei se ridică la aproximativ 15 000 de oameni. Alături de oastea țării, domnitorii recrutează mercenari din rîndul țăranilor și al orășenilor români, al populației creștine din sudul Dunării, din Polonia, precum și dintre cazaci etc., încît oastea lui Mihai se ridică uneori la 25—30 000 de oameni, ceea ce presupune un mare efort financiar pentru Țara Românească. Trebuie amintit că oastea mare a țării nu este, în principiu, desființată, dar ea nu mai este chemată pe cîmpul de luptă decît rareori (de exemplu, în vremea lui Ioan Vodă cel Cumplit).

În campania din iarna anului 1595, Mihai se bizuie, în primul rînd, pe oastea țării. Înainte de sosirea lui Mustafa-pașa la Rusciuk, Mihai asediază cetatea Giurgiului. Între timp, voievodul este informat că tătarii care părăsiseră cantonamentele de iarnă și se îndreptau spre Crimeea își făcuseră apariția în jurul Vidinului. Apariția tătarilor complică situația lui Mihai pe plan strategic. Domnul se retrage cu oastea la Hulubești alegîndu-și o poziție centrală, de unde avea posibilitatea să supravegheze mișcarea celor doi adversari. Era limpede că tătarii îl vor ataca în momentul în care aflau că s-a ridicat împotriva turcilor.

Esențial pentru Mihai era să nu-i lase pe turci să facă joncțiunea cu tătarii. Dacă putea să-i înfrunte, cu șanse de izbîndă, pe fiecare în parte, uniți era mai greu să-i înfrîngă. Dar, așa cum se întîmplă de obicei, în fiecare confruntare armată există o cotă de hazard, de imprevizibil. O asemenea cotă îi revine în iarna anului 1595 lui Mihai. Hanul nu știa nimic despre cele petrecute în Țara Românească și de aceea îi solicita voievodului exact ceea ce acesta dorea cu mare ardoare : permisiunea ca nepotul lui, cu patru mii de tătari, care însoțeau „multă pradă și jaf și robi și averi", să fie lăsat să treacă prin Țara Românească. I se oferea lui Mihai posibilitatea ca măcar o parte din oastea tătară să poată fi lichidată cu ușurință de pe cîmpul de luptă. Îi pofțește cu dragă inimă pe tătari să treacă și în întîmpinarea lor îi trimite pe Buzești și pe Radu Calomfirescu. În zorii zilei de 14 ianuarie 1595, la Putinei, în Vlașca, o avangardă tătară este surprinsă și înfrîntă. Peste două zile, în 16 ianuarie, Buzeștii se lovesc cu nepotul hanului. Tătarii sînt înfrînți din nou la Stănești, o parte din ei sînt uciși, alții sînt prinși. Robii, în număr de 7 000, sînt eliberați, prăzile sînt trimise lui Mihai. La vestea acestor pierderi, hanul „tulburat și înfuriat foarte — relatează Mihai — se hotărî cu ceilalți tătari ai săi... și alegîndu-i pe cei mai buni pe care-i avea, intră pe la Vidin (de fapt pe la Nicopole n.a.) în Țara Românească, punîndu-i pe ceilalți mai neînsemnați ca împreună cu calabalîcul și cu robii să meargă de-a lungul (fluviului n.a.) spre Silistra prin Turcia". Vestea este excelentă și are darul să-l bucure pe Mihai. Hanul înfuriat, dar și din dispreț pentru adversar, în loc să facă joncțiunea cu turcii și să-l atace pe Mihai cu forțe unite, hotărăște să răzbune singur rușinea suferită. Adversarii i se oferă lui Mihai pe rînd. La Șerpătești are loc lupta decisivă între tătari și munteni. Despre Șerpătești, *Cronica Buzeștilor* spune puține lucruri. Pare că este vorba de o simplă ciocnire de noapte, iar inițiativa îi aparține banului Manta. Alții cred că este vorba de turci și tătari (deci joncțiunea

avusese loc), care se sperie şi fug. Sînt zvonuri contradictorii, provenite de la comandanţii unguri care nu se prezintă la timp la lupta de la Şerpăteşti, din care pricină au loc fricţiuni între Mihai şi aceştia, fricţiuni care se vor încheia cu rechemarea şi înlocuirea lor cu Albert Kiraly.

În fond, este vorba de o mare luptă. Mihai spune că s-a îndreptat împotriva hanului, care venea arzînd şi prădînd ţara, şi cînd l-a întîlnit „l-am atacat şi l-am tratat în aşa fel încît puţini au scăpat; şi astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, am avut asupra lor încă o biruinţă, luîndu-le tunurile şi ce alte calabalîcuri au avut, dar însuşi hanul a scăpat şi s-a adăpostit în Silistra". Sîntem deci în faţa unei mari biruinţi, echivalentă luptei de la Lipinţi. Relatarea voievodului este confirmată de cronicarul turc Cara-Celebi-Zade : „În Ţara Românească, Mihai atacîndu-l într-o noapte pe neaşteptate pe han, acesta a fugit de frică, lăsînd în mîinile ghiaurilor tot ce avea...".

Cronicarul ungur Szamosközy spune despre lupta de la Şerpăteşti : „La Şerpăteşti, înainte de răsăritul soarelui, în iarna aceea cumplită, îi nimici, în vremea cît ai fierbe un ou, de n-a scăpat niciunul... Au pierit acolo nepotul hanului tătăresc şi îmbrohorul; multe bogăţii au luat atunci, căci numai bogăţiile hanului tătăresc erau încărcate pe şase cai albi".

Dacă în ciocnirile de la Putinei şi Stăneşti este vorba de lupte de avangardă, la Şerpăteşti are loc înfruntarea decisivă. Bătălia a fost condusă de Mihai, banul Manta n-a făcut altceva decît să execute un ordin al voievodului. Victoria de la Şerpăteşti este atît de categorică încît hanul, la îndemnul turcilor, nu îndrăzneşte să continue lupta „zicînd că a văzut şi încercat puterile lui Mihai Vodă". Într-o săptămînă de marşuri şi lupte de avangardă, prin biruinţa de la Şerpăteşti, un adversar era scos din luptă.

Rămîneau turcii lui Mustafa, care ajunseseră între timp la Rusciuk. Mihai se îndreaptă cu toate forţele spre Giur-

giu. Dunărea fiind înghețată, oastea românească trece fluviul pe la Marotin cu tunuri cu tot.

În apropiere de Rusciuk, turcii își aleseseră un dispozitiv bun și îl așteptau pe Mihai care descrie lupta în două fraze : „Apropiindu-mă de ei, cît ce ne zărirăm îmi aruncai asupra lor oastea și începui lupta. Și astfel cu mila Proniei Cerești i-am învins și am rămas biruitor, omorînd foarte mulți dintre ei, căci în acea ciocnire muriră amîndoi pașii care erau acolo, iar fiul lui Iancul vodă rupînd-o la fugă scăpă cu nevoie". O descriere care reflectă admirabil spiritul lui Mihai. Cum îl zărește pe inamic el este acela care ia inițiativa, se aruncă asupra lui.

Lupta de la Rusciuk s-a dat la 25 ianuarie. O nouă victorie la care participă și corpul transilvan de sub comanda lui Horvath. O victorie deloc neglijabilă. Pe cîmpul de luptă au rămas 7—8 000 de morți — „clocotul valurilor de sînge s-a auzit pînă în văzduhuri" se tînguie cronicarul turc. Artileria — 50 tunuri — și bagajele oastei turce cad în mîinile lui Mihai... „Iar după ce i-am zbrobit-o — spune Mihai — pusei să se dea foc Rusciukului, jefuind totul, încît oștenii mei se aleseră cu o pradă pe care n-o vor mai uita niciodată". Sînt arse împrejurimile, turcii sînt trecuți prin ascuțișul sabiei, iar creștinii cu familiile lor sînt mutați în Țara Românească.

În unsprezece zile, două armate dușmane sînt scoase din luptă în cîmp deschis. Două ciocniri de avangardă, două bătălii pe care le conduce impecabil geniul militar înnăscut al lui Mihai.

De la 14 și pînă la 25 ianuarie totul se desfășoară într-un ritm vertiginos : manevre strategice, manevre pe cîmpul de luptă executate în chip ideal, într-un ritm record.

La Constantinopol, efectul înfrîngerilor suferite de tătari și de turci este stupefiant. Sultanul poruncește să fie închise porțile orașului și, timp de o săptămînă, creștinii sînt vînați pe ulițele orașului imperial. O răzbunare a neputinței. Ferhad, marele vizir, zace, de obidă, două

zile la pat. Încurajați de faptele lui Mihai, „2000 de haiduci și cîțiva sîrbi" atacă Sofia.

După victoria de la Rusciuk, Mihai atacă Silistra, de unde Ștefan Surdul cu 8000 de turci voia să se îndrepte spre Moldova. Dunărea este trecută pe gheață, turcii sînt înfrînți și împrăștiați, Ștefan Surdul este ucis în luptă iar Silistra este arsă. Preda Buzescu și Radu Calomfirescu atacă Hîrșova. Pînă la sfîrșitul lunii martie cetățile turcești de pe Dunăre, localitățile mai importante din Dobrogea sînt atacate, arse și jefuite. Întregul sistem militar de la Dunărea de Jos era anihilat.

În divanul convocat de noul sultan pentru a hotărî împotriva cui să se îndrepte principalele forțe militare ale imperiului, majoritatea sfetnicilor acestuia, în frunte cu marele vizir, socotesc că „este important să fie înlăturate răscoalele din Țara Românească și Moldova". Principalul dușman al Porții era socotit, în anul 1595, voievodul muntean. Revolta țărilor române provocase grave tulburări în aprovizionarea Constantinopolului. Nu se găsește pîine și carne îndeajuns, cresc alarmant prețurile alimentelor. De aceea, de la începutul verii încep concentrări de oști turcești la Dunăre. Se zvonea că la Silistra sosiseră 30 000 de turci, cifră evident exagerată. În momentul în care Mihai află de sosirea acestora, trece la ofensivă. Dunărea este trecută, în plină zi, pe la Turnu Măgurele. La Nicopole se dă o luptă cu 1 300 de turci conduși de doi pași și 12 sangeaci. Peste două mii de luntri cu care turcii voiau să facă pod peste Dunăre sînt arse. „Au luat tot ce au găsit" spune cronicarul. „De acolo — îi scrie Mihai arhiducelui Maximilian — ne-am îndreptat spre Vidin", unde se lovește cu o mie de turci conduși de doi begi. E ars orașul, și o serie de localități de pe malul fluviului. Un alt corp de oaste atacă Turtucaia, a cărei cetate este făcută una cu pămîntul. Cu această ocazie erau aduși la nordul Dunării 16 000 de creștini. În luna ramazan (10 mai—8 iunie), însemnează Kara-Celebi-Zade, Mihai „Distrugînd

toate schelele, oraşele şi cetăţile de pe malurile Dunării şi ale Mării Negre, el a prigonit în toate felurile locuitorii de acolo".

Acelaşi cronicar turc vorbeşte de o luptă care s-ar fi dat la Vidin în intervalul 8 iulie — 6 august 1595 şi în care au pierit 15 000 de români : 10 000 ucişi, 5000 prizonieri. Este o exagerare pentru că toată oastea muntеană nu trecea cu mult de cifra amintită. Ştiri din Transilvania pretind că o armată de turci a înconjurat 3000 de aventurieri unguri la sud de Dunăre şi a ucis 2 000. De data aceasta este vorba de o exagerare în sens creştinesc. A fost totuşi o luptă aprigă pentru că Hasan trimetea 20 de steaguri la Constantinopol, capete tăiate, prizonieri, între care şi o femeie care se lăuda că a ucis zece turci.

Este ultima luptă mai însemnată care se dă pentru linia Dunării.

În 27 iulie, Mihai îi spunea lui Lubieniecki, solul polon, că pleacă a doua zi spre Giurgiu împotriva turcilor pe care-i considera mai presus de puterile lui. Ajutoarele promise de principele Transilvaniei nu-i sosiră. În Moldova, în locul lui Aron Vodă, aliatul său de nădejde, Sigismund Báthory pusese domn pe Ştefan Răzvan care era înlocuit de poloni cu Ieremia Movilă, care nu dorea altceva decît obţinerea confirmării lui ca domn de la Poartă. Încît, în vara anului 1595, Mihai nu avea la dispoziţie decît oastea ţării şi un corp de 4000 de transilvăneni sub comanda lui Kiraly. Pentru început, Mihai îşi propunea să-i împiedice pe turci să traverseze Dunărea, deşi îşi dădea seama că acest lucru nu era cu putinţă, avînd în vedere inferioritatea lui numerică faţă de oastea turcă. Ferhad-paşa, marele vizir, hotărăşte să treacă Dunărea la Rusciuk — Giurgiu. La Nicopole şi Silistra, în urma atacurilor date de oastea lui Mihai, nu existau condiţii pentru organizarea unei operaţiuni atît de delicate. Nu existau nici luntrile necesare, pentru că fuseseră arse de Mihai, nu exista pe malul românesc un punct de sprijin. Pe cînd la Rusciuk şi Giurgiu, cetăţile

cu garnizoane turceşti erau baze de operaţii solide, iar cetatea din insula fluviului constituia un preţios cap de pod.

La începutul lunii iulie, Ferhad începe construirea podului. Dar intrigile ţesute cu măiestrie de Sinan fac ca Ferhad să fie mazilit, şi Sinan îi ia locul. La 11 august, Sinan se afla la Rusciuk. De data aceasta marele vizir nu mai aducea cu sine pretendenţi pentru scaunul Ţării Româneşti. „Vilaieturile Ţării Româneşti şi Moldovei sînt din vechime ogeacuri duşmane ale credinţei" — comentează un cronicar turc. Pentru a termina odată pentru totdeauna cu răufăcătorii din aceste ţări, Sinan-paşa decide transformarea lor în paşalîcuri. Ţara Românească, încă înainte de a fi trecut Sinan Dunărea, fusese dăruită lui Satîrgi Mehmed-paşa cu titlul de beilerbeilîc. În ziua de 14 august, Hassan-paşa, fiul lui Soköllu, beilerbeiul Rumeliei, trece primul podul aruncat peste Dunăre. În următoarele două zile toată oastea turcească era pe malul românesc. Sinan-paşa, cu oştile din Asia, trece ultimul. Cîteva galere cu muniţii şi alimente reuşiseră să ajungă, la timp, la Rusciuk.

După ce întreaga oaste turcească a traversat Dunărea, Sinan a pornit în direcţia Bucureştilor. Deplasarea se face încet şi nu într-o perfectă ordine. Pe drum, au loc dezertări din armata turcă. Încurajaţi de îndrăzneala cu care Mihai îi atacase pe turci la Nicopole şi Silistra, o parte dintre creştinii sau renegaţii care se aflau în oastea otomană, i se alătură. În momentul în care cele două tabere se aflau la o distanţă mai mică de o zi, se spune într-o scrisoare că „unii renegaţi au fugit, care ca ienicer, care ca alt ceva, în oastea lui Mihai, ceea ce le-a dat bună nădejde creştinilor. Sîrbi bosnieci s-au dus 1 400 lîngă voievodul Mihai, toţi flăcăi buni, cu cai buni!"

Mihai Viteazul care-şi avea tabăra la Măgurele, la 10 kilometri de Bucureşti, după ce s-a sfătuit cu boierii şi cu căpitanii lui asupra felului în care să se desfăşoare campania, s-a îndreptat spre Copăceni, în întîmpinarea turcilor. La 22 august 1595, cele două armate se aflau la

distanță mai mică de o zi una de alta. A doua zi. avea să se desfășoare bătălia de la Călugăreni.

În privința efectivelor, izvoarele sînt contradictorii încît cu greu te poți opri la o anumită cifră. Pentru oastea turcă se dau 50 000 de oameni, cifra cea mai mică, dacă lăsăm la o parte aprecierea lui P.P. Panaitescu care socotește oastea lui Sinan de 20 000 de oameni. Alte izvoare merg pînă acolo încît consideră că marele vizir a venit în Țara Românească cu 200 000 de oameni, o exagerare evidentă. Dar așa cum s-a văzut, campania împotriva Țării Românești este socotită ca fiind cea mai importantă, din care pricină conducătorul oștii otomane care operează în acest sector, este numit marele vizir. Încît, a considera că oastea otomană avea un efectiv de 20 000 de oameni este o greșeală. Credem că Iorga are dreptate atunci cînd consideră că Poarta trimisese împotriva Țării Românești cel puțin 50 000 de oameni. Cît privește efectivul oastei românești el nu putea să depășească 20 000 de oameni, dar nici nu era mai mic de 16 000.

Oastea lui Mihai era formată în marea ei majoritate din boieri, roșii și foarte puțini mercenari. Cît privește ajutorul transilvan, după mărturisirea cronicarului Szamosközy, la bătălia de la Călugăreni n-a participat corpul de oaste de sub comanda lui Mihai Horvath. Nici celălalt corp de oaste, de sub comanda lui Albert Kiraly, de cel mult 2000 de oameni, nu participă. După Szamosközy, mai mulți boieri printre care Mirislau logofătul și Dan vistierul au venit la căpitanul ungur și l-au sfătuit „să nu meargă la luptă așa nebunește, căci ce pot face șaisprezece mii de oameni împotriva a o sută de mii ?!" Boierii îl socotesc pe Mihai „ un om îndrăzneț, care nu face nimic din buna chibzuială, ci merge orbește la toate și pentru nebunia lui vrea să ne piardă și pe noi și pe sine". În consecință, cîțiva boieri și Kiraly n-au luptat, cu toate că unii istorici militari, în termeni foarte moderni, atunci cînd vorbesc de așezarea corpului comandat de Kiraly, mult în urma poziției ocupate de Mihai, spun că a făcut-o pentru a asigura drumul spre Singu-

reni, deci, flancul drept al oastei comandate de Mihai. N-ar fi exclus ca Mihai să se fi gîndit la modul cel mai potrivit în care să-şi asigure aripile şi spatele. Dar, aşezarea corpului lui Kiraly se poate să fie o urmare a înţelegerii cu boierii trădători. De altfel el nu era subordonat lui Mihai. Era liber să acţioneze în funcţie de felul în care i se părea lui că este oportun pentru el, pentru principele care-l trimetea.

Cîteva cuvinte în legătură cu modul în care a acţionat Mihai înainte de lupta de la Călugăreni. S-a văzut că voievodul este prezent pe linia Dunării şi, în momentul în care-i sînt semnalate concentrări de trupe turceşti pe malurile fluviului, a dus lupte care i-au obligat pe turci să traverseze Dunărea pe la Rusciuk. S-a opus construirii podului de la Giurgiu care ducea la insula fortificată spre malul stîng mai multă vreme. A trimis trupe şi tunuri care să împiedice venirea galerelor turceşti la Rusciuk. S-a retras de la Giurgiu numai atunci cînd turcii au simulat o traversare în josul fluviului. Cum nu avea forţe suficiente pe care să le opună cu succes în orice loc ar fi încercat turcii să treacă Dunărea (şi aceştia puteau să-şi aleagă sau să-şi schimbe mereu intenţiile), pentru a nu risca să fie loviţi din flanc sau din spate de un corp de oaste turcesc care trecuse fluviul, Mihai se retrage spre Bucureşti pe drumul care trece peste apa Neajlovului, pe la Călugăreni. La Călugăreni, Mihai a pregătit în cele mai mici amănunte bătălia pe care a dat-o în ziua de 23 august. Voievodul lasă o strajă care să supravegheze mişcările şi să hărţuiască oastea turcă. Această strajă a fost numeroasă şi în contact permanent cu oastea otomană pentru că ea îl sileşte pe Sinan să o urmărească pas cu pas. Intenţia lui Mihai, o arată un document contemporan, a fost aceea de a-l sili pe Sinan să urmeze un anumit drum şi să nu meargă pe acela pe care el l-ar fi socotit cel mai potrivit. În timpul luptelor din iarna anului 1595 şi în timpul luptelor care premerg bătălia de la Călugăreni, Mihai are ocazia să cunoască teatrul pe care avea să se desfăşoare campania din august.

Ochiul său de militar înnăscut sesizase dificultățile pe care locurile din sud-vestul Bucureștilor le ridicau în calea unui dușman. Acest dar îi îngăduie să exploateze din plin avantajele pe care natura i le oferea cu generozitate.

Mihai alege ca loc al luptei Călugărenii, mai exact, locul în care există un pod peste Neajlov, pe drumul care venea de la Giurgiu spre Călugăreni. De aceea, în ajunul bătăliei își așază grosul oastei la nord de satul Călugăreni, într-un loc acoperit de o pădure mai mică decît cea de pe malul drept al Neajlovului. Străji românești patrulau pe malurile Neajlovului și Cîlnișteî.

Sinan-pașa, după două zile de marș, în 22 august își așază tabăra dincolo de pădurile care acopereau malul drept al Neajlovului „care deși nu mare dar greu de trecut din cauza fundului său foarte mlăștinos și a smîrcurilor ce-i formează ca un fel de paravan, care-i mărește și mai mult valoarea sa militară. Numai mici trupe de călăreți cutreerau încet malul rîului păzind ordiile turcești adîncite în somnul lor" (scrisoare contemporană).

O avangardă turcească de 12 000 de oameni se afla într-un loc mai avansat, iar pe aripa stîngă, un corp de 10 000 de turci, sub conducerea lui Hasan-pașa, efectua un marș de flanc cu scopul de a învălui oastea română în timpul luptei.

Spre Călugăreni, drumul pe care trebuia să-l urmeze oastea turcă trecea printr-un defileu mărginit de păduri, ajungea în lunca rîului, plină de mlaștini, și trecea Neajlovul pe un singur pod. După felul în care se prezenta configurația naturală a terenului, toate avantajele erau de partea lui Mihai. Sinan-pașa, deși numeric superior lui Mihai, nu avea posibilitatea să exploateze acest avantaj pentru că pădurile și mlaștinile nu-i îngăduiau o desfășurare mare de forțe.

Mihai Viteazul, în noaptea bătăliei, lipsit de orice ajutor și, probabil, informat asupra faptului că Albert Kiraly și corpul lui de oaste nu aveau să fie prezenți pe cîm-

pul de luptă, se gîndeşte la un moment dat să se retragă la adăpostul întunericului. Dar n-o face spre gloria lui şi a alor săi ! În momentele de tensiune dramatică din noaptea de 22—23 august, Mihai, prin decizia luată, hotărăşte soarta ţării pe care o apăra şi propria lui soartă, intuieşte că nu poate să piardă. Dar ca să nu piardă, iniţiativa trebuie să-i aparţină în continuare. L-a atras pe Sinan în locul ales cu grijă, trebuia ca în timpul bătăliei, prin acţiunile sale, să-l oblige pe marele vizir să dea bătălia aşa cum voia el şi nu cum ar fi dorit-o Sinan.

„Era timpul cînd ziua se lupta cu noaptea". Turcii, încrezîndu-se în numărul lor mare, dormeau liniştiţi în jurul corturilor marelui serdar. În acest moment, cînd somnul este ca o agonie, se decide Mihai să atace. În fruntea călărimii sale Mihai loveşte în zorii zilei de 23 august avangarda turcească. Cu această lovitură Mihai îşi dezvăluie întreaga lui personalitate : omul de acţiune, adeptul ofensivei, al atacului prin surpriză, caracteristică pe care o întîlnim în toate campaniile conduse de el. O personalitate explozivă, aprigă, care domină evenimentele şi oamenii, subordonează voinţei sale voinţa altora. Într-o scrisoare contemporană se spune că Mihai „în fruntea unei părţi din călărimea sa se aruncă ca un trăznet asupra corpului turcesc". Acest iureş în zori de zi nu este actul unui impulsiv. Mai întîi este instalată pedestrimea în faţa podului care trece peste Neajlov. Pe malul stîng al Neajlovului sînt aşezaţi archebuzieri care au misiunea să asigure flancurile oastei muntene. Sînt aşezate în locurile cele mai potrivite cele 12 tunuri pe care le avea Mihai. Totul era calculat cu minuţiozitate. Abia după aceea Mihai porneşte prin defileul de dincolo de Neajlov. Să fi ştiut că în faţă va întîlni numai o avangardă ? Chiar dacă nu ştia acest lucru, pentru el era evident că locul strîmt îl va feri de surprize. Dar şi de ar fi căzut asupra întregii oşti turceşti, se putea replia în siguranţă, mai ales că Mihai are grijă să lase, pe una din înălţimi, 1 200 de oameni, ascunşi în pădure şi gata să atace din flanc pe turcii care l-ar fi urmărit.

Important pentru el era să cunoască ce dușman are în față. Pentru oamenii săi, esențial era să capete îndrăzneala atît de necesară într-o confruntare cu un dușman numeros. Această îndrăzneală n-o obține așteptîndu-i pe turci dincolo de Neajlov. Un act de bravură, condus cu măiestrie avea să toarne în suflete încrederea, iar Mihai avea nevoie de oameni plini de încredere în ei. De aceea, a ales cu grijă momentul cînd trebuie să atace. Surpriza a fost de partea lui. I-a surîs și norocul. A dat peste un corp de avangardă și nu peste toată oastea turcă. Deși dublu ca număr, acest corp n-a putut să reziste atacului ca un trăznet, în timp ce adversarul nu era pregătit să-l întîmpine nici sufletește, nici ca dispozitiv. Apariția neașteptată a lui Mihai capătă proporții mitologice sub pana cronicarului turc : „a apărut o ceată de ghiauri, semănînd cu niște animale...". Efectul ei este teribil : avangarda turcească este în parte măcelărită, în parte respinsă asupra grosului oastei turcești. Lupta se duce, îndîrjită, pînă lîngă corturile marelui vizir. Surpriza și deruta au fost așa de mari încît Sinan, la un moment dat, poruncise să se încarce bagajele și să înceapă retragerea. Mai toate izvoarele creștine, care povestesc bătălia de la Călugăreni, afirmă că Mihai a ajuns pînă în tabăra turcească. Cronicarii turci afirmă această stare de lucruri. „Din mila lui Allah, oastea islamică a fost cuprinsă de o mare spaimă" spune Ibrahim Pecevi. „La început — relatează Kara-Celebi-Zade — temîndu-se de înfrîngere, oastea islamică era cît pe ce să se risipească". Mustafa Selaniki spune că „afurisiții de ghiauri, trăgînd foarte mult cu puștile, avangarda oștii islamice s-a îngrămădit spre spate. Astfel ea a trecut prin foarte multe greutăți și necazuri și, în cele din urmă, s-a împrăștiat".

Inferioritatea numerică a lui Mihai nu-i îngăduie să pună în derută oastea turcească. Revenindu-și, turcii contraatacă cu 12 000 de oameni și Mihai se retrage. Cu aceasta se încheie primul episod al luptei de la Călugăreni. Rezultatele obținute întreceau toate așteptările. Mihai provoacă pierderi grele turcilor și, ceea ce era

foarte important pentru desfășurarea ulterioară a bătăliei, moralul inamicului era foarte scăzut, în timp ce românii căpătaseră încrederea că au în față un adversar care putea fi biruit.

Retragerea lui Mihai are loc pe drumul îngust dintre cele două dealuri de la sud-vest de Neajlov. Este o acțiune bine calculată, efectuată în perfectă ordine. Turcii, pornind în urmărirea lui Mihai, s-au angajat în defileul amintit și, cînd se așteptau mai puțin, sînt atacați din flanc de Popa Stoica. Este un al doilea episod al bătăliei, episod care înseamnă un nou succes pentru Mihai. Turcii sînt respinși cu pierderi grele în bălțile Cîlnișteî. Cele două momente de început ale bătăliei de la Călugăreni durează, cu pregătirea de către turci a atacului decisiv, pînă la amiază. Abia acum începe faza cea mai îndîrjită și mai grea a bătăliei. Acum, Sinan-pașa dă poruncă lui Mehmed-pașa, proaspătul beilerbei al Țării Românești, lui Haidar-pașa, lui Husein-pașa și lui Aiaspașaoglu Mustafa-pașa, cît și oștii din Siria și unui număr de ieniceri să contraatace.

„Lupta era tare de amîndouă părțile — se spune într-un document contemporan — dar românii văd mereu cum șuvoiul turcesc venea necontenit mărindu-se și oricîți cădeau în luptă, alții îndoit și întreit le luau locul. Într-un moment Prințul creștin (Mihai) văzu pe toți ai săi carii erau aproape, cotropiți de turci, și în curînd podul (de pe Neajlov) era să fie stăpînit și el, deoarece lupta dăduse înapoi. Atunci de teamă de a nu pierde podul, ordonă la ai săi să se retragă ; dar în această retragere românii lăsară vrășmașului lor groaznicele urme ale morții ; totul cădea împrejurul lor, iar românii nu mai văd în prințul lor decît un înger al morții, pe un semizeu. Atunci pe pod, Mihai dă ordin să treacă brașii săi, pe cînd el însăși apără aproape singur podul și nu trece decît cel din urmă pe malul celălalt. Și se zice că nu se mai cunoaște o altă bătălie în lume în care cei doi vrăjmași să se fi bătut cu o mai mare ură decît românii și turcii în această vestită bă-

tălie". Metaforele pentru Mihai „un înger al morții", „un semizeu", demonstrează că voievodul își fanatizase oamenii : românii aveau acum o încredere oarbă în el, ceea ce, de fapt, însemna încredere în ei înșiși.

Lupta se continuă cu aceeași încrîncenare pînă la podul de peste Neajlov la trecerea căruia se opune artileria și pușcașii lui Mihai. În acest moment, deci la începutul după-amiezii, începe atacul decisiv al oastei turcești, condus de Sinan-pașa în persoană. Superioritatea numerică a turcilor face ca lupta să încline în favoarea lor. Tunurile lui Mihai, care se aflau în centrul liniei de bătaie, sînt luate de turci. Același izvor citat mai sus spune că «lupta fu cu totul sălbatică la podul de pe apa Neajlovului care era bătut și de tunurile prințului român și care făcea mulțime de cadavre printre oștirea turcească. Mai tîrziu, însă, numărul cel mare al turcilor izbuti să respingă pe bravii apărători de la pod, care luptaseră de dimineață pînă aproape de apusul soarelui, unul contra 30. Tunurile valahe fură chiar luate de oștirea turcească, iar Sinan se pregătea a trece podul cu toată armata sa trimițînd și un curier să ducă vestea la „Stambul"». Este momentul hotărîtor al bătăliei pe care Sinan o vede deja cîștigată. Turcii se pregătesc să dea un ultim atac care urma să-i facă stăpîni pe cîmpul de luptă.

Mihai este forțat să se retragă în fața dușmanului prea numeros. Retragerea se face metodic, în formă de unghi, cu vîrful spre inamic. Momente psihologice de mare intensitate. Orice defecțiune pe laturile dispozitivului luat de Mihai, ar fi însemnat un dezastru. Turcii s-ar fi putut infiltra între liniile românești și, superiori numeric, ar fi fragmentat oastea lui Mihai, rămînînd ca lupta să se dea împotriva unor grupuri izolate. Dar oastea munteană manevrează cu multă încredere sub conducerea personală a voievodului.

Sinan, împreună cu trei pași, organizează atacul decisiv pe care oastea otomană urma să-l dea. Mihai nu așteaptă dezlănțuirea ofensivei turcești. Inițiativa îi apar-

ține toată ziua. În momentul decisiv al bătăliei el reușește să domine cîmpul de luptă să găsească resursele necesare pentru a lua iarăși inițiativa, pentru a forța victoria. Organizează cu cîteva sute de cazaci și transilvăneni — trupe proaspete — un contraatac pe centru, care urma să fie sprijinit de cea mai mare parte a oastei muntene. El însuși, cu o parte din călărime, se deplasează pe stînga urmărind să-i lovească pe turci din flanc. Un corp de cîteva sute de călăreți, însoțit de tobe și trîmbițe multe, este trimis dincolo de Neajlov ca să atace din spate. Mihai îi cere lui Kiraly ajutoare și acesta îi trimite două tunuri.

Contraatacul dat de oastea munteană pe centru avu darul să oprească înaintarea turcilor. În acest moment Mihai însuși își duce personal trupele la atac.

După cum povestește Petru Armeanu, martor la această luptă, Mihai a despicat în două un turc dintr-o singură lovitură. Unul din pașii turci este omorît de Mihai. Alți doi pași cad în mlaștină. „Turcii sînt surprinși de îndrăzneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se dea învins și care venise la luptă tocmai cînd nimeni nu se mai aștepta la așa ceva". Asaltul turcesc este oprit și în acest moment de încleștare se produce atacul din spate pe care-l organizase Mihai. Sunetele de tobe și trîmbițe, care însoțesc acest atac, îi fac pe turci să creadă că în spatele lor se află forțe impunătoare. Începe retragerea în neorînduială, cad oamenii de casă din jurul marelui vizir, este capturat un steag verde al profetului, însuși Sinan-pașa este asvîrlit în mlaștină, unde-și pierde cei doi dinți, intrați în legendă. Victoria înclină de partea românilor dar, la apusul soarelui, Hasan-pașa, care fusese trimis să-l atace pe Mihai din flanc, își face apariția pe cîmpul de luptă și-l împiedică pe voievodul român să obțină o victorie definitivă. Românii se retrag la nord de Neajlov după ce rup podul. În ce-i privește pe turci, aceștia au rămas pe cîmpul de luptă timp de două zile pentru refacerea forțelor.

În timpul nopții, mulțumindu-le pentru vitejia arătată și fiind conștient că a continua lupta înseamnă să expună oastea în chip inutil, Mihai se retrage prin Copăceni la București.

Reproducem cîteva relatări făcute de izvoare contemporane asupra bătăliei de la Călugăreni :

Mihai, în memoriul adresat ducelui Toscanei, relatează pe scurt că Sinan după ce a venit la Călugăreni „Atunci după ce ni se aduse vestea, plecai inimos să-l întîlnesc cu acei puțini oameni ce-i aveam, și cînd ajunsei la Călugăreni aflai că toate sînt gata de luptă ; deci eu chemînd numele lui Dumnezeu, mă încăierai cu ei într-o bătălie, în așa fel că ținu toată ziua, unde făcui mare pagubă turcilor, spre rușinea lui Sinan, căci în lupta aceea însuși Sinan-pașa se prăvăli de pe cal într-o mlaștină foarte întinsă, de unde cu mare greutate fu scos, așa că în aceea bătălie au fost omorîți patru pași și șapte sangeaci și am cîștigat cincisprezece tunuri și un steag verde al Profetului lor Mahomed, mult prețuit de dînșii și foarte respectat...".

Kiraly raportează lui Sigismund Báthory : „Măriei tale am crezut de cuviință a-ți arăta cele ce urmează. Cu ajutorul lui Dumnezeu, ieri, marți, am dat luptă lui Sinan, care luptă a ținut de dimineață pînă seara ; decît care nici n-am văzut, nici n-am auzit una mai crîncenă. Căci de cîteva ori am gonit pe dușmani pînă la tabăra lor, unde strîngîndu-și iar puterile, ne-au respins și pe noi. Dar și noi, sprijiniți pe ajutorul dintre cetele noastre, i-am pus pe fugă de cîteva ori, așa că mulți i-au urmărit pînă la corturile lor, și au ucis chiar pe cîțiva dintre turci". Afirmația lui Kiraly este în contradicție cu cele ce spun celelalte izvoare pe care le rezumă în chip fericit *Letopisețul Cantacuzinesc* : „și mult sînge vărsă, cît și apa era amestecată cu sînge". De altfel, după felul în care se continuă raportul lui Kiraly se vede că el n-a participat la luptă, sau în orice caz la partea cea mai grea și mai mare a luptei. El își alcătuiește raportul după cele auzite de la un rob care fugise de la coman-

damentul artileriei turcești. După spusele robului, trei pași au fost doar stropiți de noroi și de lut. Pare puțin pentru drama care s-a petrecut în mlaștinile din lunca Neajlovului. În continuare, raportul se face după spusele unui prizonier turc, după bătălie. Dacă Kiraly ar fi participat la bătălie, e de neconceput să nu fi urmărit fazele mai importante ale acesteia, să nu fi văzut ce se întîmplă sub ochii lui. Ca să nu mai vorbim de pasajul curios în care se spune că „la miezul nopții, cu domnul însuși, strigînd numele lui Isus, și turcii, după obiceiul ce au, chemînd pe Allah al lor, ne-am retras de la ei". Cînd te retragi, în timpul nopții, de pe un cîmp de luptă, pentru că adversarul este puternic și continuarea bătăliei ar însemna o imprudență cu urmări funeste pentru continuarea campaniei, te retragi în cea mai mare liniște și nu te apucă o criză religioasă și strigi în cor, în miezul nopții, avertizîndu-l pe adversar că vrei să pleci! Încă o dovadă că Kiraly n-a participat la luptă este și această afirmație a lui: „Căci am găsit prea frumoase steaguri și tunuri mai mici și ei au găsit cîteva din tunurile noastre. Așa s-au făcut între noi aceste schimburi de lucruri". Adică ia tu, mai iau și eu, pe cîmp steagurile frumoase așteaptă să fie culese pentru frumusețea lor!

Cronicarul turc Mustafa Selaniki, reproducînd din scrisorile lui Sinan-pașa, arată că în lupta de la Călugăreni, Mustafa-pașa, beilerbei de Timișoara și unul dintre apropiații lui Sinan, a căzut în mlaștină și a murit acolo. Ibrahim Pecevi, alt cronicar turc, spune că Haidar-pașa, beilerbei de Rumelia" și-a găsit o moarte de martir într-o mlaștină". Același Pecevi spune: „Din voia lui Allah, oastea islamică a fost cuprinsă de mare spaimă, încît nu putea să opună nici o împotrivire". Satîrgi Mehmed-pașa, cel care fusese desemnat să fie beilerbei în Țara Românească, „a fost rănit pe cînd fugea. Apoi au ajuns la o mlaștină unde, din pricina învălmășelii, Mustafa-pașa, fiul lui Aias-pașa, fratele serdarului și Huseinpașa, care era mutasafir de Nicopol, au fost călcați în

picioare. Orgoliosul serdar (Sinan-paşa, n.a.), căzînd de pe calul său şi fiind departe de ostaşii săi, s-a înfundat în mlaştină. Rămas pe jos şi înspăimîntat, cînd se ridica, cînd se aşeza, cînd înainta. Atunci a venit unul dintre vitejii Rumeliei numit Deli-Hasan (Hasan Nebunul), cunoscut prin purtarea sa, şi luîndu-l în spinare, l-a scos din mlaştină" din care pricină avea să fie numit Batakci (mlăştinarul). Sub pana cronicarului turc, pe care l-am putea bănui plin de reticenţe atunci cînd trebuie să vorbească de insuccesele alor săi, lupta de la Călugăreni apare ca o bătălie îndîrjită, paşalele n-au fost stropite cu noroi, ci au fost ucise şi călcate în picioare în mlaştini.

O singură certitudine are Kiraly, certitudine care explică rostul raportului său: „Cît priveşte pe Mihai, spune căpitanul ungur, aceasta pot să o afirm cu siguranţă, că e om bun şi bun ostaş şi nu dă a se bănui nimic împotriva lui. A declarat că nu se preface, ci vrea să slujească din toată inima creştinătăţii întregi, şi încă şi măriei tale îi e credincios în toate".

Dacă Mihai spune puţine lucruri despre Călugăreni, e pentru că într-un memoriu în care se cuprind toate faptele pe care le săvîrşise în domnia lui, nu putea să se piardă în amănunte. Dar Kiraly, militar de profesie, într-o descriere făcută a doua zi după bătălie, era dator să spună mai multe, să fie mai precis, atunci cînd era vorba de amănunte. Nimic din toate acestea, doar generalităţi aflate din spusele altora şi, spre meritul lui, onestitatea de a-l caracteriza în sens pozitiv pe Mihai.

Szamosközy şi cronica ţării spun că dacă boierii şi Albert Kiraly l-ar fi ajutat pe Mihai, acesta ar fi cîştigat o victorie categorică împotriva turcilor. Fiind vorba numai de cîţiva boieri, pentru că restul au stat alături de Mihai, trădarea cîtorva se poate să fi cîntărit în hotărîrea luată de Mihai ca să se retragă. Prezenţa lui Kiraly pe cîmpul de luptă, în momentul critic al bătăliei, ar fi decis victoria deplină a lui Mihai.

Szamosközy ne informează că Albert Kiraly n-a vrut să lupte, iar „Mihai Horvath cu ajutoarele ardeleneşti

— două mii de secui şi ostaşi — era dincoace de pădure ; chematu-i-a Mihai Vodă la sine, dar n-au venit".

Aserţiunea că poziţia ocupată de Kiraly în timpul luptei a fost datorată unor considerente de ordin strategic nu se poate susţine. Dacă Kiraly trebuia să formeze rezerva armatei muntene, corpul lui de oaste trebuia să fie aşezat mult mai aproape de Neajlov. În nici una din bătătliile de pînă la 1595, rezerva unei armate n-a fost instalată la cîţiva kilometri în urmă. Dacă se socoteşte că Kiraly a avut drept sarcină să asigure flancul oastei muntene prin supravegherea drumului care venea de la Singureni, atunci oastea lui trebuia să fie aşezată, undeva, mai aproape de apa Neajlovului. De altfel, aşa cum mărturiseşte cronicarul turc Selaniki, Hasanpaşa a dat un atac din flanc, dar acest atac a fost oprit de Mihai. Voievodul îşi luase aşadar măsuri de siguranţă, aşezase oameni care să supravegheze vadurile Neajlovului, oameni care l-au anunţat la timp. Încît, se cuvine să-i dăm crezare lui Szamosközy atunci cînd spune că Kiraly n-a participat la lupta de la Călugăreni.

Victoria de la Călugăreni era obţinută de Mihai mai mult cu oastea de boieri şi de ţară. Numărul mercenarilor în această bătălie este foarte mic. Se poate vorbi deci de o ultimă mare biruinţă obţinută numai cu oastea Ţării Româneşti şi, în acelaşi timp, de una din marile bătălii pe care Europa le înregistrează la sfîrşitul secolului al XVI-lea.

BĂTĂLIA DE LA
ŞELIMBĂR
(1599)

Amploarea cît şi rezultatul luptei de la Şelimbăr nu o deosebesc prea mult de alte bătălii din secolul al XVI-lea. Importanţa ei este mare pentru noi, din punct de vedere politic, pentru simbolul pe care-l prezintă realizarea unui vis multisecular : unirea ţărilor române, sub un singur sceptru. În ansamblu, însă, campania din 1599 îşi poate găsi un loc în istoria marilor bătălii prin înlănţuirea dintre actul politic de mare finețe şi cel militar, brutal. În campania din anul 1599 se poate vedea cu mai multă precizie cît rol joacă inteligenţa politică, diplomatică, într-un conflict militar. Este ilustrarea anticipată a definiţiei dată de Clausewitz : războiul înseamnă continuarea politicii cu alte mijloace. Este în acelaşi timp anticiparea cu cîteva secole a modului în care trebuie organizată şi gîndită o campanie. Pînă în 1599, numai în Imperiul otoman se păstra o desăvîrşită discreţie asupra pregătirilor militare. Numai sultanul ştia care va fi obiectivul acestor pregătiri. Marele vizir era pus în temă cu puţin timp înainte de începerea campaniei, iar vecinii aflau care este direcţia atacului în momentul în care trupele se puneau în marş. Aceasta este, însă, prima treaptă spre concepţia modernă de pregătire a unei campanii. Cea de a doua treaptă o realizează Napoleon care utilizează instrumentele de propagandă — presa — în scopuri mili-

tare, unul dintre acestea fiind și mascarea adevăratelor intenții pentru a realiza surprinderea la momentul potrivit. Acest lucru se manifestă pentru prima dată în anul 1800, înainte de Marengo. Napoleon face în așa fel încît toată lumea să afle că pregătește o mare armată de rezervă la Dijon, unde în realitate se încropesc cîteva unități de veterani, prost înarmate, prost echipate. Primul consul însuși se duce să treacă în revistă această „teribilă" armată. Presa europeană este plină de caricaturi, lumea se amuză, în timp ce unități de elită, în secret, se deplasează spre Alpi. Cînd o armată puternică traversează Alpii și se află în Lombardia, nimenii nu crede în existența ei. Este prima mare surpriză de acest gen din istoria militară.

Campania din 1599 anticipează cu două secole, deși cu mijloace de propagandă mult mai modeste, pregătirea campaniei din 1800. Din acest punct de vedere sînt uluitoare talentul și abilitatea lui Mihai Viteazul.

În anii care urmează luptei de la Călugăreni, Mihai se află mereu în conflict cu turcii. Cînd aceștia vor să atace și să cucerească Oradea, Mihai, cu haiducii sud-dunăreni, interceptează căile de comunicație ale oastei otomane, contribuie la zădărnicirea scopurilor pe care și le propusese aceasta.

În urma rezultatelor obținute de voievodul muntean în anul 1598, începutul anului 1599 îndreptățea pe Mihai să se gîndească la noi planuri care să zdruncine din temelii puterea otomană. Tătarii iernaseră în apropierea Transilvaniei, cu ordinul expres al sultanului de a transforma în ruine provincia, ceea ce hanul nu poate face și din nou se gîndea să intre într-o alianță cu creștinii pentru întărirea propriei sale poziții.

Primele luni ale iernii nu înregistrează nici un fapt deosebit. La începutul lui martie, Rudolf se gîndea la un eventual tratat de pace cu turcii, mai ales că marele vizir Ibrahim părea dispus să încheie ostilitățile începute cu 7 ani în urmă. Semn de epuizare fizică și economică pentru amîndouă taberele.

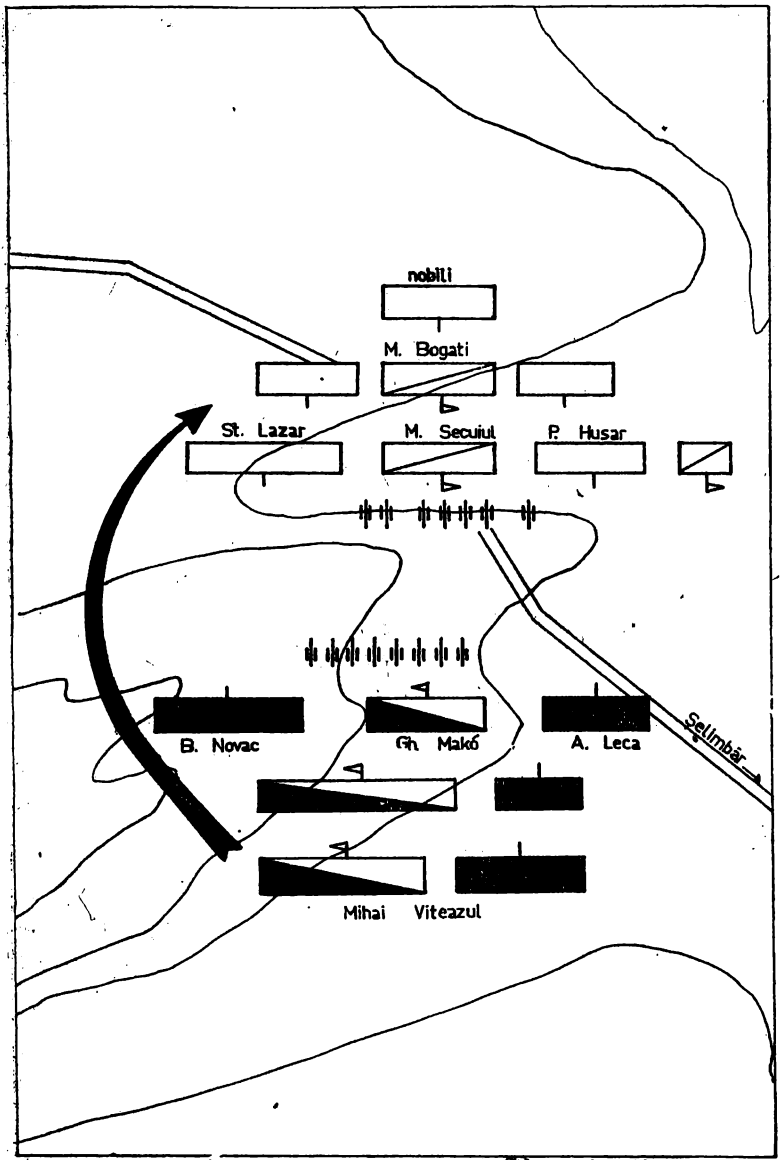

BĂTĂLIA DE LA ŞELIMBĂR (1599)

Mihai se temea însă de ienicerii trimiși în timpul iernii ca să întărească linia Dunării. Știa că în urma faptelor săvîrșite de el nu va putea obține iertarea deplină din partea sultanului. Bănuielile lui cresc și mai mult cînd pașa de Silistra schițează o acțiune ofensivă în luna martie. Pașa de Silistra trecuse fluviul cu 4 000 de turci și șase tunuri, jefuise cîteva sate, surprinzînd într-un loc pe țărani petrecînd la o nuntă. Riposta lui Mihai este fulgerătoare. Turcii sînt înfrînți și pașa se salvează peste Dunăre cu 50 de oameni, restul rămînînd pe cîmpul de luptă.

Atacul pașei de Silistra nu era o surpriză pentru Mihai. Și el se gîndise să întreprindă unele acțiuni ofensive în sudul Dunării, dar în iarna aceea fluviul nu înghețase. Trimetea soli la Praga pentru a duce steaguri cucerite în toamna trecută, trimetea o altă solie care să discute planuri de acțiune comune împotriva turcilor. Prin acești soli care se aflau la Praga în 29 martie 1599 Mihai cerea împăratului ca noul căpitan al trupelor imperiale din Ungaria, Gheorghe Basta, să-i atace pe turci în momentul în care el însuși va trece în Bulgaria și Serbia. Spera că va întreprinde mai multe decît în 1598, solii săi precizînd că voievodul intenționează să stea multă vreme în sudul Dunării. Împăratul se arată foarte încîntat de aliatul său și, în afara vorbelor frumoase, poruncea să i se trimită voievodului o trăsură cu 8 cai de război.

Toate planurile domnului rămîn însă zădărnicite de Sigismund Báthory care, la 29 martie, renunța la titlul de principe al Transilvaniei în favoarea vărului său, cardinalul Andrei Báthory, favorabil unei înțelegeri cu turcii. Prin instalarea cardinalului în Transilvania se împlineau străduaniile polono-turce de a-l izola pe Mihai de singurul său aliat, împăratul Rudolf al II-lea. Nu mai putea primi nici ajutoare bănești și nici în oameni.

În primăvara anului 1599, Mihai se afla singur în fața unor dușmani care-l striveau ca număr, ca posibilități economice. Mai mult, toți vecinii săi — sultanul, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, regele Poloniei și cardinalul Andrei Báthory — aveau aceeași dorință: să-l înlăture din scaun pe Mihai. În luna aprilie și în mai se vorbește de pregătiri militare turcești al căror scop este organizarea unei campanii împotriva Țării Românești. Andrei Báthory interceptează o sumă de bani trimisă lui Mihai, iar acesta întreprinde un raid în Dobrogea, pradă Oblucița și surprinde o mare caravană de negustori. Tot în luna mai se duc tratative polono-moldo-turce pentru recunoașterea de către Poartă a lui Andrei Báthory ca principe al Transilvaniei, cel mai periculos dușman al domnului.

Mihai află că acesta trimisese un sol în Moldova prin care-i cerea lui Ieremia ca, împreună cu polonii și tătarii, să vină asupra Țării Românești, urmînd ca el să coboare din Transilvania. În același timp, Mihai este informat de iscoadele sale că un om al cardinalului trecuse Dunărea și-l îndemna pe Mahmud-pașa să atace și el Țara Românească odată cu polonii, moldovenii și transilvănenii. În scaunul Țării Românești urma să fie pus Simion Movilă, fratele lui Ieremia.

Pentru Mihai, esențial era să cîștige timp. În acest scop depune o vie activitate diplomatică prin care încearcă să evite orice acțiune militară împotriva lui. Important era să împiedice pe turci să treacă Dunărea, aceștia repezentînd cel mai mare pericol pe plan militar și, după cum spune un mercenar polon, în solda lui Mihai, oastea acestuia a stat toată vara în șa, voievodul așteptînd „cu mare bucurie" să se bată cu turcii.

Dar, împresurat de dușmani, Mihai își pune nădejdea în zădărnicirea coaliției formate împotriva lui printr-o intensă activitate diplomatică. Cardinalul nu fusese confirmat în scaun de sultan. Două armate turcești porneau la începutul verii împotriva Țării Românești și Transilvaniei. Dar, polonii și Ieremia duc tratative cu

turcii pentru ca să obțină confirmarea lui Báthory, tratative care se prelungesc în lunile iunie-iulie. De această situație precară în care se află cardinalul profită Mihai. Cel mai important lucru pentru el era să împiedice recunoașterea lui Andrei ca principe de către Poartă. În momentul în care marele vizir era convins să-i dea steagul de domnie cardinalului, Mihai intervine și, cum o spune el însuși, face „să se spulbere orice plan al cardinalului". Era suficient pentru aceasta ca să atragă atenția asupra unei alianțe strînse moldo-transilvăneano-polone. O parte din demnitarii Porții își dau seama de acest pericol. La Constantinopol, muftiul, care făcea parte, în mod obișnuit, din divan, socotea periculoasă pentru Imperiul otoman tentativa polonilor de a pune domni în cele trei țări românești. Chiar dacă aceștia se obligau să plătească tributul datorat Porții, ei depindeau de coroana polonă. Faptul că Ieremia și polonii îl voiau ca domn al Țării Românești pe Simion Movilă, însemna pe plan politic și militar o strînsă colaborare între Muntenia și Moldova. Cum Andrei Báthory era cetățean polon, iar prin domnia lui Transilvania primea același regim politic ca Muntenia și Moldova, aceasta era echivalentă cu o unire a țărilor române sub egida coroanei polone. Cele trei țări, la un loc, reprezentau o forță capabilă să-i înfrunte pe turci, iar prin subordonarea lor, Polonia devenea atît de puternică încît putea ataca cu ușurință Imperiul otoman. De aceea marele vizir nu accepta ca să-l confirme pe cardinal.

În timp ce Mihai se străduia să-i împiedice pe turci ca să-l recunoască pe Andrei Báthory ca principe, duce tratative pentru a obține el însuși steag de domnie și, la 27 august 1599, marele vizir îi trimite steagul. Un succes strălucit diplomatic, care însemna anihilarea, pe plan militar, a celui mai periculos adversar.

Paralel cu tratativele duse cu turcii, Mihai duce tratative cu cardinalul pentru a cîștiga timp.

Andrei Báthory, în momentul în care era recunoscut

principe în Dietă, se consideră stăpînul Moldovei şi Munteniei. Cum Ieremia era mai mult un aliat de care avea nevoie, cardinalul este sedus de gîndul de a-şi afirma autoritatea prin impunerea unor condiţii de totală subordonare lui Mihai. Nu este exclus ca Mihai însuşi să-i fi atras atenţia asupra avantajelor pe care le obţinea prin supunerea lui, în schimbul dificultăţilor pe care le-ar fi întîmpinat cardinalul din partea celor doi Movileşti. În iunie 26, Mihai jură credinţă cu boierii săi lui Andrei Báthory. Vanitatea acestuia era măgulită şi, drept urmare, cardinalul scria lui Ieremia să nu-l atace pe Mihai, chiar dacă acesta îi produsese vreo supărare. Zbaterea lui Ieremia pentru scoaterea lui Mihai din domnie nu găseşte sprijinul necesar şi pentru faptul că nu se limpeziseră lucrurile în legătură cu domnia lui Andrei Báthory. Acesta nu obţinuse încuviinţarea Porţii, operă datorată lui Mihai, din care pricină situaţia lui nu este consolidată pe plan internaţional. Semnificativ, în acest sens, este apelul regelui polon, din 24 august, făcut împăratului Rudolf, prin care se cerea iertarea lui Andrei şi recunoaşterea lui ca principe. Dar nici situaţia internă nu-i era net favorabilă lui Andrei Báthory. Erau nobili care nu agreau politica acestuia fie că rîvneau ei înşişi titlul de principe, cum este cazul lui Bocskay, fie că erau adversarii politicii externe a acestuia (Dimitrie Napragy).

Dintre mercenarii care se aflau în solda cardinalului, unii trec Carpaţii la Mihai, pentru neplata la timp a soldei.

Aceste amînări în realizarea unei consolidări a domniei lui Andrei Báthory constituiau un timp foarte preţios pe care-l cîştigă Mihai. Voievodul reuşeşte să saboteze tratativele dintre Andrei, Ieremia şi marele vizir şi, în aceeaşi vreme, reuşeşte să recîştige încrederea lui Rudolf. Prin soli care se strecoară clandestin prin Transilvania, Mihai mărturisea hotărîrea lui nestrămutată de a sta alături de creştini. Demonstra slăbiciunea regimului lui Andrei Báthory şi, în aceeaşi zi de 19 iu-

lie, Bocskay şi solul lui Mihai îi arătau împăratului că 6—8 mii de oameni sînt de ajuns ca să-l răstoarne pe cardinal.

În ziua în care Andrei Báthory (2 august) îi cere lui Ieremia să nu-l atace pe Mihai, la Praga se ştia că voievodul muntean făgăduise împăratului că-i va prezenta capul cardinalului. În aceeaşi zi Basta anunţa curtea imperială că s-a înţeles cu Mihai să atace împreună Transilvania. Basta făgăduia să atace cu 6000 de infanterişti, 3000 de călăreţi şi 12 tunuri, iar Mihai promitea că va aduce 10 000 de pedestraşi, 10 000 de călăreţi şi oastea secuilor.

Încrederea lui Rudolf este cîştigată de Mihai şi ea se materializează prin trimiterea banilor pe care voievodul îi solicita. Abia la sfîrşitul lunii august şi începutul lunii septembrie Andrei Báthory îşi dă seama că Mihai îi este duşman ireductibil. Pe de altă parte, sultanul este convins de poloni să-l înlăture pe domnul muntean.

Neobţinînd steagul de la turci, cardinalul încearcă să obţină bunăvoinţa împăratului, înainte de a porni împotriva lui Mihai. Andrei Báthory intenţiona să-şi acopere spatele, anihilînd orice intenţie ostilă a Curţii de la Praga, prin tratative care aveau darul să asigure pe împărat că el nu doreşte altceva, decît să continue, cu mai mult spor, politica creştină a predecesorului său. Ca să cîştige încrederea lui Rudolf, cardinalul, care vroia să se răspopească, se oferă să se căsătorească cu arhiducesa Maria Cristina, fosta soţie a lui Sigismund Báthory. Abilitatea cu care Andrei Báthory duce aceste tratative, fapt nesubliniat de ajuns pînă acum, are darul să influenţeze în chip nefavorabil pentru Mihai, atitudinea Curţii de la Praga. Nehotărîrea acesteia în ce priveşte planul cuceririi Transilvaniei, intenţia de a duce tratative cu turcii se datorează activităţii diplomatice a lui Andrei Báthory. Avînd spatele asigurat, Báthory trece la ofensivă. Un sol este trimis în Ţara Românească şi acesta îi cere, brutal, lui Mihai să părăsească ţara

(4 octombrie 1599). În același timp sosea un alt sol din Moldova care-i cerea același lucru. Mihai reușește să înlăture și de data aceasta pericolul care amenința Țara Românească.

Cum se explică acest tur de forță, realizat de Mihai pe plan diplomatic ?

Cu toate că Mihai avea suficiente forțe ca să-l înlăture pe Andrei Báthory, ca să-l determine pe cardinal să renunțe la intențiile sale ostile Mihai simulează frica. De la începutul lui aprilie și pînă în vară, veşti trimise de diferiți informatori din Transilvania, de la Constantinopol, din Ungaria cuprind și informații potrivit cărora voievodul muntean este speriat și vrea să fugă. Culmea ironiei este că Mihai însuși îi cere voie lui Andrei Báthory să-l lase să treacă prin Transilvania spre castelul Künigsberg din Silezia, pe care i-l dăruise Rudolf. Cere îngăduința pentru el și oamenii lui care nu erau nici mai mult nici mai puțin decît 32 000 de suflete.

O acțiune militară a lui Mihai în momentul în care toți vecinii erau coalizați împotriva lui ar fi avut urmări funeste pentru domn și pentru țară. Mihai intuiește magistral că, simulînd slăbiciunea, va găsi îngăduință. Fiecare dintre vecini dorea Țara Românească pentru el. Dar ocuparea acesteia de unul dintre ei în vara și toamna anului 1599 însemna o confruntare pe plan militar între turci și poloni, între Báthory și turci. Cum nici unul nu era suficient de pregătit pentru un asemenea conflict, era de preferat ca Mihai să se supună de bunăvoie. Iar domnul Țării Românești o face. Jură credință lui Andrei Báthory, trimite soli să jure credință regelui polon, insistă la Poartă să fie recunoscut domn. Informați fiind printr-o abilă propagandă a domnului muntean, că acesta vrea să fugă din țară, pentru că-i este frică de atîția dușmani, toți cred în promisiunile lui.

Propaganda despre propria lui slăbiciune atinge culmea în toamnă, în momentul în care lui Mihai i se cere să

părăsească țara. De data aceasta Andrei Báthory era hotărît să pătrundă în Țara Românească, trupe moldo-polone se concentrau pentru a trece în Transilvania, în ajutorul principelui.

De data aceasta, pentru a-i convinge pe turci despre bunele sale intenții, Mihai primește condițiile puse de turci și se obligă să-și trimită familia ca ostatecă la Poartă.

La cererea lui Andrei Báthory de a-și părăsi țara, Mihai este de acord. Cere îngăduința cardinalului ca familia lui să fie primită sub înalta ocrotire a acestuia, în Transilvania, iar lui să i se arate momentul și drumul pe care să plece. Regelui polon îi trimite un sol să-i solicite adăpost pentru el și familia lui. Lovitura de teatru se petrece la curtea domnului. O manifestare zgomotoasă de nemulțumire are loc la București împotriva domnului. La 5 septembrie, cei mai apropiați colaboratori ai săi, boierii Buzești, Udrea banul, aga Lecca și alții, scriu în Moldova că Mihai nu mai are cu ce plăti oastea, din care pricină mercenarii l-au părăsit. că țara este săracă și domnul cu „tîlharii lui" se pregătește de fugă. Același lucru îl află și turcii. Toate aceste zvonuri, lansate și întreținute de Mihai, au un singur scop : să cîștige timp, de data aceasta foarte puțin, și să-și mascheze propriile sale pregătiri. Pentru că, de data aceasta, Mihai se pregătea să atace. Turcii, convinși că domnul nu are resurse, că supunerea lui este efectivă, se hotărăsc să-i trimită steag de domnie.

Era și toamnă, venea momentul în care trupele intrau în cantonamentele de iarnă. Pericolul turcesc era înlăturat. Rămînea cardinalul și oastea moldo-polonă. Convinși de slăbiciunea lui Mihai, aliații se mișcă încet. Mihai își maschează perfect pregătirile pe care le face. Pentru aceasta sloboade oastea de mercenari prin sate. Acțiunea are loc în coptul viilor. E adevărat, hotărîrea lui Mihai a fost determinată și de lipsa banilor, cum lasă să se înțeleagă boierii în scrisoarea din 5 septembrie. Dar Szamoskőzy precizează că este vorba de o acțiune deliberată

a voievodului. „Este foarte sigur (Certissimum est) — spune Szamoskőzy — că atunci cînd s-a gătit Mihai Vodă asupra cardinalului, aşa şi-a împrăştiat oamenii în Ţara Românească, încît nici ostaşii înşişi n-au ştiut cine şi cîţi sînt, ca să tăinuiască totul. Chiar şi Gheorghe Palatici, care cu puţin înaintea conflictului s-a întors de la Mihai voievod, i-a spus cardinalului : n-am văzut, într-adevăr nici o oaste de-a lui, are însă trei sute de pedestraşi. Ioan Béldi avea în permanenţă un slujitor, ca spion, în Ţara Românească, care i-a dat de ştire de vreo cîteva ori că se găteşte (Mihai) împotriva Ardealului, ceea ce Béldi a şi comunicat cardinalului, dar (acesta) n-a crezut. Însuşi Béldi a plecat la curte şi i-a spus cum stau lucrurile, Cardinalul i-a răspuns : „nu crede dumneata, domnule Ioan, căci acum a venit de acolo Pancraţie Sennyei şi ne-a spus că voievodul are gînduri bune faţă de noi".

Palatici n-a văzut decît 800 de soldaţi, iar Sennyei, căpitan priceput în treburi militare, îl asigura că Mihai are intenţii frumoase.

Între timp, boierii „revoltaţi" şi puşi la cazne de Mihai erau trimişi în Oltenia ca să pregătească în secret „oştile Jiului şi ale Mehedinţilor".

În momentul în care este sigur că turcii nu-l vor ataca, Mihai se hotărăşte să treacă în Transilvania pentru că, principele nu era suficient de pregătit, pentru că polonii şi moldovenii nu puteau sosi la timp în sprijinul acestuia. Alegea Transilvania ca ţintă a atacului său şi pentru că, odată cucerită această ţară, poziţia militară a voievodului se ameliora considerabil. Cucerirea Transilvaniei însemna cheia unor viitoare succese. Rolul principal, din punct de vedere strategic, în spaţiul carpato-dunărean îl juca această ţară. Poziţia ei domina Muntenia şi Moldova. Cucerind Transilvania, de aci putea trece cu uşurinţă la apărarea Munteniei, în cazul unui atac turcesc, de aci putea fi anihilată cu uşurinţă orice încercare pornită din Moldova împotriva Ţării Româneşti,

ca să nu mai spunem că tot de aci Moldova putea fi atacată cu succes pe mai multe direcții.

Meritul lui Mihai, ca general, este acela de a fi știut să pregătească în strict secret campania din 1599. A respectat toate regulile războiului, cum puțini căpitani de oști au făcut-o. Mihai a văzut limpede, a gîndit fiecare amănunt și a acționat în chip magistral. Orice superlativ la adresa faptelor sale nu are darul să sublinieze îndeajuns meritele voievodului.

Înainte de a trece la înfăptuirea unui plan care-i apăruse ca posibil cu doi ani mai înainte și pe care-l pregătise cu o infinită artă în zilele dramatice de la sfîrșitul verii și începutul toamnei, Mihai ține să-l asigure pe împărat că acțiunea lui s-a făcut în urma înțelegerii cu Gheorghe Basta și după ce a primit încuviințarea imperială.

De fapt, așa cum se menționează într-o notiță contemporană, în urma tratativelor duse cu imperialii, Mihai ajunge la concluzia că lui i se cuvine o țară de care nimeni n-are grijă. „Nimeni nu vrea Ardealul, îl iau eu" a declarat voievodul și, ironic, în scrisoarea trimisă lui Ieremia, Mihai ne spune că i-a cerut cardinalului un singur amănunt: „numai să-mi arate timpul și ziua, ca să mă pregătesc pentru aceasta".

Și cardinalul i-a arătat care este momentul potrivit. Continuînd seria măsurilor de precauție pe care le ia Mihai pentru a-și masca intențiile, cu o săptămînă înainte de deschiderea Dietei transilvane (18 octombrie) un sol al lui Mihai îi aduce la cunoștință lui Andrei Báthory că voievodul pornește peste Dunăre să-i atace pe turci. În ce-l privește, în ciuda unor zvonuri false despre intențiile lui dușmănoase față de principe, Mihai era gata să-și trimită fiul ca ostatec, semn al sentimentelor lui de supunere.

Solia munteană mai avea un scop: să culeagă informații în legătură cu pregătirile principelui. Între timp, Mihai începuse concentrarea oștilor sale. Cînd s-au înapoiat solii săi din Transilvania, era sub munte cu

întreaga oaste. Vestea că Báthory n-a făcut nimic pentru apărarea Transilvaniei a fost semnalul de plecare.

În același timp, 1 000 de călăreți poloni care veniseră în Transilvania în slujba cardinalului îl părăsesc și trec cu forța în Țara Românească, antrenînd cu ei alți 300 de călăreți, din mia care-l părăsise pe Mihai.

Ieremia Movilă era la Roman cu intenția de a trece munții prin pasul Oituzului. Cardinalul era „bolnav de burtă" din pricina petrecerilor.

În momentul în care decide să treacă la acțiune, Mihai ordonă concentrarea oștilor în două puncte deosebite. Sub comanda lui, corpul principal de oaste se adună în zona Tîrgoviște-Gherghița. La Florești, lefegii unguri sînt puși să jure credință voievodului. Era o măsură specială dictată de împrejurări. Mercenarilor, Mihai le-a spus să-și vîndă căruțele. Măsură de precauție care avea darul să nu întîrzie marșul oastei sale. În același timp îi asigura că Andrei Báthory a făcut pace cu turcii și el, Mihai, va trece cu ei prin Transilvania, în Țara Ungurească, unde împăratul i-a fixat loc de ședere. În ajunul intrării în campanie, soldații lui Mihai nu știau unde vor merge. Încă o mărturie despre grija cu care Mihai și-a pregătit campania. Pe ceilalți îi îmbărbătează promițîndu-le o răsplată cum n-au mai văzut: „Dacă lucrul acesta va izbîndi, așa veți ajunge că cine ar dori să întrebe de voi, nu va zice ca pînă acum: unde-i asta și ală? Ci: unde e domnul? sau: Ce face domnul? Căci oameni vă voi face pentru credința voastră, dacă statornici veți fi".

În Oltenia, Udrea banul și Radu Buzescu adunau oaste de țară, așteptînd semnul voievodului pentru a trece munții.

În țară, pentru paza hotarelor, sau a capitalei, era lăsat Dumitru vornicul cu 5 000 de oameni.

La 17 octombrie, trupele sînt trecute în revistă şi în după-amiaza aceleiaşi zile, din Ploieşti, se începe marşul pentru traversarea munţilor, pe valea Teleajenului.

Mihai pătrunde în ţara Bîrsei cu un dublu scop : să se asigure de credinţa cetăţii Braşovului şi să se apropie de secui. Acestora, Mihai le promite vechile libertăţi pe care le-au avut sub regii unguri. „Plăcute au fost aceste lucruri secuilor" mărturiseşte un contemporan. S-au adunat 12 000 de oameni, din care au ales 6 000 „dintre cei mai buni" şi i-au trimis lui Mihai. Restul rămînea să se răfuiască cu nemeşii care le uzurpaseră drepturile şi împreună cu cîteva sute de moldoveni şi cazaci, să supravegheze trecătorile pe unde ar fi putut veni ajutoare cardinalului din Moldova.

La 20 octombrie, Mihai era la Prejmer.

Marşul lui Mihai este fulgerător, dacă ţinem seama de numărul mare al trupelor care se deplasează, de artileria care trebuie trecută prin defileurile strîmte ale munţilor. Toate acestea presupun o organizare excepţională a etapelor de marş, iar din partea comandantului o activitate fără răgaz.

La 21 octombrie Mihai trece pe lîngă Codlea şi, de aici, expediază prin Bran-Cîmpulung ştafete cu porunca pentru Udrea şi Buzeşti ca să treacă munţii.

La 22 octombrie, avangarda lui Mihai ajungea la Făgăraşi. La 24, era la Cîrţa şi Agnita, unde captura scrisorile cardinalului trimise lui Ieremia.

La 25, în Avrig, Mihai primea o scrisoare de la Andrei Báthory, prin care era întrebat asupra rostului pătrunderii lui în Transilvania. Mihai, cinic, îi răspundea că n-a făcut altceva decît să-şi părăsească ţara, după cum i se poruncise. Era rîndul lui să-i ceară acum acelaşi lucru cardinalului, din moment ce el se afla în Transilvania. Disprețuitor, cardinalul consideră că nu poate lua în seamă porunca unui „cioban care nu ştie să se bată".

„Ciobanul", la 26 octombrie, era la Veştem. În aceeaşi zi, oştile din Oltenia făceau joncţiunea cu grosul

oastei voievodului. Marşurile fuseseră sincronizate perfect. În felul acesta, orice risc era evitat pentru o armată care se deplasase pe două coloane diferite.

Între timp, Andrei, înainte de deschiderea Dietei la Alba Iulia, fusese la vînătoare. În 18, luni, Dieta urma să se deschidă, dar s-a amînat pînă marţi. Braşovenii îl anunţau că Mihai îşi strînge oştile la Gherghiţa. Dar nimeni nu i-a crezut. Gaspar Korniş, comandantul oastei principelui, considera, dispreţuitor, că este vorba de o ştire săsească. Judele Braşovului trimte cardinalului vestea că Mihai a trecut munţii şi pradă ţara. Cardinalul juca cărţi. Korniş, Sennyei şi alţii considerau veştile braşovenilor drept născociri menite să ducă la dizolvarea Dietei. Cînd ştirile s-au înmulţit, abia atunci, la 20 octombrie, Andrei Báthory a pornit la Sebeşul Săsesc unde se afla tabăra oastei sale. De acolo, la 22 octombrie, s-a îndreptat spre Sibiu, unde ajunse, în 24, cu 15—16 000 de oameni.

La 27 octombrie, Mihai apărea cu întrega oaste pe cîmpul de la Şelimbăr. Nunţiul papal, Malaspina, vine în tabăra lui Mihai, sfătuindu-l, în numele împăratului şi al papei, să părăsească Transilvania. Întrebat de Mihai, dacă are împuterniciri în scris din partea împăratului, Malaspina i-a răspuns că un nunţiu papal poate fi crezut şi fără asemenea dovezi. Atunci, voievodul i-ar fi replicat, potrivit relatării unui mercenar polon, că papa l-a trimis pe nunţiu pentru treburi duhovniceşti şi nu pentru cele care privesc războiul, sfătuindu-l să părăsească tabăra, altfel îl va pune sub pază pînă ce va lua Transilvania. Se pare că Mihai nu s-a comportat „soldăţeşte" cu trimisul papei. Mihai a acceptat tratativele, dar a doua zi, încă din zori, el a schiţat o mişcare înainte pe cîmpul de luptă, mişcare posibilă pentru că Malaspina asigurase pe Báthory că sînt speranţe în legătură cu încheierea ostilităţilor. A doua zi, cînd nunţiul a venit iarăşi în tabăra lui Mihai pentru parlamentări a

fost reținut pînă la încheierea bătăliei pe care o începeau haiducii lui Baba Novac.

Andrei Báthory a acceptat bătălia, cu toate că era inferior, ca efective,lui Mihai, pentru că se bizuia pe cetatea-oraș care era Sibiul. De altfel, dispozitivul oastei sale era conceput în așa chip, încît el își avea spatele acoperit de zidurile orașului, ale căror tunuri puteau să-l sprijine cu focul lor. Tabăra însăși era întărită cu care și șanțuri, ceea ce îi îngăduia cardinalului să reziste mai multă vreme. Ideea tactică și strategică avantajoasă pentru transilvăneni era aceea a temporizării pentru că îngăduia un răgaz pentru concentrarea unui număr cît mai mare de oameni. Trupele cardinalului s-au desfășurat pe trei linii. În prima, pe aripa dreaptă, infanteria — 1 000 de sași — sub comanda lui Ștefan Lazăr, în centru, cavaleria sub comanda lui Moise Secuiul — 100 de unguri și 300 de poloni cu platoșe, iar pe aripa stîngă, comandată de Petru Huzsar, garda formată din 600 de oameni și oastea strînsă din comitate.

Linia a doua, avînd aceleași efective ca linia întîia, a fost formată din pedestrime și călărime sub comanda lui Melchior Bogati. În linia a treia se aflau nobilii cu cetele lor. Artileria se afla în fața primei linii, Gaspar Corniș conducea întreaga oaste ale cărei mișcări, în timpul luptei, vor fi urmărite de Andrei Báthory de pe dealul Gregori.

Mihai Viteazul și-a organizat oastea într-un dispozitiv similar cu cel al transilvănenilor, pe trei linii ; pe aripa stîngă, corpul de haiduci comandat de Baba Novac, în centru, cavaleria sub comanda banului Mihalcea, pe aripa dreaptă, cete de moldoveni și sîrbi, pedestrimea și călărimea sub comanda lui aga Leca.

În linia a doua erau cazacii și roșii sub comanda lui Udrea și a lui Radu Buzescu. În linia a treia era Mihai cu 1 000 de cazaci, 1 000 de boieri și 1 000 de secui. Artileria lui Mihai trebuie să se fi aflat în prima linie.

Planul lui Mihai era să-l atargă pe adversar cît mai departe de zidurile Sibiului, să atace pe aripa dreaptă a oastei transilvănene și să taie în felul acesta legătura dintre oastea lui Báthory și cetatea Sibiului. De aceea în timpul desfășurării bătăliei, luptele cele mai îndîrjite s-au dat pe aripa stîngă a oastei condusă de Mihai. Nu se știe exact cine a început lupta — în această privință documentele sînt confuze —, cert este că ea s-a dezlănțuit pe aripa stîngă a lui Mihai și, după toate probabilitățile, dacă urmărim concepția tactică a bătăliei, dacă ținem seama de scopul urmărit de voievodul român și de faptul că el era superior din punct de vedere numeric adversarului, Baba Novac a fost acela care a dat semnalul de începere a bătăliei. După un prim succes repurtat de aripa stîngă românească, este atacat și centrul oastei transilvănene. Lupta a fost îndîrjită și a durat multă vreme. Centrul oastei transilvănene cedează, drapelul cel mare al principelui este luat. Sub comanda lui Petru Huzsar, linia a doua a oastei transilvănene a contraatacat și a respins oastea lui Mihai, în special aripa stîngă a acesteia. Mihai intervine personal cu trupe de rezervă și respinge centrul și aripa dreaptă a adversarului. După aceasta, are loc un nou contraatac transilvănean, care împinge mult înapoi trupele lui Mihai, în special aripa stîngă a acestuia. Mihai intervine iarăși și conduce personal la atac trupele sale de rezervă. Victoria este cîștigată. Oastea transilvăneană se retrage în tabăra întărită și, odată cu întunericul, fuge în dezordine, în toate părțile.

Andrei Báthory fuge și el dar este prins și omorît de secui. Rezultatul bătăliei de la Șelimbăr a fost cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul. La 1 noiembrie 1599, voievodul român intră în Alba Iulia, unde este primit cu pompă, anticipînd cu trei secole actul semnat de reprezentanții români întruniți în Adunarea Națională de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918.

Victoria de la Șelimbăr este rezultatul firesc al măsurilor de ordin strategic pe care le ia Mihai. Genială,

la voievodul român, este amînarea primejdiei timp de luni de zile prin abile tratative diplomatice şi mascarea propriilor sale intenţii şi pregătiri. Prin victoria de la Şelimbăr se dubla, teritorial, stăpînirea lui Mihai şi devenea posibilă alipirea Moldovei, lucru înfăptuit peste o jumătate de an. Prin mîna şi inteligenţa unuia dintre cei mai talentaţi comandanţi de oşti pe care i-a dat poporul nostru se împlinea, astfel, un vis de veacuri al tuturor românilor.

CUPRINS

Primele bătălii 5
Bătălia de la Marathon (490 î.e.n) . . 11
Bătălia de la Arabela (331 î.e.n.) . . . 17
Bătăliile de la Cannae (216 î.e.n.) și Zama (202 î.e.n.) 29
Bătălia de la Pharsalus (48 î.e.n.) . . . 41
Bătăliile de la Philippi (42 î.e.n.) și Actium (31 î.e.n.) 49
Bătălia de la Cîmpiile Catalaunice (451 e.n,) 61
Asediul Constantinopolului (717—718) . . 72
Bătălia de la Poitiers (732) . . . 80
Bătălia de la Hastings (1066) 86
Bătălia de la Bouvines (1214) 101
Bătăliile de la Horezm-Kalka (1220—1223) 111
Bătăliile de la Courtrai (1302) și Bannockburn (1314) 127
Bătălia de la Posada (1330) . . 137
Bătălia de la Crécy (1346) . . . 148
Bătălia de la Kulikovo (1380) . . 163
Bătălia de la Rovine (1394) . . 168
Bătălia de la Nicopole (1397) . . . 175
Bătălia de la Ankara (1402) 194
Bătălia de la Azincourt (1415) 208
Bătăliile de la Vaslui și Valea Albă (1475—1476) 222
Bătălia de la Ravenna (1512) . . . 246
Bătălia de la Călugăreni (1595) . . . 259
Bătălia de la Șelimbăr (1599) 281

Lector : Ion Rusu-Şirianu
Tehnoredactor : Ion Stancu-Zane

Tiraj 39640. Broşate 39500+140.
Coli tipar : 18,75
CRAIOVA 1973

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC

Lei 8